Verslagen en mededelingen

Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch ...

VERZAMELING VAN STUKKEN,

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

VIJFDE STUK.

Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van

Overijsselsch Regt en Geschiedenis,

DEVENTER,
J. DE LANGE.
1870.

Forty

INHOUD.

Bladz.

BIJDRAGE

OMTRENT DE

BELEGERING VAN HATTEM

in September 1786,

WAARBIJ OVERIJSSEL IN MEER OF MINDER MATE IS BETROKKEN GEWEEST.

De algemeene grieven die in de laatste helft der vorige eeuw hier te lande over grondwettige herstellingen schier algemeen plaats vonden, waren inzonderheid de Steden Hattem en Elburg, die daarover klagten aanhieven.

In eerstgenoemde Stad was men gebelgd, dat de Stadhouder aldaar in de Regering stelde een gewezen Guarde du Corps, zijnde geen inwoner of burger dier Stad en aldaar geen stuiver eigendom bezittende, waardoor de latere zoo bekende Harm Willem Daendels gepasseerd werdt.

Ware dit het geval niet geweest, deze zoude zooveel niet van zich hebben laten hooren.

Men kwam in dadelijk verzet tegen de Staten van Gelderland.

Deze of althans de meerderheid verzochtten hierop den Stadhouder als Kapitein-Generaal patent te verleenen aan eenig krijgsvolk, ten einde aldaar zoo het heette de orde te herstellen. De Regering van Hattem — voor het grootste gedeelte de anti-stadhouderlijke partij toegedaan — vervoegde

zich bij de Staten van Holland en andere Gewesten om de bedreigde Steden ter hulp te snellen; ook zocht zij bijstand bij de overal zich bevindende Exercitie-genootschappen.

Volgens de post van den Neder-Rhijn kwam in het holle van den nacht tusschen den 28sten en 29sten Augustus 1786 te Kampen een expresse, berigtende dat gewapende troepen in aantogt waren naar Hattem en Elburg, verzoekende bijstand.

De Regering van Kampen was daartoe overbereid, en leverde een vertoog in bij Ridderschap en Steden toen aldaar vergaderd, om de bedrukte Steden in hunne grieven voor te staan.

De Staten van ons Gewest vaardigden op den 6den September 1786 mede een scherp vertoog aan den Stadhouder af.

Ook Deventer en Zwolle trokken zich de zaak aan. Een paar dagen later deden eenige Edelen op den Landdag een voorstel om nadere bepalingen te maken ten opzigte van de magt van den Kapitein-Generaal.

Dit alles bragt de gemoederen in beweging.

Eerlang stroomde een groote menigte van Genootschappers naar de bedreigde Steden, voorzien van geschut en verder krijgsmaterieel, uit Amsterdam derwaarts gezonden.

Eenige ingezetenen uit de beide benaauwde Steden den storm aan ziende komen, weken uit naar Holland.

De Staten aldaar namen deze in bijzondere hoede, onder erkentenis van het onregt hun aangedaan.

De Generaal-Majoor Spengler werdt door den Stadhouder gelast met zijn onderhebbende krijgsmagt zich naar Hattem te begeven.

Een gedeelte der troepen op de zijde der Geldersche Staten, onder den gefingeerden naam van Waardgelders, zonder attache der Staten van Overijssel, sloop heimelijk binnen Hasselt.

Hierin speelde de Secretaris Mr A. Exalto d'Almaras een groote rol, welke hem met den Burgemeester Bode aldaar het hooge ongenoegen der Staten van Overijssel op den

hals haalde, tengevolge waarvan beide beducht voor grooter onheil, de vlucht namen.

De Magistraat aldaar hield correspondentie met de Staten van Gelderland.

De Staten van Overijssel hierover gebelgd en wetende dat d'Almaras hier de penvoerder was, vorderden de inhechtenisneming van d'Almaras die hetzij op last van de Regering van Hasselt, hetzij uit eigen gezag briefwisseling hield met Coelhoud, Kwartiermeester, garnizoen houdende te Elburg, d.d. 30 Junij 1786, en met Heeckeren van Zuideras, Burgemeester van Zutphen, beide houdende naar het oordeel der Overijsselsche Staten verraderlijke correspondentie, en alzoo te hebben gepleegd attaque op de Hoogheid.

De Staten van Overijssel om zoo mogelijk de rust te bewaren, stelden den Ridder de Ternaard voor de defensie van de geheele Provincie als Commandant-Generaal aan, doch bij de aankomst der Pruissen vertrok deze naar Amsterdam en bleef de verwachtte hulp uit Frankrijk achter.

Het regende inmiddels vlugschriften.

De post van den Neder-Rhijn, de personen van een Tegelaar t'Hoen, Nomsz, Hespe en anderen.

De Couranten van Jan Verlem Schuurman enz. voeren hevig uit tegen den Stadhouder en de Geldersche Staten.

Aan de andere zijde stelde men die van Hattem en Elburg en derzelver medestanders als oproermakers ten toon, waartoe de Nassausche en Pruissische Couriers een periodiek boek onder dien titel in drie deelen, uitgegeven bij den Haagschen Courantier Pierre Gosse, die partij ten dienste stonden.

Uit ons Gewest snelden krijgslustige Schutters inzonderheid naar Hattem om die Stad onder aanvoering van Daendels bij te springen.

Te Hattem stelde men Johan Rabo van Keppel tot Woolbeek tot Commandant, Tiddo Hendrik van Essen tot Majoor en Jacob Glaser tot Onder-Majoor aan, zoo ook een Commissie van defensie.

De heldhaftigen van de derwaarts van heinde en ver aansnellende Genootschappers werden door Schrijvers op hunne zijde als ware Vaderlanders hoog geroemd die toonden goed en bloed voor de vrijheid over te hebben, terwijl die van de andere partij de handelingen van deze manschappen met zwarte kleuren uitmonsterden die toen het er op aan kwam, lafhartig de vlugt namen.

De partijdigheid der te dezer zake verspreide geschriften is bekend.

De ware toestand der zaken vindt men meer met de waarheid strookende in een Verzameling van Stukken omtrent de gebeurtenissen van 1787, bij J. A. Chalmot te Kampen uitgegeven, G. J. Pijman, bijdragen enz. in een verdedigingsschrift van den Burgemeester Heribert van Westerveld, van Salentijn en het Historisch Verhaal wegens 't gebeurde met de Steden Hattem en Elburg en in de stukken betreffende het Staatsbesluit der Staten in Gelderland, om Hattem en Elburg met militie te bezetten, in het Vaderlandsch Huisboek, in de bijdrage tot de geschiedenis der omwenteling in 1787, uitgegeven door M. P. P. H. Jurien Quint Ondaatje, in de G. W. van Zuilen van Nievelt, Verzameling van Stukken, in de Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken. In het Weekblad Janus enz.

Hoewel de Staatsgezinde partij toegedaan, vind men in die stukken de een meer de ander minder een gematigde stijl.

Dezer dagen is mij ter hand gekomen een klein M.S. van Nicolaas ten Wolde, die als Kapitein van het Wijker- en IJhorster-Genootschap de togt naar Hattem heeft gedaan, een ooggetuige wiens waarheidliefde mij niet twijfelachtig is voorgekomen.

Ik heb dit stukje belangrijk genoeg geacht ter mededeeling.

Veroorloof mij M. H. dat ik des uw aandacht ben vergend. Het luidt aldus:

Journal van het gedetacheerde Corps van de Wijk na Hattem en verders weerom naar Zwol.

1786, den 3den Sept.

Nadat op den 1sten Sept. de Krijgsraad en het gandsche Genootschap wettig verbood en vergadert was, ten fine van het versoek van Hattem of Elburg te voldoen, begeerende burgerlijke adsistentie ingevolge de Unie van Utrecht, heeft een Detachement van dit Genootschap zig aanstonds vrijwillig aangegeven om derwaarts ten eersten te willen trekken, hetwelk dan den 3den deser smorgens ten 7 uur uit de Wijk gemarcheerd is. Dit Detachement bestond uit navolgende personen, te weten:

Captn. N. ten Wolde.

Lt. W. Steenbergen.

Sergeant J. Constapel.

Schutters:

Roelof Derks, Albert Derks, Lubbert Roelofs, Berent Hendriks, Wolter Jans, Arent Tebbetman, Jan de Rode, Jan Hoogen, Lucas Hilberts, Lucas Steenbergen.

(Hier ontbreken 1 of 2 bladzijden die ik later zal trachten aan te vullen.)

Weder de Hoofdwagt.

Den 5den deser smorgens 8 à 9 uur wierd er wederom alarm geslagen, zijnde toen reeds een Officier van het Regmt. van Plettenberg voor de poorten genaderd, om de inquartieringe voor de Militairen te bezorgen.

Deze Officier was de Captn. *ter Pelkwijk*, dewelk door een klein Commando van den Homoedsepoort tot op het Stadshuis gebragt wierd, en van daar wederom met deselvde manschappen na gedane affaires de poort uitgebragt is.

Ten 11 uur kwam deselve Officier wederom voor de 2de maal vergeseld met 2 boden van Gelderland, medebrengende een finaal Declaratoir, waarbij aan de Stad Hattem 3 uur tijds van beraad gegeven wierd om sich over de attache van patenten te willen verklaren, en bij onverhoopte weigering van dien, de Staten van Gelderland aan de marcherende troupes geordonneerd hadden de Stad te bombarderen

met gloeijende kogels te canonneren en dus tot een aschhoop te maken, welke moorddadige Resolutie na rijpe deliberatie van den Raad en Meente der Stad niet te resisteren was, waarop de commanderende Officiers van het Burger guarnizoen in Hattem op het Raadhuis ontboden werden en hunlieden dese wrede en nooyt gehoorde tijrannique stap van Gelderland wierd voorgehouden, en derselver gedagten over dit stuk wierdt afgevraagd, besloten daarop door de Vaderlandlievende Regenten gemaakte of liever geprojecteerde Retraite te accepteren en de Stad met man en muijs te verlaten, hetwelk dan geschiedde s' achtermiddags tusschen 2 en 3 uur de Dijkpoort uit over een gemaakte Vlotbrug langs de geformeerde en opgeworpen Retraitlinie tot op de Steenbakkerij van de Wed^{we} Mejuf^{r} Daendels.

Dit alles geschiedde zonder dat er een het leven bij verloor, dog echter bij het overvaren van den IJssel is de J^{r}. Sloet van Zutphen over boord geslagen en verdronken en eenige dagen daerna te Zwol in de grote Kerk begraven, zijnde gedragen door 14 Zutphensche Schutters met ses flambouwen.

Ten Oosten en Westen van de bovengemelde Steenbakkerij was een batterij opgerigt door de Stad Zwol tot dekking van de Retraitlinie, waarop 7 stukken canon stonden van 12 en 6 ℔.

Hiermede begon men zodanig op de aanmarcherende militie te blazen, dat deselve genoodsaakt wierdt tot 2 maal toe te retireren, dog ten laatste zijn deselve in de Stad ingekomen, waarop aanstonds het vuren van de Batterij ophield.

Middelerwijl wierdt aan de Genoodschappen van Vollenhove, Steenwijk, Hattem, Zutphen, Meppel, de Wijk en het Hoogeveen voorgeslagen, om zich na de Nieuwe Schans te begeven, en aldaar na de orders van de Stad Zwol te wagten.

De Borgem. G. W. van Marle door den Raad en Meente gequalificeert zijnde aan de gemelde Genoodschappen te

communiceren dat op versoek van Raad en Meente de Genoodschappen zich Stedewaart geliefden te begeeven en aldaar voor de inquartieringe zou gezorgd worden, hetwelk gereedelijk aangenomen wierdt.

De Hr. van Marle praesenteerde de Corpsch te mogen commandeeren en na de Stad te geleiden tot op de groote markt, alwaar deselve ieder aan hun commanderende Officier overgaf, opdat men Corpswijze de Kruiskerk in zou marcheren om de gemaakte billetten te ontvangen, alwaar men van de Stad een dronk best dik bier tot een ververschíng ontfing.

Den 6den Sept. niets bysonders.

Den 7den niets.

Den 8sten wierden de vreemde Genoodschappen tegen 3 uur s' achtermiddags op de Spinhuijswal verbood om aldaar uit deselve compagnien van 60 man te formeren.

Bij dese gelegenheid wierden wij gecombineerd met die van Amsterdam onder geleide van den Heer Beth en met die van Gouda onder den Hr. Broitier.

Den 9den werdt door H. WelEd. H. A. en WelEd. Achtb. ook Commandant van de Stad verkoren de WelEd. Gestr. Hr J. D. van der Wyk en tot Luit.-Colonel G. J. Pyman.

Op dienzelfden dag wierd tot Commandant van de buitengenoodschappen aangesteld de Hoog WelGeboren Gestrenge Heer J. A. de Vos van Steenwijk tot den Nyerwal en tot tweede Commandant den Heer en Mr de Lille, Capt.-Comm. van Steenwijk.

Den 10den ontfingen die van Amsterdam en Gouda tijding om te retourneren.

Den 11den sijn deselve vertrokken en wij wederom met die van Zutphen onder den Heer van Essen en die van t' Hoogeveen onder de Heren Manting de Jong, Calkoen en Bakker gecombineerd, bij welke gelegenheid ik wederom den rang en post als Capt.-Comm. behield.

Den 12den, 13den, 14den niets.

Den 15^{den} is van Stadswege aan alle Leden van vreemde Genootschappen toegelegd daags 10 St., hebbende tot hiertoe vrije inquartieringe genoten.

Op de Parade geordonneerd de Officieren in het Uniform te verschijnen en op de Alarmplaats zoo lang post te houden tot dat er aflossing geschied, of bedankt worden of dat er van binnen appel geslagen wordt.

Den 16^{den} de eerste lijste van de betaling der manschappen overgegeven.

Hier eindigt het M.S.

Het schijnt niet verder vervolgd te zijn en mist dus de wederkomst in de Wijk en IJhorst en hoe aldaar ontvangen.

Hetgeen ik zoo even vermeldde betrekkelijk het vermiste blaadje van het M.S. stel ik mij voor in dezer voege aan te vullen.

Bij den uittrek der Schutters op den 3^{den} Sept. had de uittogt over Staphorst en Rouveen naar Zwolle plaats.

Een menigte volks stond zoowel te Staphorst als te Rouveen aan den weg.

De uittrekkende Schutters zongen een liedje ter eere van Cappelle.

De op den weg geschaarde menigte beantwoordde dit met een luid geschreeuw »al is ons Prinsje nog zoo klein al evenwel zal hij Stadhouder zijn.

Niet zonder gevaar werd de togt vervolgd.

Te Rouveen zat een dronken timmerman bezig met reparatie aan den toren, welke onder schelden en razen met een beitel naar de Schutters wierp.

Te Zwolle werden zij feestelijk onthaald en van daar naar Hattem, waar reeds vele hulpbenden uit Vollenhove en omstreken aanwezig waren.

Zoo eindigde deze togt.

De krijgsbenden hielden in de van ingezetenen verlaten stad op een gewelddadige wijze huis, plunderden alles wat

hun voorkwam, vernielden onder anderen de boekverzameling van den Predikant Appelius en eigenden zich de roof toe die zij uit de huizen der gevlugten tot zich namen.

Dit lot trof inzonderheid de huizen van de moeder van Daendels, van Barneveld, van Mekeren, van Assen en Vinkebrink.

Een viertal Schepenen en vier Gemeenslieden bleven in de verlaten Stad en noemden zich Raad en Meente.

Zij behoorden tot de Stadhouderlijke partij en werden door de anderen met een zwarte kool geteekend.

Men beschuldigde hun de plundering oogluikend te hebben aangezien.

De Magistráat van Zwolle trok zich het lot der voortvlugtigen aan en nam onderzoek omtrent het gedrag der plunderende Krijgslieden.

Van de zijde des Stadhouders werdt dit alles oogluikend voorbijgezien.

De Regering en verscheidene ingezetenen van Hattem ondervonden de wrange vruchten een jaar later.

Op den 9den Augustus 1787 werd een groot aantal Regenten en Burgers van Hattem en Elburg crimineel ingedaagd.

Een Burgemeester van Hattem werdt door den Hove van Gelderland gevonnisd om gebragt te worden ter plaatse waar men criminele justitie oefende, om gestraft te worden met het zwaard over het hoofd en voor altijd gebannen op poene van de dood, t' geen evenwel later in een bannissement van 10 jaar veranderde.

De Rekening door de Mombers ten laste van den gevonnisden Burgemeester ingeleverd en door dezen betaald, beliep de som van 3013 gulden en 4 stuiver.

De Secretaris onderging mede dezelfde zware straf en een aantal van 80 ingezetenen en Regeringsleden werden mede gebannen.

Een groot aantal week uit naar Braband en Frankrijk.

In het laatste Rijk werdt hun tot verblijf aangewezen

S^{t}. Omer, alwaar de min gegoedsten een karige toelage voor onderhoud van wege t' Fransche Gouvernement werd gegeven, onder directie van de Heeren mede uitgewekene Valckenaar en Beijma.

Nu nog iets aangaande Nicolaas ten Wolde.

Hij was de zoon van Lucas ten Wolde, Landmeter, en Jentje Klaas, lieden van den zeer vermogenden eigenerfden boerenstand.

In zijn jeugd ontving hij meer dan een gewone opvoeding en na de Latijnsche scholen bezocht te hebben, werd hij student aan de Hoogeschool te Groningen.

Zijn academische loopbaan verliet hij echter ongepromoveerd, en werd een kundig landmeter.

Hem werd opgedragen de Commissie tot het opnemen van grenzen tusschen ons Gewest en Drenthe.

Vele groote grondbezitters maakten gebruik van zijn bekwaamheid.

Hij werd in vele zaken geroepen, in het opmaken van Markeverdeelingen enz., had een helder hoofd en zeer handig met de pen.

Bevriend met Capelle die des zomers zich eenigen tijd op zijn Havesathe den Pol te IJhorst, waarvan hij verschreven was ophield en wiens denkbeelden hij was toegedaan, schaarde hij zich aan de anti Stadhouderlijke partij, hield brieswisseling met de Directeuren van genootschappen, inzonderheid met zijn intiemen vriend Derk van der Wijck tot de Klenke.

De correspondentien met deze en andere personen van zijn kleur en vele Zwolle Regeringspersonen Daendels enz., zijn later ontdekt en op last van Ridderschap en Eigenerfden van Drenthe die een Commissie benoemden om over zijn en de handelingen van anderen een van Stadswege bevolen onderzoek in t' werk te stellen, in druk zijn verschenen, en waar o. a. van hem word gezegd dat hij hoopte dat zijn parij zoude triumpheren, en zoo dit het geval niet werdt, hij met de zijnen zich dan naar Noord-Amerika zoude

begeven, om aldaar de vrijheid te smaken, waar hij hier naar haakte.

Dit deed hem te naauwernood een bannissement ontgaan, doch werd hij bij Staatsresolutie van Ridderschap en eigenerfden inhabiel verklaard om nimmer eenige politieke of kerkelijke bediening te bekleeden.

Deze Resolutie werd dan ook bij resolutie der Ridderschap en Steden de Staten van Overijssel van 29 October 1780 bekrachtigd, ten aanzien van zitting te nemen in den Kerkeraad van IJhorst.

Bij de omwenteling van 1795 nam hij geen deel in de Regering, en bleef als Landmeter werkzaam.

Daarbij was hij Rentmeester van den Graaf van Rechteren van Westerveld die de Erfgenaam van Capelle was, voor zoover de goederen van deze te IJhorst en de Wijk gelegen waren.

In 1807 werd hij Ontvanger van den Turfaccijns en tot aan zijn dood Gaarder van de accijnsen te de Wijk.

Hij was veler raadsman, zoo van particulier als gemeentezaken.

Een haastige dood, zittende in zijn schrijfvertrek met de pen in de hand, rukte hem op den 30sten October 1816 in 63jarigen ouderdom op zijn ouderlijke Landhoeve den Hof te de Wijk uit het leven.

EBBINGE WUBBEN.

BRIEF

VAN DEN STADHOUDER

GRAAF VAN RENNENBERG,

AAN DE REGERING DER STAD HASSELT,

OVER DE ONLUSTEN IN FRIESLAND,

MEDEGEDEELD DOOR DEN HEER

EBBINGE WUBBEN.

George van Lalaing Graue van Rhennenborch wy vnd banner Heer van Villers hooft van syner mat fina^e. Stathalder ende Capiteyn ḡraaf ouer Vrieslant, Ouer-yssel, Groningen enz.

Eerbare eersame lieue besundere.

Wy hebben u dickmaels geschreuen van t gundt tot groote confusiën ende cleynachtinghe van onse authoriteit ende reputatie sedert den lersten deser tot huyden In verscheyden oerden van Vrieslant gepleecht ende aengerichtet is ende hoe wel wy nyet en twyffelen t gene en v Luyden ende alle die werelt wel bekent nochthans ouermits die grootte ongeregeltheden ende des orders die daer noch dagelyx passeren soo in t aprehenderen als verjagen van geestelicke personē edelen ende anderen die van hunne factie nyet en sijnt voorts in t Kerckenbretten ende vele dergelicke insolentien En hebben niet willen nalaten ten fyne van onse voorgaande missive v L. oock mede te schryven dat also t selue geschiet tegen allen voorgaande gemaackte traktaten beloften ver-

silgelingen ende eeden v hiermede te verstendigen dat het oick geperpreteert wierdt tegen onsen wille ende consente ende verhopen dat Godt ons die macht verlenen sal, waerdoor wy sulcke ongehoorsaemheyt tegen hunne ouerricheyt angeuangen sullen met behoorlicke middelen tot straffe ende vertroostinge der goede onderdanen mogen connen verredreeven ende alle saecke op een beter voet herstellen versouckende ende begerende dat gij in uwe Stadt door onse absentie en notorrelicke occupatien alhier sulcke ordre stellen ende sodane middelen voorwenden, dat ghelycken ongereltheden ende insolentien daar verhindert ende voorgecomen mogen worden soo wy v noch te voren geschreven hebben ende ons ganschelyck op v vertrouwen ende v eygen welvaren daeran gelogen is.

Eerbare eersame wyse ende bysondere onsen heere met v actum Groningen xxvii february 1580.

V goede vrundt
Georg van Lalaing.

OPSCHRIFT:

Den eerbaren eersamen wysen onsen lieuve bysondere Burgem̄ eñ Scepē eñ Raedt der Stad Hasselt.

Verder met een ander hand:

Receptum op den 1 marty v^c 80.

LIJST VAN VASTE GOEDEREN

VAN DE

ABDY DICKNINGE.

Vaste goederen en besittingen zoo ver die in Overyssel gelegen en op het einde der 17de eeuw behoorden aen de abdy Dickninge.

Boegelinge, te Yhorst (of Beugelen erve, ook genaamd half Roelinge erve of Hoog en Laag Beugelen), groot 36 mudde bouwland en 20 dagwerk hooiland met een kampken weiland aan Dickninger brugge, doet Jaerlyks 47 mud.

De Hofstede of Corpus van t Convent Dickninge, groot 36 mudde bouwland met 20 dagwerk hooiland, liggende op Staphorst in de Yhorst, doet Jaerlyks 82 mud.

Ter Haar, gelegen tot Yhorst, groot 13 mud bouwland, 3½ dagwerk hooiland en eenige stukken weideland is vererfpacht aan Geert Jans tot midelhees voor 90 G.G. Jaerlyksch en *f* 2000 G.G. eens.

Ter Hofstede, mede tot Yhorst, groot 14 mudde bouwland, 8 dagwerk hooiland en eenig weideland, vererfpacht aan wylen de Heer Hendrik Clasen voor 125 G.G. Jaerlyksch, 1000 dalers eens.

Het Convents Schaapschot, mede tot Yhorst gelegen, dat een afgraving is van de andere erven onder t selve Hoefstal

daar geborende, 30 mudde bouwlant maar geen hooiland, vererfpacht aan Hilbert Jans voor 80 G.G. en een duizend Guld eens.

Knoppers Maat tot Hesselingen, groot tusschen 6 en 7 dagmaat.

MASTEBROEK.

5½ morgen, gelegen bij Lambertshuis op de Kerk Wetering.

Item 4 morgen by Hasselt.

Nog 4 morgen by Harm Stoffershuis op de eerste Kerk-Wetering.

Een Erfken in Mastebroek, gelegen op den hoek van de Elleboog, groot 8 morgen nevens een huis en een hofstede, deze voorschreven perceelen zijn in Erfpacht toegestaan de E. Gerrit Jansen Rouse, bewaarder van Mastebroek, voor 50 G.G. en ƒ 1200 eens.

1710 bezitters, den Heere Lt.-Generaal van Dedem en de Schultes Molkenbour.

14 morgen land te Baarle.

OLDE STAPHORST.

Het erve olde Staphorst, oldhovig, groot 6 mudde bouwland, 21 dagmaat hooiland en 8½ morgen weidelant.

De kleine osse weide, twee morgen hooilanden op olde Staphorst, 7 dagwerk.

Het Zwolsche land, groot 9 dagwerk hooiland.

De Pol 6 à 7 dagmaten.

De 6 dagmaat in de Vennen.

Deeventermaat op Hesselingen, 3 à 4 dagmaat.

Het binnenbroek, 2½ dagmaat.

Het weerken langs de Stouwe, 1 dagmaat.

Rogge Renthen en plukkelpachten.

Van de Schipgraven op Roveen, de Stad van Hasselt toekomende, 5 mud, 2 schep rogge.

Uit Harm Coops Egberts goed tot Staphorst, 5 mud rogge.

Uit Jan Dunnings goed op Staphorst, 5 mud rogge.

Uit Jan Huyberts goed te Staphorst, 4 mud rogge.

Uit Claas Alberts onbescheit goet op Staphorst, 1 mud, 2 schep rogge.

Item uit de Erfgenamen van Jan van de Cloosters goed van de over Lankhorst tot Yhorst, 3 mud rogge.

Uit het Bagynen erve tot Yhorst (in de 17de eeuw de Stad Hasselt erve Strik), 2 mud rogge.

Gelt Renthen Hasselt.

Uit Jan Vechts huis een quaerte wyns die met vier Stuivers na t oude Register geremedieert wordt.

Uit het erve Ter grootte Wede genaamt, de Erfgenamen van wylen Jur. Wolter van den Cliostcr toebehorende, Jaerlyks vyf G.G., hier komende van Juffer Agnes van Munster.

Zwolle.

Uit Ditmar ten Vroeden huis tot Zwolle, tusschen de wage en markt, 12 Stads pond met een Stuiver van een Zwolsche placke, betaalt 15 placken tot een Stuiver.

Uit Claas ter Lankhorst erve te Yhorst, zeven oude Arents Gulden.

Wanneperveen.

Uit Claas Geerts en Gerrit Bertelds goed, 24 oude Vleemschen.

Algers erve geeft aan den Convente den groven Tiende.

Steenwyk.

Uit Jan Lubbers huis in den Scherm binnen Steenwyk dre G.G.

Lasten in Overyssel.

1 Gulden, aght Stuiver, 8 Penningen, zynde zeker Erfpacht die Jaerlyksch op Dingsdag na Pinxteren binnen Zwolle betaalt moeten worden en door den Pander van Zalland wordt ontvangen.

Nabeschreven Jufferen genieten tot hare Proeven vervallen in 1710.

Juffer Anna Willemina van Echten, dogter van den Heer Ritm[r] Henrich van Echten . . . . f 150.

Margaretha van Edinckhuisen . . . . - 39.

Juffer Florentina Sloets, dochter van den Heer van Singraven, wegens de Havesathe Havixhorst . . . - 150.

Juffer Joanna Geertrui de Rénghers, dochter tot Westtrup . . . . f 150.

Aan J[r]. Justus de Coninck tot Peyse, voor zyn dochter Manen de Coninck en desselfs Zuster Anna Christina de Coninck . . . . - 100.

Aan Juffer Yda Alegonda van Dongen, Dochter tot den Oldengaarden, derde dochter van den Heer Colonel van Dongen, wegens de Havesathe Etinge - 150.

Juffer Willemina Joanna van Dongen, wegens de Havesathe Klencke . . . . - 150.

Juffer Anna Elisabeth van Eckstein, wegens de Havesathe Entinge . . . . - 150.

Juffer Anna Sophia van Dongen, voor de Havesathe Dunningen . . . . - 150.

Juffer Jacoba Elisabeth van Echten, dochter tot Echten . . . . - 150.

Juffer Maria van Heeckeren, wegens de Havesathe Batingen . . . . - 150.

Louwisa Elisabeth de Sigers Ter Borch, wegens de Havesathe ter Borch . . . . - 150.

Juffer Helena Agnes de Vos van Steenwyk, dochter tot Ansen . . . . - 150.

Juffer Eva de Sigers ther Borch, wegens de Havesathe Vennebroek . . . . - 150.

Juffer Magdalena Elsebé van den Clooster, wegens de Havesathe Rheebruggen . . . . - 150.

Aan Vrouwe Catharina van Burmannia, weduwe wijlen den Heer Otto van Welvelde . . . . . . - 150.

In voldoening van de Prebende zoo als deselve wegens de Havesathe Oosterbroek nog waar Competerende vervallen over den Jare 1685.

Vrouw Agnes Horenken, Weduw de Mepsche en haar dochter Juffer Froake de Mepsche . . . . . . *f* 150.

Juffer Charlotte van Pallant, dochter van den Heer Adolph Wanner Baron van Pallant en vrouw Agnes, geboren Baronnesse van Pallant, wegens de Havesathe Batingen vervallen 1710 . . . . - 150.

Seino Joachim van Welvelde tot Vledderinge, wegens de Havesathe Vledderinge . . . . - 150.

In een brief van Bisschop Herbert van Bierum 1152 was reeds het Convent Ruinen, later Dickninge, aanwezig.

In een brief van Bisschop Hendrik van Vianden van 11 September 1263 komt voor bona in Staphorst et in resta het goed in Staphorst was olde Staphorst.

Reeds in een vroegere Bisschoppelyke brief van 1207 en die van Bisschop Otto II. 1217 word Staphorst met name genoemd.

Johan Sloet en Jucte syn echte wyf verkochten in 1365 aan Johan abt van Dickninge en den gemenen Convente ses vierendeel botteren en drye Cop Jaarlixe Renthe die gelegen sint over Hermans goed ter Hofstad in den Kerspele van der Ywehorst.

In een brief van 1357 werd melding gemaakt van den koop van een emmer boter door Godevaart van Echten aan het Convent van Dickninge, ende van Rune op te beuren Jaarlix uit zyne Pachtguederen ter Hofstede by der Reesten in den Kerspelen van Ywehorst daer marquand Ellen bosen soone up to wonen plach ende nu Laurens Guedesinghe to behoert.

Het Klooster Dickninge verviel bij de invoering van de Hervormde Godsdienst aan de Ridderschap van Drenthe, de goederen werden geadministreerd door een Rentmeester die in het bouwhuis van het Klooster zyn gewoon verblijf hield

met genot van vrye woning en Emolumenten en een Jaarlyksch traktement van *f* 600, tydens de Spaansche troebelen omtrent 1580 weeken de Conventualen van Dickninge naar Hasselt en vestigden sich in het ruime Maagde Klooster aldaar. Volgens het verhaal van Magnin zouden de Conventualen het zegel en de papieren der waarts te Hasselt hebben medegenomen. My is hiervan niets in de oude archieven der Stad Hasselt gebleeken. In het Jaar 1346 werd olde Staphorst door een Hovemeester bewoond het goed olde Staphorst en de Landhoeve de Werkhorst werden aangekocht van den Proost en het Convent der Reguliere Kanunnikken van Sint Augustinus te Haske.

EBBINGE WUBBEN.

AANTEEKENING

VAN

HENRICUS WOLFSEN,

BETREKKELIJK EEN IN 1643 TE ZWOLLE OPGERIGT COLLEGIUM

FRATERNITATIS,

DOOR ALDAAR AANWEZIGE REGTSGELEERDEN EN COSTUMIERS,

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. J. C. BIJSTERBOS.

A° 1643 den 4den Martii hebben de E. Heeren Advocaten der Stad Swolle een vergaderinghe ofte collegiale dagh geholden ten huyse van Berent Meijer in den S. Joris ende aldaer eenpaerlik besloten een Collegium Fraternitatis et mutuae benevolentiae charitatisque op te richten ende daermede inlatende de E. Heeren Griffier van der Lantschap, de Secretarien van der Stad ende andere personen van studie ende rechtservarentheit.

Ende worden doenmaels als Ledematen elck nae olderdom van syne ontfanghene Promotie bevonden als Fundatoren van het voorschr. Collegie dese navolgende.

Jurisperiti promoti.

Rijcmannus Wolphius (Wolfsen) J.U.L. promotus Aureliae 1604.

Albertus de Booth Greven J.U.D. promotus Aureliae 1617.
Georgius ab Ittersum J.U.D. promotus Aureliae 1619.
Theodorus à Queisen J.U.D. promotus Aureliae 1621.
Gerhardus Scheppinck J.U.D. promotus Aureliae 1621.
Cornelius à Twenhusen J.U.D. promotus Aureliae 1626.
Rodolphus Wijerus J.U.D. promotus Aureliae 1626.
Johannes Wicherlinus J.U.L. promotus Aureliae 1628.
Robert van der Beecke J.U.L. promotus Aureliae.
Johannes Sola J.U.D. promotus in Italia.
Jacobus Vriese J.U.L. promotus Leidae.
Johannes à Leeuwen J.U.L. et D. promotus Leidae.
Conrad à Nijland J.U.D. promotus Leidae.
Wilhelmus Roijer J.U.D. promotus Franeq.
Henricus Wolphius (Wolfsen) J.U.D. promotus Aureliae 1641.
Johannes Busius J.U.D. promotus Aureliae 1641.
Borchard à Linghen J.U.L. promotus Andegavi 1641.

Non promoti.

Henricus ter Coulen Praetor Swollanus.
. . . . . . Roelinck Graphiarius Ordinum. Transis.
. . . . . . Knoppert Ictus.
Timannus Vriese Secret. Civitatis.
Johannes Holt. Secret.
Johannes Busius Secret.
Johannes ten Velde Scriba Ordinum Transis.
Bartholdus à Keppel Procurator.
Jacobus à Gelder Procurator.
Conrad Muns Procurator.
Johannes a Duren Procurator.

Johannes Warnerius. . . . . Diedem. Bernhardus Holth. . . . Kockman.	Iperiti.

Johannes Kock Scholae Rector.
. . . . Marck Scriba Districtus Sallandiae.
Theodorus Luick Scriba Feudorum Essensium.

Jacobus à Muijden Scriba Praetoris Swoll.
Pedellus Melchior . . . . .
Tabellio Civitatis.

Anno praedicto 7 Julii omnes Collegae in Conventu sive Dicasterio Ordinum huius Provinciae congregati fuere et communibus suffragiis elegere

D. Henricum ter Cuijlen Praetorem districtus Swollani Praesidem sive Praetorem illustris Collegii Jurisconsultorum.

D. N. ter Beecke J.U.L. inter Consules seniorem, Assessorem.

D. N. Roelinc Graphiarium Ordinum huius Provinciae Assessorem.

Et me Henr. Wolphium Fisci Procuratorem.

DOBBELSPEL.

In de bijeenkomst dezer Vereeniging van 10 November 1860 *(Verslag blz. 10 en 11)* heeft de destijdige Secretaris de Heer *Heerkens*, met aanhaling eener bepaling van het Stadregt van Zwolle van 1402, waarbij het dobbelspel boven zekere som verboden en strafbaar gesteld was, de aandacht op deze vroeger algemeen verspreide volkszonde gevestigd. Niet ten onregte van oordeel zijnde, dat de kennis van den aard dier verboden spelen, eene bijdrage tot die van den zedelijken toestand dier tijden zou kunnen opleveren, heeft hij meer bijzonder gevraagd naar den aard en de strekking van de vier in die bepaling genoemde hazardspelen *creyen, mummen*, *quaken* en *in het vat spelen.*

Ik heb daarover het een en ander nageslagen, doch zonder dat ik daarbij veel verder ben gekomen, dan dat het dobbel- of hazardspelen waren. Intusschen volge hier hetgeen ik omtrent het onderwerp meende te moeten opteekenen.

't Menschdom schijnt steeds eene groote neiging tot dobbelen gehad te hebben. Men vindt ze reeds bij de oudste volken, in 't bijzonder waar de beschaving nog in hare kindschheid is. (Zie o. a. *Robertsen Gesch. v. Amer.*). Bij meerdere beschaving en ontwikkeling schijnt ze wat over te gaan, terwijl, waar deze zeer gevorderd is, de lust weder

aanwakkert, doch dan met andere vormen, en om zoo te spreken, in meer verfijnden toestand.

Bij de Romeinen heerschte de zucht bijzonder onder de slaven. Van daar de bevoegdheid tot redhibitie wanneer de gekochtte slaaf bleek een dobbelaar (aleator) te zijn. *L. 4. § 2* en *L. 25 § 6 ff de Aed. Ed.* Later bepaalde Keizer Constantinus, dat het voor de vrouw eene wettige reden van repudium was wanneer haar man bleek een aleator te zijn. *L. 1. Cod. Thed. Lib. III Tit. 16.*

Hoezeer de Germanen de kansspelen beminden is bekend. Ze verspeelden tot zelfs ten laatste hunne vrijheid toe. *(Tac. de Mor. Germ. c. 34).*

Ook in de latere middeneeuwen bleef deze lust heerschende bij alle standen. De geestelijkheid was er zeer aan verslaafd. In 1287 moest de Bisschop van Luik aan zijne geestelijken het dobbelspel verbieden *(Hoffman v. Fall. Hor. Belg. VI. 171)* en zal dus bij de leeken wel niet beter gesteld zijn geweest.

Diens ondanks nam later het kwaad zeer toe en had het op het huisselijk en zedelijk leven een zeer verderfelijken invloed vooral in de 14^e^ en 15^e^ Eeuwen. *(Moll, Leven van Joh. Bruyman I. 167—170).*

In de overal voorhandene verbodsbepalingen en maatregelen tot keering van het kwaad vindt men daarvan menigvuldige bewijzen. Nog in 1528 (7 Dec.) vaardigde de Leijdsche regering eene publicatie uit met streng verbod. »Ze verspelen (wordt daarin gezegd) zelfs haar wijfs klede»ren, mishandelen hunne wijven en als zij de klederen »verspeeld hebben, zenden ze de kinderen uit om te bede»len." *(Navorscher 1857 bl. 230).* Ook in Utrecht had toen het kwaad eene groote hoogte bereikt, blijkbaar uit de publicatien voorhanden in het buurtspraakboek dier stad. (Zie *Archief Dodt Flensburg D. V. bl. 55—116.* Verg. *Willems Belg. Museum D. I. bl. 231* en *Hoffman v. Tall. l.l.)*

In de 14^e^ Eeuw, misschien wel reeds vroeger schijnt de

speelzucht hier te lande zoo algemeen geweest te zijn, dat er publieke inrigtingen werden daargesteld, waar men deze liefhebberij kon uitoefenen. Dit was toen reeds een privilegie van den vorst, een zoogenaamd regaal. Wanneer of hoe dat zijn aanvang heeft genomen blijkt niet, maar wel dat het toen bestond. Welligt heeft het daaruit te trekken geldelijk voordeel de vorsten er toe gebragt zich dat toe te eigenen en het te verpachten, zoo als zij gewoonlijk deden. Men vindt daarvan vele voorbeelden *(van Hasselt, Arnh. Oudh. I. 253)*. In Gelderland geschiedde het zelfs op kleine plaatsen zoo als te Garderen en te Putten op de Veluwe *(v. Hasselt, Oorsproug van 't Hof van Gelderland, bl. 94)*. In Holland stonden de Graven hun regt meermalen aan personen af. Zoo gaf Hertog Albrecht (ruwaard) in 1358 aan zekeren *Arent van Damme die dobbelschole en het quaecbort in den Hage* gedurende zijn leven, om na zijn dood weder tot hem Hertog terug te keeren. *(De Riemer, Beschr. v. 's Grav. II. bl. 294)* en Graaf Willem VI. van Beijeren den 15den November 1405 aan den bottelier van zijn vader Albrecht, *Heynryk Comer* de helft van de dobbelschool in den Haag » *mit sine toebehoeren en mit sulcker nutscip en profyt als daer toestaen (de Riemer ll. bl. 306)*. Te Leijden hadden tot 1457 de schoutknechten het voordeel van het dobbelen met of op de *quake*.

Intusschen schijnt dit verpachten van wege de Grafelijkheid en de misbruiken, die de uitoefening vergezelden, dikwijls aanleiding gegeven te hebben tot wanorde en ongeregeldheden, waarom de steden hier en daar pogingen aanwendden die regten te verkrijgen, meenende welligt het toezigt daarover beter te kunnen houden. — Zoo verkreeg Delft reeds in 1366 (8 Febr.) van Hertog Albrecht het regt op de dobbelscholen die op jaarmarkten en andere tijden werden gehanteerd, het quaeckelbort en alle ander spel hoe ook genoemd, dat daartoe behoorde *(v. Mieris Gr. Ch. B. der Gr. v. Holl. III. 183* en *Bleijswijk Delft. II. 635)* en welligt ook Amsterdam. *(Wagenaar Amst. X. 164)*. Monnikkendam

bekwam het in 1395 ook van Hertog Albrecht *(van Mieris II. bl. 636 en de Riemer 's Grav. II. 405).* Ook van andere steden zijn de voorbeelden aanwezig. Arnhem verpachtte de dobbelscholen reeds in 1364 *(v. Hasselt Arnh. Oudh. IV. 60).*

Uit de bovenstaande korte aanteekeningen mag men gerustelijk aannemen, dat voor de geschiedenis van het onderwerp in andere steden van het Vaderland nog wel meer stof voorhanden is.

Na de reformatie hebben hier te Lande de predikanten er zich mede bemoeid en de dobbelaars met geestelijke straffen bedreigd. - In het formulier van het Avondmaal bij de Hervormde Kerk, worden de *spelers* vermaand zich daarvan te onthouden en verklaart, dat zij geen deel aan het Koningrijk van Christus kunnen hebben.

Gedurende den tijd der republiek hebben de Staten de zaak ter harte genomen en zijn in verschillende gewesten plakaten daar tegen uitgevaardigd.

Zoo werd door de Staten van Overijssel bij *Plakaat van 10 Mei 1690* op zon- en feestdagen het *tuyschen*, *dobbelen* en *spelen* verboden.

Door die van Holland van 10 Maart 1749. *(Ned. Jaarb. III, D. I, St. bl. 230)* en van Gelderland 7 Mei 1759. *(N. J. 1759, T. XIII, bl. 445)* beide zoowel in private huizen als op openbare plaatsen.

De in die plakaten meer bijzonder verboden spelen waren *Passedix*, *Cinquet Nove*, *Rafel*, *Bassette*, *Pharaon*, *Pochen*, *Brelan*, *Trichaque*, *Banco Falluto*, *Treise*, *Quinse*, *Trente et quarante.*

Behalve de verschillende verbodsbepalingen ontzeide men ook regtskracht of gevolg aan verbindtenissen uit het dobbelspel voortvloeijende.

Om van vroegere tijden niet te spreken, herinneren wij alleen, dat in ons Vaderland en de meeste gewesten geene actie gegeven werd voor het gewonnene tegen den verliezer,

noch geene condictie van het betaalde als indebitum. Bij gelijke schandelijkheid, meende men moest de bezitter in zijn bezit worden gehandhaafd. *In pari turpitudine melior habebatur conditio possidentis.*

In Deventer gaf dobbelspel geen regt en werd daarover geen regt gedaan *(Stadr. p. III, Tit. XIII, art. 8),* evenmin als te Zwolle blijkens het Stadregt van 1402, (zie *Dozy de oudste Stadrechten van Zwolle, Zalt-Bommel 1867, n° 87, 88—100).*

Ook thans even als onder de Fransche wetgeving staat de wet geene regtsvordering toe ter zake eener schuld uit spel of weddingschap voortgesproten: *C. N. art. 1965—67: Burg. Wetb. art. 1825—28.*

Daarenboven is het houden van openbare speelhuizen en van dobbelspel op de openbare straat bij het Wetboek van Strafregt verboden en strafbaar gesteld — *art. 410 en 477.*

Wij laten hier nu eenige aanteekeningen volgen van hetgeen in de Overijsselsche steden plaats vond.

Te Deventer is het regt om het dobbelen te regelen even als elders ook beschouwd als inhaerent aan de hoogste magt en dus ook als een zoogenoemd regaal.

Het queeckbord althans werd verpacht en de Stad genoot de opkomsten.

Zoo wordt reeds in de Cameraarsrekening van 1367 vóor *den queeckbrede* eene som in rekening gebragt.

In die van 1368 lees ik »van den quekelbrede dat hi over »jaer hadde gepachtet.”

In die van 1371 »van Johanne van Loen en Soberte die »sie hem over jaer ghegheven hebben. CX ℔” twelk staat onder de rubriek *van queeckbrede.*

— 1373. »Van queeckbrede CXV ℔.

— 1375. »Item... fobarte to drincgeelde do hi syn leste »gheelt betaelt hadde van den queeckbrede . . II S. VI d.

Dit spel was dus geoorloofd immers bij de pachters, doch

overigens bestonden er reeds vroeger strafbepalingen tegen het *dobbelen*, waaronder men, zoo het schijnt meer bijzonder het gebruik van dobbelsteenen bedoelde.

Reeds in een der oudste rekeningen, in die van 1339 vindt men in ontvang:

»Item a Bernardo ton Stocke II. Lib. pro eo quod lusit »ad taxillos" (dobbelsteenen).

Later vindt men hiervoor steeds eene afzonderlijke rubriek, *van dobbelien* of *van Koere van dobbelspele*, waarin de boeten gemeld worden daarvoor ontvangen, en meermalen de namen van de personen die ze hadden verbeurd. Ze waren van V en X ℞. Ze komen genoegzaam in elke rekening van de 14[de] en 15[de] Eeuw voor.

De inning was opgedragen aan twee leden van de magistraat die *dobbelmeisters* genoemd werden, 'tgeen dus een Stads ambt was. Zoo staat er, om mij tot slechts enkele jaren te bepalen, in de rekening van 1407.

Van dobbelien.

»Int. a Engelb. van dotinchem en Gelm. van apeldoren »die dit jaer dat vors ampt verwaert hebben LX ℞, »mak. XXXIII gl. XVIII pl."

In die van 1423.

Van dobbelien.

»Int. by Johan Twenth en Henr. Bruens, dobbelmeisters »LI ℞ mak. XXVIII gul. xvij pl."

In die van 1467.

»Van duyne, aller dobbelmeisters XXV ℞."

De laatste rekening waarin boeten van dobbelen herkomstig staan opgeteekend is die van 1469. Waarom of waardoor dat toen ophield weet ik niet.

De strafbepalingen, ten gevolge waarvan deze boeten werden opgelegd, worden niet in de Stadregten, zoowel het

oude als nieuwe gevonden. Ze waren vervat in afzonderlijke publicatien die in de zoogenoemde Buurtspraakboeken werden opgenomen.

De eerste van dien aard, die wij aantroffen is van D^s Letare 1459. *(Buurtspraakb. 1459—1538. Archief n° 926).* Daarin worden verschillende soorten van hazardspel verboden op boete van 5 en 10 pond, die verdubbeld werd, wanneer het in eene herberg gebeurde.

Ze was van dezen inhoud, en werd herhaald Dom^a p. Mathiae 1479.

»Item nyemans en sall dobbelen, wortaefelen, queken-»puysen, kreyebicken noch anders ennigerlye spyll spoelen »mit dobbelstenen omme gelt tot elcke tyt by V ℔ des dages »en des nachtes by X zwair ponde. Ende weert dat yemant »dair voer beschuldiget worde dan en sall men niet noemen »stede noch stonde. Mer hie sall dair to antworden jae of »neen. Ende weert dat yemant spoelde der spoele ennich »vors in wyntaverne die sall dair omme ghelden XX zwair ℔."

Eene publicatie van dienzelfden tijd bevat het verbod om te dobbelen in de wijnhuizen, maar mogt men er wortafelen om een gelag te maken, doch niet hooger dan om eene take wijns. Ze luidt als volgt: D^a Invoc^t a^o 1460.

»Nyemant en sall dobbelen off spelen om gelt op der wyn-»taverne wije dat dede hie weer burger of gast die solde »dair omme gelden XX pont mer men mach op der wyn-»taveernen wortafelen omme een gelach te maeken offte die »ene vor den anderen te gelden tot eenre take wyn to. »Ende dit sal men aldus hoelden. In alle wynhuesen ende »off ymant dobbelde anders waer dan ter steernen hoeger »dan tot eenre take wyns toe soe sall die weert off weerdinne »in wellics huyse dat geschiede dair omme gelden X ℔ ende »die gene die dair dobbelden solden dair omme gelden V ℔. »Ende wye hyer voir beschuldiget wurde die men stede en »stonde noemde, die solde hem des ontschuldigen myt synre »eenre hant onse burgeren en ondersaeten en sullen niet

»dobbelen buyten onser Stat by eenre mijle weges na hooger »dan tot eene take wyns toe en sall staen op sulcken koer »offet bynnen der Stat geschiede."

Hetgeen ik van *Kampen* gevonden heb, bepaalt zich tot de navolgende vijf verordeningen zoo als die zijn opgeteekend in het *Register van Charters en bescheiden in het oud archief aldaar* opgemaakt door den Heer Molhuysen *n° 87 a° 1341.* Verbod van alle *spel*, daar men geld mede verliezen kan, » alle » dobbelinghe, al boeten, al raeden, alle kekelinghe, jof in » dat vat winnen, jof omme dat lach to quitene bij 100 Schell."
Oudste foliant bladz. 133.

N° 271, 15 April 1388. Verordening tegen *spel en dobbelen* op boete van 10 en van 20 ponden, zoo het iemand in zijn huis liet doen, zoude bovendien met zijn gezin veertien dagen op den toren zitten bij water en brood. Wie het geld won, zou het bij zijnen eed aan de schepenen overleveren om er de Stad mede te *vesten.* Alle spel daar men geld mede verliezen kon, werd verboden, waarvan men zich zuiveren konde met zijnen eed en met twee volgers.
Boek van rechte blz. 36.

N°. 302, 20 Jan. 1394. Vernieuwde verordening tegen *spel en dobbelen.* Zoo iemand het goed van een ander verdobbelde of verspeelde, die zou het teruggeven, indien hij zoo veel binnen de vrijheid der Stad had; en had hij zoo veel niet, dan zoude men hem uit de Stad en uit het veerschip leggen, om er nimmer weer in te komen, ten zij met wil van den gene wiens goed hij verdobbeld of verspeeld had.
Boek van rechte blz. 13.

N° 363. 1405. Vernieuwde verordeningen tegen het *dobbelen*, tegen Schuldbrieven van *Spel*, en dat geene jonge

lieden brieven geven of schuld maken zullen, dan bij twee van hunne naaste magen op straffe van nietigheid; voorts dat geen burgereeden, beloften, dervede of gevangenschap van burgers nemen mogt, op straf van honderd oude Frankr. schilden, te bewijzen met twee goede knapen, of te zuiveren met den eed en drie volgers.

Boek van rechte blz. 40 en 41.

N° 1042. 1496. Verordening, dat niemand in Stadskelder, wijnhuizen, biertavernen, noch op ten steijger eenig *spel* met kaartenbladen spelen zal, bij 10 p. bij dag en 20 p. bij nacht. Bij dag zal men mogen worptafelen en bij nacht schaken om het gelag en anders niet.

Dig. nov. blz. 49.

Van *Zwolle* is mij niet anders bekend, dan hetgeen in de oude stadregten staat opgeteekend. De bepaling van dat van 1402 in den aanhef van dit stukje aangehaald, luidt als volgt.

» Item enich man of vrouwe, burger of ghast, die dob-
» belt binnen onser stat vriheit hogher dan twee groet wert
» biers tot eenre tyt of in der wyntaveerne hogher dan een
» take wyns tot eenre tyt of creyede of nummede of quakede
» of in dat vat speelde of eengherhande spil speelde, dat
» an ghelt droeghe, hogher dan voerscreven is, sonder arghe-
» list, die verloeren elc teghen die stad also menichwerve,
» als sie dat deden hondert scill. mocht mense niet verwin-
» nen elc soldes hem of nemen mit synre eenre hant."

Hetgeen die oude Stadregten verder inhielden omtrent het dobbelspel, dobbelschulden en daartoe betrekkelijke borgtogten kan men vinden in het (ook uitgegeven) akademisch proefschrift van den Heer *Dozy* boven aangehaald n°s 83—90 en 98—103.

Nu nog een paar woorden over den aard der spelen zelve en waarin ze bestonden, waaromtrent wij echter weinig licht konden verkrijgen. De verboden spelen waren alleen de dobbel- of hazardspelen of van de zulke, zoo als Bleijswijck, de beschrijver van Delft (II. 655) het uitdrukt »*daer alleenlijk avontuer in gelegen is zonder subtiliteit des verstands*" in tegenstelling van die *daar 't verstand en de zinnen veel toe helpen* tot welke laatste gebragt werden schaak- en damspelen, soms ook het kaartspel.

De hazardspelen waren zeer talrijk. Wij laten de namen hier volgen van die ons zijn voorgekomen.

1) *creyen of creyebicken.* 2) *mummen.* 3) *quaken, queken op het queecbord of quaeckelbord spelen.* 4) *in het vat spelen.* 5) *dobbelen of spelen met taerlingen.* 6) *tuyschen.* 7) *tryffelen.* 8) *potreynen.* 9) *muquen of minquen (Nav. 1861 blz. 239).* 10) *quinque passen.* 11) *wortaefelen* of *worptaefelen.* 12) *puysen.* 13) *passedix.* 14) *cinquet novè.* 15) *rafel.* 16) *bassette.* 17) *pharaon.* 18) *pochen.* 19) *brelan.* 20) *trichaqué.* 21) *banco falluto.* 22) *treise.* 23) *quinse.* 24) *trente et quarante.* 25) *riemsteken* enz. doch waarvan sommige wel dezelfde zullen zijn onder verschillende namen. Ook zijn er zeker verscheidene onder, dat kaartspelen zijn.

De dobbelspelen namen bij de hazardspelen eene voorname plaats in. Dat geschiedde met steenen of *teerlingen* zoo als nu nog het geval is. En dat dit strafbaar was hebben wij boven gezien, zelfs binnen huis. Er waren verschillende spelen, waarbij ze te pas kwamen zoo als blijkt uit de aangehaalde Deventer publicatie van 1459 en 1479 waar verboden wordt te »*wortaefelen, queken, puysen* » en *kreyebicken* noch anders ennigeleye spyll te spuelen myt » dobbelsteenen omme gelt" enz., waaruit ik opmaak dat deze laatste bij die alle gebezigd werden. In de wijn- of speelhuizen schijnt het op zekere wijze geoorloofd te zijn geweest blijkens de vermelde publicatie van Deventer. Het regt tot het houden van die huizen kwam op sommige

plaatsen en zoo 't schijnt ook te Deventer, toe aan de Scherpregters, even als dat tot het houden van publieke vrouwen, waartoe zich de Scherpregter Meester Pauwel nog in 1487 aan de magistraat wendde. *Over. alm. 1851 blz. 71* en *Nyhoff Bijdr. N. Reeks II D. blz. 73.*

Van de meeste der genoemde spelen, weet men niets te zeggen. Slechts omtrent enkele volge hier, hetgeen ik kon opsporen.

Tuyschen komt hier en daar voor o. a. in eene keur van Leijden en in het vroeger aangehaalde plakaat van Overijssel van 1690. In een stukje in den *Navorscher 1866 blz. 78* meent de schrijver, dat dit was het spelen met duiten op eene lijn of tegen een muur, en dan dobbelen kruis of munt, 't geen men in Utrecht *aanschieten* noemt, en zoo als bekend is nog in onze dagen in zwang was. Hij verwijst naar *'t Utr. plac. B. III. D. bl. 457—459.*

Quaken of queken. Het is wel vrij zeker, dat dit een spel was dat op een bord werd gespeeld, met dobbelsteenen. Van daar dat men steeds gesproken vindt van *quaecbort* of *queeckbord.* Het regt om daarop te laten spelen, werd, zoo als wij reeds gezien hebben van wege de overheid verpacht, doch ook soms op jaarmarkten verlof gegeven om te *quaken* zonder boete, zoo als te *Doetinchem.* *(Nijhoff, Bijdr. NR. II. bl. 313).* Te Leiden stond het op het Raadhuis en genoten de dienaren van den Schout daarvan de voordeelen. *(Navorscher 1865 bl. 173).* Er zijn er, en daarvoor schijnt veel te zeggen, die het voor hetzelfde houden, als het nog heden in zwang zijnde *tiktakbord* of *verkeerbord. Wag. Amst. X. 164* en *Le Francq van Berkhey Nat. Hist. van Holl. D. III. St. III. bl. 1431.* 't Is welligt hetzelfde als waarvan in het placaat van de Staten van Gelderland van 1659 onder de dobbelspelen gesproken wordt van *trichaque* en in het nog bestaande Pruissische Landregt. *Trischacken. (H. Cock Comment de alea Utr. 1818, p. 72).*

Het *wortafelen* schijnt van gelijksoortigen aard te zijn geweest als het vorige, en werd ook met dobbelsteenen op een bord gespeeld (*van Hasselt, Arnh. Oudh. I. 235*). Hoezeer anderen meenen dat daarbij geen dobbelsteenen maar schijven werden gebruikt. (*Nav. 1863, bl. 173*). Meestal leest men van *wortafelen*, soms echter ook van *worptafelen*, zoo als in een der bovengenoemde Kamper verordeningen. Daar *wortafelen* en *quaken* in dezelfde verordeningen meermalen te gelijk worden genoemd, moeten zij wel onderscheiden geweest zijn.

Mummen is eigenlijk met een mom of masker gaan, zoo als dit vroeger bij feesten en bruiloften en bovenal op vastenavond zeer gebruikelijk was. Dit was verboden. In de Deventer publicatie van D' p. Mathiae 1479 lees ik: »nyemant en sall gaan mommen myt verdeckeden angesichten »up ghienre stede", 'tgeen evenzoo gevonden wordt in het Stadregt van 1644. (*D. IV, Tit. VII, art. 27*). Waarom juist dit verboden werd is niet duidelijk. Was het ook soms omdat daarvan wel eens misbruik werd gemaakt, doordien de gemaskerde niet kenbaar was? en waren zij die dat deden ook soms dezulken die men *netboeven* noemde. Het loopen *met den nette* was een misdrijf. (*Over. Alm. 1846, blz. 162*). Maar wat daarvan zij, het *mummen* moet ook een *hazardspel*, althans een *spel* geweest zijn. 't Wordt onder deze veelal opgenoemd, onder anderen in de bovengenoemde bepaling van het Zwolsche Stadregt. Ook in de zoo even gemelde Deventer publicatie van 1479 volgt op de aangehaalde woorden dit: »noch en sall up den wynhuysen noch anders in »enigen tavernen myt dobbelsteenen spolen noch mummen »tot elcker tyt by XX ponden". Zoo wordt ook in het oude Keurboek der Stad Doetinchem in éénе bepaling het verbod behandeld van *mommen* en van *queken*. Doch wat de eigenlijke aard er van was weet ik niet aan te geven.

Wat *creyen* en *in het vat spelen* is weet ik evenmin. Het laatste komt zelden voor. 't Zal toch niet zijn *pot spelen?*

Zie de Kamper verordening van 1341. Het eerste wordt gevonden in de Deventer publicatie van 1459, waaruit men mag afleiden dat het met dobbelsteenen werd gespeeld. Te Amsterdam bestond ook eene keur tegen het *Craeybecken*. (*Wag. Amst. X, St.-bl. 163*).

Deze weinige aanteekeningen over het onderwerp zijn buiten twijfel voor belangrijke aanvulling vatbaar en wij geven ze daarvoor gaarne ten beste. Maar of men daardoor van den aard der spelen zelve veel meer zal kunnen te weten komen, zou ik betwijfelen. Beschrijvingen toch daarvan zullen er wel niet zijn overgebleven, evenmin als de voorwerpen zelve.

Eene zaak is zeker, dat, moge al de dobbelzucht niet meer in die mate heerschen als in vroegere Eeuwen, zij niettemin is blijven bestaan, en, al is het dan onder andere vormen, zich wel voortdurend zal vertoonen. Lust tot het avontuurlijke toch schijnt eigen aan het menschdom.

Er zijn buiten de hazardspelen ook nog andere die kunnen bijdragen, om den zedelijken en verstandelijken toestand des volks te leeren kennen en den smaak der tijden te beoordeelen, zooals de openbare tooneelvertooningen uit de bijbelsche geschiedenis, het lijden des Heeren, het zwaarde dansen, het doen van sproken achter tafel en dergelijke, al zijn het dan spelen in eenen anderen zin. Ook deze waren in onze streken vrij algemeen. Voor het leeren kennen daarvan zijn nog verschillende bronnen aanwezig en kunnen de plaatselijke archieven en meer bijzonder de stedelijke rekeningen daartoe vrij wat stof opleveren. Ook voor onze Vereeniging zou, met het oog op Overijssel, nadere bewerking daarvan niet geacht mogen worden te liggen buiten den kring van bemoeijing, die zij zich heeft voorgeschreven.

Mei 1867. C. J.

OPSCHRIFTEN OP KLOKKEN

TE

VOLLENHOVE.

1.

Johann † Gherardus † de Wou † me † fecit † anno † Domini † M † CCCC † LXXXII † Jhesus † Maria †

2.

Johannes † Gerhardus † de † Wou † me † fecit † anno † Domini † M † CCCCC † IX † Jhesus † Maria †

3.

Sanctus † Nicolaus † is † min † naem † min † ghelut † ijs † Gade † bequaem † Gherhardus † de † Wou † me † fecit † anno † Domini † M † CCCCC † XI.

1. Dit opschrift staat op de klok, hangende in den toren van de Kleine Kerk, waar zij in 1823 is gebragt uit den toren van de Groote of St. Nikolaas Kerk.
2. Opschrift van de klok, welke hing in den toren van de Kleine Kerk »Onze lieven vrouwen Capelle."

   In 1862 is deze klok vergoten, zij was gescheurd en is wederom door de zorg van wijlen Dr Ekker,

voorzien met het oude opschrift, dat hier wordt medegedeeld.

3. Het derde is het opschrift van de klok, hangende in den toren bij de Groote Kerk.

Over de klokkengieters uit het geslacht van de Wouw, vindt men belangrijke mededeelingen van den Heer J. N. J. Heerkens, in het Verslag van de handelingen der 13de Vergadering Julij 1864 pag. 24 en volg.

Privilegium Karoli Imperatoris de dispositione hujus loci.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Karolus, ejusdem Dei omnipotensis misericordia, imperator augustus. Priscis locis, et in eis, pro totius ecclesiae sanctae statu, Deo militantibus, debitam curam et defensionem inpendimus, profuturum nobis ad presentem vitam feliciter transigendam et futuram, Deo opitulante, omnimodo non dubitamus. Noverint itaque omnes fideles sanctae Dei Ecclesiae et nostro, praesentes atque futuri, quia venerabilis vir Hildninus, abba cenobii sancti Petri quod vocatur Sithin, ubi confessorum Christi chudomari atque Bertini corpora beata quiete fruuntur, celsitudini nostrae frequentissime suggessit, eundem sanctum locum, rerum sua diminutione nimium periclitari; memorans Hugonem, venerabilem abbatem, quondam ordinationem illius sancti loci competentem summa devotione disponere voluisse et cepisse, sad, morte praeventum, non perfecisse; se vero, predecessoris benivolentiae heredem, humillima devotione ut perficeretur exorare. Nos itaque, sam dicti kari nostri Hilduini, nuperrime defuncti, supplicem devotionem et sinceram erga nos fidem obsequiumque multimodum recolentes, ipsiusque supplicationi in memoratis annuentes, decernimus auctoritate imperatoria, ut in monasterio sancti Petri, ubi beatus Bertinus requiescit, Deo famulantes, ad statum loci sancti illius, has res deinceps, sine ullius molestia vel diminutione, contineant, videlicet: ad mansum monasterii dominicalem, vaccaritias, cum silvis adjacentibus, in Widingaham, Wolingaham, Vampingaham

cum Lunebold, Hilsferod cum Lardbruca et Grevia, Hirnethold, Dakingahem, Gruononberg, cum caeteris adjacentiis et territoriis carpentariorum vinibi jacentibus; et villas has: Vuesarinium, Taruenna, Coiacus, Hilkinium, Aldomhem, Gisna, Scala, Thorbodashem, Pupurningahem; et in marisco Buoningahem; Recca, cum sedilibus, in furnis, et juxta Merkisa; et Loom ad Sentinas; in Calmontis quoque villa, exceptis his quae beneficiata fuerant, mansorum medietatem et mancipiorum; vinearum autem duae partes, mansum indominicatum cum carnariis x. Sunt quopue famulis monasterii cxii hae villae deputatae: Kelmis, Atquinium, Beingahem, cum territorio, in Rummingahem, Sinningahem, Okkaningahem; et in vetus monasterium piscationem, sicut et anterius. His rebus adicimus, ad victum fratrum, villam nomine Liegesborth, cum omni integritate sua, ut olim fuit, exceptis cavallariis tribus. Ad kamaram fratrum, in vestiario, adicimus Krokashem cum Westkerca, et cum appendítiis, et in Gelwaldastorp, ecclesiam et vineas et mansa xii cum hominibus; item in Kasello, ultra Hrenum, mansa similiter xii; in Frekena, mansa x, cum matre ecclesia, et decimam illic ordinatam cum hominibus; in Daventre portu, mansa VII; ad portam autem, ante fores ecclesiae, vaccaritiam cum hortulo; et, in Loconesse, mansa VII, cum suis appenditiis et mancipiis. Territorium quoque et vineas, quas predictus abbas Hilduinus, ex proprietate sua in pago Vermandense, in loco nuncupato Hebbencurt eidem monasterio, pro remedio animae suae, contulit, ad luminaria ipsius ecclesiae ubi humatus jacet, confirmamus. Decernimus etiam quaeque a tempore praecelsi genitoris nostri collatis devotorum, ad eorum commemorationem celebrandam, eidem sancto loco, cartarum delegationibus, per easdem confirmatum est, secundum ipsorum delegationem et ecclesiasticam sanctionem, maneant stabilita, et quae in postmodum eodem tenore Domini Salvatoris addiderit clementia. Statuimus quoque ut in eodem monasterio numerus L monachorum, secundum constitutionem

domini genitoris nostri, perpetuo tenore servetur; et praepositus caeterique ministeriales nequaquam fiant, nisi ex ipsis fratribus, per electionem eorum et consensu abbatis. Habeant igitur omnes res praescriptas, imperiali auctoritate roboratas, quatinus eosdem Dei famulos pro nobis ac conjuge vel prole, statuque imperii nostri, Domini miscricordiam uberius exorare delectet. Et ut haec anctoritas per omnia tempora inviolabiliter conservetur, manu propria subter firmavimus, et anuli nostri impressione insigniri jussimus.

Signum Karoli gloriosissimi imperatoris.

Audather, notharius advicem.

Gosleni recognovit.

Dato XII. kal. Julii, anno XXXVIII regnante domno Karolo, imperiique ejusdem II.

Chetum in Conpendio palatio imperiali, die XIIII post mortem prefati abbatis.

Geextrateeerd uit: Collection des Cartulaires de France. Cartulaire de l'abbaye de Saint Bertin, publie par M. Guerard, membre de l'Institut. Paris, Imprimerie Royale MDCCCXLI.

NAAMLIJST VAN PREDIKANTEN

MEDEGEDEELD DOOR DEN HEER

F. A. EBBINGE WUBBEN.

Staphorst.

Volgens het Doopboek van Staphorst, aangelegd door Dominus Theodorus Noortberg, zoude de laatste Roomsche Priester in de Kerk te Staphorst aan den H. Nicolaas gewijd en staande ter begering van het Kapittel Sint Libuini te Deventer 1580, geweest zijn Heere Geert A. L. M., welke te Keulen zoude hebben gestudeerd en naar zijn tijd een geletterd man, welke aan de Roomsche leer zoude getwijfeld hebben Volgens dat Doopboek zoude zijn opvolger geweest zijn Jan Pannekoek, meest Roomsch, en tusschenbeide een van Steenwijk, welke hier maar een jaar of twee zoude geweest zijn.

De eerste Predikant was Antonius Smitsius of Fabritius. Hij werd omstreeks 1590 beroepen; in dien tusschentijd schijnt hij bemoeijelijkt te zijn geworden door Johannes van der Eiken, uit het Pausdom overgegaan en mogelijk de bovengemelde Jan Pannekoek. Deze Johannes van der Eiken had een zoon, mede Johannes genaamd, die — zooals straks nader — te Keulen studeerde.

Beide schijnen zich te hebben willen handhaven en wel feitelijk in de opkomsten der Pastorij. Bij accoord van

7 Maart 1598 was evenwel verstaan dat Fabritius de profijten van Pastorie en Vicarie te Staphorst zoude genieten en zij (de van der Eiken) deswege zich niet zouden bekreunen, ook met zaken de Godsdienst belangende, veel min eenig kwaad feit zouden attenteren of aan de huislieden die Fabritius eenige pachten mogten betaald hebben, welke feiten te voren van dien aard waren dat zij deswege te Hasselt in detentie zaten, blijkens het navolgende:

Geexcerpeerd uit een Prothocol der Stad Hasselt anno 1588. Den 7 Marcij anno 98 voor Schepenen Willem Jans ēn Cornelis Jans.

Is gecompareert in eygener persone Joannes van Eijken Sone vañ olden Johannes van Eycken Pastoer van Staphorst ende heft met eede belooft als dat hij noch 'syn Vader nochte oock ijemant van harentwegen Anthonio Fabricio, tegenwoordig Predikant van Staphorst, nochte oock eenige andere huisluyden ofte Carspels ingesetenen om eenige woorden die gesproocken mochten syn eenigh quaedt fait sullen attentieren ofte ander smaedt hen ende onbeleeftheijt te bewysen om oorsake daer my de Magistraet van Hasselt in apprehensie gestelt heeft beloue mede mits desen dat ick nochte mijn vader belangende de Godsdienst ēn Profijten vañ Pastorie ēn Vicarie van Staphorst na dato van dese in t' weinige niet sal becrodigen, maar den tegenwoordigen Predikant Anthonio Fabricio daermede te laten geworden nae syn believen sonder eenige dreijgementen de huysluyden te doen die aen den vors. Predikant eenighe pachten mochten betalen, maer daerentegens my alre vruntschap ēnde nabuyrschap altijt te verrighten ofte in foute van dien sal de Magistraet veroorsaackt wesen daer inne te doen als haer goeden Raedt sal verdraghen. t' oirconde heb ick desen met myn eygen hant onderteekent, alsmede cauerende de rato voir mynen Vader die met vrij geleijde sal in de Stadt mogen comen ēn weder vyt gaen om t' selve mede te onderteekenen actum its.

Staat met een ander hand:

Johannes van der Eycken Junior als boven verhaalt hebbe dit met myn eygen handt gesubsigneert vnd onderteeckend.

Ingevolge van het bovenvermeld accoord onder eede afgelegd werden ontslagen en zij beloofden verder in vrede en vriendschap met Fabritius te zullen leven en hiertegen doende nemen zij aan wederom in detentie zich te zullen begeven.

Zij schijnen in dezen zich aan hunne belofte getrouw te hebben gehouden, immers bij Resolutie van de Gecommitteerden van Ridderschap en Steden de Landschap van Overijssel van 20 Junij 1597 verklaren deselve dat vermits het overlijden van Harm Coops de Vicarie, titulo Sancta Catharina, gehoorende tot die Kercke van Staphorst is komen te vaceren uit redenen Haar ed. daartoe moverende de voormelde vacerende Vicarie gegunt en gedefereert hebben Johanne van der Eycke, dienaar des Goddelicken woords in der voorsyde Kercke van Staphorst, om deselve van nu voortaan voor synen zoon Johannes van der Eyck Junior te mogen aenvaarden, deselve met alle haren profijten, Emolumenten van ouds daertoe gehoorende, na luyd der fundation holden en gebruiken, gelijk de voorgaande Possessoren deselve gebruikt en genoten hebben, mits dat bij zijn zoon in de Universiteit te Keulen studerende, zal verschrijven en hem in een binnenlandsche Universiteit studeren laten en dit alles bij Provisie en tot renovatie van der Landschap of Haar ed.

Doch daar de geschillen hiervoren gemeld, naar den zin van Fabricius niet geheel ophielden, heeft hij om verder onaangenaamheden te voorkomen, de plaats verlaten en zich wederom naar Zwartsluis begeven, anno 1601. In zijn plaats werdt in hetzelfde jaar wederom beroepen Rudolphus ab Uterwijck, Emeritus verklaard 1617. Zijn weduwe wordt op haar verzoek (1627) toegestaan een jaarlijksche tantum van *f* 50 uit krachte van zekere akte van 2 November 1622. Zij schijnt reeds kort daarop overleden te zijn als zijnde hare kinderen bij Apostille

van Ridderschap en Steden van 2 April 1627, het jaarlijksch tractement hunner moeder toegestaan.

Lambertus Hanecamp, beroepen van Avereest in Mei 1617, Emeritus verklaard in Mei 1658, overleden te Staphorst 3 Maart 1661. Zijn eerste vrouw was een dochter van zijn voorganger Rudolphus Uiterwijk. Ten tweedenmale huwde hij met Geertruid van Wullen, die hem overleefde en hertrouwde. Zij was geboortig van Campen en trok derwaarts. Lambertus Hanekamp had geen kinderen althans bij zijn tweede vrouw.

Theodorus Noortberg, Kandidaat, beroepen 19 September 1658. Den 28 Julij 1667 beroepen naar Stavoren. Zijn vader was Gerhard Noortberg, Scholtus van Zalk zijne moeder Sophia Gerrits, die naderhand hertrouwde met Landdouwe Joachimus van Stegeren, beroepen van Hardenberg 26 Julij 1667, overleden te Staphorst 1686. Zijn vrouw was Judith Koobs, een broeders dochter van de hier voren vermelde Vicaris Harm Koobs.

Zijn opvolger was Engelbertus van Stegeren, geboren te Zwolle 1673, werwaarts zijn ouders die waren Joachimus van Stegeren en Judith Koobs om de Munstersche invasie geweken waren. Hij was Kandidaat en in zijns vaders plaats 4 April 1687 beroepen.

Hij overleed kinderloos Julij 1701.

Joannis Struis, Kandidaat, beroepen 27 September 1701. Den 8 Maart 1705 beroepen naar Ilpendam.

David Frantsius, Kandidaat, beroepen 10 Augustus 1705.

8 Junij 1706 beroepen naar Raalte; zijn vrouw was Anna ten Heuvel van Hoogeveen.

Frantsius is als Hoogleeraar te Groningen overleden.

Abraham Putman, Kandidaat, beroepen 9 Augustus 1708, overleden 24 December 1756.

Zijn ouders waren de Rentmeester Putman.

Hij huwde met Engelina van Diepenheim, bij welke hij kinderen verwekte, maar voor hem overleden. Hij had een

zuster Anna Christina Putman, die de eerste vrouw is geweest van Hendrik Smits, Schultus van Rouveen.

Onder zijn dienst is de tegenwoordiße kerk te Staphorst gebouwd.

De Leerrede bij de inwijding door hem gehouden is in druk verschenen met een aanhangsel, houdende eene beschrijving van Staphorst.

Ook heeft hij nog andere godsdienstige werkjes in druk uitgegeven.

Hij was een man die zijn tijd vooruit was, en daardoor in verwikkeling kwam, omtrent zijn houding met den afgezetten Zwolschen predikant Antonie van der Os, waarvan de Nederlandsche Jaarboeken van dien tijd breedvoerige melding maken.

Cornelis van Dam, Kandidaat, beroepen 9 October 1757, vertrokken uaar Linschoten 15 Junij 1766. Zijn vrouw was Maria van Irhoven, bij welke hij onder anderen een zoon verwekte met name Willem van Irhoven van Dam, die als Schrijver bij de onlusten van 1787 bekend is. In 1763 werdt de toren te Staphorst gebouwd en legde zijn dochter Maria Magdalena van Dam de eerste steen.

Arnoldus van der Voort, beroepen van Hilversum 30 September 1766.

Door een val zijne beide knieschijven gebroken hebbende, heeft hij met veel moeite den Predikstoel beklimmende, den 17 September 1775 zijn afscheidpredikatie genomen. Zijn vrouw was Helena Alida van Neercassel.

Piërus Adema, beroepen 21 December 1775 van Sleen, vertrokken 16 November 1778 naar Boxum en Blessum. Zijn vrouw was Renske Fenna van Franeker. Hij overleed 1792.

Zijn broeder Hendrikus Adema was Predikant te Zwolle. Piërus Adema was gedurende zijn dienst alhier zeer gevreesd, zijnde hij iemand die ontzag bij groot en klein wist in te boezemen.

Petrus van der Haar, beroepen van Hemmen 1779, vertrokken naar Denichem 1792. Zijn eerste vrouw was Hendrika van der Scheer, zuster van den Amsterdamschen Predikant van der Scheer.

Hij overleed kinderloos.

Hij had hier vele onaangenaamheden te verduren ter zake van zijn anti Oranjes gezinde gevoelens. Hij overleed 1821.

Hendrik Alferink, Kandidaat, beroepen 10 Julij 1793. Overleden 26 Januarij 1795, getrouwd met Fennigje Lambers, uit welken echt geen kinderen. Deze hertrouwde met Berend Evers Wobben, die zij overleefde en stierf in hoogen ouderdom te Staphorst.

Hendrik Alferink kwam reeds ziekelijk zijn dienstwerk aanvaarden, zoodat hij al aanstonds niet geregeld den Predikdienst kon waarnemen, en dientengevolge zijn dienst door naburige ambtsbroeders moest worden vervuld.

Johannes Hendrikus Joling, beroepen van Elburg 13 November 1795, vertrokken naar Franeker 1799. Zijn vrouw was Johanna Damman van Zwolle. Hij overleed 2 September 1823 te Franeker kinderloos.

Hendrik de Hol, kandidaat, beroepen 7 October 1799, vertrokken naar Zevenhoven 30 April 1810, nemende op dien dag tot text Jerem. XVII: vs. 16. Hij overleed aldaar 4 December 1810. Zijn vrouw was Hendrika Reinds, uit welk huwelijk onder anderen de Hoogeveensche Predikant de Hol en nog drie andere kinderen. Hij stierf in den ouderdom van 43 jaren, en stond dus aldaar geen 10 maanden.

Bij de invoering der Evangelische gezangen in 1806 kreeg hij onaangenaamheden met velen in de Gemeente, die niet alleen stijfhoofdig die gezangen verwierpen, maar zelfs tot feitelijkheden overgingen.

Dit deed hem besluiten de roeping naar Zevenhoven aan te nemen.

Theodorus van Rhee, geboortig van Ootmarsum, op reeds

gevorderden leeftijd beroepen van Hooge en Lage Meden en Oostwold 10 Januarij 1810, bevestigd door Ds. L. Ebbinge 6 Mei 1810 met de woorden van 2 Corinth. V vs. 11, des namiddags de intrede-text Marc. XVI vs. 16. Hij overleed kinderloos te Staphorst den 2 September 1823. Zijn eerste vrouw was Jannegje van Leusen, van Campen. Zijn tweede vrouw die hem overleefde Trijntje Bartelds ter Veen, van Nyeveen.

Vele standplaatsen heeft hij gehad als: Camperveen, Kuinre, Wapserveen, Rottevalle, Nyeveen, Hooge en Lage Meden en Oostwold, Zuidwolde enz.

Johannes Albertus Hartman, geboortig van Hoogeveen, beroepen van Hierden 7 November 1824, overleden te Staphorst September 1842 ongehuwd, is te Hoogeveen begraven.

Zijn eenige Zuster Cornelia Hartman, mede ongehuwd bij hem inwonende, overleed te Staphorst 1828.

Geert Landeweer, beroepen van Paesens 1843, vertrokken 1858 naar Rijswijk. Zijn vrouw is Johanna Muntinge.

Jeremias Siblesz, beroepen van Steenwijk 1861. Zijn vrouw is Cornelia Sara Waller.

Rouveen.

Volgens een oude aanteekening van Hermanus Ther Mathe of Ther Maten, afgeschreven door den Predikant Wilhelmus Sluiter en door deze in een Kerkboek gesteld, zoude de eerste Predikant te Rouveen geweest zijn Heer Nicolai, en van de Grieksche Godsdienst tot die der Hervormden zijn overgegaan, en schijnt 1582 bij acte als Pastoor te Rouveen te zijn aangesteld. Zijn weduwe, Lumme genaamd, verklaart zulks op dat jaar wegens een geschil over een jaarlijksch roggepacht. 't Is evenwel ook mogelijk dat dit is geldende van een volgende, genaamd Poulus Antonie, deze leefde in 1606, doch in dat jaar komt reeds voor Tjarik Poulie, welke maar een half jaar te Rouveen Predikant is geweest en toen vertrokken naar Beilen.

Martinus Johannes Harlingensis is beroepen van Hensbroek en Obdam 1607. Hij wordt van zijn dienst ontslagen 1618; 't is onzeker of dit ter zake van levensgedrag of om Remonstrantsche gevoelens heeft plaats gehad, bij Revius Davent. Illustr. Lib. V en VI vindt men van hem eenige aanteekeningen.

Volgens Boudertius XV^de^ Boek f° 85, schijnt hij als Remonstrantsch Predikant afgezet te zijn, immers men leest aldaar dat Martinus Harlingensis uit de inkomsten en uitgaven over alle de Kruiskerken der Remonstranten en hunne Predikanten genoot een som van ƒ 50.

Hij vertrok naar Friesland.

Bij resolutie van Ridderschap en Steden van den 6 Februarij 1612 accordeerde deze aan den Prediger Johannis te Rouveen op zijn verzoeck tot syns en syns beide soenen onderholdinge en studijs' moge genieten de opkomsten eener vicary aldaar ten ware dat bij den gemenen aldaar redenen ter contrarie mogten wesen.

Johannes Fokkingius, 1619 beroepen van Avereest, overleden te Rouveen den . . . denkelijk 1659. Zijn vrouw was Geesje Smitshof, uit welken echt onder anderen een dochter die trouwde met Arend Jansen Schultus te Rouveen.

Henricus Reuterus, beroepen 1660 22 Julij, overleden te Rouveen 1664. Zijn vrouw was Joanna Jellen. Hij liet een zoon na Antonie Reuterus, Kandidatus in de Theologie, doch die het niet verder bragt dan tot koster en schoolmeester te Rouveen.

Van hem tot in onze dagen mannelijke nakomelingen.

Godofridus Occleij beroepen 29 October 1664, overleden 1672. Zijn vrouw was Aaltje Walraven die hem overleefde en hertrouwde 21 April 1673 met Casper Waterham Gerigts schrijver van t' Hoog Schoutambt Hasselt denkelijk te Rouveen overleden.

Wilhelmus Sluiter, de bekende Eiberger zanger om de Munstersche invasie. Vluchtende heeft hij Eibergen verlaten

en het beroep naar Rouveen aangenomen 1673. Zijn dood ontrukte aan deze zijn nieuwe Gemeente na een halfjarige dienst. Hij overleed te Zwolle en werdt aldaar begraven uit zijn huwelijk een zoon nalatende Johannes Sluiter Predikant te Steenwijk. Men verhaalt dat hij naar Zwolle gaande zijn doodgoed mede nam.

Jacobus Groothuis beroepen 1674, vertrokken naar Zwolle 1678 aldaar Emeritus verklaard den 7^{den} Mei 1713.

Henrikus Grevenstein beroepen 1678, vertrokken naar Hasselt 1684. Hij huwde te Zwolle den 2^{den} Maart 1661 met Jannigje Jellen.

Harmanus Ther Mathee of Ter Maten, beroepen van Ommerschans en 27 Julij 1684 bevestigd door Arnoldus Voltelen, Predikant te Zwolle. Hij overleed te Rouveen 1695.

Harmanus Buis beroepen 1697, overleden te Rouveen 1721. Zijn vrouw was Susanna Mensink die hem overleefde en te Zwolle overleed 1735. Zij was een dochter van den Zwolschen Cameraar Casper Mensink.

Wilhelmus Sluiter zoon van den Steenwijker Predikant Johannis Sluiter en kleinzoon van den bekenden Eiberger zanger Wilhelmus Sluiter zijn vrouw was Agnetha Schutte zuster van den Amsterdammer Predikant Rutger Schutte. Hij werdt als Kandidaat te Rouveen beroepen en door zijn vader bevestigd den 10^{den} October 1723. Uit zijn echt met Agnetha Schutte verwekte hij Johannes Sluiter Predikant te Garderen,

Otto Rutgerus Egbertus Sluiter zijn opvolger,

Hendrika Geertruid Sluiter huisvrouw van den Predikant te Rauwert Focko Liefsting.

Jonker F. A. Coninck te Hasselt legateerde met verband van fideicommis eenige vaste goederen o. a. van Hendrika Geertruid Sluiter onder konditie, dat de kinderen uit haar echt geboren voor den Predikstoel gedoopt moesten worden met den vollen naam van Coninck.

Van hier dat de nakomelingen van Focko Liefsting steeds tot heden den naam van Coninck Liefsting voeren.

Maria Sluiter.

Geertruid Sluiter.

Zijn behuwdbroeder was Gabriel van Hoorn Predikant te Raalte.

Hij overleed te Rouveen den 10den November 1776, op den 10den October 1773 deed hij te Rouveen zijn 50jarige preek welke in druk is uitgegeven zoo ook andere zijner schriften.

Dezelve ademen een strenge orthodoxe rigting van die dagen, zoo dat hij dan ook met hevigheid bestrijdt de meer vrije rigting die door begon te breken, inzonderheid was dit het geval met den Zwolschen Predikant van der Os. Van hem gaan in druk uit eenige Theolog. schriften.

Otto Rutgerus Egbertus Sluiter Kandidaat in zijns vaders plaats beroepen 16 Junij 1777 ongehuwd te Rouveen overleden den 2den Januarij 1797 wordende opgevolgd door Nicolaas Nieveen beroepen van Woudsend 11 Junij 1797 Emeritus verklaard 1834 en overleden. Zijn weduwe Fennigje Meijer overleefde hem.

Beide zijn zij overleden te Groningen bij hun dochter Gesina Nieveen gehuwd met Hendrik Beulen van der Laan.

Een ander dochter was gehuwd met Klaas Uithof mede van Rouveen en genaamd Catharina Johanna.

Pieter Eliza Karel van Nes beroepen van Ommerschans 1834 gehuwd met Henriette Sara Antonia Abeliene Clara Schelling. Uit dezen echt een aantal kinderen.

IJhorst.

Conradus Brouerius van Nideck, beroepen als eerste Predikant 1609, overleden IJhorst 13 Augustus 1652.

Zijn vrouw was Fenna Aukema. Zie van hem Hoogstraten algemeen Woordenboek. alwaar breedvoerig over zijn geslacht gehandeld wordt.

Johannes a Leussen beroepen 1652, overleden te IJhorst den 1684.

Hij huwde ten 2de male met Johanna Jellen wed. te Zwolle den 27 October 1678.

Frederik Arnold Condewijn beroepen van Hengelo 1684 bevestigd 15 April nalatende zijn vrouw Gesina van der Werf overleed hij te IJhorst 2 October 1693.

Rijkman Wolfsen bevestigd 28 Maart 1697 Emeritus verklaard 1747; hij had een broeder Coenraad en 2 zusters Catharina en Frederica Arnolda.

Gillis Bruinier eerst adjunct naderhand Predikant beroepen 1747 vertrokken naar Zutphen.

Wilhelmus Brocades gehuwd met Johanna Hagedoorn beroepen 1745 ontslagen 1788, overleden denkelijk te Meppel, te gelijk met zijn ambtgenoot P. van der Haar te Staphorst ijvrig Patriotsch gezind.

Lambertus Ebbinge zoon van Jan Ebbinge en Lamberta Tabingh van Peize gehuwd met Stijntje Top van Elburg beroepen van Hasselt 1788 Emeritus, overleden te Meppel.

Frederik Smit, Kandidaat beroepen gehuwd met Jentje ten Wolde overleden te IJhorst in jeugdige ouderdom zoo ook zijn vrouw nalatende kinderen.

Jan Sonius Swaagman, Kandidaat beroepen, vertrokken naar Stadskanaal den

Gerrit Jan van Helbergen, Kandidaat beroepen, gehuwd met Antonia Wansleven dochter van een Boekverkooper te Zutphen. Uit dezen echt twee dochters en één zoon.

STUKKEN

UIT HET

ARCHIEF DER STAD HASSELT,

BETREFFENDE DE

BROEDERSCHAPPEN DES HILIGHEN SACRAMENTS,

EN VAN DE

HEILIGE MAAGD MARIA TE HASSELT,

MEDEGEDEELD DOOR DEN HEER

F. A. EBBINGE WUBBEN.

Wij Scepenē ēn Raed der Stad van Hasselt doen kondich allen luden, dat wij ten loue ēn ter eren des weerden hilighen Sacraments ēn to behoeff der armen gheraemet ēn gheordineert hebben by rade zōmigher Priestrē in onser Stad ene broderscap des hilighen Sacraments tot eenre Ewigher memorien ēn Zielen Zelicheit der gheenre, die in deser broderscap sin off namaels in ontfanghen zolen werden, Ende zonderlinghe tot enen onderstande ēn hulp en der rechten armē die men lauen ēn bezorghen zal van den guede dat hijr to ghegheuē wert na alre formen des brieffs als hijr na bescreuē staet. In den ijrsten so welck paer volkes deser broderscap gheuet tot enē inganghe een pond wasses off die weerde daer voer ēn bewiset Erflicke een half pond s' jaers off gheuet daer voer drie olde schilde want dat halue pond mach mē doch

altoes mit drien olden schildē losen dese mach men in desse broderscap ontfanghen mer eenlope mensche die aldus vele bewiset of gheuet als vorss is die mach enen tot hem nemē in desse broderscap wien hie begheert hie sy leuēdich ofte doet ēn en wil hie niemant tot hē nemē so mach men oen mither halfte van desen guede vorss hijr in ontfanghen. voert so wie vor sine olderē ofte vriende die ghestorue sen gheuet vor elken ander haluē olden schilt ofte vor twe bewiset een half pond s' jaers ofte in sinē testamēte der broderscap dese anders haluē olden schilt deser memorien sal mē doen ēn daer vor bidden als off sie in oren leuē in deser broderscap hadden ghewesen, voert so sall mē kiesen twe Procuratoers die bezorghē zolen ēn an denken die dinghe die der broderscap noet ēn nutte sin ēn die zolen opboren ēn inmanē datter broderscap ēn den arme toehoert ēn ghegeuē wert ēn die twe zolen beijden ōme gaen ēn visitieren die armē ēn waer sie v̄nemē huyssittende armē ofte zieken dien zolen sie te hulpe comē elkē tot siner noet, na dien dat sie hebbē ēn v̄moghen voert so sall mē allen jaer enē van den Procuratoers verwandelen ēn die ene zal daer anblieūe, want hem die staet der armē dan kundigher is mer weert zake dat oerre een van huijs moste wesen, so zolde hie bij cōsente syner ghesellen enen anderē sine stede die wise beuelen. voert so zolen die Procuratoers der Broderscap vorss alle donredaghe des morgens to Vromisse tyt in der hiligher Stede hochtijtlicke doen zinghen ene misse van den hilighen sacramente in welker misse zonderlighe bidden zal vor alle die ghene die in deser broderscap sin leuendighen ēn doden vor die leuendighen in t' gehemeyne ēn die doden by name voert so zolen sie laten doen eens des jaers ene ghemeijne memorie in der hilligher Stede vorss des auendes met vigilien ēn des morghēs mit zielmissen ēn cōmen darien als daer to hoert vor alle die ghene die ghestoruē sin wt deser broderscap ēn oer testamēt to behoeff der armē ghegeuē hebbe voert wāneer dat yemāt wt deser broderscap sterft so zolen

die Procuratoers vorss des naestē zonē daghes des auendes vigilie latē doen in der hiligher Stede en des manendaghes vro zielmisse mit cōmen darien ēn mit salmen als behoerlic is mer weert zake dat mens op die tyt niet behoerlike doen en mochte; ōme yenigher hoechtyt willen die dan were so zolde mēt op ene andē tyt doen voer ofte na alse ment alre yrst behoerlike doen mochte. voert weert zake dattet by enigherhande zaken gheviele datten brodeñ niet en ghenogbede den vorss dienst in der vorss hiliger Stede te doen so mochtē sie dien laten doen by raede des kerck heñ ēn der Scepeñ in eenre ander kerken bynēn Hasselt beholdelic altoes dat mē dat guet deser broderscap anders nerghen an en kieze noch an tymer noch an papelike prouende dan allene an die huyssittēde armen ēn zieken to hasselt. ten weer dat die broderscap wes te doen hadde daer mens wat by rade der brodē an kiezen moste voert so welck priest dese broderscap begheert ēn hem daer to ṽpeent dat hie den vorss dienst van misse ēn vigilien wil helpen doen dien mach mē hijr in ontfanghē zonder ghelt, mer wil hie hem niet spenen so mach men een ontfaen als ene anden brodeñ voert so zalen alle die brodē die zinghen koñen ēn des van Steden sin alle donredaghes ēn daer to wañeer memorien sin comē ēn helpen zinghen misse ēn vigilie als t' behoerlic is. voert zo solen die Procuratoers vorss eens des jaers dat is des naesten zonedaghes na Sūte gallen doen rieden ene maeltijt niet kostelic zonder vreemd bier ēn to dier maeltyt zolen cōme alle die manspsonen die in der broderscap sin ēn daer sal men niemant noden die in dier broderscap niet en is ēn elc broder sal to dier maeltyt ghelden hie come off hie come niet ene Vleemsche placke ēn op dat onder den brodeñ alle onrusten ghescruuet werde so en sal men die wile dat sie daer to zamē sin gheenrehande wise vā to drinke hātieren ēn wie dat dede die zolde ghebrokē hebbē den broderscap een pond mer mē sal daer voer ēn na onsē heñ god louē ēn dankē en wat daer ouer bliuet van spiesen ēn van dranke zolen die Pro-

curatoers scaffen to behoeff der armē daer sie werē dattet noet is voert so zolen die Procuratoers rechte voert na den eten kiesen vyf māne vā de brodēn die daer den teghenwoerdich sin en die viue zolen by oere cōsiencien kiesen erien nyen Procuratoers die sij meijnen datter broderscap en den armē nutte ēn trouwe sy ēn die ene vā den olden zal daeran blieue ēn dan zolē rechte voert voer den ghemeijnē brodeñ die olde Procuratoers dē nyen ouerleueren al zulc guet ēn ghelt als sie van der broderscap hebbē ēn van dier pacht die dan v̄schenen is en zolen sie hem ghene scult wisen mer sie zolen sie leuerē ofte pande en des ghelicx van vervoerder penēn zolen sie oēr leuēn ghelt ofte pande voert alse ijemant enighe pene ōboert ēn die Procuratoers hē daer vor manē so zal hie hem gheue ghelt ofte pande ēn en wil hie des niet doen zo sal mē oencoisen wt der broderscap mer die jaer renthe die hie der broderscap to behoeft de armē besprokē heeft sal daer alck wal mē blieuen ēn des ghelicx weert sake dat ijemant so verkeert were ofte so onzedich dattet den broēn duchte dat hie der broderscap niet nutte en were so mochten sie dien altoes wtzetten. beholdelic der broderscap sinne jaer renthen als vorrss is voert so wie hem laet scriūe in dese broderscap mit al sulcke guede als vorss is dat guet ofte wat guet hijr in ghegeue moghen die Procuratoers altoes verpanden gheliker pacht off anders mit rechte winen we dattet hem guedelic is na onser Stadrechte ende dese jaer renthe vorss sal men altoes tot Sūte Michiels misse betalen voers desselve zonēdaghes als de broderē te zamen hebbē ghegheten des auendes na des vā Steden comen ter hiligher Stede wāt men daer dan zinghen zal viglie van maghen leuen ēn des ghelicx des morghens vro ter missen ēn helpē daer bidden voir alle maghen die wt deser broederscap gestorven sind eñ vertestamēte gheghene hebbē to behoeft der armē opdat sie vor dat werlyck quaet dat verganckelick is in der eren verkregen een groter guet dat onv̄ganckklick is moghen erlangen voert als yemet

dese broderscap begheert so zal mē hem desen breeff laten zien opdat hie dan alle deze vorss punten ēn zettingen te holden en daerto enighe andc zettinghe die die broeders namaels oer het beste toeschien so mach men den ontfaen na inholdes desen brieff als vorss. is. voert wāneer den Procuratoers om̄e enighē orbaer der broderscap guet dunckt so moghe sie de broderscap zamen doen beeden eñ dan moghe sie eendrachtelyke alle dese vorss. punten eñ zettinghe meērre royeren verwādelē en een — v̄penē na oren gaet dancken eñ wet die meeste deel vā hē ouer draghē dat zolen die andeñ alloes volghen dit allene wtgeseit dat mē dat guet der broderscap an ghene andē dinghe en keere buten der broderscap mer dat mē den huys sittende armē en zieke altoes trou welcke daervan diene als vorss. is sonder arghelist. Eñ wat wy Scepenē eñ raed der Stede van Hasselt vorss. dese ordinācu eñ broderscap by rade Zōmegher Priesterē in onser Stad ten loue des eerweerdighen hilighen Sacraments en sonder enighe ter arm en behoeff gheraemt en ghehouden als vorss. is ende willen sie stedevast ende onverbrekelic gheholden hebben so hebbe wy tot enen tughe der waerheit ende vestighe deser dinghe vorss. onser stad zeghel beneden an desen brieff ghehanghen. ghegeuen in den jaere onss heñ dusent vierhonderd ende achte op Sunde Margarethen dach.

Het ondereinde des briefs is merkelijk beschadigd. Het zegel ontbreekt.

2485. Een vidimus waarvan de text luidt.

Ik Laurencius Johannes in der tyd Kerckheer toe Hasselt belije in desen opene brieue want ick den dienste Gods begeer te vermerē eñ der lude herten toe den deenste Gods in die kerspel kercke toe Hasselt te verweeken daerom heb ick mit gueden Vollencomenē rypen berade gemaket eñ oudrage over my eñ mijnē nacomelingen kerckherē toe Hasselt mid den ghilde broderen des hellige Sacraments eñ onser leuer Vrouwen Ghilde toe hasselt voer hem eñ ore

naecomelingē dese ouerdracht heer nae bescrieuen. in den eersten cōsenteer ic Laurēncius voerss voer my eñ myne naecomelinge dat die voerss ghelde broederē fūderen cōsacreren eñ oprechten mogen laten bijñen der Kerspelkerke vā hasselt een altaer over dat grote koer eñ dat zee daerop officiërē eñ wyñen mogen enē guedē reckelike werlckē preest die daer misse op doen sall wānneer hi des vā steden is Eñ bisonderlinge dat hi daer misse op singen sal off en ander vā Synnewegen off hi des med van Steden weer alle manendage ene ziel misse over de Zeelen der broderen en zusteren die vut den voers. ghilden gestorue sind eñ bidden in deen missen voer die broderē leuē doch eñ dood eñ nae der missen mid come darien eñ psalmē als dat gewoentlic is eñ alle donredaghe ene misse vā den hilligen Sacramente eñ alle Saterdaghe ene misse van onser leue vrouwen in welkē hy oeck bidden mach eñ dese voerss missen sullē altoes gescien tusschen sess eñ seuen vren eñ terstond als die clocke sesse scleed soe sal men te samen luden eñ die misse terstond beghijnē voerd meer verpene ick my Laurēcius Kerckheer voerss. ēn verbinde mij ēn myne nacomelinge in in desen selūe breue wāneer dat enich broder off zuster sterft vut enich vā desen voerss. ghilden dat dan ick ēn mijne nacomelingē off onse cappellaen deen voerss preester deen zee gewoñen hebben toe desen voerss deenste sullen helpen singen ene vigilie van negen lexen mid den landes eñ nae der vigilien hē helpen doen enē cōmēdatie als dat geboerd voer die zele des gheens die vut den voerss. ghilden gestoruē is sonder geld off toen daervan te nemen ēn te eysschen want die voerss. ghilden my jaerlix geuen sullen ēn mijnē naecomelingen dree heren ponde voer desen voorss. deenst eñ cōsenteeringe en preestere eñ koergeselē die desen voerss. vegelic willen helpen doen deen sall men geven redelike psencie alle argelist heer ijn vut gesproken in teuichenisse der waarheit want ick Laurēcius kerckheer voerss dese voerss punten loue stede ende vast te holden ēn te vollen

trecken den voerss ghildē en want ick will dat mijne naecomelinge kerkheeren toe hasselt dat desgelikes doen sullen toe ewigen dag hen soe heb ick mijn zegell an desen breeff gehangen. En want her geerd van trecht preester int beghyn huus toe hasselt ēn her seger ten Dāme preester in den hilligen geest toe hasselt dese voerss saken hebben helpen de dingen daerom heb ic Laurecius voerss desen breeff mid my te besegelen ēn want wy gerardus ēn seyne preesters voerss dese voerss vernaer den eñ overdrechte hebbē helpen de dingē in manierē voerss eñ daer over ēn angewesen hebbō soe hebben wy des toe tughe ēn om bede willen Laurēcius kerckherō voerss onse segele an desen breeff gehangen gegeve in 't jaer ons herē dusent veerhonderd dree eñ veertich op den derdynden dach der mand Februarius.
2477 luidende

Wy Scepenē ōn Raed der stad van hasselt maken kundich allen luden mid desen apenen breede dat dy ghemene ghilden brodere van des hilligen sacraments ghilde ēn van onser leuer vrouwen ghilde toē hasselt geramet en geoerdeneert hebben by onser raede ēn consente dese verwaerden hiernae bescreven. In den eersten dat beyder broderscap van beyden ghilden weruen ēn wy̅nen sullen enē gueden reckliker weclicken priester dye alle manendaege missi sal singen voer die briderē en susterē dye vut desen voerss ghilde gestorue sind gehetē ene zeelmisse ōn alle donredage ene misse van den hilligen Sacramente en des Saterdages ene misse van onser leuer Vrouwe ēn bidden in desen voerss missen voer dye brodere leuendich ēn doed der Ghilde voerss nae ijn hold der breue die daer van sind ēn heer en ten des sall hy misse als hy des van steden is en dese misse zal hij doen in onse grootte kercke op t'altaer dat die voerss ghilde gericht hebben voer dat groete koer tusschen ses ēn seven vren. En desen Preester sullen jaerlik geven dye broderscap van des hilligen Sacraments ghilde vyff ēn twintieh heren ponde ēn dee broderscap van onsen leuer Vrouwen ghilde Jaerlix

vyfftyn heren ponde ēn dee lichtinge in den missen sullen beyde ghilde gelcke besorgen en betalen vutgesecht die tostyseriē die men dan behoefte sullen onser lener vrouwe broderscapp allerie besorgen. En die luchtinge op den ramen sal elcke broderscap wie des behoeft allene betalen. En die preysteren die orgild singen off lesen voer dije broderē off zustere die gestoruen sind wāneer dat geboerd en als dat redelic is dye sullen beyde broderscap gelcke loenen ēn weerd dat enige Scelinge geualle onder hem in desen saken des sullen zee altoes by ons bliven. Ēn die luchtinge wāneer men onser leuer vrouwen loff singt wes mē daer van geuen sall sullen onser leuer vrouwen broderscap alleene besorgen en veuveren en dese punten en vorweerden sullen staen toe onsen weder ropene alle arghelist heer yn ot gesproken en een tuuch der waerheyt soe hebben wy Scepenē en de Raed voerss onss stedes zegell an desen breeff gehangen geḡ in i' jaer ons heren dusend veerhonderd drie en de veertich op den dertienden dach der maand februarius. De brief is goed geconserveerd en duidelijk geschreven. Het zegel ontbreekt echter.

Aug. 1867.

DE VROEGSTE VERHOUDING

TUSSCHEN

SINT AGNIETENBERG EN WINDESHEIM,

NAAR EENE OORKONDE VAN 1390,

UIT HET

STEDELIJK ARCHIEF VAN ZWOLLE.

DOOR

J. H. E. VAN DER ZANDT.

Bij het doorlezen der *Kroniek van Windesheim* heeft het mij meermalen bevreemd, hierin zoo weinig te vinden opgeteekend omtrent de wording en stichting der *Vereeniging op* (1) *Sint Agnietenberg.*

Dit kan geen toeval wezen of verzuim, veelmin gevolg van onwetendheid.

Zoo er toch onder de talrijke en heilzame instellingen van den grooten GERARD ééne geweest is, die reeds aanstonds bij haar ontstaan en voortdurend bij hare opkomst, om menigerlei oorzaak, veelvuldige bekendheid en aandoenlijke vermaardheid gekregen heeft, dan is het deze *Nemeler Vergadering.*

En echter, de Windesheimsche Kroniekschrijver, onze nauwkeurige JOHANNES BUSCH, naar plaatselijken en tijdelijken (2) afstand, juist evenveel uren als eeuwen haar nader

dan wij, schijnt maar in 't voorbijgaan van haar te hebben gehoord.

Waar wij derhalve de ons door HERBERT ROSWEYDE in 1621 te *Antwerpen* bezorgde uitgave van zijn onschatbaar (3) geschrift opnieuw ter hand nemen, en ons door deze (4) aloude en (5) hoogst zeldzaam geworden bron, volgens aan 't hoofd uitdrukkelijk opgegeven plan, zoo » den Oorsprong en Voortgang" der dusgenaamde » » *Moderne Devotie*" ", op het laatst der 14de en in den loop der 15de eeuwen onzer Telling, als de » Lotgevallen der beroemde Mannen, » Vaders en Broeders, uit haar voortgekomen en tot haar » behoorende," met bizondere nauwgezetheid zien verhalen; waar we dus vóór alles een allerbelangrijkst Verslag ontvangen van » het Leven, de Daden, de Prediking van GEERD GROTE" en diens zegenrijken invloed op zijne Tijdgenooten, onder welke vooraan, op zijnen getrouwen Medehelper en Vriend FLORENS RADEWYNS, door wiens toedoen en met wiens bijstand, aan zoo vele inrichtingen tot verstandsontwikkeling, gemoedsverandering en gedragsverbetering het aanzijn werd geschonken, — daar spreekt 't van zelf, allereerst de bakermat van al dit goeds, het ook in dezen zoo roemrijk geworden *Deventer* te zien genoemd; daar doet het natuurlijk den huidigen bewoner van *Diepenveen* nog genoegelijk aan, aan het hoofd van alle vrouwelijke en maagdelijke Vereenigingen den naam der Stichting van zijne Woonplaats te lezen; daar strookt het allezins met het recht hunner verdiensten, wanneer onze Kroniekschrijver telkens met veel ingenomenheid van de Huizen te *Arnhem*, te *Eemstein*, te *Hoorn*, en elders gewaagt, — maar daar komt ook onwillekeurig de vraag ons op de lippen: waarom zoo betrekkelijk weinig van *Zwolle?* — van *Sint Agnietenberg* zoo goed als niets? —

En zulks *Bergklooster!* dat — 'k zeg niet eens, een THOMAS VAN KEMPEN onder zijne leden mocht tellen; Hem zag leven, denken en schrijven, en zijne onsterfelijke

Navolging van Christus in eigen wandel verpersoonlijken; — maar dat op eene herinnering mocht roemen, waarvan *Windesheim* niet eens kon spreken: de herinnering van zich de plaats zijns ontstaans (6) door den grooten GERARD zelven *en* uitgekozen *en* aangewezen te hebben gezien! — zulks *Bergklooster*, welks wording alzoo, niet slechts gelijktijdig met-, maar zelfs vroegtijdiger invalt dan die van *Windesheim*: — zulks *Bergklooster*, dat maar door denzelfden korten afstand van een mijl als *Windesheim* zelf ten zuiden, ten noorden gescheiden was van de stad van beider onderling veelvuldig verkeer! — zulks *Bergklooster*, 't welk juist door de aanhoudende tegenwerking en bemoeilijking, bij zijne stichting ondervonden, méér dan éénig ander, véler opspraak verwekken, áller aandacht tot zich trekken moest! — zulks *Bergklooster*, welks eerste weldoeners en voorstanders grootelijks dezelfden zijn geweest, die het nabijgelegen *Windesheim* zoo onbekrompen aan zich hebben verplicht! — zulks *Bergklooster*, dat aan *Windesheim* niet alleen enkelen zijner eerste Broeders, maar ook herhaaldelijk zijne beste Vaders en grootste Mannen geleverd heeft: zoodat het in den aanvang reeds, en straks vooral bij voortgang, als eene kweekplaats en vormschool van dezen voor 't *Windesheimer Kapittel* kon worden beschouwd.

Dit een en ander bracht er mij toe, om de spaarzame berichten omtrent *Sint Agnietenberg* bij onzen JOANNIS BUSCH mij steeds zoo niet bedenkelijk, ten minste zeer opmerkelijk te maken, en mij met klimmend verlangen naar de reden er van te doen zoeken. —

Evenwel — onze vroegere Geschiedschrijvers, wereldlijke beide en kerkelijke, die ik met onze *Windesheimer Kroniek* bekend en vertrouwd wist, — TOE BOCOP, NAGGE, de beide DUMBARS, MATTHÆUS, LINDEBORN, VAN HEUSSEN, VAN HATTUM, enz. stelden mij allen te leur, of liever, schijnen mijne bevreemding niet te hebben gedeeld; en zelfs onze DELPRAT en onze MOLL, die eersten en grootsten onzer eeuw in de dingen

die ons *Windesheim* aangaan, zouden door het zwijgen, 't welk zij aan dat van al hunne voorgangers toedoen, mij haast in onzekerheid hebben gebracht, of mijne verwondering ook soms overdreven mochte zijn? —

Doch zie, daar komt mij op ons Zwolsch Archief eene Oorkonde in handen, die mijne bevreemding niet slechts rechtvaardigt en mijne vermoedens bevestigt, maar bovendien eene oplossing geeft aan dit Vraagstuk, welke mij zoozeer bevredigt, dat ik meen haar niet terug te mogen houden, doch onder de aandacht van elken deskundige te moeten brengen. —

Vooraf eene voegzame beschrijving der Oorkonde zelve, en van het Handschrift, waarin zij voorkomt.

Dit Handschrift dan berust op- en behoort aan het stedelijk Archief van *Zwolle*, waaruit het mij, op verpligtend voorstel van onzen Provinciaal-Archivaris, Mr. J. VAN DOORNINCK en met welwillend toedoen van den Hr. Stads-Sekretaris L. N. SCHUURMAN, door hare vrijgevige REGERING gaarne ten gebruike is afgestaan.

Het Handschrift zelf is in folio en omgeven door een bruinlederen band, die aan weërskanten van de uiterste omtrekken tot het middenvak door een vijftal driewerf gestreepte lijnen in vier gelijkmatige vakken is afgedeeld; waarvan er drie met aaneensluitende langwerpige ruiten zijn bedekt en van tamelijk fijn gesneden stempels voorzien, welke ons afbeeldingen, deels van Israels koningen, deels van de Muzen, in bonte mengeling vertoonen. Op een opengelaten ondervak aan de voorzijde is het jaartal 1556 ingedrukt; terwijl geheel de band met twee eenvoudige koperen klampjes is gesloten. —

Deze band nu omvat 142 perkamenten, - benevens 22 papieren bladen, die zichtbaar van tweeërlei maaksel zijn, als door verschil van fabriekmerken en waterlijnen ge-

genoeg wordt aangewezen. Van de laatsten zijn er door onderscheiden handen slechts zes met afschriften van stukken uit de 15de en 16de eeuwen bedekt; waaraan in kleinere afmeting nog een afzonderlijk stuk van het jaar 1461 is toegevoegd.

Van de 142 perkamenten bladen begint de paginatuur eerst met het tiende blad, in Gothisch cijferschrift met rooden inkt; waarmee tot LXXXVI wordt voortgegaan, om dan tot het laatstgenommerde 133 door Arabische getalmerken te worden vervangen. In den aanvang blijven er dus nog negen ongenommerde bladen over, waarvan zes beschreven met het Register van 't Geheel.

Dit Register is grootendeels het werk van dezelfde staande duidelijke hand, doch bevat ook bijvoegsels en randschriften van meer dan ééne andere en latere. Het schrift der hoofdverdeeling en bladvermelding is met rooden inkt; zoo mede dat der inhoudsopgaven bij de stukken zelven in het Geheel; terwijl zoo hierin als in 't Register alle aanvangsen de meeste hoofd-letters rood zijn doorstreept. De afkortingen en saamtrekkingen zijn menigvuldig, doch hebben niets ongewoons of onleesbaars.

Dit over het uiterlijk, thans over het innerlijk van ons Handschrift.

Ik ga nu het Schutblad voorbij, waar eene latere hand het ons aankondigt onder den titel van »*Matricula Literarum Conuentus montis Sancte Agnetis,*" en vang aan met het hoofd-opschrift van het oorspronkelijk Register:

»PRIUILEGIA DOMUS NOSTRE."

waarna de gebruikelijke herhaling: »*Hijr beginnen die Ca-* »*pittele van onsen priuilegien*, enz.;" die men hier gaarne tot nadere kennismaking met dit zoo belangrijk Handschrift zal zien volgen.

Ze zijn 20 in getal:

1. »Forma primaria, secundum quam debent recipi et regulari inhabitatores domus nostre ante religionem." — 19 Jan. 1395.

2. »Quales persone debeant recipi, et quomodo et qualiter se et sua ante religionem debeant resignare." — 28 April 1395.

3. »Confirmacio predicte forme per transfixum domini FREDERICI, episcopi Traiectensis." — 28 Mei 1395.

4. »De consecracione capelle et altaris, que modo domus capittuli est." — In vigilia sancti Joh. baptiste 1395.

5. »Concessio domini FREDERICI quod monasterium poterit construi, ordo regularium assumi et visitacioni *Wyndesimensium* submitti." — 18 Jan. 1398.

6. »Incorporacio et mortificacio bonorum nostrorum per eundem, et de libertatibus nobis concessis." — 24 Maart 1398.

7. »De consecracione trium altarium et cymeterii in WESTERHOFF in parochia de *Daluessen*." — In die annunciacionis dominice 1398.

8. »Qualiter dominus FREDERICUS recepit personas et earum bona sub tuicione sua, (et de institucione (7))." — Mensis Marcij die penultima 1398.

9. »Concessio domini FREDERICI quod possent a Capitulo de *Wyndesem* visitari." — Mensis Marcij die 30 1398.

10. »Quod tempore interdicti licet ianuis clausis coram familia nostra celebrare." — 10 April 1398.

11. »Translacio monasterii a WESTERHOFF ad *Nemelreberch* cum omnibus suis privilegiis." — 26 Aug. 1398.

12. »De consecracione cymiterii in monte *Nemelreberch* post translacionem prescriptam." — In crastino S^{ctarum} XJ^{m}. virginum 1399.

13. »Indulgencia domini EUGENII in mortis articulo." — A° 1440.

14. »Concordancia prioris similiter et conuentus nostri cum pastore et curato Zwollensi." — 28 Jan. 1411.

15. »De consecracione (8) ecclesie, cimeterii et quatuor

altarium in monte *Sancte Agnetis* martiris." — feria sexta infra Oct. Pasche 1412,

16. »Confirmacio domini RODOLPHI omnium priuilegiorum, per episcopum traiectensem nobis concessorum, etc." — des Vrijdages op severyns daghe Episc. 1444.

17. »Concessio domini RODOLPHI de DIEFHOLT episcopi, de regimine laycorum huius domus nostre." — 4 Octob. 1450.

18. »Concessio infringendi, extendendi muros ecclesie, atque transferendi necnon consecrandi altaria." — 13 April 1455.

19. »De consecracione quatuor altarium in ecclesia nostra, sede Traiectensi vacante, et de indulgencijs." — 17 Nov. 1455.

20. »Quitancia siue recognicio solucionis viij flor. ren, racione iocundi introitus domini DAUIDIS, episcopi Traiectensis." — 24 Aug. 1458.

Reeds uit deze bloote inhoudsopgave, waaraan de stukken zelven, die — allen van dezelfde hand der 15de eeuw — de bladen I^{ro} tot X^{vo} innemen (9), getrouw beantwoorden, en waarbij ik mij slechts de vrijheid gegeven heb, de jaar- en dag-teekening te voegen, — reeds uit deze bloote opgave ziet men, hoe gewichtig de bescheiden zelven zijn voor de rechte kennis der wording, der stichting, en der wijding van ons *Bergklooster;* en hoe rechtmatig reeds in '63 de wensch (10) was van onzen even noode gemisten als steeds innig betreurden voormaligen Sekretaris, wijlen Mr. J. N. J. HEERKENS, om ze toch eenmaal tot aanvulling der *Kroniek van Sint Agnietenberg* het licht te doen zien. Ook voor zoo menige (11) naamsvermelding en plaatsbepaling in ons *Gewest* zijn zij, en zijn niet minder de overige charters, van het uiterste belang. De verzoeking was mij dan ook groot genoeg, de twintig reeds opgegevenen hier niet terug te houden in hun geheel; doch ik begreep terecht, dat dit thans een te verre omweg tot mijn tegenwoordig doel zoude zijn. Volstaan mogen dus ditmaal zulke meedeelingen er uit, als noodig zijn ter toelichting van het stuk en de zaak, waarom 't hier

eigenlijk te doen is: (waaruit van zelf reeds eenigermate de groote waarde dezer bescheiden zal kunnen blijken.)

Alvorens echter af te stappen van dit twintigtal, dient mede nog vermeld, dat (12) vier hunner, met name die van 29 Maart 1398, van 26 Aug. 1398, van 4 Octob. 1450 en van 17 Novemb. 1455, ook in de *Overijsselsche Chronycke* bij DUMBAR's *Analecten,* Dl. II blz. *322—336* zijn opgenomen; dáár echter uit het (13) *Deventer Archief,* waarin deels sommige (14) bijvoegingen, die in het *Zwolsche Hs.* ontbreken, deels eenige (15) weglatingen, die er uit kunnen worden aangevuld.

Om dan nu over te gaan tot de stukken, welke de *Kloostergoederen* betreffen, — hierbij volg ik liever de *Charters* zelf, dan het *Register.* Tot F° xxvi^{ro} toch moge dit, — een enkel tusschenvoegsel daargelaten, — vrij geregeld voortgaan, dan echter, bij een oversprong tot F° Lxxx^{ro}, en een menigte al of niet geregistreerde bijvoegingen van verschillende handen en tijden, krijgt het allezins de gedaante van eene tooverkaart.

't Eerst op F° xiij^{ro} worden vermeld de goederen, in *'t Zwoller kerspel* gelegen: »*in Parochia Zwollensi,*" en wel in de buurschap »*Byercmede.*" Het opschrift hiervan luidt:

1. »Van der yersten insestingen des vergaringen in *Sunte Agnetenberch* ende twe morgen ende 1½ hond landes, daer die vergarynge op etc." (16). »Des Vriedaghes voer Palmen." 1386.

2. »Van vermeringen ende wydermakynghen der steden des cloesters bider poerten ende vermeerringhen des *Veldecamps,* daer wij voer gauen 1½ heren pont erflic, die afghequyt sijn." »Des dinxedages na jaersdach." 1418.

3. »Van den hof toe *Nemel* ende *Velding* mit hoeren toebehoeren." »Des dinxedages voer Palmen." 1406.

4. »Van een emmer botteren en xvj heren pont, ofghecoft ende ghequyt van LAMBERT VAN YRTE uten hof te *Nemel.*" »Saturdaghes na den h. Paessche daghe." 1446.

5. »Van een mudde rogghen, ofghecoft van onsen broederen van BELHEEM, dat uten hoff te *Nemel* plach te gaen. Ende van twe Heren pont, afghequyt wt onsen hof toe *Haerst.* Ende noch van etc." — »Sante Laurencius auent." 1458.

6. »Van onser alingher eenre waere, gheheiten *des wytten waere*, ghecoft van DIRC KAMFERBEKE." — »Sante bonifacius auent." 1400.

7. »Van *Doeme Oeden* halue waere, half ghecoft van HERMAN VAN RECHTEREN ende sijnre huysvrouwen." — »Sante Agaten dach." 1407.

8. »Van *Doeme Oeden* halue waere, half ghecoft van TYMAN TEN VALKENBORCH." — »Saturdages na S. Odulphus dach." 1412.

9. »Van een halue waere toe *Bircmede*, gheheiten *des Beyen waere opten wade*, ghecoft van HENRIK VAN DER HEGHE, etc." — »Saterdaghes na Sunte Geertruden dach, des heiligher Joncferen." 1422.

10. »Van drie placken, die gaen wt een stucke landes den *Vosbrynck.*" — »Op sunte Mathies dach." 1401.

11. »Van drie placken, die gaen wt onsen *Vosbrynck.*" Litera xj^{ma} — »op sante Tyburcius ende Valerianns dach der heiligher martelers." 1402.

12. »Van een stucke landes gelegen voer op onsen camp, geheiten die *Vosbrinck*, gepacht om een mudde roggen tsiaers. Ende van afquitinge des seluen mudden roggen van GHEERT TEN BRINCK." — »des donredaghes na sunte Margareten dach." 1420.

13. »Van drie slaghe landes op *Loebroeck*, die wij heten die *Koemaet.*" — »Op sante Ambrosius dach des hilighen bisschopes ende confessoers." 1402.

14. »Van der *Beltmaet* op *Loebroeck* drie brieven continue." — »des saterdaghes na sante Seruaes dach." 1395.

15. »Item van der *Beltmaet.*" — Litera 2^a. — »des daghes na alrekinder dach. 1397.

16. »Item noch van der *Beltmaet.*" — Litera 3^a. —

»Op onser lieuer vrouwen dach Annunciacio." — 1405. — »Bevestigd 1407."

17. »Van enen wech totter *Beltmaet* van HENRIC TEN WATER." — »op sante Remigius dach des h. bisschops." 1433.

18. »Van 12 pond des jaers wt *Bishorst* te *Tongheren*." — »op die octaue van Sante Agneten." 1401.

19. »Hoe dat wij die *Hofmaet* in pacht hebn voir die xij pond voirs." — »op die octaue van Sunte Agneten." 1401.

20. »Van een stucke landes, ligghende op die *Hofmaet*." — »des Vriedaghes voer Sunte Marcus dach des Ewanghelisten." 1398.

21. »Van twe morghen landes in *die Coppel* op *Loebroec*." — »op alreheiligen auond." 1385.

22. »Hoe ons CLAES TYASEN die voors. ij margen in *die Coppel* te testament gaf." — »op sunte Mathias dach des h. apostels." 1400.

23. »Van enen haluen morghen op *Loebroec*, ghecoft van HENRICK TEN BRINCK." — »des Saterdaghes na Sunte Gregorius dach des h. Pawes." 1438.

24. »Van vijf vrancryksche schilde uten erue *Middeldorp* inden *Damme*." — »opder octaue van Sante Agneten des h. joncvrouwen." 1433.

25. »Van twe margen landes op *Loebroeck*, die wij in erfpacht hebn voer die viff vrancrycsche schilde voirscr." — »op onser lieuer vrouwen auont Annunciacio." 1433.

26. »Van een marghen landes op *Nemelre Spijck*." — »op Sunte Anthonius dach." 1451.

27. »Van twe halue waren to *Bircmede*, gecoft van GHEERT TER CUYLEN, die GEERT TELUOREN plagen to te horen." — »op Sunte Poncianus auent." 1479.

28. »Van vier mudde roggen uten *Breden Vaelt* to *Bircmede*." — »op den ellifsten dach van April." 1478.

29. »Van vijff beyerschen Gulden des jaers wt *Loevel-*

dinc etc. *ten Brinx goet.*" — (Zonder dag- en jaarteekening.)

30. »Van een maetgrauen slach, ghecoft van HENRIC GEERT SOEN." — »op Sunte Kalixtus dach." 1467.

31. »Van een maetgrauen slach, ghecoft van ROLOF ALTGRING." — »des donredaghes voer halfuasten." 1401.

32. »Van enen morgen lands IUTTEN VAN RECHTEREN testament." — »op onser lieuen vrouwen auent Annunciacio." 1441.

33. »Van een Heren pont uten *Breden Vaelde* van DERIC ALARTSOEN testament." — »op onser vrouwen auent Assumpcio." 1437.

34. »Van drie Heren pont des jaers wt *Campferbeken guede,* AGNYESEN VAN ITTERSYMS testament." — »Opten heilighen dertienden auent." 1442.

35. »Van een mudde rogghen des jairs uten *Veltacker* wt RUTGHERS VAN BIRCMEDE testament." — »die cosme et Damiani martyrum." 1455.

Hier, op f° xxviij^{ro} eindigen de stukken, *Bircmede* en *Nemele* betreffend. Dan ontbreken de Bladen xxix en xxx; en wordt er op f° xxxj^{ro} voortgegaan met de goederen, gelegen onder *Haerst.*

Ware het intusschen mijn hoofddoel, een meer dan oppervlakkig overzicht van ons HS. te geven, — ik zoude mij gehouden achten, van deze en van de overige buurschappen niet slechts gelijke opgaven te doen als van de reeds vermelde, maar ook dezen en de volgenden aan eene breedere en beter uiteengezette behandeling te onderwerpen. Doch zoozeer ik dat doende vreezen moest, de mij verleende plaats en tijd te zullen misbruiken, evenzeer vlei ik mij dat reeds deze enkele mededeelingen er toe zullen bijdragen, om deskundigen te gretiger handen te doen uitstrekken naar dit *Chartularium.* Ook de vluchtige bekendmaking van den verderen inhoud moge daartoe nog eenigzins dienstig zijn.

Op f° xxxj^{ro} dan ontmoeten we de stukken omtrent de *Kloosterbezittingen* onder *Haerst*. Dezen zijn *negen* in getal, op het laatste na, van dezelfde hand; en loopen door tot f° xxxiij^{ro}.

Hierop volgen vier *Giftbrieven* van onderscheiden handen, die weder tot *Bircmede* en *Nemele* behooren.

Met f° xxxv^{ro} wordt voortgegaan met 2 stukken, *goederen* onder *Harft (Haruete, Herfte)* betreffend, waarna eene notarieele Akte omtrent *Hairsolter Kortebroeck*, van eene jongere hand.

Nu volgt, f° xxxvj^{ro} — xxxvij^{ro}, de buurschap *Wytmen*: deze bevat drie stukken; terwijl op f° xxxvij^{ro} ons eene »*wtsprake bisscops* FREDERICS geleverd wordt, *van* » *Twisten anruerende onsen houen.*"

Dit Charter van Bisschop »JOHAN" *(van Diest)*, van 1333 »des Wondesdaghes na Sunte Lucas dach euangeliste", behelst een »mit sijnen zeghele ghezechelt wtschrift van »bisscop »FREDERIK" *(van Syrick)*, 'twelk ghescit ende ghegeuen is to »*Voerste* voer den dijck in den jaer ons Heren *dusent drehondert* »*ende achtiene,* des Vridaghes na Sante Victoirs daghe"; en 'twelk door gen. Bisschop *(Joh. v. D.)* »mit alle FREDERICS brieue" bezeten en hier met terugwijzing naar »een twyst, »ghecomen tusschen RODERIC VAN VOERST, onsen neue ende »HERMAN VAN VOERST sinen oem, vander eenre sijde, ende »onser stat van *Zwolle* vander ander sijde, alse van enen »*marsche,* die *Zwolre marke* heet, deen onse voorvader bisscop »GYE . . . . slaen dede" — in gedachtenis gebracht, — en »gans ende gheue ende gheheil ongherasiert, onghecanseleert »van woerden to woerden aldus sprekende" (volgt het stuk) opgenomen wordt. Dit stuk wensch ik der *Vereeniging* afzonderlijk aan te bieden.

Met f° xxxviij^{ro} gaat men over tot *Suethem*, waaromtrent zeven stukken, onder welke twee in »1774 door JOHAN TRIESMAN, not. publ., gecollationneert mit die originalen ende principalen brieuen", de een van 16 Juni 1447, »be-

» seghelt mit seghel des gen. ende hoichwerd. biscops van » *Utrecht*, RODOLPHUS VAN DIEPHOLT, unde mit den seghelen » van den *vijf Godtshuysen* vande siluighe kercke van *Utrecht*; » de andere van 1451, op Sunte Willebrordus avent des h. » confessoers, mit JOHAN POTGHIETERS segel in groene wasse:" en beide » beuonden van woerde to woerden dairmit taccor- » deren ende ouercommen."

F° xLijro & vo bevat nu drie charters aangaande goederen in *Langenholte*.

F° xLiijro — xLvro volgen zeven Brieven omtrent » weerde bi *Hasselt*, geheiten *Vroemslant*," alsmede » Visscherie aldaar op der *A*." Het laatste van eene latere hand; zoomede de twee volgende Schepenbrieven op f° xLvvo betreffende een » were gelegen in *Deserstrate*" *te Zwolle*.

F° xLvijro tot Lijvo behelzen de opgaven der *bezittingen* in *Mastebroec*, in zeventien stukken van dezelfde hand. Eene andere hand op F° Liiijro doet ons mededeeling van » een *guet* to *Voerst* ende *Westenholte*." Hetzelfde Blad vo omtrent » *Zallick* in *Bochorsts Gericht*." F° Lvro bevat een » *Vidimus van* » *Ouerdracht* (17) van der *Stouwen* te maken to *Haerst*." F° Lvjro een jonger stuk aangaande die *Krimpe* in *Mastebroeck*. F° Lvijro eveneens twee latere afschriften van Brieven omtrent » *pachtbotteren*," en Lvijvo van eene » *erfmaking* van CORNELIUS DE OLDENBERCH, *Campensis*, nouicius monasterii *S. Agnetis*." (Hieronder een bijschrift van veel beteekenis voor mijn tegenwoordig doel: waarover te zijner plaatse nader.)

Op F° Lviijro beginnen de stukken uit de *Parochia de Hasselt, bider Sluys*. Dezen zijn vier in getal en van dezelfde hand; en van eene latere volgt op f° Lixro een *schepenbrief* omtrent » vier Heren ponde des jaers wt HERMAN GYGINGS- » HUYS to *Hasselt*." Hierin komt voor (18) » Brueder THOMAS MONINX, Prior des conuents van *Grunendale in Zonien*." — Jaar- en dagteekening echter ontbreken.

F° Lixvo vermeldt twee *giften* van *Pachtbotteren* toe *Blankenham*; F° Lxro eene *Jaerrenthe* onder *Vollenhoe*. F° Lxvo

spreekt weder van »*pachtbotteren*," en wel te leveren aan »brueder Johan van Ummen ende sijnen brueders, »die »wonende synt (19) op den *Swolle* in den Kerspel van »*Vollehoe*;" een ander terzelfde plaats aan Johan van Rees.

F° lxj^{ro} gewaagt van de goederen in *Parochia de Daluisen*, eerst onder buerscap *Eme*, dan *Welsum*; terwijl het volgende eene breede vermelding bevat van de »*Congregacio Sororum* »*beghinarum*, (20) in *Zwollis* in *noua platea* situata, *ter Kyn*- »*derhuys* vulgariter nuncupata." Tot »*Welscher* (*Welsemer*) buerschap" behoort mede het stuk op f° lxiij^{ro}; waarop volgt eene *notarieele akte* van Derick Brugmans testament, uit 1404, die wegens vermelding van vele vroegere persoons- en plaatsnamen, in betrekking tot ons *Nemeler Klooster*, vooral merkwaardig is. F° lxiij^{vo} handelt »van den *Westerhoff* »toe *Daluissen* in den buurscap van *Gherner*"; f° lxiiij^{ro} van een stuk in betrekking tot *Luesener marke*; waarop de negentien volgende stukken mede tot *Daluissen*, met name de buurschappen *Ancken* en *Gherner* en *Spikerbaers broeck*, behooren en tot f° lxix^{vo} doorloopen. De beide laatsten zijn echter van eene andere hand; als ook nog een op dezelfde keerzijde van hetzelfde blad, dat den *aankoop* betreft van »*drie waren veens*, gelegen in den *Kerspel* ende »*gherichte* van *Zwolle*, in den *hogen groten Hermelen*."

F° lxx^{ro} doet ons thans overstappen in het *Kerspel Raelte*, allereerst »in der *buerscap* van *Raden*," die in het volgende stuk *Roden* wordt genoemd. De vijf, nu komende, behooren tot *Lynderte*. Dan twee, die »*erue* ende *guet* op ten *Thije* betreffen; (21) en daarna een »omtrent een stucke landes, gelegen op *Raelter engk*, geheten *Louwenbergh*." Het schrift van 't laatste is weder iets jonger.

Met F° lxxiiij^{ro} begint de »*Parochia de Ummen*." In negen charters bevinden wij ons hier deels »in der stadt van *Ummen*" zelve, deels in den naasten omtrek, en komen wij vooral, als wij wachten konden, in aanraking met de eerste oprichters en weldoeners onzer *Nemeler Vergadering*,

onzen Johan Essikenssone, Johan van Lingen, Egbert Coep, Egbert Hake van den Rutenberge, enz.

In het tweede stuk is misschien (22) opmerkelijk de bepaling der waarde van »*guldene muttone, goet van golde ende* »*van gewichte, ofte ses ende twintich goede Vlamessche Grote* »*ofte Hollansche Grote voer elken muttoen gerekent;*" waarbij ten overvloede eene kantteekening van eene latere hand: »*mutoen valebat 26 grooten.*" Nog een tiende stuk f° lxxvij^{ro} besluit dit *Kerspel*, en bevat een *schepenbrief* in betrekking tot »*twe goirdene (goirdens, gairdens, gaarden)* (23) »buten *Verssener poerten.*"

Van F° lxxvij^{vo} tot f° lxxix^{vo} volgen nu, zeven in getal, de stukken van de *Parochia de Emmychem:* waarop van f° lxxx^{ro} tot 88vo (met f° 87 begint de paginatuur in gewoon cijferschrift!) negentien stukken uit verschillende tijden, van onderscheidene handen, en de »*marcken* van *Bircmede* »ende *Nemele*, (24) de *buerscappen* van *Gherner, Wytmen, Lyn-* »*derthe*, den *Hoff to Arehem*, die *Thijhoff* onder *Raelte*, »*Dalfser Kerspel* en *Spoelde*" betreffend. Deze stukken worden besloten door een afschrift van een *Tynsbrief* van de »Abdis »ende dat ghemene Capittel der Werltliker kerken van (25) »*Essende*, kont doende datmen alle jair bynnen der stadt tot »*Campen* in dat *Oerthuis*, dat (26) Pilgrum Morren toebe- »hehoort, van elken margen landes harer gueden, gelegen »in *Sallant*, geuen und betalen sal twe olde coninx tor- »noyse oft oir weerde." Deze Brief is van 1374.

Van f° 89ro tot 97vo gaan nu de *Brieven* voort van 't zelfde »*capittel der werltliken kerken van Essende*," omtrent goederen, gelegen in *Sallant*, onder *Lente*, *Haerste* en *Archem*, en »den Prior ende dat gemene Convent van *Sunt Agnetenberghe* to *Nemele* beleent."

Met f° 97vo beginnen de *leenbrieven van den Tijnden* to *Spolde* van wegen der *Proesstien* van *Deventer*. Dezen zijn vier in getal. F° 98vo volgen vijf *Schepenbrieven* omtrent »dat *Erue ter Huerne* toe *Raelt*, ende tijnde aldaar."

F° 100ro en ^{vo} bevat afschriften van stukken over Tyenden toe *Welsum*, van eene beleening van het *erue ter Huerne* onder *Raelte*; evenzoo van *goederen* onder *Daluessen* en *Ancken*. F° 101 is onbeschreven.

Op f° 102ro vinden wij eerst een charter van Johan van Diepholt, (canonick ende scolaster *Sunte Lebuynskerke* to *Deventer*), omtrent *Tyende* op *Spolderberghe*; dan van » Derick Knyp, officiael ende Vicarius der Kercken toe *Oldensael*, aangaande den *Thijhoff* in *Raelter Kerspel*; nog een van »*Meister* Johan van Diepholt omtrent Bernekes *Guet van* » *Verssen*, gelegen onder *Ummen*." — Dit drietal is van het laatst der 15de ceuw.

F° 103vo tot 109ro doen zich elf *Leen-* en *Tynsbrieven* aan ons op, deels *goederen* betreffend, in de *kerspelen* van *Zwolle*, *Raelte*, *Empnichem* gelegen, deels van wege de *Abdis* en het *Capittel* van *Essen* beleende *Erven* onder *Zwol*, *Dalfsen* en *Ommen*. — Vooral dezen, uit het laatst der 15de en het begin der 16de ceuw, bevestigen ons de gemaakte kennis met sommige latere oversten van *Bergklooster*.

F° 109vo tot 110vo. Vijf stukken, van verschillende jongere handen, omtrent *Jairrenthen*, aan ons *klooster* vermaakt.

F° 111ro tot 112vo *Leen-* en *Tynsbrieven*, vier in getal, omtrent de *Erven Tijehoff* en *Amersfoerderhoff* onder *Raelte*, en den *groten Blomendael* onder *Empnichem*.

F° 113ro tot 114ro. Stukken in betrekking tot den *Hoff Sculenborch* en den *hoff toe Yerte*, als *tynsgoet* des *Gestichtes* van *Essende*.

F° 114vo tot 116vo. Na drie *brieven* omtrent *jaarrenten*, volgen thans zes *koopbrieven* omtrent het » *Erve Wyueking* inden *buerscap* ende *marcken* van *Wytmen*"; waarachter een papieren blad is ingevoegd, eene *geslachtslijst* bevattende van Johannes Gigynck, » qui emit villam nostram *Wiuekinck*."

F° 117ro tot 119ro. *Koop- Leen-* en *Wisselbrieven* van onderscheidene *kloostergoederen* uit verschillende tijden, en met eene jongere hand geschreven.

F° 119ro tot 120vo. Twee *Verkoopbrieven* van *Jairrenten* aan de *kloosters Behleem, Wyndesim* en *Inden Berch* van wege Frederic van Baden, »door marcklike grote lasten, dair onse »ghenadighe Heer ende die ghemene lantscappen, vermits der »Cleeffscher veede, inne ghecomen synt." — 1505. — De oorspronkelijke stukken dezer beide afschriften berusten, volgens eene kantteekening, te *Zwolle.*

Zoo mede dat eener *erfmaking van Veengronden,* wier afschrift op f° 120vo geheel de verzameling *charters* op *francijn* besluit.

Van de zestien stukken op 't achteraan gevoegd *papier* maakte ik reeds vroeger melding: zoodat, dezen meegerekend, dit gansche »*Liber copie*" of »*Liber bonorum,* gelijk eene latere hand op het allereerst papieren blad ons *HS.* betitelt, een getal van *288 Afschriften* van *Charters* bevat.

Eén *Afschrift* liet ik echter tot dusver onbesproken: 't is dat, welks toelichting de hoofdstrekking is van mijn onderzoek, en tot welks nauwgezette beschrijving ik thans mag overgaan.

Dit stuk bevindt zich nog vóór het *Register,* op de keerzijde van het eerste blad, het *Schutblad* van *'t Geheel.*

Op deze keerzijde ontmoeten wij bovenaan een viertal opgaven van stukken, die deels in deze »*Matricula,*" deels in »*Sista Conuentus*" voorhanden zijn.

En na deze opgaven volgt onze *Brief.*

Hij is ongeveer 1390 (circa Annum Domini MCCCXC) geschreven door »*de broders in Windesim,*" en gericht »an Johan Reghelande zoen ende Wychman Roerinc," destijds nog *leeken* op *Sint Agnietenberg.*

De *Afschrijver* noemt zich niet; evenwel meen ik hem met groote waarschijnlijkheid te kunnen opgeven.

Zijne hand toch, (merkbaar uit den aanvang der 16de eeuw), vind ik telkens in ons *HS.,* vooral in *Kantteekeningen* terug (27). Blijkens dezer inhoud behoort zij aan iemand, die

met veel ijver en zaakkennis de kloosterbezittingen heeft bijgehouden en nagegaan (28). Zóó veelvuldig zelfs zijn zijne bijvoegsels ten dezen, dat men onwillekeurig aan meer dan gewone nauwgezetheid, — dat men aan een bepaald oogmerk gaat denken (29). En dit te eer, wijl zulks mede, schoon heel wat minder, door eene gelijksoortige hand van nagenoeg denzelfden tijd geschiedt (30). Zoo geeft hij uiterst getrouw de veranderingen op, welke de kloostergoederen in *zijne* dagen niet slechts, maar ook in *vroeger* jaren ondergingen (31). Zoo maakt juist *zijne* kantteekening van veelvuldige *wedercoep* of *loesing* gewag (32). Zoo verbetert hij in velen de *plaatsing* en *volgorde* der *Bescheiden* (33). Is 't niet opmerkelijk? juist *hij*, en (naar het schrift ons leert) zijn *naaste* voorganger ook eenigzins; de *vroegeren* echter nog zoo niet?

Doch *zaakkenner* niet alleen, ook *ooggetuige* schijnt hij te wezen, en aan het *kloosterbestuur* verbonden! Ja, uitdrukkingen als (34) »cui dedi, venit ad nos, hoc vendidimus, fecimus »redemptionen, reddidit nobis, ut nobis maneant, in arca — »in sista nostra, supprioris nostri, dedit conuentui nostro, »habetur in libro registrali literarum nostrarum, debuerunt »nobis," zouden ons in hem zelfs een *kloosteroverste* doen vermoeden. — En dit vermoeden wordt tot zekerheid, wanneer wij op F° LVij^{ro} van *dezelfde* hand, als die van onzen *Brief* en deze *kantteekeningen*, het volgende *onderschrift* lezen: »hec in pleno conuentu legi et publicaui et acce»ptauimus conuentualiter decernentes perpetuis temporibus »de lampadibus seruandum prout ordinatum et petitum »est a patre Cornelio:"

»Gherardus *prior, manu propria.*"

Zijn wij dus hier in *'t zekere* onderricht, dat deze *Afschrijver* en *Kantteekenaar Prior* des *Kloosters* is geweest, en weten wij nu tevens zijnen voornaam, we willen hem thans ook kennen in zijn geheel. Niets schijnt gemakkelijker; doch het stuk, waaronder deze opgave, is niet gejaarmerkt, en on-

der de tot dusver bekende *oversten* van *Sint Agnietenberg* komt geen GHERARDUS voor. Ons voortreffelijk *Hs.* laat ons echter ook hier niet verlegen, niet slechts om dezen *Prior* bepaald te noemen, maar te gelijk om de hoogst onvolledige Lijsten van *Lindeborn* en zijn volgers (35) behoorlijk aan te vullen. Volgens dezen (36) toch kennen wij slechts JOHANNIS DE KEMPIS, WILHELMUS VORNKEN, THEODORUS DE CLIVIS, HENRICUS DE DAVENTRIA, GEORGIUS (. . . ?) THEODORUS WANINK; na HENRIC VAN DEVENTER mogen wij nu den onbestemden GEORGIUS met naam en toenaam als GEORGIUS VAN BENEDEN of JORYS VAN ANTWERPEN vermelden, die herhaaldelijk in stukken van 1463, '68, '69, '72, '77, '78, '84 voorkomt (37). Als opvolger van dezen ontmoeten we ten jare 1486 en '88 als *prior* HENRIC VAN HYRDE (38), »neue »van ADOLPH VAN RUTENBERCH, EGBERCTS HAEK VAN RUTEN-»BERGHS SOEN" (39). In stukken van »*dusent vierhondert zeue-»nendtnegentig*" treedt »die eersame prior van *Sunte Agneten-»berghe* DERICK WANYNCK op" (40), die volgens een giftbrief van 1456 reeds te dien jare »een medebroeder ende professide »canonic in den voirs. cloester *(S. Agn. berche to Nemele),*" en van »ARENT WANNINCK ende *Mechtelt* oerre twier *echte soen*" was (41). Na DERICK WANYNCK vinden wij thans GHERARDUS VAN DEN CLOESTER genoemd (42): en in dezen meen ik onzen ijverigen Afschrijver en Kantteekenaar te herkennen.

Nemen wij toch slechts het volgende in aanmerking. Zijn *voorganger* wordt nog uitdrukkelijk in 1497 genoemd (43). Het *schrift* van de *erfmaking,* welke hij voorlas »in pleno con-»uentu" (44) en waaronder hij »manu propria" zijn »GHERAR-»DUS *prior*" plaatste, behoort thuis op den drempel tusschen de 15de en 16de eeuw. En bij de copie eener *breve* van FREDERICK VAN BADEN, die (als bekend is) van 1496 tot 1517 den bisschoppelijken zetel bekleedde, en welke copie in *duy-»sent vijffhondert*" is gejaarmerkt, teekent dezelfde hand weder ter zijde aan: »de censu, vulgariter *coppelrenthen,* empto ab episcopo nostro generoso, etc." (45). Verder: in een stuk

van »*duysent vijffhundert ende dortijn*" wordt weder met name van »den Eerberen *Geestelliken Bruder* GERHARDUS VAN DEN »CLOESTER" »*pryor* des *Regelliers Cloesters* van *Sancten Agneten berge* by *Swolle*" gewaagd (49). Evenzoo in een van »*vijffthyn*-»*hondert ende vier*;" waar dezelfde hand bij de tekstwoorden: »ende wanneer JOHAN SPLIJTHOFF versterfft, soe sall die pater »voirs." (GEERT VAN DEN CLOESTER) »enen ander hulder »setten" op den kant deze opmerking maakt: »*nunc* ALBERT »DUYSMAN;" terwijl twee regels lager bij de voorwaarde: »Ende wanneer die pater voirs. (*Ger. v.d. Cl.)* sterfft, soe sall »dath Cloister voirs. enen anderen pater setten" eene *gelijke verbetering* ontbreekt (47). Ook »Burgemeysteren, Schepenen »ende Raidt der Stadt *Zwolle*" spreken nog in »*vijfftijnhondert* »*ende viertijne*" van den »weerden Heren GEERT VAN DEN »CLOESTER, prior des *conuentes* van *Sunte Agnetenberghe* al-»hijr" (48). En in een Leenbrief van 't jaar »*dusent vijffhundert* »*ende twyntich*," waarin SIJBERT VAN RIJSSWYCK, »prauest der »kercken *Sunte Plechelmi* to *Oldensall* kondt doet, den Eerbren »Brueder GHEERDT VAN DEN CLOESTER, prior van *Sunte Agneten* »*berge* to beleenen dat tweewariche erue ende guet, geheten *Tye*-»*hoff* ende *Amersforder hoff*", plaatst onze nauwkeurige overste, gelijk hij doorgaans met eigennamen doet, ter verduidelijking, nogmaals een »GHERARDUS *prior*" op den kant, *in alles zoo letterlijk en puntelijk met dezelfde trekken* van *zijn onderschrift* op f° Lvij^{vo} »GHERARDUS *prior manu propria*", overeenkomend (49), dat ons geen twijfel kan overblijven, of ook het afschrift van den *Brief* »an JOHAN REGHELANDE ZOEN ende »WYCHMAN ROERINC" op het *schutblad* hebben wij aan de *eigen hand* van *broeder* GHERARD te danken!

Herinneren wij ons nu tevens, dat zijn voorganger nog in 1497 als prior van *St. Agnietenberg* voorkomt en, gelijk wij van elders weten, reeds twee jaren later als overste van *Diepenveen* is overleden (50); alsmede dat Hr. GHERARDS naam nog in een charter van 1520 uitdrukkelijk vermeld wordt (51), dan wordt het vermoeden, straks uit een paar andere bijzon-

derheden voortgevloeid, tot zekerheid, dat zijn prioraat minstens aan den uitgang der 15de eeuw is aangevangen en nagenoeg het eerste vierde der 16de heeft voortgeduurd.

Dit strookt ook allezins met 't geen ik nog in 't midden heb te brengen als antwoord op enkele vragen, die den deskundige bij 't doorbladeren van ons *Hs.* onwillekeurig op de lippen komen (52). Waarom juist *hij* zooveel zorgvuldiger, dan zijne voorgangers, het klooster-archief in zijne verschillende bewaarplaatsen opgespoord en nagezien, — en deze toenmalige bewaarplaatsen zooveel getrouwer hebbe aangewezen? — Waarom juist *hij* van alles zoo nauwkeurige opgave hebbe gedaan, en zulks niet alleen in het Register, maar vooral ter zijde van den tekst? — Waarom juist *hij* van elke verandering (vermeerdering of vermindering) der kloosterbezittingen zoo ijverig rekenschap hebbe gegeven? — Waarom juist *hij* telkens bewijs zijner aanteekeningen hebbe geleverd door naar andere stukken te verwijzen? En dit alles met bijvoeging eener (53) tijdsbepaling, welke van zelf ons terugplaatst in de laatste veertig jaren vóór zijnen tijd!

Immers deze tijd valt in eene eeuw, welke de taak der beheerders van kloostergoederen enz. heel wat werkzamer en zorgvoller maakte dan voorheen (54). 't Zijn lang geen dagen meer, als toen nog de geestelijke bezittingen van allen last en kommer waren bevrijd (55). De wereldlijke verordeningen van Philips den Goede tegen stoffelijke uitbreiding mogen al op geestelijk verzet zijn afgestuit (56); zelfs de geweldige bevelen van Karel den Stoute door eendrachtige samenwerking van Abten, Prelaten en Prioren veelal onuitgevoerd zijn gebleven (57); dit ontsloeg echter *Oversten van Godshuizen* niet van den arbeid, den staat hunner inkomsten behoorlijk op te maken en bloot te leggen (58). — Daarbij, wat *geestelijke* onderdanen zich door den *wereldlijken* geweldenaar slechts met list of dwang lieten afvergen (59), dat mochten en wilden zij natuurlijk hun *kerkelijk* opperhoofd, zoo ze maar konden, niet onthouden (60). In 't kort, den *Bisschoppelijken Beden* viel immer een heel

ander onthaal te beurt dan der *Grafelijken.* Ik behoef dit (61) hier niet breeder te ontvouwen; genoeg zij de vermelding van het feit.

Wat intusschen hier vooral niet onvermeld blijve, en waar het thans inzonderheid op aan komt, is de plicht van elken Prior, om de lijst der onder zijn beheer staande goederen met dubbele zorg op te maken en bij te houden (62). Dienovereenkomstig toch werden de bijdragen in de *Beden* geregeld (63). En zie hier, wat ik dan — zonder overigens iets te kort te willen doen aan *Heer* GHERARDS zucht tot nauwlettend toezicht op de bezittingen van *Sint Agnietenberg* — meen te mogen houden voor eene hoofdreden, waaraan de vele aanteekeningen in onze »*Matricula,*" *juist van zijne hand*, haar ontstaan zijn verschuldigd.

In deze meening bevestigt mij de (64) ten jare 1499 door de *Overijsselschen* aan FREDERIK VAN BADEN bewilligde *Bede*, toen deze in (65) den verwoestenden oorlog met den *Hertog van Kleef* de groote Gaerde in eigen soldij wist om te koopen, waartoe hij natuurlijk belangrijke sommen behoefde. Bij deze belasting toch merkt *van Hattum* aan (66), dat er »nog »Capittels, nog Cloosters, nog Pastoors nog andere Priesters »van uitgesondert waren." »Eene gelijke algemeene schat»tinge, waarvan" ('t zijn weder (67) de woorden van *van Hattum*) »geen geestelijken selfs uitgesondert wierden," en wier »invorderinge aan de drie steden wierd toevertrouwd," had plaats ten jare 1510 »in den rampsaligen staat des lands," toen Bisschop FREDERIK, daartoe overgekomen naar *Deventer*, aldaar met Ridderschap en Steden den krijg vaststelde tegen CAREL, *Hertog* van GELDER.

Doch genoeg reeds deze beide feiten, welke geheel met Heer GERHARDS bestuurstijd samenvallen, om mijn vermoeden te staven aangaande dezes (68) buitengewone werkzaamheden in zijn kloosterarchief, die er hem niet slechts vanzelf toe moesten leiden, om de »*matricula*" met menige aanteekening en verbetering te verrijken, maar ook aanleiding gaven,

om uit de oude »*sista*" of »*archa*" ons stuk, dezen merkwaardigen *Brief* zijner voormalige »*broders to Windesem*," hem in handen te brengen.

Wij mogen 't ons hierbij vrijelijk voorstellen, — de stemming van onzen ijverigen Prior was onder dien arbeid niet van de opgeruimsten. Immers, al zijn hem, — gelijk ongeveer tenzelfden tijde eenen medebroeder te *Swyndrecht*, tegenover zijne kerkelijke Overheid, — geene uitdrukkingen uit de pen gevloeid als (69) »et sic, (post mortem Domini THEODORICI, »*Canonici Dordracensis et Capellani Antverpiensis*), sic ab »onere graui et illicito liberati sumus"; of als een jaar later, bij gelijke gelegenheid, nog heel wat erger, tegenover den wereldlijken geweldenaar, die ook de kloostergoederen belasten dorst (70): »..... ad perpetuam rei memoriam haec »conscripsimus, (casu quo antichristi CHRISTI ouilia rursum »introierint et tanquam lupi rapaces crudeliter oues CHRISTI »laniauerint)", — toch geeft Bisschop FREDERIKS toestemming, om weigerachtige Geestelijken met kracht tot deze belasting te dwingen (71), ons duidelijk genoeg te verstaan, dat ook onze waardige GERHARD VAN DEN CLOESTER zijnen arbeid wel niet anders dan zuchtende zal hebben verricht.

En daar valt nu zijn oog op den alouden brief der »*broders in Windesem*," dat *Windesheim*, waar reeds destijds de staten vergaderden (72), — dat *Windesheim*, 't welk bij zijnen grooten bloei, »den steden — alleen twe duizent gouden guldens kon leenen (73)!" — Die brief roept hem al den naijver en tegenstand (74) voor den geest, welke zijn klooster reeds in den aanvang ondervonden heeft: blijkens den inhoud is *Windesheim* daaraan gansch niet onschuldig geweest. En toch — hij weet het — (een »*bezegelde brief* (75) *vander yersten insestinghen des vergaringen toe Nemele inden Berghe, also sij die nu begrepen ende betymmert hebben*," zegt het hem; — zijne oude kloosterkroniek (76) tuigt 't mede onwraakbaar; en, bij zoo (77) menige *schriftelijke oorkonde* uit eigen verblijf en van elders, spreekt daarvan reeds meer dan eene

eeuw de *mondelinge overlevering!)* hij weet het — zijn *Bergklooster* behoeft in wordingstijd noch stichtingsroem onder te doen voor *Windesheim!* — Moet dan dit vernieuwd bewijs hiervoor in de »*Sista*" aan aller oog blijven onttrokken? — moet het niet veeleer ter voegzame plaats onder ieders aandacht worden gebracht? — De reden, waarom 't licht vroeger werd teruggehouden, is thans niet meer geldig: de mannen zoo van *Windesheim* als van *Nemele* rusten allen in vrede! — Neen, opgenomen moet het worden; in de »*matricula*" ter neer geschreven, met de achtbare namen der *eerste stichters*, JOHAN REGHELANDE ZOEN en WYCHMAN ROERINC aan het hoofd! Deze namen, en het jaartal 1390, bestemmen vanzelf de eigenaardige plaats, waar het thuis hoort: en zoo bekomt het weldra deze *geheel in den aanvang op het schutblad.*

Dit ter *uiterlijke inleiding* van onzen BRIEF; volge dan nu zijne *letterlijke meedeeling*: en ga deze — als voegzaam is — (78) zijner *innerlijke verklaring* vooraf!

„Copia *literarum*, quas miserunt *deuoti fra-*
„*tres* in WINDESIM ad *fratres*, (adhuc *laicos*),
„in *monte S. Agnetis* circa annum *Domini*
„*M. CCC XC.*"

5. „Superscriptio." „An JOHAN REGHELANDE
„ZOEN ende WYCHMAN ROERINC, onsen ge-
„minden brueders."

„Ghemynde brueders in gode! Wij ver-
„nemen, dat somighe lude seggen, dat ons

10. „ is contrary, dat gij een capell maect; ende
„ went wij een Cloester hebn: waeromme wij
„ V niet en gunnen een Capelle to hebn.
„ Ende oick vernemen wij, dat sommighe
„ giestelike menschen dair yn gescandalizeert
15. „ werden ende hebn anxt, dat onse onderlinge
„ mynne alsus gemynret werdt. Daer omme
„ wolde wij geerne, dat alsulke lude, die hem
„ dair an stoten mochten, onze meninge claer-
„ like wisten, also als wij mit V ende mit
20. „ Wychman daer aff spraken, doe ghij hijr
„ waert. Niet, dat ons contrarie off leed
„ weer, dat gij ene capelle had ende enen
„ gueden priester; mer wij en durrent niet
„ raden, omme dat alsulc een priester, die V
25. „ soude regieren ende voergaen in den wege
„ des leuens, seer quaet to vinden is: want
„ dat niet heblyk en weer, dat hij sulc waer,
„ dat ghij hem most regieren. Ende en had
„ men sulcken priester, soe hebn wij nochtan
30. „ anxt, dat hem zwaer soude wesen daer to
„ wonen yeet lange, omme gebreck van bijch-
„ ten ende van geleerden geselschap, oick
„ omme ander dinge, die gheen noot en syn-
„ nen to scriuen. Voert wij hebben anxt,
35. „ krijchdi ene capelle, dat ghij alte groet an-
„ vall ende mennichuoldicheit sult (vinden) van
„ den luden, die by V wonen, ende dat gij

„ daerby gehindert sult weerden an giesteliken
„ voertgange. Ende kreechdij eenen deuoten
40. „ priester, die en solde machschien ter weke
„ mer eens willen misse doen, off twewerff
„ ten hoechsten; ende daer en weer V off
„ den buren machschien niet vele mede be-
„ hulpen. Omme dusdane saiken ende deser
45. „ gelijken, die wij V claerliker souden seggen
„ dan scriuen, soe en doeren wijt niet raeden,
„ noch daer to helpen dattet geschie, noch
„ en doeren ons der last noch der zwaerheit,
„ die daer to hoert, van den priester daer to
50. „ hebn, niet onderwinden; mer behoeffdi enen
„ gewyeden altaersteen off ornament, dat wil
„ wij V gerne mede deylen. Ende bidden u,
„ dat gij den ghenen, die ghij weet dat hem
„ daer an stoten, informieren wilt van onser
55. „ meiningen, als voersecht is, op dat sie
„ weten, waer omme wijt niet doeren raden.
„ Onze lieue Here sij mit V. Bidt voer ons."

„ Gescreven to Windesim, des Satersdaichs
„ nae Sint Lucien."

60. „ Uwe broders in Windesim."

AANTEEKENINGEN.

(1) Schoon deze jongere benaming der aloude Vergadering „toe *Nemele in den Berghe*" eerst in 1395 kan ontstaan zijn, gelijk ik te zijner plaatse hoop aan te toonen, meen ik haar toch, duidelijkheidshalve, reeds hier in deze samenvoeging te mogen gebruiken; te eer, wijl ook het *Chronicon Montagnetanum*, TOE BOCOP en andere zoo geschreven als gedrukte bronnen, — zelfs het Opschrift eener oorkonde van 1386, op het *Zwolsch Archief* aanwezig, blijkbaar om dezelfde reden, dezelfde tegentijdigheid hebben begaan.

(2) In 1464 moge onze BUSCH zijne voortreffelijke *Kroniek* te *Sulta* in *Saxen* hebben voleindigd, te *Windesheim* toch heeft hij, blijkens zijne Voorrede, de eerste hand aan haar gelegd: „*a me autem in Windesem pro tunc simplici fratre, ... ista sunt inchoata*". En dit vooral niet minder blijkens zijn „*Liber de Reform. Monaster*," (Lib. I, cap. XIV; te vinden op blz. 504 van Tom. II der *Brunsvicensia* van LEIBNITIUS): . . . . „quia Dominus in *Windesem* me remisit ad scribendum *de Viris Illustribus librum*, qui aliàs scriptus non fuisset; . . . " —

(3) *Chronicon Canonicorum Regularium Ordinis S. Augustini Capituli Windesemensis, Auctore* JOANNE BUSCHIO, *Can. Reg. Accedit Chronicon Montis S. Agnetis Auctore* Thoma à Kempis *Can. Reg.; nunc primum in lucem edita unà cum vindiciis Kempensibus Heriberti Ros-weydi soc. Jesu pro libro de imitatione Christi.* ANTVERPIAE. *Apud* PETRUM *et* JOANNEM BELLEROS. *Anno* CIƆ IƆC XXI.

(4) Niet de alleroudste; immers eene oudere — de oudst mij bekende — ligt, naar de Utrechtsche en Haagsche Handschriften, bij mij ter uitgave gereed. Ook de *Bibliotheca Dumbariana* bezat, volgens haren kataloog, twee afschriften van dit keurig Kroniekje. Mocht ik nog eens zoo gelukkig zijn, deze terug te vinden! — VALERIUS ANDREAS verwart

het met de latere van JOH. BUSCH. SWEERTIUS ging hem hierin voor. FOPPENS volgde, naar gewoonte, er hem in na. Aan TRITHEMIUS, AUB. MIRAEUS en PAQUOT bleef het lieve boekje onbekend. Niet alzoo aan BURMAN; volgens zijn *Traiectum eruditum.*

Ik acht het hier tevens de plaats eene fout te verbeteren in den Xden Jaargang van den *Overijss. Almanak voor Oudh. en Lett.* blz. 92 en 93 te vinden. Daar toch is spraak van „*eene Kronijk van het Klooster te Win-* „*desheim*, eene andere, dan de bekende van JOHANNIS BUSCHIUS, door „ROSWEIDE uitgegeven.” Deze Kroniek echter behelst niet, gelijk MR. JACOB VISSER meldt, *de levens van Windesheimsche Kloosterlingen*; maar de daarin vervatte „*narratio de inchoatione status nostri et deinde de fratribus* „*huius domus nostre*” betreft *de wording der* „*Moderne devotie*” en *de Broeders in hun Huis* bij het *Oude Convent* te *Zwolle.*

Dit belangrijk Handschrift, vroeger het eigendom van den Hr. ROYER, *Sekretaris van het Hof van Holland*, behoort thans aan de *Koninklijke Boekerij* te *'s Hage*, en heeft — als nader moge blijken — mij heel wat meer voor ons *Bergklooster* dan voor *Windesheim*, de uitnemendste diensten bewezen.

(5) Zóó zeldzaam dat — waar de klachten over het schier onverkrijgbare der *Antwerper Uitgave, in het Buitenland* reeds in de vorige eeuw door VAL. FRED. DE GUDEN, en in deze door CARL ULLMANN geuit, nog steeds vruchteloos in ons Vaderland door desbevoegden, als HEERKENS, DELPRAT en MOLL worden herhaald, — het waarlijk voor ons *Overijsselsch Genootschap* schijnt weggelegd, om door vernieuwde openbaarmaking der *Windesheimsche en Sint- Agnietenbergsche Kronieken* het waardigste *Gedenkteeken* te stichten voor Mannen, als GERARD GROTE en THOMAS VAN KEMPEN! — De *Utrechtsche*, de *Haagsche* en de *Brusselsche Bibliotheken*, waar ik ze meermalen in handen had, zouden zeker, met de alombekende voorkomendheid harer Bestuurders, gaarne hare uitstekende hulpmiddelen daartoe afstaan. — Bij de laatstgenoemde zij men dan indachtig, dat de naam van onzen JOANNES BUSCH, door licht te verklaren misverstand, met dien van MICHAELE DE RIDDERE is verwisseld, (zie *Catalogue des Mss. de la Bibliotheque royale des Ducs de Bourg.* T. I pag. 35. No. 47—49, vgl. T. III. pag. 234. *Répert. Méthod.*)

(6) Schoon ik deze en de volgende opmerkingen ter voegzame plaatse, bij de Toelichting der mee te deelen Oorkonde van zelf nauwkeurig te bespreken en te bewijzen heb, wil ik reeds hier niet onvermeld laten, dat ook THOMAS VAN KEMPEN dit voorrecht belangrijk genoeg achtte, om er al aanstonds in het opschrift zijner *Kroniek* van te gewagen. („*De* „*primis fundatoribus Montis Sanctae Agnetis, et qualiter magister* GERARDUS „MAGNUS *hunc locum eis primo significavit*” (sic) „*et de domo* WINDESHEIM.” Ik haal hier met toeleg den titel aan van het Brusselsch Handschrift, uit *Heer Florenshuis* te *Deventer* herkomstig, (*Répert. 2de Partie. Tome* III. pag. 233. No. 8853.), deels om te doen zien, dat dit een ander is,

dan het door ROSWEYDE uitgegevene, deels om de aandacht te vestigen op het eerst *achteraan* gevoegde „*et de domo* Windesheim."

(7) Uit het stuk zelf, Fo iiijro hierbij gevoegd.

(8) „Eccie" is zoowel hier in 't *Register* als in 't *Opschrift* van het Stuk zelf door eene andere hand bijgevoegd.

(9) De Fos xi en xii zijn onbeschreven; zoo ook later xli, xlvivo, lvivo, lxxvivo, en in gewone cijfers 101, 107vo, 108, 109vo, 121—133, benevens enkele achteraan gevoegde papieren bladen.

(10) Geuit op de *Zomervergadering* der VEREENIGING *tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.* (Verslag, blz. 20.)

(11) Met moeite weerhoud ik mij, door menigte van voorbeelden dit aan te toonen. Edelen toch, Regeringsmannen, Overheden-Wereldlijke beide en Kerkelijke, in de Steden en ten Platten Lande, vooral in dit Gewest, zijn hier talrijk vertegenwoordigd. Ook ter aanvulling en uitbreiding van Overijsselsche Geslachtslijsten is hier een goede oogst te doen. En dat niet minder ten opzigte van grenzen, marken, buurten, gronden, huizen, enz., 't zij ter bevestiging van het reeds elders gevondene, 't zij ter ontwikkeling van het opnieuw hier gegevene. Mede voor de afleiding en saamstelling der eigennamen van personen en plaatsen, kortom ook voor de taal, kan dit *Hs.* groote diensten bewijzen.

(12) Reeds Mr. HEERKENS deed zulks opmerken. (Zie *Verslag der Hand. van de Zomervergadering van* '63 *onzer* VEREENIGING, bl. 20, noot.)

(13) „Extant *in Curia Daventriensi* FREDERICI Præsulis Tabulæ, „quibus varia ipsis concedit privilegia variisque ipsos obstringit legibus; „cuius hoc est Exemplum:" (volgt het stuk zelf). DUMBAR *Anal.* Dl. II, bl. 322. En bl. 326: „Immo reperitur et *illic* charta eiusdem Epi- „scopi," etc.

(14) *Bijvoegingen.* — DUMBAR *Anal.* II. 323 v. o. . . . . „aut alias „per legitimam eiusdem Prioris depositionem, *deficiunt*," (dit ontbreekt in 't *Zw. Hs.*) „quod tunc fratres dicti monasterii *possunt (Zw. Hs.* „*possint)* libere et canonice eligere in locum cedentis vel decedentis. . . . ." Blz. 325 v. o. „saluo tamen *Camere* jure sedis Apostolice . . . ." *(Camere* ontbr. in 't *Zw. Hs.*)

Bl. 326 m. Na de woorden: „Acta fuerunt hec in Castro nostro de „Vollenhoe;" heeft het *Dev. Hs.* nog: „Presentibus ibidem venera- „bilibus et discretis viris, dominis Wilhelmo de Renen, scol. Eccl. nostre „Trajectensis, vicario nostro Henrico Vten Holte, Presb., Swedero de „Hekeren dicto de Rechteren, et Egberto Mulart, Armigeris, et aliis „quam pluribus fide dignis. Harum testimonio literarum sigillo nostro „sigillatarum."

Bl. 330 m. „Et *qui* quinque Aue Maria coram . . . (Het *Zw. Hs.* mist „*qui*").

(15) *Weglatingen* bij DUMBAR, uit het *Zw. Hs.* aan te vullen:

Anal. II: 323 m. Na „instituerunt" heeft het *Zw. Hs.*: „*dictumque* „*competenter dotauerunt*, prout" .... etc.

Blz. 329 v. o. ... „cooperante nobiscum gratia spiritus ...." „*Septiformis*" voegt hier het *Zw. Hs.* bij; terwijl het voor „nobiscum" enkel „nobis" geeft.

Blz. 330 v. b. Na de woorden: „ac singulis diebus octauarum festi„uitatum ......" geeft DUMBAR door het gebruikelijke teeken te kennen, dat enkele woorden hem in 't *Dev. Hs.* onleesbaar waren; dezen zijn volgens het *Zw. Hs.*: „*Octauas habencium*". — Zoo ook blz. 331 v. b. „Vel quicunque causa deuocionis ......" volgens 't *Zw. Hs.* „*Una* „*hora.*" Dezelfde blz. m. na „*confisi*" is uitgevallen „*misericorditer*".

Blz. 334 v. o. Na „per eosdem in ...." schijnt heel wat te ontbreken; men vulle, naar 't *Zw. Hs.*, aan: „*Judicis, Rectores, Potestates et Com*„*munitates seculares in suis districtibus, prout ad ipsos et ipsorum quamlibet* „*pertinet faciendum, si ad hoc fuerint inuocati, vt ad Conuentum seu monas*„*terium suos predictos ac ad* ...." „obedienciam" etc. — Blz. 336 v. b. „Saluis tamen prenominatis familiaribus et premissariis ...." Bij „prenominatis" voegt het *Zw. Hs.* nog „*resignatis.*" —

Hierbij nog eenige andere, vaak betere Lezingen van het *Zw. Hs.*

Anal. blz. 324 m. „.... in loco *habeat* antedicto"; *Zw. Hs.* „*habeant*".

Dezelfde blz. iets lager: „... sic tamen quod neminem recipere, aut „inuestire, aut *possessionem* ab aliquo accipere debeat" .....; *Zw. Hs.*: „*professionem* ab aliq. acc. debeat."

Dez. blz. weêr iets lager: „In ceteris omnibus et singulis Prior „predictus habeat talem *ac* tantam auctoritatem in *suos subditos* ...."; *Zw. Hs.*: „habeat talem *in* tantam auct. in *suis subditis.*"

Blz. 325 v. b. .... „vacare *poterant* a nimia temp. cura ...."; *Zw. Hs.* „*poterunt.*"

Dez. blz. een regel lager: .... „*distraheret*"; *Zw. Hs. nimis* distraheret.

Dez. blz. weder wat lager: „statuimus et ordinamus, quod singulis „annis in perpetuum Prior et Conuentus dicti Collegii, seu ipsi fratres „conuentum facientes, si Priorem non *habuerit*" .....; *Zw. Hs.* „si „Pr. non *habuerint*".

Dez. blz. nog lager: „secundum *rationes* eorum" ....; *Zw. Hs.* „sec. „*ratas* eorum".

Dez. blz. m. „absque consensu" ....; *Zw. Hs.*: „asque cons".

Blz. 329 v. o. „Vere confessis, *confitendis*, et penitentibus" ....; *Zw. Hs.* „confessis, *contritis*, et penit".

Bl. 330 m. .... „et qui in *cerotivam* campane *pulsationem* ..... „dixerint"; *Zw. Hs.* „in *cerotiua* camp. *pulsacione*".

Blz. 331 v. b. „*dixerint*"; *Zw. Hs.* „*legerint*". „*Sanctissimi* corp."; *Zw. H.* „*sacratissimi*".

Dez. blz. m. ..... „seu *deinde* injungendis" ...; *Zw. Hs.* „sine *de* „*iure* iniungendis."

Blz. 332 v. b. „.... Canonicis *Regularibus*"; *Zw. Hs.* „Can. Regularium".

Dez. blz. iets lager: „... Ut quos timor Dei a malo non reuocat, „ecclesiastice saltem *cohorteat* seueritas discipline"; *Zw. Hs.:* „eccl. „saltem *coherceat*".

Blz. 333 v. b. „... dum *coram* impunitum relinquatur malum"; *Zw. Hs.* „dum *eorum* imp. rel. mal."

Dez. blz. m. „Et dictus Prior *seu* Conuentus eosdem, prout quum „et quotiens voluerit licentiare, et a Cons...."; *Zw. Hs.* „Et „d. Pr. *et* Conuent. eosdem *potest, quando* et quotiens voluerit, licen- „ciare".

Dez. blz. wat lager, „fama et honor .... *leduntur*"; *Zw. Hs.* „leditur".

Dez. blz.. Nog lager: „.... cum jugo discipline aut correctionis per „nullam obligationem aut votum sunt *et presumuntur* astricti ...."; *Zw. Hs.* „..... aut votum sunt, *ut presumunt*, astricti".

Blz. 335 v. b. „*Ceteris*" *Zw. Hs.* „*Ceterum*".

Dez. blz. eenige regels lager: „... quam si *ferre* recusauerint ...."; *Zw. Hs.* „quam si *forte* recus".

Dez. blz. v. o.: „.... sub pena excommunicationis late *sumpta* ..."; *Zw. Hs.:* „sub. p. excomm. late *sentencie*".

(16) Arent toe Bocop schijnt dit stuk te hebben gekend. (Zie blz. 417 zijner *Kronijk*, uitgegeven door het *Hist. Genootschap* te *Utrecht* 1860).

Ik kan hier nog 't gevoegelijkst meedeelen wat mij eerst zoo even, met Ant. Matthæus *de Nobilitate* in handen, onder de aandacht kwam. Daar toch (Lib. III Pag. 770) spreekt deze geleerde oudheidkenner van eene „*Charta, quæ valde est notabilis*", en dan laat hij in zijn geheel het stuk volgen, 't welk op F° xxxviiivo onzer *Matricula* onder het opschrift: „*Hoe dat wy derdehalue houe landes, geheiten dat* Zielhuys, *van* „*Bisschop* Roelof *ghewisselt hebben*", in „*Copie*" aanwezig is, en waarvan het oorspronkelijke te Utrecht gevonden wordt. Dit is hetzelfde stuk hetwelk nog in 1774 „durch my notaris Johan Triesman mit die prin- „cipalen ende originalen brieven gecollationneert ende bevonden is van „woerde to woerden dairmit taccorderen ende ouercomen". Gaarne bevestig ik, na eigene getrouwe vergelijking, deze woorden van genoemden Notaris en heb er slechts bij te voegen, dat het stuk is van 't „*Jaer* „*ons Heeren dusent vierhondert seuen ende viertich op Sinte Marien Mag- dalena avont*" (16 Juni 1447), alsmede dat het oorspronkelijke te Utrecht, naar Matthæus, wordt ingeleid met de woorden: „*Wi Prior ende* „*Gemeene Conuent des Cloesters der Regulieren in Sante Agnetenberghe by* „*Zwolle doen kondich allen luden mit desen openen brieue, belyen ende be-* „*kennen, dat wy mit onsen Genedighen Here van* Utrecht, *Heren* Rudolph „van Diepholt, *by consente der vyf Godes huysen tot Utrecht, als ten* „*Doeme, Oude Munster, Sante Peter, Sante Johan ende Sante Marien* „*erflijke gewisselt hebben dat Gestichtes guet, geheiten dat* Zielhuys, *gelegen*

„*in* Zwolre Kerspel, *na inholt eens principalen wisselbriefs*, *aldus van* „*woerde to woerde inholdende:*" volgt het stuk, 't welk onze *Matricula* op nieuw in hare veelzijdige belangrijkheid doet uitkomen; gelijk deze trouwens met nadruk door ANTONIUS MATTHÆUS wordt gestaafd.

(17) Met het oog op het *Besluit*, overeenkomstig het Rapport van het BESTUUR onzer VEREENIGING, ter zomervergadering van '67 omtrent de „voorgenomen uitgave van de Stad-, Dijk- en Markeregten", (zie „*Verslag* dier Vergad. van 2 Julij" blz. 11), meen ik ook op deze „Ouerdracht van der STOUWEN te maken to *Haerst*" zeer de aandacht te moeten vestigen.

„Schepen ende Raidt der Stadt van *Hasselt* doen" daarbij „kondich „allen luden mit desen apenen brieue dat" zij „int schependom gesyen, „gehandelt ende horen lesen hebn enen helen fransinen brieff ongeuiciert, „ongecancelleert sonder enyge rasure besegelt mit Heer FREDERICK VAN „BLANCKENHEM, *Bisschop* van *Utrechts* segel sal. gedachten."

Genoemde Bisschop maakt daarin bekend, dat „in dusdanen vorwarden „is ouerdragen onse Stadt van *Hasselt* die erfgenamen van *Hasselder* „*marke, die erfg. byden Water, die erfg. byden Veene, die erfg. van* „*Stroekell ende die erfg. van Genne mitten erfg. van Haersolte*, een STOUWE „te leggen, in voirwarden hyrna beschreuen".

„In 't ijrst sal die STOUWE angaen an *Bircmêder dijcke*, die an *haer-* „*solter dijcke* gediket is, voirt opwaert an die *rutenweteringe*" . . . . enz.

„Ende die STOUWE sall wesen Tyen voet hoge, Achtentwyntich voet „breet beneden, Viertien voet breed bouen" . . .

„An beyden syden der STOUWE sal men enen grauen nemen, Tyen „voet wijt, Sestien voet van der STOUWEN."

Hierop volgt de aanwijzing, vanwaar de ontbrekende aarde te verkrijgen: „van *haersolter meenten*, beneffen der STOUWEN"; waar echter „*die van Haersolte* beneffen der STOUWE gheen *meente* en hebn, also veel „daer men de ST. mede dijcken mach, die eerde sal men nemen ten „naesten wegen in *haersolter marke*".

Prijsbepaling dezer *aarde:* „alsoe veel, als twe guede knapen seggen „dat relicke sij."

Regeling der *Schouwen* en *Wederschouwe* over deze STOUWE: opgelegd aan „*die Swoirne van Haersolte*".

Vaststelling, aan wie de „*opdyking* der komende *waden* inder STOUWE," t. w. aan „*die meyne erfgen.*, die de STOUWE ijrst opdijkeden".

Ten slotte bevel aan „*Richteren inder tijd*, dat sy tot allen tyden, „wanneer sy dairoff versocht werden, doen in den voirs. punten on- „vertaecht dat des lants best sy na inholt des brieffs, sonder argelist".

De brief zelf is „gegeuen tot *Zwolle* int jair ons Heren M CCCC ENDE TWEE, „*des soeuenden dages in Aprili*".

Aan het einde nog: „Ende want wij dit tegenwoirdich *Transscap* „mitten principaell brief geuonden hebben eens ende alleens concordiren,

„soe hebn wij, in getugenissen der waerheit, in formen van *vidimus* dat „*transscapt* besegelt mit onser Stadt segel In den Jair ons Heren M cccc „SOEUEN ENDE TSOUENTICH *op den achtendetwyntichsten dach in Nouembry*".

Genoeg intusschen hier dit uittreksel, ter voorloopige bekendmaking dezer „*Ouerdracht*", die ik eerlang zelve in haar geheel onzer VEREENIGING hoop aan te bieden.

Onvermeld blijve het echter hier tevens niet, dat — terwijl al de mij bekende schrijvers over *de dijkzaken in ons Gewest* mij omtrent dezen STOUWDIJK tamelijk verlegen lieten, — in onze *Alman. voor Oudh. en Lett.* Jrg. X, blz. 36, gesproken wordt van „twee nog oorspronkelijke „voorhandene brieven wegens het maken van den Vechtdijk", onder de buurschap *Haerst*, „. . . de ander van 17 Nov. 1477, ..." Behoort deze ook bij het bovengenoemde *Vidimus* van 28 Nov. 1477 in aanmerking te worden genomen?

In aanmerking komt hier zeker nog eene „Copia des briefs, den die „*Erfgen.* van *Ghenremarcke* gegeven hebben *den van Hasselt*", te vinden op blz. 154 in het den Oud-Burgemeester Mr. L. NILANT te *Olst* toebehoorende en mij vriendschappelijk ten gebruik gegeven „*Afschrift* van „seker Boek, geëndorseerd *Antiquum Registrum* op de Camerers Camere „der stad *Zwolle* ervintelijk", een brief waarin „de *Prior* van *Sint Ag-„netenberge* indertijd, HENRIC VAN HAARSOLTE, JOHAN HOLLEKEN, „FOLCKIER HOLLEKEN MENSENSOON, ARENT ALFERSSOON, EVERT „CAMPHUIS, WILLEM DIESMER, *als erfgenamen van Haarsolter markte* „ende GHEERT GHYE, als een momber, YDEN ALTGERINX ende GESEN „oere dogter, bekennen, dat zij . . . overgegeven hebben ende geven over „den *Erfg. van Hasselt*, den *Convente vanden Zwarten Water*, den *Erfg.* „*vanden Hasseler Carspel*, den *Erfg. vanden Suid-Ende* ende *vanden* „*Monnike Slage*, den *Erfgen. vanden Genne* ende voirt allen den genen, „die de STOUWE bekoft hebben te maken, soo waar ons *marck* van „*Haarsolte* niet ruim genoeg en weer van den *Zwolre wege* boven ende „beneden, daar mogen die *Erfg.* van der STOUWE voirs. den *graven* tien „voet wijt maken ende tien voet van den *Stouwdijk*, ende daar en zullen „(die) *Erfg. van Haarsoltemarcke* voirs. geen verweigeringe op doen „die voirs. STOUWE op te nemen, wanneer se volmaakt is, na inholtenisz „*onsz gen. Heren* briefs die daarvan gegeven is."

De *erfgen. van Haars. Marcke* bekennen voorts „den voors. *Erfg.* „verkoft te hebben alsulck land, als (sij) leggende hadden beneden den „*Ordele* tussen den *Stoudijk* voirs. ende *Berckmeder marcke*, omme oir„baer, of die *Stoudijk* eenige last krege van water, dat die *Erfg.* dan „daar een gat doorsteken mogten also groot ende wijt, also dat die voirs. „STOUWE daarmede onbelast zij van den opwater, en dit voirs. land sal „men gelden tot twier knapen seggen van beiden zijden, al argelist „hierinne uitgezegt".

„In oirkonde der waarheid", deze *brief* door bovengen. bezegeld.

„Gegeven *int Jaer onsz* HEERREN 1415 *op den* 27 *dag in Mei*".

Bij de treffende bevestiging, die dit stuk geeft aan bovengenoemd „*Vidimus*", kon ik mij niet weerhouden, dezen *Brief* nagenoeg in zijn geheel hier op te nemen; de latere spelling overigens voor rekening latende van den jongeren mij onbekenden Afschrijver, die naar de hand te oordeelen in het laatst der vorige eeuw te huis behoort.

Men vergelijke intusschen nog TOE BOCOP, *uitgeg. d. h. Hist. Gen. te Utrecht* 1860, blz. 309, en DUMBAR, *Teg. Staat.* III blz. 557 en IV blz. 166.

Ongetwijfeld zal het der KOMMISSIE *ter uitgave onzer Overijsselsche Stad-Dijk- en Marke-rechten* tevens niet ongevallig zijn te vernemen, in onze „*Matricula*" te kunnen vinden wat DUMBAR (Teg. St. IV, blz. 223) zich „*niet herinnert ooit in een oud stuk te hebben aangetroffen*": t. w. „*den* „*naam van* ZEDEMUDEN of ZELMUDEN". En „*den naam*" niet slechts, maar ook de *ligging* dezer plaats, „van dit Poldertje, niet meer dan „48 margen lands beslaande," (gelijk D. zich uitdrukt). Immers op F° LVIIJro komt een koopbrief voor van 1439, waarin melding wordt gemaakt van „die helfte van Tyen morgen landes daer dat voors. *Con-* „*uent in Sante Agnetenberge* die wederpaerte van heuet, gelegen in *Hassel-* „*der Kerspel bider Sluys*, geheten ZEDEMUDEN." Evenzoo op hetzelfde Blad iets lager „van den seluen tyen margens landes mitter hofsteden, „in ZEDEMUDEN gelegen, in *Hasselder Kerspel opder Sluys*", waaromtrent in 1440 „*Henricus Clinge*, bider Genaden Godes Abt thoe *Dickeninghe* „kondich doe"(t), „dat die Eersame lude, als Prior ende Conuent der „Regulieren in *sante Agnietenberghe* bi *Zwolle*" (ze hem en zyn) „Con- „uent van *Dickeninghe* opgeboden hebn". Eene kantteekening, blijkbaar van de hand van onzen *Gerhard v. d. Cloester*, onderricht ons hier tevens: „Dit alinge landt wordt in den bysteren dijck gegeuen op die „*Swarte Sluys* anno xiiijc xcix."

Brengen dus deze beide „*oude stukken*" ons *en* den *naam en* de *ligging* van „ZEDEMUDEN" reeds onder het oog, — twee nog oudere helpen ons vervolgens op weg omtrent de afleiding en saamstelling dezer benaming, en staven wat RACER (Ov. Ged. VI, blz. 23 en 24), betreffende de echtheid aanmerkt der „leezing van het . . . . . by DUMBAR „(Analect. tom. „2 pag. 264), „gedrukte *Dykrecht van Zalland* en van de oudste daarvan „nog voorhanden afschriften, wanneer dezelve meldt van die van *Asschet*, „ende die van *Watersteyne*, ende die van de *Veenryt*, ende die van „*Zedemuden* enz. maar niet van die van *Genemuden*"; alsmede wat ook RACER ontkent, „dat *Zedemuden* hetzelfde zou zijn met *Genemuden*." Op F° LVIIJro toch van onze *Matric.* spreekt een Charter van 1418 duidelijk van „vier vierendeel goeder Pachtboteren des jaers wt den eruen ende „gueden dat *den Lozen*" (zie boven: „*Jan die Lozen Erfgen.*") „plach „toe behoren, gelegen ter ZEDE *by der Sluys* in den *Kerspel van Hasselt*, „daer Arent Hermans Sone, ende Ghese Engbertes nu ter tijt oppe

„woenachtich synt, ende daer olde Symon ende Symon Henrichs „sone an die ene sijt gelandet synt, ende Henrich Engberts sone an „die ander sijt." En in een volgend van 1446 doet „Arnt ten Brinck, „voor Gheert Mulert, inder tijt Richter toe Hasselt," ten behoeve van *St. Agnietenberg* „afstand van Tyen heren pont tsiaers wt tyen morgen „landes gelegen in DIE ZEDE *by die Sluys*, geheiten *Heren Oetbers Hof-* „*stede* in den *Kerspel van Hasselt*, daer nu ter tijt op woent Symon „Keyzer, ende nu ter tijt toehoren Johan van Millingen ende Jutten „sijn echte wijf." (Eene latere kantteekening heeft hier weder: „Deze „x p. worden in den Dijck gegeven op die *zwarte Sluys* . . . . . . anno „xiiije xcix.")

Waarlijk, had een deskundige als RACER met dit viertal stukken uit onze *Matricula* voor zich mogen kennis —, en ze kenbaar kunnen maken aan anderen, niet alleen zou Hij (wat trouwens haast overbodig was) nog sterker tegen de bovengenoemde vereenzelviging van GENEMUDEN met ZEDEMUDEN zijn opgekomen en even goed eene naamsverklaring van de laatste hebben beproefd als hij zulks deed van de eerste plaats (zie Ov. Ged. VI, blz. 2), — maar bovendien zoude noch HIJ, noch DUMBAR *de Jongere*, noch VAN DOORNINCK, noch MOLHUYZEN, noch EBB. WUBBEN, noch Dr. OTTEMA, noch Dr. ACKER STRATINGH, noch Mr. L. Ph. C. v. D. BERGH, zich van de belangrijke gevolgtrekkingen hebben onthouden, waartoe de genoemde plaatsvermeldingen thans vanzelf mij gaan leiden. En dit te eerder, wijl nu spoedig bij dezen ongezocht gevonden sleutel, nog enkele andere gegevens ter oplossing van dit Zedemuider raadsel zich aan mij opdoen.

Een eerste van dezen ben ik verplicht aan den „*Stichtingsbrief* der „*Sacramentskapel te Hasselt*, door JAN VAN ARKEL, 47sten Bisschop van „*Utrecht*, ten jare 1357" gegeven, en door onzen waardigen en onvermoeiden EBBINGE WUBBEN uit het *Stedelijk Archief* van *Hasselt* te voorschijn —, alsmede in den *Alm. voor Oudh. en Lit. Jrg.* XV, blz. 32 ter algemeene kennis gebracht. Deze luidt, geheel in overeenstemming met de plaatsbenaming in het vierde, door mij aangevoerde, stuk uit onze *Matricula:* „. . . . Et ut crescentibus facultatibus ipsius crescant et ob- „sequia, in eadem capella bis presentibus unum altare instituimus, ad „quod dictas quinque libras annuas nec non bona dicta *overtijinghe goet* „cum omnibus suis pertinenciis juribus et obvencionibus, sitis in paro- „chia de *hemys* in villa seu marca de *Redeze*, item *bona dicta heren* „*Oetbers stede*, *sita* TER ZEDEN *in parochia de Hasselt predicta*, item „bona . . . ." enz.

Een tweede heb ik mede aan den Heer EBBINGE WUBBEN te danken, en wel aan zijne hoogst merkwaardige beschrijving van „*het Maagdenklooster op de Buitengracht of den Borgwal te Hasselt*," en te vinden *Alm. v. Oudh. en Lit.* Jrg. XVI, blz. 136, in een nog voorhanden Koopbrief, die het volgende meldt: „dat op sunte Ponciaans avond 1415 Gheert Heyne

„soene ende Gese sijn echte Wijff verkoopen aan de Sus"(te)"ren van „den derden oerden, wonende te Hasselt opten borchwall ene tonne „guede pachtbottere uth *Dirck Snoeckens gued*, van oldes geheyten *to* „*Wendele op der Zee*, gepasseerd voor *Johan Willem soene* VAN DER „ZEEDE, inder tyd onderschult to Vollenhoe."

Ook de naam van dezen Vollenhoofschen Onderschout ga hier niet onopgemerkt voorbij. In oude Oorkonden toch weinig Geslachtsnamen, (durf ik haast beweren), of zij wijzen naar Plaatsnamen terug. Proeven hiervan behoef ik niet bij te brengen. Aan Deskundigen komen er dadelijk een aantal voor den geest. En *Johan Willems soene* VAN DER ZEEDE zoude ons dan zijne bijdrage hiertoe onthouden? — Hij zelf en zijn Geslachtsnaam deden zich reeds meermalen elders aan mij op: o. a. in het „*Tijdrekenkundig Register op het Oud Provinciaal Archief van Over-* „*ijssel*", dien onschatbaren arbeid van onzen — helaas! ons thans reeds ontvallen — zoo diepgrondigen als nauwkeurigen, zoo voorzichtigen als doorkundigen Oudheidkenner in ons Gewest, wijlen Mr. J. VAN DOORNINCK. Men zie slechts, (naar blz. 33 van het *Eerste Gedeelte*), het in Kast No. 1 op Kamer A van dat gedeelte van het *Gouvernementsgebouw* te *Zwolle*, hetwelk onder den naam van *de Roode Haan* bekend is, in 't vak van 1286—1299, het *eenig* stuk van den jare 1295, afkomstig uit het voormalig *Stift ter Hunnep*. Daarin komt voor „*Hugo* VAN DER ZE, „Knape," (die) „kont doet, dat hij met toestemming zijner vrouw, „kinderen en broeder, zijn erf *ton Utgange* in *Wilsum*, Kerspel *Olst*, voor „25 gangbare Brabandsche penningen ten overstaan van *Æmilius van* „*Billen*, 's Graven Rigter *van Gelre*, verkocht heeft aan *Everard* „*van Weselberge*, burger te *Deventer*, zijne vrouw en wettige erfgenamen, „mits jaarlijks eenen nieuwen beker „„pro pensione dicte domus"" op „zijn huis *Math-acker* in 't Kerspel *ter Wolde* leverende." — Denzelfden „*Hugo* VAN DER ZEE" kan men, naar blz. 39, andermaal vinden in een Charter van 1320, in hetzelfde vak van 1286—"99 van dezelfde Kast op Kamer A, waar dit aan het bovengenoemde van 1295 vooraf gaat. Hij wordt daar vermeld als vader van „*Henric* VAN DER ZEE", die in verschil met „*Elysabeth van Weselberghe*, non te *ter Honepe* en hare „Abdis, over het Erve *ten Utgange* onder *Welsum*, gezegd had, dat hij „dit erf en alle zijne andere goederen als een *vijfmarks-Leen* van den „*Graaf van Bentheim* bezat." Naar twee aaneengehechte stukken, het een van 1319/20 (blz. 38 No. 3a) had deze „*Henric* VAN DER ZEE," die hier vanzelf alweder herhaaldelijk vermeld wordt, „'s Graven Richter „van Gelre in Veluwe" verzocht, „op de personen en bezittingen der „Abdis en het Convent van *ter Honepe* met wereldlijk Gericht te proce- „deren, 't geen hem op last van *Frederik*, Bisschop te *Utrecht*, door „den Pastoor van *St Marie* te *Deventer* verboden wordt." Naar het ander van 1320 (dez. blz. No. 3b) moet „*Henric* VAN DER ZEE door den „Pastoor te *Ter Wolde*, op last van genoemden *Utr. Bisschop*, te *Deven-*

„*ter* worden gedagvaard, als hebbende hij — niettegenstaande *Frederiks* „verbod — de bezittingen van *ter Honepe* aangetast." — Volgens blz. 67 ontmoeten wij nu een „*Arend* VAN DER ZE," die ten jare 1351 Gerichtsman was bij „den afstand van Twaalf pond kleine penningen jaar-„renten, gangbaar op Veluwe, uit elfte halv morgen land in *Varchter* „*Kerspel*, ten behoeve van de Abdis en het Convent *ter Honepe*." (Zie vak van 1350—"59 van Kast No. 1 op Kamer A). Naar blz. 78, ten jare 1367 „Johan VAN DER ZEE", die met „Johan van Kuynre en „Ghelmer Splitof, Ridders, alsmede Gerrit van Hacfort, Otto van der „Kemmenade, Ode Reinderzoon, Ghene Ghenenzoon, Herbert van Rec-„tem en Roelof van Reidze, goede lude," Gerichtsman was bij den verkoop aan „Vrouw Hermanna van Wije, Abdis en de Jonkvrouwen van „het Convent *ter Honepe*, van het Erf en den Hof te *Loen*, buurschap „*Loe*, Kerspel *Batmen*". (Zie stuk No. 2 in 't vak van 1360—"69 der Kast No. 1 op Kamer A.). Naar een eenig Charter van 't jaar 1378 (zie ter evenvermelde plaats het vak van 1370—"79,) doet zich dezelfde „*Johan* VAN DER ZE" nogmaals aan ons voor, als Gerichtsman in eene kwijtingzaak betreffende „de boerenplaats *ten Grale* in het Ker-„spel van *Willippe*". — Of mede dezes naamgenoot, die — (naar blz. 248 van het *Tweede Gedeelte*, in het vak van 1410—"19 van Kast No. 1 op Kamer A) thans nog voorkomt, dezelfde zij als bovengenoemde, durf ik niet verzekeren; maar zeker is het, dat daar ten jare 1419/20, alweder een *Johan* VAN DER ZEE staat opgegeven, als Leenman der Proosdij van *Deventer*.

En thans heb ik nog een drietal Charters hierbij te voegen, waarin — als in het Tweede der vroeger vermelde stukken, welke ik aan de nasporingen van den Heer EBBINGE WUBBEN verschuldigd ben, — de bedoelde Geslachtsnaam opnieuw in zijn volle vorm alle aandacht verdient. Het eerste hiervan zoeke men, naar blz. 259, onder No. 3 op fol. 40 en 41 van den Ligger van *Zwartewater-Klooster*; het Tweede, naar blz. 243, mede onder No. 3 op fol. 41 en 42 van denzelfden Ligger; het derde, naar blz. 214, onder No. 6 op fol. 50 en 51 daarvan: — en achtereenvolgens zal men op de jaren 1413/14, 1418 en 1422, den *Onderschulte te Vollenhoe Johan Willemszoon* VAN DER ZEDEN, of VAN DER ZEDE, ontmoeten, gelijk we dezen reeds aantroffen in den vroeger genoemden Koopbrief van 1415, die in 't Archief van *Hasselt* wordt bewaard. In dat van 1422 zal men dan tevens opmerken, dat hij er voorkomt als opgetreden in de zaak van hetzelfde bovenvermelde „erf „*te Wendele* in het Kerspel van *Vollenhoe*, dat *Snoekes erve* heet." Dit *Wendele* moge al in geheel onzijdig verband staan tot hemzelven, straks zal het — als mede 't naburig *Lewte* — nog goede diensten doen ter plaatsbepaling en naamsverklaring van ZEDEMUIDEN.

Ofschoon het intusschen overbekend is, hoe onnauwkeurig en onevenmatig men vroeger met de spelling van eigennamen kon omspringen,

VERZAMELING VAN STUKKEN,

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

ZESDE STUK.

Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van

Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

DEVENTER,

J. DE LANGE.

1871.

INHOUD.

EEN WTSPRAKE BISSCOPS

FREDERICS

VAN TWISTEN ANRUERENDE ONSEN HOEUEN (1).

Wij *Johan* (2), bi der ghenaden Godes, *bisscop* tot *Vtrecht*, doen cont ende verstaen allen luden, die desen brief sien of horen lesen, dat wij *bisscop Frederix* brieue, ons voervaders, hebben ghesien ende ghehoert, ende bi ons hebben gans ende gheue ende gheheil ongherasiert, onghecanseleert, van woerden te woerden aldus sprekende:

»Wij *Frederic* (3), bi der ghenaden Godes *bisscop* tot »*Vtrecht*, doen cont allen den ghenen, die desen brief sien »sullen of horen lesen, dat een tuyst ghecomen was tus- »schen *Roderic van Voerste*, onsen neve, ende *Herman van* »*Voerste*, sinen Oem, vander eenre sijde, ende onser *stat* »van *Zwolle* vander ander sijde, alse van enen *marsche*, »die *Zwolremarke* heet, deen onse voervader *bisscop Ghye*, »daer God die ziele of hebben moet, slaen dede, daer die »voerseyde *Roderic* ende *Herman* hem altoes beeroent of »hebben, dat si hoer niet en hadden. Ende om desen tuyste »neder to legghene, ende onse lant in vreden ende in roste »te sestene, soe hebbe wij beide pertyen voer ons doen co-

(1) Men zie over deze en de volgende „*Meedeeling*" blz. 71, benevens „*Aanteekening* (24)" van het VIJFDE STUK dezer VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

(2) JOH. VAN DIEST. (Kantteekening van eene jongere hand.)

(3) FRE VAN SYRICK. (Kantteekening van dezelfde jongere hand.)

»men, die ons sekerheit hebben ghedaen, onse segghen to »holdene. Ende om dat voer onse ecclesie ghecroent is, dat »onsen *voervader* ende onser *ecclesien* van deser *marsche* meer »to ghesegbet was, dan *den goeden luden vanden lande* dochte »dat reden was, soe segghe wij, by wille ende consent onser »*ecclesie*, ende by rade onser *goeder lude vanden lande* ende »*vanden steden*, dat *Roderic* ende *Herman* voerseyt stede heb- »ben sullen den brieff, den *bisscop Ghye* voerseyt ghegheuen »heeft deen van *Zwolle* vanden voerseyden marsche, ende »vertyen daer of voer hem ende voer hoer erfghenamen. »Ende hier omme so gheue wij erflike *Roderic* ende *Her-* »*manne* voerghenoemt elkerlijc ene *houe*, die naest der *stat* »van *Zwolle* ligghen, van onsen *seuen houen* (1), die ghelegben »sijn ter *voghelweide;* die twe *houen* also te nemene, dat die »vijf *houen*, die onse bliuen, mit onsen *huse* ende *hofstede* »to zamene bliuen. Voert want hem die *prouest* van *Deuen-* »*ter* van sijnre *prouestien* weghen becroent heuet vanden »seluen *marsche* van *Zwolle*, so segghe wij, dat bij daer o »vertyen sal voer hem ende voer syne nacomelinghe, ende »quijt schelden sal die van *Zwolle* van alrehande antale van- »den *mersch*. Ende hier omme so gheue wij hem ende »sijnre *prouestie* ene *houe* vanden *houen*, die bewiset waren »den ghenen, die onghewaert waren inden slach voorseght. »Voert so sullen die van *Zwolle* horen *mersch* also beureden, »dat daer gheen vye van *Ruderics* of van *Hermans houen*, »die bi den gheleghen sijn, op en come. Ende waer dat »sake, dat die mersch niet beureet en worde of ware, ende »hoer vye daer op ghenghe, dat en salmen niet scutten mer »houesghelike wtdriuen, doch so sullen die *meyere* van desen »*houen* dat voerboden, alse sij best moghen, sonder alrehande »arbeit, behouden *Hermanne* voorgesecht sijne waerscap mit- »ten van *Zwolle*, alse hem *bisscop Ghye* daer in gheset hadde. »Ende waer dat sake, dat voor onsen segghen voerseght

(1) *De vij hoeuen Epi.* (Kantteekening nogmaals van dezelfde hand.)

» enich twyst of twyeuel gheuelle, dat holde wij tot onser » verclaringhe. Ende in oerconde ende stadicheide deser » dinghe, so hebbe wij ende eersame lude *Her Florens, dom-* » *prouest* van *Vtrecht*, ende *Arnoud*, *prouest* van *Arnhem*, die » hier ouer waren, ende *Her Gherard*, *prouest* van *Deuenter*, » ende *Roderic* ende *Herman* voerghenoemt, dien dit segghen » angaet, desen mit onsen ende mit horen zeghelen doen » bezeghelen. Ende wij *Florens*, *domprouest*, ende *Arnoud*, » *prouest* van *Arnhem*, voergheen ende lyen dat wij hier ouer » waren, ende hebben onse zeghelen an desen brief ghedaen » tot enen oerconde. Ende wij *Gherard*, *prouest* van *Deuenter*, » *Ruderic* ende *Herman* voerghenoemt, ghyen ende lyen ende » volghen des segghens, ende houdent stede mit desen brieue, » ende schelden die *stat* van *Zwolle* quijt van alrehande an- » sprake ende antaele, als van den voerseghden *marsch*. Ende » in oerconde deser dinghe, soe hebbe wij onse seghele mede » an desen brieff ghedaen. Hier waren ouer *erfachtighe lude* » *Her Wouter van Keppele, ridder, Henric van Wysche, Her-* » *man van Laghe, Enghelbrecht van Gherneer, Goswijn van* » *Apeldorn, Wenemaer Gelijs Soene, Rike Willem, Johan Voerne,* » *Jacob vanden Haghene, Lutteke Ludekijn*, ende anders vele » goeder lude. Gheseit ende ghegheuen to *Voerste voerden* » *dijck*. Inden Jaer ons *Heren dusent drehondert ende achtiene,* » *des Vridaghes na Sante Victoers daghe.*"

In oerconde al deser dynghe, soe hebbe wij *Johan*, bi der ghenade Godes, *bisscop tUtrecht*, voergheseght, dit *wtscrift* ghezeghelt mit onsen zeghele. Ghescreuen ende ghegheuen int Jaer ons *Heren dusent driehondert ende drie ende dertich*, *des Wondesdaghes na Sunte Lucas dach Euangeliste.*

Uit de »*Matricula Literarum Conuentus Montis Ste Agnetis*," toebehoorende aan de *Boekerij* der Stad *Zwolle*. F° xxxvij^{ro}.

Diepenveen, 5 July 1868.

Medegedeeld door
J. H. E. VAN DER ZANDT.

VANDER BRUGGEN TO BIRCMEDE.

Wij *Burgermeistere, Schepen* ende *Raet* der *Stadt* van *Zwolle*, op die ene sijde, ende wij *Prior* ende *Conuent* des *Cloesters* van *Sunte Agneten berge*, ende wij *Steuen Camferbeke*, *Henric vanden Water, Deric vanden Water* ende *Alfer van Yrte*, gesat van wegen der *Gemeenre erfghenamen van Bircmede*, op die ander sijde, maken kondich allen luden, dat wij mit malcanderen eens worden ende ouergecomen sijn, also (*sic!*) dat die *Stadt* van *Zwolle* een *brugge* ouer die *Vecht* in *Bircmeder marcke* geleget heeft, in voerwarden ende manieren als hijr nae bescreuen staet. Als inden eersten, dat de *Stat* van *Zwolle* die voers. *brugge* hueden ende waren sall op horen cost, buten todoen des *Cloesters* ende der *Erfgh.* van *Bircmede* voirs. Ende die *Stadt* voirs. mach die eerde nemen ten minsten scaden van oerre *meente* an beyden sijden der *bruggen* voirs., de opwege mede te maken, de totter *bruggen* gaen. Ende daer sullen dat *Cloester* ende de *Gemeen buer van Bircmede* enen dach des Jaers to helpen die eerde an die hoefde toe brengen, wanneer sij daer vander *Stadt* van *Zwolle* to geeyschet werden. Voirt synt vorwarden, weert sake dat die *Stadt* van *Zwolle* enyge tol of wechgelt op die gene legede, de ouer dese voirs. *brugge* varen, driuen, ryden of gaen wolden, dat dan dat *Cloester*, *Erfgh.* ende *Buer van Bircmede* voirs. daer van onbelast sullen wesen ende nyet geven, mer commervry daer aff wesen. Mede is bescheiden, datmen geen nye wegen maken of slaen en

sal inden *marke* to *Bircmede* omme der bruggen wil voirs., ten weer sake dat die olde wege vermits water of anders ongeual verdarflic worden, also datmen die nyet varen of comen en konde. Alsdan solden die *Stadt* ende *Erfgh.* voirs. by een comen, omme dan enen wech to leggen daer de nutest ende orbaerlicst weer. Voirtmeer, wanneer enych van *Bircmeder marsch* geseyet is, so salmen den anderen ongeseyden marsch varen ende dryuen, thent also lange dat dat saet vanden geseyden marsch to samen in is. Mer doer den geseyden *marsch* machmen to peerde riden ende gaen door die voetpade, die wijll dattet saet daer op steet. Ende alle dese punten ende voirwerden voirs. sullen duren ende stantachtich bliuen, thent also lange die *Stadt* van *Zwolle* dese voirs. *brugge* staende helde. Ende voirt meer off hijr na geuiele, dat de stadt voirs. die voirs. *brugge* nyet holden of waren en wolde, alsdan sijn alle dese punten ende voirwarden voirs. machteloes ende geenre weerde tusschen der *Stadt*, den *Cloester* en den *Gemenen erfgh.* voirs., dat is te verstaen: beholtlic der *Stadt* van *Zwolle* alsulkes rechtes ende gebrukes, als sij toe den weege ende wade van oldes gehadt hebn, ende den *Cloester* ende *Gemenen erfgh.* voirs. oers rechtes toe den veerstal, als sij van oldes gehadt hebben. Ende deser brieue sijn twee alleens sprekende van woirde to woirde. Ende omme alle dese voirs. punten ende voirwarde stede ende vaste te bliuen, sonder argelist, soe hebn wij *Burgermeystere*, *Schepenen* ende *Raet* der *Stadt* voirs., aen die ene sijde, in oirkonde der waerheit, onser Stadt secreet an desen brief gehangen. Ende wij *Prior* ende *Conuent* voirs. myt *Steuen*, *Henric*, *Deric* ende *Alfer*, gesat van weegen der *Gemeen erfgh.* van *Bircmede* voirs., an die ander sijde, hebn voir ons ende al onse nacomelingen ende erfgh. onse segelen oec mede aen desen brief gehangen.

Gegeuen inden Jaer ons Heren *M. CCCC. een ende vieftigh op Ste Petronillen dach.*

Uit de »*Matricula Literarum Conuentus Montis Ste Ag-*»*netis*," toebehoorende aan de *Boekerij* der *Stad Zwolle*, F° LXXXJ^ro^.

DIEPENVEEN, 5 July 1868.

Medegedeeld door
J. H. E. VAN DER ZANDT.

GEMEENTEWEIDEN TE GENEMUIDEN.

In het Wigbold of de Vrijheid der vroeger als afzonderlijke Gemeente bestaan hebbende Stad Genemuiden, ligt een uitgestrekte strook lands, groot plus minus 150 bunders, thans bekend onder den naam van de Burger-Meente of Burgerweide in de kadastrale liggers der gemeente Genemuiden, staande ten name van de Groote Burgerij van Genemuiden, welk land geadminestreerd wordt door Gecommitteerden uit de Grootburgers onder den naam van Meente-Opzieners en die jaarlijksch uit de geregtigden worden gekozen, welke deze Meente beheeren ingevolge een Reglement door de geregtigden ontworpen op den 20 Maart 1800, later gerenoveerd en geamplieerd.

Er heeft sprake bestaan, hoedanig dit eigendom te beschouwen valt, en of het Reglement naar regten verbindend is.

Wat het eerste punt betreft zal men een historisch onderzoek dienen in te stellen en, om den oorsprong op te delven, van de grijze oudheid af moeten beginnen.

Daartoe strekke het volgende.

Volgens den Heer Alting is Genemuiden gelegen ter plaatse waar oudtijds Navalia zoude gestaan hebben.

Volgens Tacitus was deze naam ook eigen aan een vloed, bij welke Cerealis en Claudius Civilis een mondgesprek hielden.

Hoe het zij de oudste bewoners van het oord, waarin Genemuiden gelegen is, waren de Bructers, die wederom

onderscheiden waren in groote en kleine. De laatsten bewoonden deze landstreken befaamd door hun Profetes de Bructersche maagd Velleda, die volgens het verhaal van sommigen op een hoogen toren haar verblijf hield, en die bij deze votken in hooge achting stond; zij zoude onder anderen aan Claudius Civilis de overwinning op de Romeinen voorspeld hebben.

De Sage verhaalt ons dat zij zich nu en dan ook bevond in de streken thans de gemeente Staphorst bevattende, ter plaatse nu nog bekend onder den naam van de »Hilligjesbergen," eenige heuvelen, die met menschenhanden zijn opgeworpen en alwaar de zoogenaamde Witte Wijven hun verblijf hielden, door Sickard Nederlandsche Sibijlle genoemd en ook vermeld in het aanhangsel der preek van D^s A. Putman 1753, bij gelegenheid der inwijding der nieuw gebouwde kerk te Staphorst.

Met andere volken tegen de Romeinen verbonden werden de Bructers in de 3^e eeuw door hun naburen verdreven of uitgeroeid en grootendeels hunne landen in bezit genomen door de Chamaven en anderen die kort daarop den naam van Franken aannamen; deze werden wederom onderscheiden in Saliers en Ripuariers.

Deze laatsten in de zesde eeuw door Clovis overwonnen werd hun landstreek aan deze zijde des Rhijns door de Saxers ingenomen.

Dit alles zij in het voorbijgaan hier aangemerkt ten bewijze dat deze oorden reeds vroeg zijn bevolkt en later de Franken of Saxers deze streken hebben ingenomen.

Onder de Saxers bestonden reeds de Marken. Dezelve waren alzoo alhier in Overijssel in de achtste eeuw of mogelijk reeds vroeger bekend.

Deze Marken behoorden niet in het gemeen bezit des volks maar aan Gewaarden te zamen. Wanneer dit nu vaststaat, zoo kan hier van geen eigendom van den Landsheer sprake zijn.

Bij de onderwerping der Saxers aan Karel den Groote, werden door dezen Vorst wel nieuwe graafschappen ingesteld, doch ten opzigte van de Marken schijnt geen verandering te zijn gemaakt, en wel, omdat de onverdeelde grond der Marken van ouds behoorde aan de gezamenlijke eigenaren van Hoeven of Erven daarin gelegen.

Steden waren toen in Overijssel niet bekend en de later tot Steden verheven plaatsen ontleenden hunne namen meestal van de Marken waarin zij gelegen waren, zoo b. v. Deventer in de Marke van dien naam, volgens een brief van 1028 en Zwolle in de Marke van Zwolle.

Dit oud gebruik van Steden te noemen naar de Marken in welke zij gelegen zijn is te minder oneigen, omdat zoodanige Stad daarvan is gemaakt en een aanzienlijk gedeelte van dezelve is; om die redenen zijn ook de Steden dikwerf Vici Villae genaamd, als zijnde te voren marken of gedeelten van dien geweest.

Over het bestuur der Marken heeft nimmer de Landshoogheid zich meerder gezag aangematigd dan over der ingezetenen bijzonder bezitting.

De eigenaren worden genoemd Goedheeren en Erfgenamen en zijn tevens te zamen Eigenaren van de gronden, die binnen de Marken gelegen zijn, van welk gebruik alle anderen zijn uitgesloten; zij regelen de maat en de wijze waarbij de gronden zullen worden gebruikt. Zij verhuren of verkoopen een gedeelte derzelver naar hun welgevallen en besteden de penningen daaruit voortspruitende, zoowel als de geldboeten die zij op het nakomen hunner besluiten stellen, ten gemeenen behoeve.

Het blijft buiten alle contradictie vaststaan, dat communiteiten of Marken van aloude tijden hebben gehad hun bijzondere oeconomie en administratie; om de landen, die Meenten of Marken uitmakende, tot dienst en welvaart van de gemeene zaak, extensive tot overtreding van de Markenregten oplegging van boeten te mogen uitoefenen.

Reeds lang vóór er sprake was van een Stad Genemuiden bestond er een Dorp, buurt of zamenwoning van menschen eigenaren van den grond de Marke van Genemuiden uitmakende.

Eerst in 1272, of volgens Racer in 1275, werd deze buurt of dorp Genemuiden door Jan van Nassau, 39° Bisschop van Utrecht tot een Stad verheven en met stadsvrijheid en stadsregt begiftigd.

Die Stadbrief houdt in: dat de kerkvoogd bij rade zijner prelaten en dienstmannen het dorp Genemuiden vrij gemaakt heeft makende daarvan een vrije Stad. De Markegenooten (elders ook genaamd Maalschappen, Holtingen, Buurschappen, Geërfden, Erfgenamen of Markeopzieners) der Marke waarin die nieuwe Stad gelegen was werden dus Burgers en werden later onderscheiden van de andere ingezetenen onder den naam van Grootburgers als zijnde van ouds de grondbezitters.

Dat er nu ook zulk een Marke van Genemuiden bestond, blijkt uit een boek op Perkament geschreven waarvan de aanhef luidt: In den jare ons heren MCCCLXXVI op Sante Peters dach die men heet ad Cathedram soe hebbē wi Scepenē ēn Raedt mijt onsser Meente ghesad ēn gewillekoert.

Op bladzijde 17 staat: it waer sake dat die Scepenē twie zworen setten in onsser Stad Marke verghen to schuttene ēn se waar schuttende die hem die Schuttinge name dat were der Stat 1 pond ēn den Zworen vorss. V pond also menich bouet als daar is bouē die scharen also menich pond der Stat ēn so menighe V pond den zworen ten si by verloue der Zworen voorss dat se die schuttinghe nemen.

Genemuiden thans tot Stad verheven werd van onder den Regtsdwang des Bisschoppelijken Ambtman Drost of Schout ontslagen en erlangde een eigen Regering bestaande uit 8 Gemeenslieden, 8 Raden en 8 Burgemeesters van welke laatste 4 Schepenen waren tevens Thesauriers wordende door een Seretaris bediend.

Deze oefenden het Burgerlijk Bestuur uit en aan wien nu ook wat het oppertoezigt aanbelangde de Markezaken verbleven.

Niet alzoo was het gesteld met den eigendom en gebruik.

Hierop kon trouwens ook geen inbreuk gemaakt worden. De van ouds geregtigde Markegenooten nu Grootburgers waren en bleven de Eigenaren van de Marke, welke naam later in die van Meente veranderde.

Die goederen bleven afgezonderd van andere Stadsgrond bezittingen, en ofschoon wel staande onder het bijzonder beheer van de 4 tijdelijke Scepenen verbleef de administratie steeds afzonderlijk en nimmer zijn de lusten en lasten van deze Meente met andere Stads ontvangsten en uitgaven vereenigd geweest integendeel daarvan ten scherpste gescheiden.

Hiervoor strekke ten bewijs de nog vóór de laatste brand — waarbij alle oude zoo Stads als Meente Archieven een prooi der vlammen zijn geworden — voorhanden zijnde boeken van Veranwoording en Rekening door de Bestuurders afgelegd uit welke onder meer anderen blijkt dat de Stad Genemuiden aan de Meente successivelijk gelden heeft geleend of op rente gedaan b. v. 1730 26 gulden en elf stuivers, 1734 78 gulden en 8 stuivers, 1744 216 gulden ,1748 500 gulden, 1754 100 gulden, 1757 410 gulden, 1769 3000 gulden.

Zelfs nog in 1805 blijkt het dat de Stad van de Meente een rentegevende schuld te vorderen had en toen in 1726 Evert van der Linde als Administrateur van de Meente te goede had 3207 gulden 6 stuivers en 8 penningen, kreeg deze een brief van 2600 gulden ten laste de Meente onder waarborg van de Stad.

Nog sterker zal dit blijken uit een stuk van den 20 Maart 1727 waarbij Schepenen, Raden en Gezworen Gemeente verklaren het achterste Stads Meeland aan de Meente te hebben verkocht voor een som van ƒ 350, welke kooppenningen door de Meente aan de Stad zullen worden verrent tegen vijf ten honderd jaarlijksch en ten zelfden dage bij

resolutie van Schepen en Raad en Gezworen Gemeente aan de Meente toegestaan om een gedeelte aarde uit een ander perceel land van de Stad te halen, mits de Stad daarvoor vrijheid genoot zoo als daarbij met meerderen staat vermeld.

Altijd dus heeft de Meente een afzonderlijke administratie uitgemaakt, geheel afgescheiden van de Stads Financien.

Door de van ouds geregtigden of Grootburgers, die in 1704 als een ligchaam op zich zelf worden genoemd en die daartoe jaarlijksch werden opgeroepen, werden wel de 4 Schepenen aangesteld om het beheer te hebben, doch hieruit blijkt dan ook ontegenzeggelijk, dat steeds de Grootburgerij als de ware eigenaren der Meente werden aangemerkt even als alle andere grondbezitters van andere Marken.

Het was dan ook aan de zorg van het Stedelijk bestuur overgelaten, dat het ligchaam der Grootburgers voltallig bleef tegen den keurdag van de jaarlijksche verandering van de Regering.

Op dien keurdag (22 Februarij) werd door het lot beslist door het trekken van twee gouden en zes zilveren boonen welke van de 8 leden der Gezworen Gemeente de Magistraatskeur zouden verrigten.

Deze wijze van Bestuur over de Marke of Meente hield stand tot aan de veranderde staatsgesteldheid in 1795 en kon ook wel niet anders plaats vinden immers het regt van Grootburger werd verkregen door erfregt of door aankoop.

De Grootburgers en niet de overige ingezetenen hadden stem in het Stadsbestuur.

Uit hun ligchaam werd de Gezworen Gemeente gekozen die wederom de jaarlijksche keur hiervoren vermeld uitoefenden.

De Marke of Meente behoorde aan het ligchaam der Grootburgers, die zoo als gezegd alleen als grondbezitters het genot der Burgerweide hadden en die dan ook de gunst konden verleenen aan anderen om het regt van weiden te

genieten, b. v. aan den Predikant, Secretaris en verdere Stedelijke Officianten.

Geschillen tusschen de Opzieners, Burgemeester, Schepenen en Raden, wanneer die voorvielen werden in het hoogste ressort door Ridderschap en Steden, de Staten van Overijssel of door derzelver Gedeputeerden beslist, zoo als b. v. in 1725 toen de Gedeputeerden bij hunne Resolutie van den 20 Mei van dat jaar uitspraak deden over het opscharen, een bewijs alzoo dat de regten der Burgerweide afzonderlijke regten bevatten, en dat de Grootburgers representeren de van ouds Geregtigden of Markegenooten der aloude Marke van Genemuiden.

Verder blijkt uit een geschreven boek van de opmeting van de Polder van Mastebroek van de veertiende eeuw, dat toen reeds de Stad Genemuiden en haar burgerij, als 2 afzonderlijke Corpora worden genoemd, waarbij aan dezelve als onderhoudpligtig worden toebedeeld die weteringhe van Jan van den Camplande hent an die sluijsse ēn dair sall elcker mergen hebben IIII roede.

Bij de veranderde staat van zaken in 1795 moest natuurlijk het oppertoezigt van het Stadsbestuur ophouden.

De regten van vrijheid en gelijkheid gedoogden geen privilegien, en het vrije volk, zoo als men toen sprak, genoot volkomen staatsburgerlijke regten, doch de provisionele representanten van dat vrije volk te Genemuiden lieten de regten van de Grootburgers van Genemuiden onaangeroerd. Wel werd in dat jaar nog de rekening afgelegd aan de provisionele representanten en de administratie der Burgerweide aan een Commissie onder den titel van Gecommitteerden tot het waarnemen der Meente opgedragen, maar reeds op den 5 Februarij 1796 werden er Opzieners uit de Grootburgers benoemd en de rekening en verantwoording afgelegd in tegenwoordigheid en ten overstaan van de geregte burgers, terwijl de opvolgende Gemeentebesturen van Genemuiden van alle inzage zich hebben onthouden.

In 1811 geschiedde de rekening vóor de Burgerij.

In 1814 ter vergadering van de presente Stemgeregtigden en zulks heeft tot heden onafgebroken plaats. Het was dus niet in 1795 dat het toomelooze volk alle administratief bestuur der wettige Regering uit de handen wrong, neen de veranderde Regeringswijze van de Republiek der Vereenigde Nederlanden maakte het noodzakelijk dat in het toezigt over de Burgermeente moest worden voorzien.

En wie voorzagen daarin?

Niet het tomelooze volk maar de daadwerkelijke van ouds geregtigde eigenaren die nu wederom het vrije beheer hunner eigendommen tot zich namen en de representanten van het volk van Genemuiden te zeer overtuigd dat de Burgermeente geen Stads eigendom was onthielden zich dan ook wijslijk eenig gezag daarover uit te oefenen als zijnde een bijzonder eigendom, toebehoorende aan een Corpus, dat niet bestond uit alle burgers of inwoners van Genemuiden, maar uitsluitend aan diegene hunner die Grootburgers en alzoo Grondbezitters der Meente waren.

Het regt van Grootburger wordt verkregen door Erfregt of door koop, mits dat de zoodanigen in de voormalige Stad Genemuiden wonen.

Dit Grootburgerschap geeft regt van eigendom op de Burgermeente.

Dezelve is altijd beschouwd als een gemeenschappelijk goed en wordt zulks uitdrukkelijk verklaard bij Art. I van het Reglement, bij welk reglement het beheer en het gebruik van dit eigendom geregeld wordt.

Nimmer heeft de Stad Genemuiden als zoodanig beweerd dat het Stads eigendom zou zijn, veel minder de overige ingezetenen van Genemuiden ooit getracht om te komen tot het regt van gebruik dier Burgermeente.

Wel heeft zeker Gerrit Peters van der Kolk ten jare 1819 gepoogd het genot van opscharen op de Burgerweide te bekomen, niet omdat hij een ingezeten van de Gemeente

Genemuiden was, maar omdat hij een burger dochter getrouwd had en het Grootburgerschap wilde koopen, om dan in gelijkheid van anderen het genot van het weiden te kunnen bekomen.

Dit verzoek werd hem door de opzieners niet ingewilligd, omdat zijn woning niet gelegen was binnen de Stad Genemuiden of derzelver vrijheid, maar onder het Schoutambt van Aschet en Waterstein en hij alzoo volgens het Reglement tot het Grootburgerschap niet kon worden toegelaten, bewerende echter genoemde G. P. van der Kolk, dat daar bij Koninklijk besluit van 28 November 1815 het aloude Schoutambt van Aschet en Waterstein thans met de Stad Genemuiden eene Gemeente was uitmakende, hij ook als geregtigd tot het Grootburgerschap moest beschouwd worden.

Genoemde G. P. van der Kolk zich daarop eerst aan het Gemeentebestuur van Genemuiden geadresseerd hebbende, hebben de opzieners daarop gediend van berigt ten gevolge waarvan bij dat bestuur het verzoek schijnt afgewezen te zijn, althans van der Kolk heeft zich daarop vervoegd bij Gedeputeerde Staten van Overijssel.

Deze hebben na daarop het berigt gehoord te hebben, van den gemeenteraad van Genemuiden, bij resolutie van 22 Junij 1819 besloten het verzoek van G. P. van der Kolk te accorderen en wel op grond dat de Burgerweide tot aan het jaar 1795 onder het beheer en administratie van Burgemeesteren en Gezworen gemeente van de Stad Genemuiden is geweest en dus onder de Stedelijke eigendommen behoort, dat hieraan te minder zoude vallen te twijfelen, daar bij het reglement op het Bestuur van die Weide ieder Burgerszoon binnen Genemuiden geboren, aldaar domicilierende en gehuwd zijnde tot dit regt van weide werd bevoegd verklaard, zoomede ieder Burgerdochter die met een vreemdeling gehuwd was en binnen Genemuiden domicilieert, mits de man tegen den prijs als van ouds dit regt aankocht, dat volgens den inhoud van dat Reglement het wonen binnen de voor-

malige Gemeente Genemuiden van een gehuwd Burger of van een Burgeres met een vreemdeling aldaar gehuwd, en die de daartoe staande prijs had betaald, een genoegzame titel uitmaakte om aan dit regt van weiden op de Stads Meente gebruik te maken en dat Aschet en Waterstein ingevolge 's Konings besluit hiervoren vermeld, onder de Gemeente Genemuiden zijn gebragt en thans met hetzelve één en dezelfde Gemeente formeren; dat het alzoo billijk was dat ingezetenen die tot dezelfde Gemeente behoorden en gelijke lasten dragen ook van dezelve voordeelen jouisseren.

De Opzieners hebben daarop vermeend verpligt te zijn daartegen op te komen.

Tot dat einde hebben zij een ampel adres aan Gedeputeerde Staten onder dagteekening van 10 Julij 1819 ingeleverd, doch op welk adres Gedeputeerde Staten bij hunne resolutie van den 3 Augustus 1819 een afwijzende beschikking hebben verleend niet alleen, ofschoon de Gemeenteraad was deelende in de zienswijs der Opzieners volgens deliberatie van 24 Julij 1819, maar zelfs het Plaatselijk Bestuur van Genemuiden hebben aangeschreven om de administratie van de Burgerweide aldaar terug te brengen onder het beheer van het Plaatselijk Bestuur, zoo als het voor den jare 1795 had plaats gehad.

Op de sommatie van het Plaatselijk Bestuur van Genemuiden, vervat in de Resolutie van den Gemeenteraad van den 18 Augustus 1819, hebben dan ook de Opzieners op den 29 December de administratie overgegeven.

De Opzieners in naam der Grootburgerij zich over de handelingen van Gedeputeerde Staten in deze zaak ten hoogste bezwaard achtende hebben bij hun request van 29 September 1819 dit bezwaar bij den Koning ingeleverd en is eindelijk hierop gevolgd het Koninklijk besluit van den 11 April 1820, waarbij wordt goedgevonden en verstaan dat aan Gedeputeerde Staten der provincie Overijssel zal worden te kennen gegeven dat de onderhavige zaak behoort te worden

beschouwd als een Eigendomskwestie die niet dan door den Regter kan worden beslist en dus dat in dezen zal behooren te worden afgewacht de uitslag van zoodanige actie als het Plaatselijk bestuur of de verdere ingezetenen van Genemuiden zouden mogen institueeren om hun regt deswege te doen gelden, terwijl aan de door Gedeputeerde Staten genomen dispositien geen gevolg behoort te worden gegeven, en bijaldien zulks reeds onverhoopt mogt zijn geschied Gedeputeerde Staten zouden moeten zorg dragen dat de Administratie van gemelde Weide ten spoedigste bij de Opzieners derzelver werd teruggebragt en gelaten.

Tengevolge van dit besluit heeft dan ook de teruggave der Burgerweide aan de Grootburgerij door het Gemeentebestuur van Genemuiden op den 28 April 1820 plaats genomen.

Deze tusschen invallende stand van zaken heeft het gevolg gehad dat bij Koninklijk besluit wel en teregt is verklaard dat hier geen administrative magt kon tusschen beide treden, als zijnde zuiver een eigendomskwestie die door den Regter moest worden beslist.

Gedeputeerde Staten dwalen wanneer zij zeggen dat de Burgerweide tot aan den jare 1795 onder het beheer en Administratie van Burgemeester en gezworen gemeente van de Stad Genemuiden is geweest en dus onder de stedelijke eigendommen zoude behooren; niet alzoo.

Uit het ligchaam der Grootburgerij geschiedde de beheering door 4 Scepenen daartoe jaarlijksch verkozen die de Grootburgerij alzoo vertegenwoordigden en rekening aan dezelve deden voor Burgemeester Scepenen en Raden of voor Scepenen alleen.

Gedeputeerde Staten dwalen, wanneer zij stellen dat voor 1795 de Stadsmeente of Burgerweide onder Stads eigendom zoû hebben behoord.

Uit al het vorenbijgebragte blijkt het tegendeel uitdrukkelijk. Gedeputeerde Staten dwalen wanneer zij beweren dat

volgens het reglement ieder Burgerszoon binnen Genemuiden geboren, aldaar domicilierende en gehuwd zijnde, bevoegd is tot het regt van weiden en dat door de toevoeging van het Schoutambt Aschet en Waterstein ook de ingezetenen of Burgers aldaar dit zelfde regt zouden moeten erlangen. Het reglement is hiermede in volkomen strijd.

De Stads Meente of Burgerweide behoort aan personen die het radikaal van Grootburgers bezitten.

Die Stads Meente of Burgerweide is successivelijk verbeterd, uitgebreid door aankoopen als in 1808 en in 1826 voor een notabele som van *f* 6337.

De gelden daartoe benoodigd zijn door de Grootburgers bijeen gebragt hetzij door opname van geld, zooals thans nog de Meente een rentegevende schuld ten haren laste heeft, hetzij door omslag onder hun of door de batige saldo's der jaarlijksche rekeningen.

Geen cent heeft de Stadskas daar immer toe bijgedragen. Het Gemeentebestuur van Genemuiden heeft dan ook niet medegewerkt tot het nemen der resolutie van Gedeputeerde Staten van 3 Augustus 1819, neen hetzelve heeft zich volkomen vereenigd met den inhoud van het adres door Opzieners aan Gedeputeerde Staten ingeleverd; men zie hetzelve berigt van 24 Aug. 1819.

Maar zal men zeggen, hoe konden Gedeputeerde Staten in strijd met dit alles zulk een resolutie nemen?

Dit zal geen verwondering baren, wanneer men in die resolutie ziet opgenomen het nadere berigt van den Burgemeester van Genemuiden van 29 Julij 1819, waarbij deze o. a. betoogt de nuttigheid om het Beheer der Burgerweide als van ouds ook thans aan het plaatselijk bestuur terug te brengen, maar in strijd met die beide resolutien, in strijd met den wensch des Burgemeesters, is bij Koninklijk Besluit van den 11 April 1820 te regt verstaan, dat hier van geen Stadseigendom in het minste kon sprake zijn, als behoorende de Burgerweide of Stads Meente aan bijzondere personen

en dat wanneer hetzij door het Gemeentebestuur, hetzij door ieder ander een actie tegen hun mogt worden ingesteld die zaak moest worden beschouwd als een Eigendomskwestie die niet dan door den Regter kan worden beslist.

Ziedaar naar het bescheiden oordeel van steller dezer volkomen bewezen en daargedaan dat niet de Gemeente Genemuiden of alle derzelver inwoners in het gemeen, maar uitsluitend de Grootburgers de eenige en regte eigenaren zijn van de Stads Meente vroeger Marke van Genemuiden en die deze strook land mogen beheeren en behandelen als hun bijzonder eigendom, waarin geen Administrative magt in het minst te bevelen heeft.

Omtrent het tweede punt of het bestaande reglement naar regten verbindend is zal men kort kunnen zijn en verwijzen naar de bepalingen voorkomende in den tienden titel van het IIIe boek van het Burgerlijk wetboek handelende over Zedelijke ligchamen. De Burger Meente zal daaronder moeten worden gerangschikt.

Zij is een Zedelijk ligchaam in vroeger dagen door Openbaar gezag erkend, en worden de regten en verpligtingen der Leden van hetzelve uitsluitend geregeld door de verordeningen, eigen instellingen, overeenkomsten en reglementen.

Het thans vigerend reglement is ontworpen in schrift gesteld en door de geregtigde Grootburgers goedgekeurd den 1 Februarij 1839, dus onder het tegenwoordig Burgerlijk Wetboek.

Het bevat 45 artikelen, de eerste 10 Artikels handelen over de personen die geregtigd zijn of kunnen worden, al de volgende Artikelen loopen over de wijze van Directie en de verpligtingen van de Opzieners en van de Grootburgers omtrent het beheer en gebruik dier Meente.

De Opzieners als Bestuurders van dit Zedelijk ligchaam vertegenwoordigen dus hetzelve, kunnen het aan derden verbinden en in regten optreden.

In hoeverre nu dit reglement of eenige bepalingen van

hetzelve daarin voorkomende ingeval van verschil of oppositie van een der geregtigden geldig is, zal in zulk een onverhoopt geval van een regterlijke uitspraak afhangen.

In hoever het te prefereren zou zijn dit reglement in authentieke vorm te nemen laat steller deses in het midden.

F. A. EBBINGE WUBBEN.

Hoe is de Stad Kampen aan het regt van eigendom en altoosdurenden aanwas der Kampereilanden gekomen?

Eene plaats uit eenige hem ten dienste staande uittrekselen uit de Kronijk van toe Boecop heeft den kundigen schrijver van den Tegenwoordigen Staat van Overijssel aanleiding gegeven (1), om den grondslag, waarop, volgens dien jaarboek-schrijver, 't regt der Stad Kampen, zoowel op den eigendom als op den aanwas der Kampereilanden, berusten zoude, te bestrijden. Het zal dus ten eersten noodig zijn, te onderzoeken, in hoe verre die plaats met den inhoud van het oorspronkelijk handschrift van toe Boecop overeenstemt? om vervolgens na te sporen: hoeveel gezags ten dezen, aan dit laatste gehecht zal kunnen worden?

Het uittreksel nu, waarop Dumbar's redenering steunt, luidt:

»Die Stad van Campen heeft geen land in Mastebroek ontvangen, dan in die plaatze 30 hoeven landes van die eilanden die haar allernaast gelegen waren en op een dagelijks water een halven voet boven water waren, met den aanwas, en dat kommervrij zonder eenige bezwaarnisse of onraad, waardoor die Stad van Campens vrijheid daarvan geprivilegieerd is, dat men uit Zalland noch Mastebroek geen bijstere dijken in de vrijheid van Kampen mag geven."

Hetgeen men daarentegen, uit het oorspronkelijk exemplaar van toe Boecop, 't welk alsnog ter Secretarie der Stad Kampen aanwezig is, zou kunnen ontleenen (2), is van den

(1) Deel III, pag. 415—417.

(2) Fol. 322.

volgenden inhoud: »Dije Stat van Campen worde voir hair anpart van Mastebroik toe gheslaegen ende ghedelt 30 howe landes van dije Eijlanden dije hem nast ghelandet wairen ende gres droegen ende ½ voet op een dagghelix water boven waters waren mijt alle dije anwassen van deen sonder enighen onraet. Alsoe dat dair omme dije landen der Stat Campen ende vriheit gheprevelleggirt sijnnen dat mede in ghinne diikken in Sallant off Mastebroek maghe gheuen."

Oneindig sterker ziet men dus, aan het *hoofd van het laatste* het denkbeeld, van een vroeger deelgenootschap van regten der Stad Kampen op het Mastebroek, dan wel in den *aanvang van het eerste* doorstralen, terwijl aan het *slot van het laatste*, de woorden: dije landen der *Stat Campen* ende *vriheit;* ook vrij wat meer beteekenen, dan die, aan het *eind van 't eerste:* die Stad van *Campens vrijheid* namelijk, voorkomen. En vraagt men al verder: waarmede de geheele plaats van Dumbar, wat den inhoud betreft, bijna woordelijk strookt? Zoo sla men slechts 't oog op 't werk van Nagge, 't welk in originali op 't Archief van Overijssel voorhanden is. Want daar zal men kunnen lezen (1): »Die Stadt Campen heeft aldaar (2) geen lant ontfangen dan in plaetse van dien 30 hoeuen landes van die eijlanden, die hem aldernaest gelegen waren, ende wat landt op een dagelicks water een halven voet boeven water was, mitsgaders den anwas van dien, ende dat kommervrij sonder eenige beswaernisse ofte onraedt: waerdoor die Stadt Campen geprivilegieert is, datmen uit Sallant noch Mastebroeck geen bijstere dijcken in die vrijheit van Campen mach geven."

Het eenige, noemenswaardige verschil derhalve, 't welk er, wat den inhoud betreft, tusschen de, door Dumbar en Nagge aangevoerde, stellingen kan worden aangetroffen, bestaat daarin: dat in de eerste van een privilegium der

(1) Hist. v. Overijss. I. 240, 241.

(2) Hij spreekt van de verdeeling van 't Mastenbroek.

stads *vrijheid van Kampen;* in de tweede daarentegen, van een privilegium der *Stad van Kampen;* ten opzigte der Zallandsche en Mastebroeksche dijken, melding wordt gemaakt, dus in de eerste de ééne, in de tweede de andere helft van 't geen toe Boecop heeft getuigd, uitgedrukt is geworden; terwijl, wat de taal betreft, de plaats, die bij Dumbar staat, dit nog meer dan 't gezegde van Nagge, die zelf reeds ongeveer eene eeuw na toe Boecop heeft geleefd (1), tegen zich heeft, dat zij op hare beurt nog wel weder eene halve eeuw jonger is. Ware het dus de *inhoud* van dit uittreksel uit toe Boecop, 't welk aan Dumbar heeft ten dienste gestaan, al niet, de *tijd* althans, waarin het vervaardigd heeft kunnen worden, zou deszelfs waarde verre beneden 't gezag, 't geen men aan gindsche, uit het oorspronkelijk handschrift van toe Boecop geligtte, plaats zoude moeten toekennen, doen verzinken. Want hoeveel moet de leeftijd der stukken niet afdoen in het beoordeelen eener zaak als deze, wier beginselen voortgang en ontknooping uit het hart der veertiende eeuw moeten opgehaald worden?

Het is dan ook om deze laatste reden, dat ik volstrekt niet aarzelen zal, 't gezag van toe Boecop zelven, als hebbende ruim twee eeuwen nadat de overdragt van den eigendom en 't blijvend aanwasregt der Kampereilanden op de Stad Kampen door Bisschop Jan van Arkel heeft plaats gevonden, gebloeid, wanneer hetzelve niet voldingend door de gelijktijdige stukken gestaafd kan worden, te verwerpen, wijl latere ja zelfs gelijktijdige schrijvers slechts in zoover geloofwaardig zijn, als zij dezen toets kunnen doorstaan.

Ik ga dan hiermede tot het onderzoek der gelijktijdige staatsacten en contracten over.

---

(1) Toe Boecop's sterfjaar is onzeker doch heeft tusschen 1580 en 1595 plaats gevonden. Nagge overleed na 1678, gelijk uit eene quitancie van zijne hand, welke zich voorin in het eerste deel zijner Historie op het Provinciaal Archief van Overijssel bevindt, zou kunnen blijken.

Bij eene origineele, met het Bisschoppelijk wapen van Jan van Arkel (1342—1364) alsnog voorziene oorkonde dan, welke ter Secretarie der Stad Kampen berust, verklaart voornoemde Landheer: met de Stad Kampen, na ingenomen advies en verkregen toestemming van diegenen, welke door de gemeene Erfgenamen verkoren waren geworden, om het Mastebroek te verdeelen, een verdrag gesloten te hebben, volgens 't welk voornoemde Stad, mits Mastebroek verdeeld werd, dertig hoeven lands naar Zallandsche maat aan de Eilanden zou ontvangen, welke 't naast bij haar gelegen waren; dat, bijaldien die Eilanden eens geene dertig hoeven gronds mogten inhouden, zij het daaraan ontbrekende, uit het, tusschen Wilsem en Grafhorst gelegene, broek zou krijgen; en dat eindelijk al de aanwas, welke aan voornoemde Eilanden mogt komen, blijvend ten haren voordeele zou zijn (1).

Twee hoofdpartijen komen dus hier voor, waarvan de eene verklaart, onder toestemming van derden, met de andere een ontwerp van overdragt van eigendom en aanwas-regten te hebben gesloten, welk's vervulling van ééne voorwaarde, de verdeeling namelijk van 't Mastebroek, afhankelijk wordt gemaakt. Welke was dan toenmaals de maatschappelijke inrigting van dat land, en in welke betrekking stonden, mag men natuurlijkerwijs vragen, deze drie, bij voornoemd ontwerp belang hebbende, partijen tot hetzelve?

Mastenbroek was, voor deszelfs verdeeling en indijking, welke met het jaar 1364 eenen aanvang hebben genomen, eene marke (2), waarin niet alleen de adelijke geslachten van Voorst, Rechteren, Haersolte, Buckhorst, enz., maar ook de steden Kampen, Zwol, Hasselt, Genemuiden, Grafhorst, Wilsem, mitsgaders alle aan hetzelve palende, ja zelfs verder verwijderde, buurschappen van Zwollerkerspel, b. v. die

(1) Bijlage A. Deze is ingevolge de conclusie overgelegd, doch heb ik mede afschrift daarvan den Secretaris Rambonnet ter hand gesteld.

(2) Oorkonde van 1363 bij Dumbar Anal. II. 295—300, Racer O. G: VII. 240—242 oorkonde van 1381.

van Windesheim en Ittersum, gewaard waren (1), terwijl daarentegen geen één charter aan 't licht gebragt zal kunnen worden, waaruit van een gelijk regt des Landheers op den onverdeelden eigendom dier marke zoude kunnen blijken.

Voor zoover was het dus dezen laatsten (om tot het schetsen der betrekking van den Landsheer op den onverdeelden grond van 't Mastebroek over te gaan) eene vrij onverschillige zaak, of die marke al dan niet verdeeld werd, maar het was eene marke van ruim 9600 Zallandsche morgens (2), waaruit hem, als Landsheer, 't regaal van den voorslag, bestaande in het tiende gedeelte der te verdeelen woeste gronden, toekwam (3), en die gronden moeten toenmaals eene niet verwerpelijke waarde hebben bezeten, blijkens menigvuldige eigendoms-overdragten in 't Mastebroek, welke, straks na de verdeeling dier marke, gedurende den afloop der veertiende eeuw hebben plaats gevonden, en uit de Archieven der Stad Deventer en van 't Groote Gasthuis aldaar bijgebragt zouden kunnen worden (4). Hoe aanlokkelijk nu die toestand der marke aan Bisschop Jan van Arkel ook toegeschenen hebben moge, zou hij echter, wanneer men nagaat hoe zeldzaam sedert onder onze Landsheeren en het daarop gevolgde staatsbewind (1364—1795) de verdeling van deze of gene marke heeft doorgedreven kunnen worden, wijl de tegenstand van niet meer dan éénen enkelen gewaarden voldoende was om een geheel ontwerp van verdeeling in 't niet te doen loopen, wanneer men bovendien bedenkt, dat slechts ééne eeuw na de verdeeling en inpoldering van het Mastebroek (1485), de in hetzelve aangelegde sluizen en weteringen reeds niet meer in staat waren, het

---

(1) Bijlage G.

(2) Zie Bijlage G.

(3) Racer O. G. VII. 180, No. 76.

(4) Tien jaar na de verdeeling (1374) gaf reeds de Abdis van Essen de haar in het Mastenbroek toegedeelde morgens tegen eenen jaarlijkschen Erftins uit, zie Racer O. G. VII. 186, 187, No. 90.

overtollige hemelwater te lozen (1), en het dus den toenmaligen tegenstanderen der verdeeling en inpoldering aan geene gegronde beweegredenen van verzet heeft behoeven te ontbreken, voor zooveel hinderpalen hebben moeten terug deinzen, ware hij niet tot het doordrijven dier verdeeling gestadig voortgezweept geworden, door de massa der op hem, als Landsheer, van den kant zijner voorgangers overgeërfde schulden. Daarvan zich te ontheffen streefde Bisschop Jan van Arkel met eene beradenheid en volharding, den fieren dijnasten-stam, waaruit hij gesproten was, waardig, slaagde in deze bedoeling ondanks veele geldvernielende oorlogen, niet ongelukkig, doch zag zich tot op het tijdstip zijner verplaatsing naar den Luikschen Bisschops-zetel (1364) nog gestadig genoodzaakt, aan het geldopnemen te blijven (2).

Hij dan, wien men over 't algemeen voor den grootsten gemijterden Landsheer des Bisdoms Utrecht mag houden, hij vatte reeds in de eerste jaren zijns Bewinds (1347) (3) het plan ter verdeeling van het Mastebroek op, zocht aanvankelijk den grootsten tegenstander dier marke-verdeeling, Heer Zweder van Voorst, door eene scheidsrigterlijke uitspraak tot toestemming in dezelve te bewegen (1349) (4), doch zag zich eindelijk genoodzaakt, 's mans zonen Roderik en Wolter, tot hetgeen hij van den vader niet had kunnen verkrijgen met geweld van wapenen te dwingen (1363) (5).

Door dit laatste werd allerwaarschijnlijkst de tegenstand van alle min aanzienlijke gewaarden verbroken, doch verdient de wijze, waarop deze verandering toeging, alsmede de rol die de Stad Kampen, welke met den Heere van Voorst de voornaamste gewaarde in 't Mastebroek schijnt

(1) Dit blijkt uit eenen brief van Geert Mulert, Landrentmeester van Zalland aan Deventer, op 't Archief aldaar.

(2) Oorkonde van 1363 bij Racer O. G. VII. 237, 238.

(3) Oorkonde van dat jaar bij Dumbar, K. en W. D. I. 415, 416.

(4) Oorkonde van dat jaar bij Dumbar, Anal. II. 274—278.

(5) Oorkonde van dat jaar bij denzelfden l.l. 295—300.

te zijn geweest, mitsgaders het, toenmaals minvermogende, Zwol en het, in die marke volstrekt niet gewaarde, Deventer, in het tijdperk van 1328—1363 ten opzigte van den Landsheer aan den eenen den Heere van Voorst aan den anderen kant speelden, eenige nadere toelichting.

Ik ga dan hiermede, na dus het rapport, waarin de Landsheer, tijdens het ontwerp van overdragt van den eigendom en het blijvend aanwas-regt der Kampereilanden op de Stad Kampen, tot het Mastebroek stond, uiteengezet te hebben, tot het ophelderen der betrekking, waarin toenmaals de Stad Kampen aan de eene, de overige gewaarden in het Mastenbroek aan de andere zijde, tot die marke stonden, over. — Ik zal daarin echter noodzakelijk den naam van Deventer, 't welk toenmaals even weinig met het, ver van haar verwijderde Mastebroek als thans met het Dalmsholt had te maken, moeten mengen, wijl de Landsheer hare hulp noodig had om de grootste hinderpaal tegen de verdeeling dier marke, de sterke vesting namelijk van den Heere van Voorst in 't Mastebroek uit den weg te ruimen.

Reeds in 1328 dan was er tusschen Bisschop Jan van Diest aan den eenen, de gezamentlijke gewaarden in 't Mastebroek aan den anderen kant, niet wegens de verdeeling dier marke, maar wel aangaande de palen van het wederzijdsche regtsgebied over den onverdeelden grond dier marke twist ontstaan (1), welke na in 't volgende jaar (1329) tot eenen openbaren oorlog uitgeborsten te zijn, nog in dat jaar met de Stad Kampen (2), doch eerst in het daaraanvolgende met de overige gewaarden, door middel van scheidsrigterlijke uitspraken werd geeindigd (1330) (3). Tegen de eerste, welke reeds een en andermaal (1285 en 1294) de koningen van Noorwegen had helpen vernederen, welke de koningen van Dene-

---

(1) Bijlage B.
(2) Bijlage C.
(3) Bijlage D.

marken aan den eenen, de koningen van Frankrijk aan den anderen kant, reeds gedurende de laatste helft derzelfde eeuw (1251 en 1293) tot het verleenen van onderscheidene handels-voorregten had bewogen, had de, met schulden overladene en van den Hollandschen Grave ten eenenmale afhankelijke, Jan van Diest (1) liever verkozen dien Graaf ten strijde te doen trekken dan zelf er zich mede te belasten, en daarop (1329) was zij, na door dien nabuurvorst getuchtigd te zijn, gedwongen geworden dezen als scheids-regter tusschen den Bisschop en haar aan te nemen. Hierop eerst had de Bisschop het gewaagd, de overige gewaarden, welke zich te gader onder de banier des Heeren van Voorst hadden begeven, aan te tasten, en was zoo gelukkig geweest van dien oorlog door middel eener scheidsrigterlijke uitspraak van onderscheidene Utrechtsche en Geldersche Edelen te eindigen, ingevolge welke hun allen niet alleen dezelfde voorwaarden als waaronder Kampen genoodzaakt was geworden te buigen, opgelegd, maar zij nog bovendien met eene vrij aanzienlijke geldboete, waartoe de Stad Zwolle en Zwollerkerspel 't meest zouden moeten bijdragen, gestraft werden.

Twee gewaarden speelen dus in dezen oorlog eene hoofdrol: de Stad Kampen en de Heer van Voorst; de Stad Zwol daarentegen, hoewel veel meer dan de overige gewaarden beteekenend, is niet meer dan de eerste onder diegenen, welke eene bijkomende rol vervullen.

Dit toenmalig (1330) verschil van magt nu tusschen de onderscheidene gewaarden in 't Mastebroek, tusschen de Stad Kampen en den Heere van Voorst aan den eenen, de Stad Zwolle en de overige gewaarden aan den anderen kant, mag niet uit 't oog worden verloren. Daain immers vindt men de oplossing van de verschillende wijze, waarop de Heer van Voorst vervolgens de Steden Kampen en Zwol

(1) Nijhoff, Gedenkw. I. 58.

bejegende, want, terwijl hij de laatste, omstreeks het midden dezer eeuw, althans voor het jaar 1363, in het delven eener vaart van uit hare stad naar den IJssel, durfde bemoeijelijken (1), liet hij daarentegen, van 1330 ja welligt van 1295 af aan, de Stad Kampen ongemoeid.

Ziedaar dan nu de reden, waarom Zwol, toen zich den 25 Februarij 1361 de eerste scheuring tusschen den Landsheer en den Heere van Voorst openbaarde (2), ondanks haren tegenzin in de verdeeling van 't Mastebroek meer op de zijde van den eersten, dan wel van den laatsten moest staan, Kampen daarentegen, als door dien Edelman niet benadeeld wordende, maar met hem omtrend de verdeeling van 't Mastebroek eenstemmig denkende, meer de zijde des laatsten moest toevallen. En wat Deventer betreffe, deze als geenzints in eene kwade verstandhouding met dien Edelman staande, maar den Landsheer gaarne zoolang mogelijk in 't naauw willende laten zitten, kon in den aanvang dier oneenigheden, zich niet anders als onzijdig houden (3).

---

(1) Uit de woorden van het verdrag van Jan van Arkel met het geslacht van Voorst van 't jaar 1363 (zie Dumbar Anal. II. 298) „Voert so sal die Stat van Zwolle behouden dien graven, den si van hoere Stat doer die Lucre in die IJssel ghegreven hebben, behoudelic dat si ene brugghe daer over maecken ende houden zullen op haeren coste, ende Roederic (van Voorst) ende zinen erfghenaemen een onverspeerden wech daerover houden tot ewighen daghen. Ende waert dat si Roederic enich landt afghegreven hadden, dat souden si hem ghelden tot segghen des Bisscops van Utrecht alse redelic ware" — besluit ik dat hierover korten tijd te voren tusschen 't geslacht van v. Voorst en de Stad Zwol twist is ontstaan. Ik denk aan eenen *korten tijd* wijl ik nimmer vroeger van dusdanig een werk dier stad of van moeijelijkheden daarover met het geslacht van Voorst heb gelezen.

(2) Kamer. Rek. van Dev. 1360. „Item in crastino die Mathie (25 Febr. 1361) blomen cum littera currenti Swollae de responso domini de Voerst de die placiti dominica Judica secunda VI. s." En Kam: Rek. v. 1361. „Item des Zonnendaghes Judica bi den oelden scepen ende den nijen mit den scepen van Campen ende van Zwolle do sij dat recht segghen solden tusschen onsen heren van Utrecht ende den heren van Voerst XIII. s. II. d."

(3) Dit is uit het geheele beloop der Stads Rekeningen van 1361 en

Vandaar dan dat de Heere van Voorst, gedurende de eerste helft van het jaar 1361 de beslechting zijner geschillen met den Landsheer, met niet minder vertrouwen dan deze zijn mededinger aan de scheidsrigterlijke uitspraak der 3 steden op kon dragen, dat de Stad Zwol in het midden van Augustus, welligt door de belofte des Landheer's van haar niet alleen de door haar gegravene vaart te zullen laten behouden, maar ook de verzekering van niets daartegen te zullen doen aan 't geslacht van v. Voorst af te zullen dwingen, geheel tot de zijde des Landheer's oversloeg (1), doch dat de steeden Deventer en Kampen den Landsheer met de Stad Zwol, in 't najaar van 1361, eerst de Stins te Voorst vruchteloos lieten belegeren (2), daarop, ten minsten tot en met den 9 April 1362 wijffelden voordat zij hare handen geheel en al van den Heere van Voorst wilden aftrekken (3), vervolgens hare hulp den Landsheer niet vóór den 21 Julij 1362 beloofden en werkelijk begonnen te verleenen, en dat eindelijk, staande de belegering der Stins te Voorst zelve, de Stad Kampen nog eens zoodanig met den Landsheer overhoop geraakte, dat beide partijen elkander moesten beloven, zich aan de scheidsrigterlijke uitspraak van den Deventerschen Magistraat te zullen onderwerpen (4). Met den kort daarop gevolgden

---

1362 in verband gebragt met een stuk van 15 Mei des laatsten jaars duidelijk, zie Bijlage E.

(1) Uit bijlage E. kan blijken dat de Stad Zwol de beraadslagingen der beide andere steden beurtelings met den Landsheer en met het geslacht van v. Voorst gedurende de jaren 1361 en 1362 gehouden, den 12 Augustus 1361 't laatst bijwoont.

(2) Volgens v. Hattum I. 177 moesten de belegeraars de eerste keer vruchteloos aftrekken. Hij dwaalt echter p. 173 met Deventer en Kampen reeds gedurende dien oorlog den Landsheer te laten helpen. Zie Bijlage E.

(3) Den 9 April 1362 heeft de laatste briefwisseling tusschen Deventer en den Heere v. Voorst plaats. Zie Bijlage E.

(4) Oorkonde van 1 Oct. 1362 bij Dumbar K. en W. Dev. I. 525. Den 9 November 1362 is 't kasteel overgegaan.

val echter der Stins te Voorst en de, weinige maanden later, aan de zonen van Heer Zweder afgedwongene, toestemming tot de verdeeling der Mastebroeker marke kan men den tegenstand tegen derzelver verdeeling bij al de overige gewaarden (1), uitgenomen bij de Stad Kampen alléén, als vervallen beschouwen. Want in het midden van Junij 1363, welligt den 13 dier maand, werd dit verdrag gesloten, den 14 April 1364 is Jan van Arkel naar den Luikschen Bisschopszetel overgeplaatst (2), en binnen deze tijdsperken was het, dat hij getuigde: niet alleen met de Stad Kampen, mits zij haren tegenstand tegen de verdeeling van voornoemde marke staakte te hebben overdragen, maar ook reeds vroeger de toestemming tot die verdeeling van de zijde der overige erfgenamen te hebben verworven. Deze toch is de zin der woorden: »waer dat sake dat mastboec nijet geslaghen en worde;" in verband gebragt met dat plan tot verdeeling van 't Mastebroek van de gezamentlijke erfgenamen waarvan de Landsheer aan 't hoofd van 't ontwerp van overdragt gewaagt (3). Dat deze laatste nu de vermelding van die exceptioneele stemming der Stad Kampen naar 't eind des charters heeft verzonden, daarvan lag de reden daarin, dat hij de overmoedige Stad, welke in 1356 zijnen ambtman van Vollenhove gevangen had genomen om hem slechts op de intercessie der steden Deventer en Zwolle te slaken (4),

(1) Men vindt hiervan een bewijs in den zoenbrief van Frederik van Hekeren en zijne Echtgenote Lutgard van Rechteren van 16 April 1363, welke bij Mieris Chart. v. Holl. III. 143, 144 staat. Daarin immers leest men: „Voert zo zoelen *wi Vrederic ende Lutgaert* voerscr. *die ghene die* mit ons zoenen, ende *in Mastbroec gheghoet zijn*, *onse Heere van Utrecht eens slaghes volghen in Mastbroec* in allen manyeren als hem onse Here van Utrecht beraet mit sine vrienden dat redelijc sij, *beholdelijc ons onzes hoefslagen*, *gelijc anderen morghenoten*." Aan de slorderigheid van den afdruk heeft men dit *morghenoten* in plaats van *marcghenoten* te danken, 't origineel is echter nog vrij gaaf op 't Deventer Archief.

(2) Heda Hist. Ultr. p. 246.

(3) Bijlage A.

(4) Kam. Rek. v. Dev. 1356. „Item feria quarta post Mychaelis

doch welke thans de verdeeling van 't Mastebroek noode moest zien gebeuren niet straffeloos durfde honen door haar de vermelding harer nederlaag al aanstonds aan 't hoofd des charters voor te werpen.

Na dus de betrekking, waarin ten tijde van ons ontwerp van overdragt van eigendom en blijvend aanwas-regt der Kampereilanden door Bisschop Jan van Arkel op de Stad Kampen, zoowel de overige gewaarden als zij zelve tot het Mastebroek stonden, ontwikkeld te hebben, zij het mij geoorloofd, aan te tonen, waarom de Bisschop aan 't hoofd van 't ontwerp, getuigt: bij rade en met toestemming dergenen, welke de gemeene erfgenamen gekoren hadden, om het Mastebroek te verdeelen een verdrag te hebben gesloten?

Vergelijkt men den inhoud van twee origineele oorkonden, welke in 1284 door Bisschop Jan van Nassau aan de Stad Kampen zijn overhandigd en nog ter Secretarie aldaar aanwezig zijn (1) met *al de overige* punten, welke nevens het ontwerp van overdragt van eigendom en aanwasregten der Kampereilanden op de Stad Kampen in hetzelfde charter zijn opgenomen, zoo zal men geredelijk bevinden, dat hetzelfde St. Nikolaas of Hagenijngerbroek, dezelfde weiden en visscherijen rondom de Stad, waarover in 1284 tusschen de communitas Sallandie, den Bisschop en de Stad Kampen werd getwist, tusschen den Landsheer de Stad Kampen en ook de gemeene erfgenamen van 't Mastebroek, nog tijdens het ontwerp van overdragt der aanwasregten van de Kamper-

---

theoderico et herbordo Swollis ad placitandum inter dominum episcopum et illos de Campen qui ceperant scultetum de vollenhoe per III. dies cum eorum sociis XIII. lb. Item feria Prima [?] post gali. theoderico et odine Swollis ad placitandum inter episcopum et illos de Campen et theod^co^. Reynero ulterius Campen X. lb. Item pro locatione equorum in eadem reysa X. s. Item dominica post undecim milium virginum ghenekimo et Johanni de Arnhem Swollis ad placitandum inter [episcopum] et Campen, quum Campen ses decretum scabinorum inierunt quod vulgariter dicitur een beloef de sua causa VIII. lb.

(1) Bijlage F. 1 en F. 2.

eilanden door den Landsheer, litigieus waren (1), en dat bovendien die erfgenamen bij de restitutie en schavergoeding der landerijen, welke in de vorige regtspraak den burgeren van Kampen geabjudiceerd waren geworden, doch welker teruggave hun bij dezen toegezegd werd, geinteresseerd waren (2). Die erfgenamen hadden overigens niets geen regt, hetzij op den eigendom hetzij op 't aanwasregt der Kampereilanden; want buiten en behalve dat de hoegrootheid van Kampereiland, welke in 1364 is opgenomen, geenszins onder het ter zelfder tijde opgemaakte specifieke morgental van het Mastebroek opgeteld is geworden (3), en zulks evenmin bij het te gelijker tijd opgemaakte specifieke morgental der Kampereilanden ten aanzien van het Mastebroek is geschied (4), zoo zal men nog buitendien bevinden, dat en eigendom en aanwasregt der Kampereilanden afzonderlijke regalia of kroon-regten van den Landsheer waren, in welker overdragt hij de erfgenamen van 't Mastebroek in geenen deele behoefde te kennen.

Verbindend immers voor geheel ons Vaderland waren in die dagen de algemeene Rijkswetten van Duitschland, om de gansch eenvoudige reden, dat het eerste tot het laatste Rijk toenmaals en nog eeuwen later behoorde. Bij de Rijkswet nu van Koning Adolf van Nassau van 14 April 1293 was het regaal der in den Rhijn of in eenigen anderen stroom des Rijks opgekomene eilanden, hetzij aan 't Rijk hetzij aan dien Graaf toegekend geworden, welke op dien stroom de regten des Rijks in het geven van geleide en het heffen van tollen uitoefende (5). Die wet was evenzeer toepasselijk op de Bisschoppen van Utrecht, als hebbende reeds in 1046 het grafelijk gebied over het zuidelijkste ge-

(1) Bijlage A.
(2) Bijlage A.
(3) Bijlage G.
(4) Bijlage H.
(5) v. Mieris, Charterb. v. Holl. I. 551.

deelte van Zalland, waarin Deventer lag, van Keizer Hendrik III (1), en in 1086 het noordelijkste gedeelte, waarin Zwol en Kampen lagen, van Koning Hendrik IV verworven (2). Bovendien ziet men hen in den eigendom der tollen te Deventer en te Kampen ten minste van 1217 en 1292 af aan (3), en moeten zij in 1362 ten behoeve der Stad Deventer van hun regt, om tot binnen de vesten en vrijheid dier Stad geleide te geven, afstand doen (4), oefenen dus ook dat regaal uit. Hadden zij zich dit regaal wederregtelijk langs den IJssel aangematigd, dan zouden daartegen de Keizers of Koningen van Duitschland wel opgekomen zijn, gelijk den Graven van Gelre in 1309 ten aanzien van het wederregtelijk uitdeelen van Stadsregten is te beurt gevallen (5). Niets echter bespeurt men daarvan in de historie, en daarom zullen zij met het volste regt ook dit regaal hebben uitgeoefend en de baten daarvan ingeoogst.

Gaat men nu na, hoe hunne nabuur-vorsten de Graven en Hertogen van Gelre in het tijdperk van 1293—1363 zesmaal (in 1296, 1305, 1319, 1335, 1340 en 1347), dan eens op deze, dan weder op gene wijze verschillende eilanden, welke in den Boven- en Beneden-Rhijn, Lek en IJssel opgekomen waren, aan corporatien en particulieren hebben verhandeld (6), dan kan men schaarsch twijfelen, of deze voorgangers hebben in Bisschop Jan van Arkel eenen gereeden navolger ten opzigte der Kampereilanden gevonden. Doch dat deze laatste daarbij ook expresse 't regt op den

(1) Dumbar K. en W. Dev. I. 442, 443.

(2) Dezelfde l.l. 444, 445.

(3) Dezelfde l.l. 456 ten aanzien van 't stuk van 1217, terwijl Jan van Zijrek in eene originele, ter Kamper Secretarie nog aanwezige, oorkonde van 1292 Zweder van Voorst „thelonarius suns Campensis" noemt.

(4) Dezelfde l.l. 523.

(5) Van Spaen, Hist. v. Geld. bl. 352.

(6) Nijhoff, Gedenkw. Cod. Dipl. II. I. 52, 55, 56, 88, 188, 188, 420, II. 27.

aanwas op de Stad Kampen overdraagt, dit klinkt, wanneer men het charter, waarbij zulks geschiedde, met het zoo even aangehaald zestal Geldersche voorbeelden (als waarin geen woord van dit regt word gemeld) vergelijkt, zóó vreemd, dat het eenige nadere opheldering vereischt. In al die Geldersche stukken namelijk wordt van eilanden en waarden gewaagd, welke van den rivierkant alléén hunne aanwas konden ontleenen, en daaromtrent gold, volgens eene merkwaardige scheidsrigterlijke uitspraak van 1368, welke zich op de aan de Rhijn-, Waal- en IJssel-oevers heerschende gewoonte baseerde, de stelregel: dat, ten aanzien van 't regt op dit accessoir de zaak der particulieren volkomen gelijk stond met die van allerhande corporatien, ja zelfs van den Landsheer (1). Van dit regt was 't dus bijna onnoodig, dat in eene koopacte tusschen den Landsheer aan den eenen, eene corporatie of eenen particulier aan den anderen kant, eenige melding werd gemaakt, wijl beide partijen hieromtrend gelijk stonden, en die *rivieraanwas* geenszins als een regaal werd beschouwd. Anders was het echter met den *zeeaanwas* gelegen; deze kwam als regaal den Landsheer alleen toe, gelijk uit onderscheidene overdragten van dit regaal door den eenen Landsheer van Holland en Zeeland op den anderen, alsmede uit onderscheidene uitgiften van zeeaanwassen aan particulieren, en zulks onder bezwarende voorwaarden, door hen gedaan, en in 't Charterboek van v. Mieris te vinden, zoude kunnen blijken (2). Daarom en daarom alleen is het, dat ons ontwerp van overdragt van 't blijvend aanwas-regt der Kampereilanden door Bisschop Jan van Arkel op de Stad Kampen zulk eene uitzondering daarstelt op al die Geldersche eigendoms-transporten, welke ik straks heb aangevoerd.

---

(1) Nijhoff, Gedenkw. Cod. Dipl. II. 220—224.

(2) v. Mieris Ch. v. H. II. 368, 369, Oork. v. 1325; II. 386, Oork. v. 1326; II. 745—747, Oork. v. 1348; II. 768, 769, Oork. v. 1350; II. 852, Oork. v. 1355; III. 126, Oork. v. 1361.

Tot waarborg dan van stadsregten op een regaal, hetwelk geene corporatie of particulier zonder regts-titel in eigendom kon bezitten, werd er in dit ontwerp de clausule van het blijvend, het altoosdurend aanwas-regt der Stad Kampen ingelascht, en zonder deze clausule zou haar dit ontwerp kwalijk eene schavergoeding voor den afstand harer gewaardheid in 't Mastebroek hebben kunnen aanbieden.

Want hare gewaardheid in die marke (aan welks bestaan op grond der in 't begin dezer memorie aangehaalde stukken van 1328 en 1329 niet valt te twijfelen (1), was zeker aanzienlijk, wijl zij tien jaar later (1338) dezelfde voorregten omtrend het uitpanden der aan haar in 't Mastebroek vervallene boeten van den Landsheer ontving, als de Heer van Voorst (2), iets, hetwelk men moeijelijk omtrend eenige andere in die marke eertijds gewaarde corporatie of persoon zal kunnen bewijzen. Het adelijk geslacht nu van dien naam heeft voor zijn hoofd alleen 500 morgen, als aandeel in het verdeelde Mastebroek, bekomen (3), en zulks, nadat deszelfs magt eene geduchte neerlaag in deze oorden had ondergaan, eene neerlaag, waartoe de tegenpartij al hare krachten had moeten inspannen, 't welk dus zelfs om dit laatste alleen, al bleef het geslacht van Voorst in andere oorden nog zoo vermogend, eene aanmerkelijke reductie in het aandeel, dat aan hetzelve te beurt zou vallen, te weeg moest brengen. En inderdaad zal men, zoo de twee verdragen, welke Bisschop Jan van Arkel in 1349 en 1363 met het geslacht van v. Voorst, omtrent de verdeeling van 't Mastebroek heeft gesloten (4), worden vergeleken, bevinden: dat het laatste, als het gevolg eener neerlaag zijnde, terwijl het eerste het gevolg eener scheidsrigterlijke uitspraak was, veel minder aannemelijke voorwaarden voor dat ge-

(1) Bijlage B. en C.
(2) Bijlage I.
(3) Bijlage G.
(4) Dumbar Anal. II. 274—278 en 295—300.

slacht behelst, dan 't eerste, en ingevolge het laatste heeft desniettemin 't geslacht van v. Voorst deszelfs aandeel van 500 morgens uit het Mastebroek bekomen. Wil men dus de gewaardheid der Stad Kampen in het Mastebroek al niet geheel en al gelijk stellen met die van 't geslacht van v. Voorst (iets waartoe echter volstrekt geen vermoeden bestaat, terwijl daarentegen 't geheele beloop der stukken aanduidt, dat zij hierin bij dat geslacht niet kan hebben achtergestaan), zoo zal men echter tot eene allezins aanzienlijke gewaardheid dier Stad in die marke moeten besluiten, en toch heeft zij bij de verdeeling derzelve in 1364 geen duimbreed gronds voor haar bekomen (1), maar wel ruim 27 hoeven of ruim 400 morgen gronds aan de Kampereilanden in specialen eigendom ontvangen, terwijl het uitzigt op den blijvenden aanwas dier eilanden (2) haar tot schavergoeding voor de opofferingen, die zij zich ten opzigte van het Mastebroek getroostte, moest verstrekken.

De Markeverdeeling van het Mastebroek en de opmeting der Kampereilanden, beide in 1364 bewerkstelligd, mogen ten betooge van dit een en ander dienen. En op wien kan nu anders de voormalige gewaardheid der Stad Kampen in die marke zijn overgedragen, dan op hem, die, nadat hij het met al de andere erfgenamen omtrend hare verdeeling was eens geworden, getuigde: een verdrag met de Stad Kampen te hebben aangegaan, volgens hetwelk hij haar den eigendom en 't aanwasregt der Kampereilanden af zou staan, mits Mastebroek verdeeld werd, mits de Stad Kampen hare gewaardheid in die Marke, welke haar 't regt gaf om zich tegen derzelver verdeeling te verzetten, op hem overdroeg?

Men werpe mij hier niet tegen, dat uit de oorkonde der verdeeling van de Mastebroeker-marke geenszins kan

(1) Bijlage G.
(2) Bijlage H.

blijken, dat de Landsheer het aandeel, 't welk aan de Stad Kampen bij die verdeeling zoude hebben moeten toekomen, ware tusschen hem en haar dit contract niet gesloten geworden, inderdaad hebbe ontvangen, ja dat hij zelfs niet eens de volle 690 morgens, waartoe hij uithoofde van zijn regaal van den voorslag geregtigd was, maar integendeel slechts 627 morgens, bij de verdeeling van het Mastebroek hebbe bekomen. Bij de arbitrale uitspraak toch tusschen Bisschop Jan van Arkel en Heer Zweder van Voorst van 1349, alsmede bij het vredesverdrag tusschen den eersten en de zonen van den laatsten van 1363, had die Bisschop voor zijn hoofd, maar niet op naam der gezamenlijke erfgenamen van die marke, aan dat adelijk geslacht eerst (1349) 11 hoeven of 224 morgen, daarna (1363) 10 hoeven of 160 morgen boven deszelfs aandeel toegezegd, en daarom heeft hij die 160 morgen, zoowel uit zijn voorslag, als uit het op hem overgedragen aandeel der Stad Kampen moeten vinden, zonder daardoor de gewaardheid der overige erfgenamen in eenigen deele te krenken. Zelfs zoude het mij, zonder dat ik zulks regtstreeks ten opzigte der overige erfgenamen, evenzeer als ten opzigte van het geslachte van v. Voorst, kan bewijzen, niet verwonderen, dat gelijk met die adelijke familie, zoo ook met hen, door Bisschop Jan van Arkel, voordat hij met de Stad Kampen het ontwerp van overdragt van den eigendom en het aanwas-regt der Kampereilanden sloot, een verdrag zij aangegaan, waarbij hij hun, mits zij in de verdeeling der Mastebroeker marke toestemden, en het hem gelukken mogt de Stad Kampen tot het overdragen van hare gewaardheid in het Mastebroek op hem te bewegen, zoowel eene vermeerdering van hun aandeel, als dat hij die vermeerdering uit dien overdragt zou vinden, heeft toegezegd, en dat daarin eene tweede reden gevonden zoude kunnen worden, waarom Bisschop Jan van Arkel aan 't hoofd van 't ontwerp van overdragt van den eigendom en 't aanwasregt der Kampereilanden op de Stad Kampen, ge-

tuigt, bij rade en met toestemming van hen voornoemd ontwerp met die Stad te hebben gesloten.

Ik kan wel is waar de acte van die overdragt niet produceeren, wijl zij noch op 't Kamper-Archief wordt gevonden, noch in eenig Overijsselsch Archief zal aangetroffen worden. Het eerste heeft niet plaats, om de gansch eenvoudige reden, dat de Kampersche acte van dit bilaterale contract den Landsheer overgeleverd is geworden, en zelfs, werd zij nog op 't Kamper Archief gevonden, tegen de Stad getuigen zoude, dat het ontwerp van wederzijdsche overdragt wel ontworpen, maar nimmer uitgevoerd was geworden. Het tweede kan geen plaats vinden, omdat het een particulier contract tusschen twee partijen was, dat den Lande in 't algemeen niet aanging. Men zal dus van mij niet kunnen vergen, dat ik dit stuk, hetwelk zich in handen van 't Domein zelf moet bevinden, en allerwaarschijnlijkst uit het Archief van 't Utrechtsche Dom-Kapittel of anders uit de Rekenkamer van Holland aan 't licht gebragt kan worden, te berde brengen, doch aangenaam zal 't mij zijn, dat het Domein met dit stuk in de hand mijne redenering trachte te wederleggen, daar zulks mijns inziens tot niets anders, dan tot eene nog meer voldingende adstructie van Stads regten op den eigendom en den blijvenden aanwas der Kampereilanden beide zal kunnen leiden. Door den inhoud toch van dit stuk zal in korte woorden datgene betoogd worden, hetgeen ik thans langs eenen aanmerkelijken omweg en met eenen geheelen ombaal van stukken heb moeten bewijzen: dat namelijk Bisschop Jan van Arkel in het najaar van 1363 of in 't voorjaar van 1364 een bilateraal contract met de Stad Kampen heeft gesloten, waarbij hij zijnerzijds aan haar de hem competerende regalia van den eigendom en 't aanwasregt der Kampereilanden heeft verkocht, zij daarentegen, tot vergoeding daarvan, hare gewaardheid in 't Mastebroek aan hem heeft afgestaan.

En hiermede dan meen ik eensdeels Stads regt en op den eigendom en op 't blijvend aanwas-regt der Kampereilanden bewezen, anderdeels het ongenoegzame zelfs van een uittreksel uit het oorspronkelijke werk van toe Boecop te hebben aangetoond.

ZWOLLE, Mei 1839. J. VAN DOORNINCK.

BIJLAGE A.

Opdat men de geheele memorie met al hare Bijlagen kunne examineren wordt hier op nieuw dit stuk, 't welk ingevolge noot 6 der memorie ontbreekt, te berde gebragt.

Uit het Kamper Archief.

»Wy Johan bi der ghenaede goeds Bisscop tutrecht doen te weten allen luden dat wy bi wille ende consente der gheenre die die ghemeyne Erfghenamen ghekoren hebben mastbroec te . . . . deijlen ende te slaen aen die een Side Ende onsen goeden luden van Campen aen die andere side overdraghen siin te houden ende te voldoen alle punten die hyr nae bescreuen staen. Inden yersten zal die Stat van Campen behouden Sinte Nijclaes broecke den Cruijshoep ende alzulc Lant als si heer toe bezeten hebben die hem die ghezworen ter naester ruimynghe af ghegaen hadden Sonder aensprake van ons of van onsen nacomelinghen bisscopen tutrecht of van den Erfghenamen voersz. Item hyr en boven sal die stat van Campen hebben dertich hoeven lants nae zallantssche maet Ende die zullen Sij ontfaen aen den Eijlanden die hoere stat naest gheleghen siin ende aen lande dat gras draghet ende dat in ghemeijnen water enen halven voet bouen houdt. Ende daer en zullen Sy gheen onraet af liden anders dan dat meetghelt. Ende zo wes lant dat viele aen den Eijlanden die hem toe ghedeijlt worden dat sal der stat van Campen bliuen. Item en hijelden die Eijlanden voersz. ghien dertich hoeuen lants in manijeren als voersz is wes daer aen ontbrake dat soudemen die van campen veruuijllen aen lande dat binnen den broecke gheleghen waer tusschen wilsem ende grafhorst Item zullen die van Campen den ghenen die visscherijen hebben op zevenijnghen ende aen den Slijc elken toeghe also als hi nu gheleghen is enen merghen lants rumen daer die ghene die visscherie hoer siin hoeren optoeghe aen doen moeghen tot hoeren schoensten. Mer viel

die visscherie op een andere stede bouen oft beneden dat sal staen tot waters recht. Item wes goet hoeren borgheren af ghegaen is in der Rumijnghe naest verleden daer die Eijghendom hoer af is ende tot ghenen erfpachte wtgedaen en is dat salmen hem weder gheuen also verre alst in der deijlingh van mastbroec nijet hijnderlic en is. mer waert daer hijnderlijc so sal ment hem veroersaten in den broeke also dat sys daer af sonder scade bliuen tot onsen segghen ende der Scepenen van Campen.

Item alle... goet daer sy erfpacht wt hebben ende dat also goet blijft dat sy daer hoeren pacht aen vynden moeghen dat en sal men hen nijet veroersaten. # Item om dyenst die die van Campen ons ghedaen hebben ende noch doen sullen hebben wij hem quijt geghenen ende ghelaten alzulke boeten als hoeren borgheren van der lester rumijnghe mit recht ghebuert te ghelden. Item waer dat sake dat mastbroec nijet geslaghen en worde so sijn alle dese voersz vorwaerden ende punten doet Item vijel enich ghebrec of stoet in enich van den voersz punten dat sal staen tot onser verclaringhe. # En waert also goet nijet so sal ment hem veroersaten tot onsen segghen ende der Scepenen van Campen voersz."

Op zwaar ruw geelachtig papier, hoedanige er wel meer uit de laatste helft der 14e eeuw zich op het Kamper Archief bevinden is dit stuk geschreven. Men zie daarvan ten blijke de stukken betrekkelijk den oorlog met Herbern van Putten. De hand of wijze van schrijven kan ook tot Jan van Arkel's tijden (1342—1364) gebragt worden. Een zegel hangt er niet aan, maar het signet van dien Bisschop is op de laatste vouw gedrukt.

BIJLAGE B.

26 Julij 1328.

Uit het Stedelijk Archief van Utrecht.

»Willem Grave van Heijneg. van holland van Zeeland en here van Vriesland Bescheiden luden Scepenen ende Raed vanden Steden van Campen van Zuwolle, van Wilsem, van Hasselt, van Ysselmude, ende anders dieghene die markghenoeten zien in maesbroec ende elken bi zonder vutghenomen den here van Vorst het en zie dat hi helper wesen wille deser voerghenomender, Salut. Eerzamich Vader in gode onze lieve here ende neve die biscop van Vtrecht hevet ons ghetoghet ende gheclaghet, dat ghi hem ghewelt ende onrecht doet in menigher manieren ende dat ghi hem noch zijne bode niet ghehorich noch onderdanich wesen en wilt, ende dicken hevet hi ghemaend ende doen toghen dat ghi hem misbod ende misdedet, ende wat hi v hevet dies ghetoghet dies en wilde niet horen, mar die vaster bliven in uwer hardischede. Ghi zult weten dat wi met hem van langhen tijde alzoe verbonden zien in menigher zijns, dat wi niet laten en moghen noch en willen wi en moeten hem ende ziinen Capittel hor onrecht helpen te keeren na onzer macht. Ende want wi node enighen twist tuischen hem ende v zien zouden, zoe verzoeken wi v, dath ghi van alre broke van alrehande misdaet ende ongheborzamicheide zinen ghemoeden hebt, ende comt te kemesse en te beteringhe tuischen dit ende *viertien nachte na sente victors dagh naest comende*, Ende es dat, dat ghi, dit doen wilt wi zullent gherne zien, want wi wel vermoeden ende weten ter warheijde, dat hi altoes gherne van v redene nemen zal bi zinen rade ende zinen capittel, Ende es dat ghiit niet doen en wilt, zoe weet dat wi ons ieghens V willen verwaren ende verwaert hebben met desen brieue ende nemmeer daeromme tot v zenden en zullen, want wi ne helpen zulpen ende troesten zijn onrecht

te keeren ende versijn behouden ieghens v ende ieghens elken man alzoe varre alz wi sculdich zien te doen, ghegheuen des dinxcdaghes vor sente victorsdach Int jaer ons heren mccc ende achte twintich."

Het zegel in groen was eenigzins geschonden.

BIJLAGE C[1].

6 December 1329.

„Alden ghenen die desen brief zien zellen of horen lesen doe wi scepenen ende ghemeijne raed van Campen te weten ende maken cond dat wi over een ghedraghen zijn ende ouer een comen mit onsen lieuen Here den bisscop van Vtrecht als van den twist, die hi op ons hadden overmids mastbroec als hi secghen eens edels prenchen ende hoghen des Graven van . . . Heneg. ende van . . . Holland in dusdanre maniren als hijr na bescreven staet. In den iersten so bekenne wi onsen lieven heren here den bisscop van Vtrecht so wanneer de . . . bisscop te doene hevet tieghens zijn goede lude van Campen des hi hem becroent, of zinen erue often clesien an ghaet of dat wi ons des bisscops iet becronen des zel wt comen mallic tieghens anderen voer die . . . Ecclesi tutrecht, recht te nemen ende recht te gheuen na der ghewoente ende recht der . . . Ecclesi. Ende der goeder lude van den lande, ende dat recht sal die Ecclesien ende die goede lude van den lande besceijden na der ghewoente ende den recht daer dat ghoet gheleghen es, maer waer dat zake dat die bisscop onser goede lude van . . . Campen gheerde te spreken om orber of om enegherhande zake die mochte hi tieghens hem ontbieden te comen te spreken te . . . Spolderberghe, of anders waer daer hem goetdochte in den lande, als zijn voervarders hijr vormaels ghedaen hebben.

Voerd als van den mastbroec soen sel wi noch ruminghe

ghaen noch ree trecken noch rechten an hals noch an brande buten den . . . bisscop of zinen ghewaerden antman, maer wi moghen in mastbroec leeghen vredekoeren bi onsen ghesuoren ende bi onse marcghenoeten tot . . . hondert scellinghen toe en niet darenboven buten onsen . . . Here. Ende die boeten moghe wi innen ende opburen tot onsen orber also groet als die ghesuoren kennen dat si verboerd zijn, also verre als mense ons gheuen wille. Ende waer dat mense ons niet gheuen en woude so sel wi begheren an ons . . . heren des . . . bisscops rechter, dat hise ons enne ende vte pande tot onser ghesuoren behoef, hoere orber mede te doen, ende, waer dat zake datse ons die rechter niet en ende noch vte en pande binnen veertien nachten, nadien dat wijs hem vermaenden, so mochte wise selue vtpanden darna, ende doen dermede onsen vrien wil sonder becroen ons Heren van Vtrecht of zijnre richter, voerd soen sel wi gheen hogherecht hebben noch laghe in Zallander marc behoudelic ons rechts binnen onser vriheijt van den stat van Campen dat wi van oudeshere ghebrocht hebben sonder alrehande archeijt, voerd so kenne wi ende belien ons eest dat zake dat de . . . Greve van Heneg. te hoghen es en kont, dat wi mit desen voerscreven ponten onsen lieven here den . . . bisscop van Vtr. na den ondersoec ende vtscrift, dat hi ons overghaf, gnoech, ghedaen hebben, so sel wi mit desen voerscreven poenten quijd wesen, maer eest dat zake dat de . . . Greve van holland voers des niet hoghende en es, so wat betheringen hi ons overseghet, onsen here van Vtr. te doene, die sel wi houden, en voldoen sonder alrehande archeijt. Ende al dese voerseide poente zelen bliuen, behouden des ghestichts sins rechts ende heerlicheit, ende der stat van Campen hurre vriheit als voerscreven es sonder arghelist. In orconde alle deser voerscrevenere dent, so hebbe wi desen brief bezeghelt mit onser stat zeghel. Ghegeven int jaer ons . . . heren Dusent Drie hondert en neghen en twintich op senter Claus Dach."

Het zegel in bruin was tamelijk wel bewaard. Met contrazegel. De . . . beduiden hier niets; zij staan ook in het origineel.

---

7 Augustus 1330.

» Wij scepene ende Raad . . . ende ghemene stat van Suolle bekennen enghelien openbare, Dat wi ons nummer meer van dessen daghe voertmeer seelen en sellen noch doen tieghen dat ghestichte van Vtrecht, noch tieghens den bisscop van Vtrecht onsen rechten heren, en wert dat wi dat innmer meer deden, dat Ghod verbieden moete, so bekenne wi ons trouweloes ende ondadighe luede. In orconde des briefs beseghelt met onses Staedes Seghel Ghegeven int Jaer ons heren dussent dre hundert ende dertich des dinsdaghes voer Sente Laurentius daghe."

Zegel in groen was eenigzins geschonden.

---

13 Januarij (1331).

» Al den ghenen die desen brief zien sellen, of horen lesen, doe wi scepen en raed van hasselt te weten ende maken cond. dat wi ouereenghedraghen siin ende ouer een comen mit onsen lieven here den bisscop van Vtrecht als van den twist die hi op ons hadde ouer mids mastbroec, in dusdanre maniren als hiir bescreuen staet. In den iersten so kenne wij onsen lieven here den bisscop van Vtrecht so wanneer de bisscop te doen heuet tieghens siin goede lude van hasselt des hi hem becroent, of zine erue of der ecclesi anghaet, of dat wi ons des bisscops iet becronen, des zelle wi comen mallic tieghens anderen voer die ecclesi tutrecht recht te nemen, ende recht te gheven na der ghewoente ende recht der ecclesien en der goeder lude van den lande, na der ghewoente ende den recht, daer dat goet gheleghen es,

maer waer dat zake, dat de bisschop onser goeder lude van hasselt gheerde te spreken, om orbaer of om enegherhande zake die mocht hi tieghens hem ontbieden te comen te Spolderberghe te spreken of anders waer daer hem goetdochte in den lande als siin vorvaerders hiir vormaels ghedaen hebbe. Voerd als van den mastbroec zone sel wi noch ruminghe ghaen noch ree trecken noch rechten an hals noch an brande buten den bisschop of zinen ghewaerde antsman maer wi moghen in mastbroec leeghen vredekoeren bi onsen ghesuorenen, ende bi onsen marcghenote tot hondert scellinghen toe ende niet darenboven buten onsen heren en die boten moghe wi innen ende op buren tot onsen orber als groet als die ghesuoren kennen dat si verboerd siin also verre als mense ons gheven wil. ende waer dat mense ons niet gheven en woude so sel wi begheren an ons heren des bisscops rechter dat hise ons inne ende vtepande tot ons ghesuoren behoef hoer orber mede te doen ende waerd dat zake, datse ons de rechter niet en ende, noch utenpande binnen veertiennachten na dien dat wijs hem vermaenden, so mocht wise seluer ute panden daerna ende doen daermede onser vrien wille sonder becroen ons heren van vtrecht of ziinre rechter. voerd soen sel wi gheen hogherecht hebben noch laghe in Zallander marc behoudelic ons rechtes al van der stat van hasselt, dat wi van ouds her ghebrocht hebben. sonder alrehande erobeijt ende alle dese voerseide poenten selen bliven behoudelic des ghestichts sins rechts ende heerlicheit. ende der stat van hasselt hurre vriheit als voerscreven es. sonder arghelist. In orconde al deser voerscreuenre dent, so heb wi desen brief bezeghelt mit onser stat zeghel ghegheuen Int Jaer ons heren dusent drie hondert en dertech des densendaghes na dertien dach."

Het zegel in groen was eenigzins geschonden.

Dit en de beide vorige zijn ook uit het stedelijk archief van Utrecht.

BIJLAGE C[1].

1329 (16 December).

»Wy iohan bider ghenaden goeds bisscop tutrecht maken cond. Alle den ghenen die desen brief zien zellen. Jof horen lesen. dat wi ouer een ghedraghen ziin ende ouer een ghecomen mit onsen lieuen ghetruwen luden van onser stat van campen. Als van den tvist. die wi op hem hadden ouer mids mastbroech. als hi secghen. eens edels prenchen ende eens hoghen. des greuen van henegh. ende van holland. Jn dusdaenre maniren als hiir na ghescreuen staet. Jn den iersten so kennen si ons. so wanneer dat wi te doen hebben tieghens hem. des wi ons becronen dat onsen erfenisse an ghoret. of onser ecclesi. of dat si ons becrone. des sel wie comen mallic tieghens anderen. voerde ecclesi (1) ende de goede lude van lande. en dat recht sel de ecclesi ende de goede lude vanden lande besceijden nader ghewoente. ende den recht. daer dat guet gheleghen es. maer waer dat zake. dat wi onsen goeden luden van Campen begheerden te spreken. om orbaer of om enigherhande zake, die mocht wi ontbieden te comen te Spolderberghe. oft anders ware in den lande daer ons goetdachte. als onse voerderts hiir voermaels ghedaen hebben. Voerd als vanden mastbroec. soen en zellen die van Campen noch ruminghe ghaen. noch ree trecken noch rechten an hals noch an brande buten ons of onsen ghewaerden antman. maer si moghen in mastbroec vrede core leghen bi hoeren ghesuoren ende bi hoeren marcghenoten. tot hondert scellinghen toe. ende niet daer bouen buten ons. ende die boeten moghen si innen ende op buren

---

(1) In Junij 1847 dit stuk vergelijkende tegen de copie van het Renversaal van Campen, berustende in het Provinciaal archief van Utrecht, heb ik bevonden dat dáár meer dan hier staat: „Ecclesi tvtrecht, recht „te nemen ende recht te gheuen na der ghewoente ende recht der Ecclesi" zoodat het wel zijn kan dat uit het origineel te Campen of uit mijne Copie een regel uitgevallen is.

tot hoerre orber. also groet. als die ghesworen kennen dat si verboerd siin. Als verre als mense hem gheuen en wil. ende waer dat mense hem niet gheuen en woude so sellen si begheren an onsen rechter dat hi se hem inne ende utepande tot hurre besuoren behoes. hoer orber mede te doen, ende waer dat zake. dat se onse rechter niet en ende noch vten panden binnen veertien nachten nadien (dat ziis hem vermaenden so mochten sise selue ute panden. daer na. ende doen daer mede huren vrien wil. sonder becroen. of verboernisse ons of onsen rechter. voerd so zellen die van Campen voerseid gheen hogherecht hebben noch lagherecht in zallander marc. behoudelic al hoers rechts. binnen der vriheit van der stat van Campen dat si van ouds her ghebrocht hebben. Sonder alrehande archeijt. Voerd so bekennen wi ende beken ons. eest dat zake. dat de greue van benegh. te hoghen es ende kent. dat si ons mit desen voerscreuenre poenten ende naden onderzoec ende vtscrift. dat hi hem ouer gaff gnoech ghedaen hebben so sellen si. mit desen voerschreuenre poenten quijd wesen. Maer eest dat zake dat de greue van holl. voersz des niet te hoghen en es. so wat beteringhen. he dien van Campen ouer zeijd. als ons te doene. die sellense houden ende voldoen. Sonder alrehande archeit. Ende al dese voerseide poenten die zelen bliuen behouden de ghesticht siins recht ende heerlicheijt. Ende der stat van Campen hoerre vriheit. Als voerscreuen es. sonder arghelist. In orconde al deser voerscreuenre poente. so heb wi desen brief bezeghelt mit onsen Zeghel. Ghegheuen Int Jaer ons heren dusent drie hondert. ende neghen ende twintecht des mandaghes na sente lucien dach."

Naar de originele, met het bisschoppelijk zegel alsnog voorziene, oorkonde, welke ter Secretarie der stad Kampen berust.

BIJLAGE D.

»Brieven van submissie mitten vuytspraick van paise van zeeckere gheschillen ende oirloghen tusschen den bisschop ende den heere van Vorst, de landen van Mastenbrouck angaende van diversche Reparatien te doen ende anders.

Dit zyn de vorwarden ende deghedinghe, dermen ouerdraghen es tusschen eenen Eersamen vaeder In goede ende Here Here Johan Bisschop tutrecht ende ziin hulpere ander eenre zijde ende Heeren Roderic Heere van Vorst ende ziin hulpere van der ander zijde als vanden tuist die geroert es van den Mastbroke In wat manieren dat die geuallen Is, ende van allen, dat daer aff comen Is. Inden eersten zoe zal Here Sueder Here van Apecoude ende Here Jacob van Mirlaer doude seggen dat die bisschop van Vtrecht voirsz behouden mach mit zeuen stolen dat die van gheen zijdc der ijsele schuldich zijn te comen voer die ecclesi van Vtrecht so wanneer dat zij becroent werden vanden bisschop om sake die des gestichts erfnisse ende heerlicheijt aneghaen alse verre als si ghedaghet werden vander ecclesi als Recht Is ende daer te comen Recht te nemen ende te gheuen als Recht vander ecclesi wiset, voert soe sellen si seggen dat die bisschop van Vtrecht voirsz bliuen sel alse van Mastbroecke In allen Rechte dat ziin voorsaeten heer gebracht hebben, ende die Here van Voerst ende die welgeboren lude de ziin hulpe geweest hebben die Recht hebben in den mastbroeck zellen bliuen in allen Recht, alse si ende hoer ouderen heer gebracht hebben Inden voergenoemde mastbroeck, voert sel hoer seggen wesen dat alle stede ende dorp, ende ander Lude die heem Rechts vermeten an mastbroeck ende hulpere geweest hebben des heeren van Vorst voirsz bliuen selen ende wesen In alsulcken Recht alse die van Campen hebben ende hoer brieue spreecken, daer zij mede vanden bisschop gescheiden

ziin ende voert soe Is die bisschop van Vtrecht ende die Heere van Vorst voerghen. gebleuen van brande van Rove van doetslage van vanghenisse van Scattinge van banne van beslaghe ende van allen saecken die comen zijn van desen oorloghe van mastbroecke In wat manieren dat die geuallen zyn tusschen dien partijen voirsz ende al huer hulpere an segghen als an Eersame Lude heeren Heinric van Loenresloet deken van Sinte Jan ende Heeren Rutgere vanden Werde canonic van oudemonster tutrecht heeren Arnold van Yselsteine, heeren Steuen van Zulen Riddere, Jan, heeren Rotardes sone ende Heinric van Lewenberch borgher tutrecht van eenre zijde, heeren Bernard vanden Dorenwerde ende heeren Otten van Haelt Ridders van der ander zijde. Inder manieren dat zij van zondaghe die nv comet ouer acht daghe In comen zelen te Renen, ende daer zeelen die partijen huer cronijnghe bescreuen brenghen ende die seggen vorgh. moghen seggen ende die parthien scheijden also verre als si ouer een draghen ende en draghen si niet ouer een soe sal die heere van apecoude ende heer Jacob van mirlaer doude seggen by hoerre berneheijt ende die partijen scheijden also verre alsi ouer een draghen connen. ende waert dat zake dat zij niet ouer een draghen als die parthien te sceijden zoe sal die here van Yselstein een overman wesen In dusdainer manieren mit wlken van dezen voorseiden tween dat die Heere van ijselstein segghet bij sijnre berneheijt dat sal voortganck hebben, ende daermede zelen die voirseijde partijen gescheijden wesen ende bliuen ende voldoen by alsulcker pene alst verborghet Is van beijden zijden ende die segghen hebben dese voerseijde drie segghere, als die Heere van ijselsteijne die Heere van apecoude, ende Heer Jacob van mirlaer gesekert bij hoerre trouwen te segghen tusschen dit ende pincxterdach naest comende, sonder eneghe hunne (?) arghelist, ende hier mede zoelen alle dinghen van Roue, van Scattinghe, van gheuanghenisse, ende van allen saecken staende bliuen als si nv te hands staen opten dach van huden

totter tijt dat dat segghen gheseghet Is, ende soe wanneer dat men te daghe comet so sollen die acht seggheren voirsz. alle denghe verclaeren die binnen vrede geschiet souden wezen alsoe verre alsi ouerdraghen moghen ende mochten si niet ouerdraghen so sellent die ander drie verclaeren alse vorscreven Is, voert waert dat sake dat enech van desen acht seggheren van lijfsnoot gehindert woerde dat zij ten segghen nijet comen en mochte, soe mochte die ghene van wes partije die were eenen goeden anderen gelijken man In sine stat setten, waere oock dat des Heeren van apecoude gebrake soe solde die bisschop eenen anderen goeden man setten In zijne stat, ende des ghelikes solde die greue van Ghelre doen of heeren Jacob van mirlaer gebrake ende gebraeiks des Heeren van ijselsteijn soe soelden deze twee segghen of die In hoere steed geset weren eenen anderen ouerman kiesen ende setten, die doen mocht gelijcke den Heere van ijselsteijn ende hier op heuet die bisschop te borghe gesat onder eenre pene van tuintecht Duijsent pont cleenre penninghe deser segghere segghen te houden, Eersame Lude Heeren Ghijsz van Euerdinghen Doemdeecken van Vtrecht, Heeren Heinric den Deecken van sente Johan tutrecht, heeren Arnould preuost van arnem, Heeren Thomas van Diest, heeren Arnould sinen broeder, heeren Arnould van IJselsteijne, heeren Jan van IJselsteijne, heeren gerard van Amerongen, Janne Heeren Rotards sone, Adrien Zoudenbaelch Jan coke borgher tutrecht, Dyderic Reijners sone, goswijn van apeldoerne borgher van deuenter, dideric borre ende Wouter geraerd. Ende die Heere van Vorst heuet te borghe gesatt den Heere van Keppel, Heren Bernard van Dorenwerde, Heeren godaert tenghnaghel, Heeren Euerard vanden Damme, Heeren Vrederic vander eze, Heeren Wouter van Voshem, Heeren Jacob van mirlaer den Jonghen, Euerard van Vlft Dyderic van Keppel, Willem van Vlst, Robert van appeltere, diederic van appeltere, Arnould van Keppel, borren Heren borren soene van Dornic ende

claes thengnagel In dijer manieren oft eenich van dezen partijen dezer seggher segghen nijet en hielde die hadden die pene vorseijt verboert ende zijnen borghen als die ghemanet wordden souden In comen, of eenen man voer hem senden alse des bischops borghen tot arnem ende des heeren van Vorste te Renen ende daer Leijsten tenter tijt dat die pene betaelt were, ende die een helfte vander pene soelen die zegghere hebben, ende dander helft die partije, diet zegghen hielde. Deze voorwaerden wordden ghemaket Int Jaer ons Heeren Duijsent Drie hondert ende dertich op Sinte georgius dach te vespertijde.

Allen den ghenen die desen brieff zien zellen of horen lesen doen Ick verstaen Sweder Heere van Apecoude, want Ick beladen bin mit eenen segghen tusschen eenen Eersamen Vader In gode, mijnen Lieuen Heere, Heere Jan bisschop van Vtrecht, ende alle zijne hulpers van eenre zijde ende Heeren Roderic Heeren van Voerst, ende al zijn hulpers ande ander zide, alse van dien twist die gheroret Is van mastbroecke. In wat manieren dat die gheuallen Is ende van al dat daer af comen Is vp sulcker vorme als dat compromis houdet daer desen brief doergesteken Is, ende want Heere Jacob van Mirlaer, Ridder de oude ende Ick van somighen poenten niet ouer een gedragen en connen, soe Is dit myn segghen In aller manieren als hier naer bescreuen staet. In den eersten so segghen Ic dat mijn heere die bischop van Vtrecht behouden mach mit seuen stolen dat die van gheenre ziede der ijselen schuldich zijn te comen voer die ecclesie van Vtrecht so wanneer dat zij becroent waerden vanden bisschop omme saecken, die des gestichts erfnisse ende heerlicheijt anghaen, alzoe verre als zij gedaghet waerden vander ecclesie voorseijt alse Recht Is, ende daer te comen Recht te nemen ende te gheuen als Recht van der ecclesie wijset, voert segghe Ick dat die bisschop van Vtrecht voirsz bliuen sal als vanden mastbroeck In allen Recht dat zijn voersaeten heer

gebracht hebben, ende de heere van Vorst, ende die walgeboren Lude die zijn hulpers geweest hebben die Recht hebben Inden mastbroeck zellen bliuen In alden Rechte als zij ende huer ouders haer gebracht hebben Inden ouerghenoemden mastbroec, vord. . . segghe Ic dat alle stede dorpe ende ander Lude die hem Rechts vermeten anden mastbroec ende hulpers geweest hebben des heeren van Voerst voirsz bliuen zellen ende wesen In alsulcken Rechte als die van Campen hebben, ende hoere brieue spreecken daer si mede vanden bisschop gesceden zijn, vord . . segge Ick dat alle goet, dat geschat Is ghenomen of opgeboert ende Inghemaent zeder deer tijd dat Inde hant gegeuen wardt, dat was op Sente georgius dach te vespertide van beijden zijden weder geuen sullen den ghenen diet afgenomen Is of daert af opghebuert es tusschen dijt ende sente Jans daghe te midde somer naestcomende elcke toit zinen Recht te deuenter voer die scepen, voerd segghe Jc dat alle goet dat geschat of genomen es binnen vredes bij horen eede weder geuen sellen van beiden ziden ter seluer stede ende op den dach voerscreuen voer den scepen voerseijt, Maer waer dat sake dat eenich goet ghenomen oft geschat waer buijten vrede ende des dien dach binnen vredes gheuallen waer ende voer sente gregorius dach, daer segghe Ic dat die vrede niet anghewanct en es, Vord segghe Ic alle geuanghen vte an beijden ziden mit Redelicker cost ende mit oerveden die daer toe behoort. Voerd segghe Ick dat die Heere van Voerst, den bisschop eenen geliken man wederomme geuen sal voer dien maen die daer doot bleef, voerd segghe Ick dat alle manne die hoeren heeren ontseijt hebben aan beijden ziden hoer goet zoeken sollen of si willen elc an sinen heeren, ende die heere sals hem verlijen In allen Recht alst te vooren was, ende wije van den manne zijn goet niet een versochte tusschen hijr ende Sente Jans daghe naestcomende an sijnen Heere waer hij binnen lants of ter steden daer hiet schuldich waer te soecken, waer zijn heere

niet binnen Lants dat laet Ic tot sulcken Recht als daerto behoort. Voord segghe Ic dat heere Roderic van Voerst ende Sueder van Rechteren mit hueren hulpers ymmen vesten zellen ende Relaer timmeren bij heren bernde den Renthemeester ende Henricus van oldmersom, ende waert dat si twee niet ouer een en draghen soe quaemt weder an die zeggher, ende dit salmen doen tusschen dit ende sente laurens daghe naest comende voerd segghe Ic dat Heere Roderic ende Sueder voirsz. dien bisschop dienen zellen mit vijfftecht mannen Ridderen ende Cnapen op hoers selfs cost, drie weecken teghens alle maen, daer zijt mit eeren teghen doen moghen vtghenomen den graue van Hollant ende den graue van Ghelre ende dies sellen si den bisschop haer open brieue gheuen tusschen dit ende Sente Jans daghe naest comende, voerd segghe Ick dat Heere Roderic van Voerst ende Sueder van Rechteren mit hem tienden die hoer hulpers ghewest hebben ende die manne zijn des gestichts In Riden zellen te deventer tot ter tijt toe dat Ic heem oorloof gheue, ende deze Inridinghe zellen zij doen des zonnendaechs na pinxteren naest comende, voerd segghe Ic dat alle goet dat op Sinte georgiusdag te vespertijde doet segghen In die hant gegeuen was hoe ghedaen dattet was, dat doe onuerteret ende onuerdaen was datmen dat van beijden zijden weder ghenen zal den ghenen diet ghenomen was, eghelic bij zijnen eede, tusschen dit ende Sinte Jans daghe naestcomende voort segghe Ick dat die Stadt van Suolle haeren open brieff den bisschop voerseijt gheuen sal mit hueren staet zeghel beseghelt In sulcke vorme sprekende dat si nemmermeer van desen daghe voordmeer hem setten een sullen noch doen tieghen den gestichte van Vtrecht noch tieghens den bisschop hoeren Rechten Heere ende waert dat sijet emmermeer deden, dat si hem seluen kenden trouweloes ende ondadich ende dezen brieff zelen si den bisschop gheuen tusschen dit ende Sent Jans daghe vorsz. naestcomende sprekende alse voerscreuen es. Voerd segghe Ic dat

die Stat van Suolle ende anders stede ende dorp die Heeren Roderix hulpers als vanden mastbroec ende dat daeraf Roeret geweest hebben, gelden zullen ende den bisschop van Vtrecht gheven voer sulcke misdaet als zij tieghens hem misdaen hebben zeuen dusent pont suarth tornoijse eenen groten conincx torn voer zestien penningen gerekent oft paijement dat daer tieghen belopet te betalen tot Vtrecht, dat eersten derdendeel op Sinte martins daghe In den winter naestcomende. Dat ander Derdendeel tot Sente petersdach ad cathedram daer na naestcomende, ende Dat leste Derdendeel des Sonnendaechs na pinxter Daghe daer na naestcomende, ende dijt ghelt voerscreven zelen dese voorseijden stede ende Dorpe ghelden aldus alse die staet van Suolle vier duijsentech pondt binnen huere vriheijt voerd dat kerspel van Zwollen buijten der vrijheijt dusentich pondt voerd die staet ende dat kerspel van Wilsem vijff hondertech pont voerd dat kerspel van Daluessem vier hondertech pont voerd dat kerspel van ijselmuden vier hondertech pont voerd dat kerspel van hasselt buten der stat vier hondertech pont voerd dat kerspel van ghenemuden buijten der stadt drie hondertech pont ende van desen voerseijden ghelden een sal gheen welgheboren man ghelden die gheen borgher een Is in Suolle, ende hiermede segghe Ic bij mijnre bernecheijt een alinghe soene tusschen den parthijen voerscreuen van allen twiste die geuallen Is tusschen heem et si gheestelic ofte werliic die ghecoemen zijn ende gheroert vanden mastbroke op die pene die verborghet Is, ende dat compromis holdet. In oorconde Des brieffs beseghelt met mijnen seghele. Ende want wij ghijselbrecht heere van ijselsteijne beladen zijn ende ane ghenomen hebben een ouerman te wesen ende te seggen mit den heere van apecoude of heeren Jacob van mirlaer den ouden welc horre van desen tweeen ons Redelixte bij onser berneheijt segghen dochte of si niet ouer een een droeghen ende want de Heere van Apecoude ende heere Jacob van mierlaer voirsz niet eendrachtich In desen seggen

een sijn van somighen poenten ende ons die Heere van Apecoude Redelixte dunct hebben gheseghet So volghe wij den Heere van Apecoude ende segghen mit heem bij onser berneheijt, want alle voirsz twist Rorert vanden mastbroeck. Want wij daer af beladen zijn naden compromis ende hijrmede wil wi ghijsb. Heere van ijselsteijne ende Sueder Heere van apecoude onse segghen gheutet hebben ende onse sekerheijt gequijt dat wij gesekert hadden te segghen vor pinxter dach naestcomende In alle manieren als dijt voerscreuen segghen houdet. In oorconde des brieffs met onsen seghelen beseghelt ghegheven ende geseghet In de nude. Int Jaer ons heeren Duijsent Drie hondert ende Derdicht, des dijnsdaghes nae ons heeren hemelvaert de geheeten es ascensio."

Afgeschreven uit het op het Archief der prov. Utrecht aanwezig »Regijster van den Tractaten enz. van der overgijfte ende transport gedaen bij Bisschop Heijnrick van Beijeren van der temporalite van den Landen en steden van Ouerijssel mit hoeren toebehoren Keijser Kaerl van Romen de V^ste" enz. en aldaar fol. 54—56.

BIJLAGE E.

Uit het Deventer Archief.

1361.

Kameraar Herbord van Rectem.

»Item des zonnendaghes Judica bi den oelden scepen ende den nijen mit den scepen van Campen ende van Zwolle do sij dat recht segghen solden tusschen onsen heren van vtrecht ende den heren van voerst XIII Sg. II d."

De drie volgende dagen is over dezelfde zaak gehandeld.

»Item op Palmauont . . . herman die ghelopen was tot Rees an den heren van voerst mit eijnen brieue als van den zaken

tusschen onsen heren van vtrecht ende den heren van voerst XV Sg.

Item des wonsdaghes na palmen . . . herman die ghelopen was ton rosendale am heren dijrike van den seluen zaken tusschen onsen heren van vtrecht ende den heren van voerst VII Sg. VI d."

1361.

Kameraar Odo Reijners.

» Item des donredaghes na laurencij eijnen boden to campen ende tot zwolle an die scepen VIII Sg. IX d.

Item op den seluen dach eijnen boden den die here van voerst an die stad sende III Sg. IX d.

(Wonsdaghes na onsz. vrouwen assumpcio).

Item op den seluen dach . . . Johan van arnhem herbort gheride op engestem ende ghencken do sij ghesat worden bi den bisscop te ghane XVIII S. IX d.

Item des vrijdaghes na onsz. vrouwen assumpcio eijnen boden die liep to keppel an den here van voerst ende to lochem an die Scepen mit breuen van der stad weghen VII Sg. VI d.

Item op sente bartolomeus auont arnolde. ghesant an den here van voerst mit der stad breue to berc ende wesel XX Sg.

Item des sonnendaghes na ons. vrouwen dach nativ. heren gheuerde die tot Cleue ghereden was an den here van voerst XXX Sg.

Item des wonsdaghes na des hilighen cruijsdach exaltatio heren Gheuerde die tot Zwolle ghereden was an onsen heren van vtrecht met eijnen knechte II ℔ XVII Sg.

Item des manendaghes na Galli . . . . Ode Johan van arnhem gheride op engestem herman lalant ende Marquard do sij onsen heren van vtrecht gheantwoerd hadden als van der hulpe op den here van voerst XXX Sg.

Item op die selue tijt eijnen boden die van campen brochte eijnen brief an die stad van der scepenen berade van campen V Sg.

Omnium sanctorum.

Item des Zaterdaghes daer na Ode . . . Johan van arnhem Gheride op engestem Ghencken herman lalant ende Marquard do sij die cedel ordinierden van ons heren van vtrecht van den orloghe XX Sg. IIII d.

Item des zaterdaghes daer na bi Ode Ghenen Gheride op Engestem herman lalant bi heren Gheverde do sij die cedel examinierden van den punten die onse here van vtrecht der stad beseghelen solde eer sij hulpers worden op den here van voerst XXI Sg. III d.

Sente Andries auont.

Item des seluen daghes Ghene gheride op engestem Johan van arnhem herbertum ende anders die scepen die bi heren dijrijc van voerst saten ter brunenberch XVI Sg.

Item op sente Barbaren dach tauontijt tot vreden bi den scepenen die wachten onsen heren van vtrecht vor der poerten IX Sg. IIII d.

Item des manendaghes op sente nijcolaus dach Ghene ende gheride op engestem die gheweest hadden bi der vrouwen van voerst ende heren dijrike van rechtenen tot vreden biden scepenen die bi hem saten X Sg.

Item op den seluen dach bi den scepenen die do bi onsen heren van vtrecht gheweest hadden X Sg.

Item op onsen vrouwen auont concepcio heijne bit tot campen ghesant an die scepen mitter stad breue VII Sg. VI d.

Item des wonsdaghes op onsen vrouwen dach concepcio cijnen boden ghesant an den here van voerst tot cleue XV Sg.

Item des manendaghes op sente lucien dach bi Oden ... herberte van rectem . . . Johan pamont werner wacker Joh. van arnhem ende Ghenen do sij die cedel ordinierden van den punten die dij stad begheerde van onsen heren van vtrecht XII Sg. X d.

Item des donredaghes daer na bi Oden ... Johan van arnhem

Ghenen Gheride op engestem herberte van rectem do sij saten tot vreden met heren dijrike van voerst ende heren berende scolaster XV Sg.

Item des wonsdaghes nacht na dertijenden Rueel die tot Zwolle reed na den scepenen die daer laghen bi onsen heren van vtrecht V Sg. IIII d.

Item des manendaghes na sente Poncianus dach do . . . Johan van arnhem herbert van rectem witbolt van rijsen ende Marquard gheuaren waren tot campen bi onsen heren van vtrecht als omme die zaken van der stad ontsegghen op den here van voerst XXVII ℞. V. Sg."

Die beide laatste posten alsmede de 6e 7e 10e en 11e van dit jaar zijn uit de Rekening van v. Rectem.

1362.

Kameraar Lubbert ter Poorten.

Palmauont.

»Item op den seluen dach eijnen die ghelopen was tot keppel tot eijmerijc ende to cleue mit eijnen breue an den here van voorst XX Sg."

Hierop moet het nevensgaand koopverdrag der hulp van Deventer door Bisschop Jan van Arkel volgen. De tijd waarop hetzelve is uitgevaardigd met de volgende excerpten vergeleken zijnde, zal men zien dat de Landsheer heeft moeten beginnen met privilegien te beloven, voordat Deventer hem hulp wilde toezeggen.

Kameraar Theodoricus Hoier.

»Item des wonsdaghes na sente iohannis dach baptisten wicbolt van rijsen Marquard iohan van arnhem ende geriden op engestem die tot Zwolle hadden ghewcest bi onsen heren van

vtrecht alse mit tot ouerdraghen teghens den here van voerst van coste den sij mit horen knechten hadden vorteerd in dier reijse — XVI ℔ X Sg.

Item des zonnedaghes na sente Peters ende Pawels dach bi Wicbolde van rijsen ende Gheride op engestem die tot Zwolle waren teghens die van campen bi onsen here van vtrecht alse van der ouerdracht teghens den here van voerst van costen den sij op dier reijsen mit horen knechten hadden vorteerd — X ℔ X Sg.

Item des sonnendaghes is op onser kerckmissen dach bi Wicbolde van rijsen ende gheride op engestem die tot Zwolle gheuaren waren an onsen here van vtrecht mit hem tot ouerdraghen entlijc teghens den here van vtrecht [voerst] van costen die sij hadden vorteerd mit horen knechten XIIII ℔.

Item des wonsdaghes na sente Margreten bi wicbolde van rijsen ende gheride op engestem die tot werven ghevaren waren teghens die scepen van campen van coste den sij op dier reijse mit horen knechten hadden vorteerd II ℔. XII Sg. II d.

Wonsdaghes na divisio appellatore. [*sic?*]

Item op denselven dach petrus pisse tot voerst ende tot Rechteren ghesant mit breuen daer die stad den here van voerst ende heren vrederike van rechteren inne ontseghede XI Sg. III. d.

St. Margriet.

Item des donredaghes daer na bi wicbolde van rijsen ende Gheride op engestem die tot Zwolle gheuaren waren teghens die scepen van campen do sij tesamen mit onsen heren van vtrecht ouerdraghen teghens den here van voerst, van coste den sij op dier reijsen mit horen knechten hadden vorteerd X ℔. V Sg."

Op een na het laatste uittreksel is weder uit de Rekening van ter Poorten, zijnde er te Deventer telken jare twee kameraars geweest. Het koopverdrag van 15 Mei, waarop ik straks heb geprovoceerd voert in de taal der middeneeuwen tot

datum: »des sonnendaghes alse men zinghet cantate" en ligt hier binnen in; die datum staat aan 't eind van 't stuk, dus kan gemakkelijk hervonden worden.

BIJLAGE F[1].

1284 (8 Junij).

»Johannes dei Gratia Traiectinus Electus vniuersis presentia visuris et audituris, salutem et subscripte rec cognoscere veritatem. Cum venerabilis pater dominus henricus Traiectinus Epischopus, antecessor noster Dilectis nostris Scabinis Consulibus et vniuersitati opidanorum in campen concesserit paludem sancti nijcholac pascua et piscarias circa ipsum opidum iacentia, ad firmam pensionem pro quinque solidis vsualis monete persolvendis annuatim in die beate walburgis Sculteto suo in opido Campensi prout in Litteris ipsius desuper confectis ac eisdem traditis plenius continetur, Nos predictam concessionem quia de consilio fidelium ecclesie nostre necnon Decani et Capituli Dauentriensis Item opidanorum Dauentriensium et (Su)ollensium quorum sigilla eisdem litteris appensa sunt facta est, ratam et gratam habentes presenti scripti patrocinio confirmamus promittentes bona fide scabinis consulibus et uniuersitati campensi supradictis quod in palude pascuis et piscariis supradictis et ceteris in prefatis antecessoris nostri Litteris eisdem concessio necnon in aliis pascuis pratis et paludibus que a tempore dicti antecessoris nostri pacifice tennerunt et possederunt super quibus Communitas Sallandie eos impetijt coram nobis eo iure quo ipsa possederunt conseruabimus et defendemus eosdem. Datum Dauentrie anno Domini M°ccc° octogesimo quarto post octavas pentecostes."

Naar eene originele, met een klein gedeelte van het Bisschoppelijk zegel nog voorziene oorkonde ter secretarie der Stad Kampen.

BIJLAGE F[1].

1284 (11 Junij).

»Nos Johannes dei gratia traiectensis Electus Notum facimus vniuersis presentia visuris et audituris quod super causa quam communitas sallandie scabinis et vniuersis opidanis in campen mouet coram nobis videlicet super piscariis paludibus et pratis ac ceteris a venerabuli patre domino henrico traiectensi episcopo predecessore nostro per litteras suas eisden concessis. prefatis litteris necnon eis que contra ipsas a parte aduersa preposita fuerunt diligenter examinatis inuenimus quod opidani campenses predicti potiores sunt ad optinendum per litteras ea que continentur in ipsis quam aduersa pars ad euincendum permissam ab eisdem quare promisimus prefatis opidanis. efficere quod super eo et in hunc modum sententia diffinitiue feretur quam cito poterimus et hoc ad effectum ante lapsun biennium perducemus. datum anno domini m. cc LXXX quarto feria quarta infra ebdomadam trinitatis."

Naar eene origineele, doch haar zegel verloren hebbende oirkonde, ter secretarie der Stad Kampen.

BIJLAGE G.

Verdeeling van het Mastebroek in 1364, overgenomen uit een 8° boek met eene hand van het laatst der 15ᵉ beschreven, en den Heere F. P. A. Heerkens te Zwolle toebehoorend. Onder elk markgenoot van het jaar 1364 zijn met eene kleinere hand de namen van hen, die ten tijde des afschrijvers in de plaats der gewaarden van het jaar 1364 getreden waren, opgeteekend.

»Dit is dat lant van Mastebroic als frederic stoijue dat ghemeten hefft.

Die van Hasselt.

Berent zelle. vj merghen.
dijt hoert den beghijnen toe zutphen.
Die cruese. vj merghen.
dijt hoert rotgher hermen zoen.
Gheert Stipper. vj merghen.
dijt hoert derck helmijchszoen ende albert schoemaker.
Seijne Mulert. vj merghen.
dijt hoert Johan ten bussche.
Egbert die baer. ix merghen iiij hont.
dit hoert euert van rijnghe.
Wolter bouman. xij merghen ij hont.
dijt hoert glijnthaghen.
Goesen bouman. vj merghen.
dijt hoert glijnthaghen.
Die heilighe stede xviij merghen.
Grijmme Kanze ende oer gheselschap ix merghen.
dit hoert Jacob die Jonker ende hoert in den jaer van L Johan heinrickz toe Zwolle.
Euert ter huerne. iiij merghen.
dijt hoert cloester toe bronepe.
Hermen Stijnd. xv merghen ij hont.
dit hoert den cloester van diepenueene half. die ander helfte hoert den beghijnen ter kijnderhues bijnnen Zuolle.
Hughe olijman. ij merghen.
dijt hoert den cloester van sijbbekeloe.
Gheert poelman. ij merghen.
hetzelfde als voren.
Johan poelman. iij merghen iiij hont.
hetzelfde als voren.
Heijne hadelboldijnck. xiij merghen ij hont.
dijt hoert hertwijck tijmensz. vii½ merghen. taelman kaele. vi merghen.
IJselhammijng ende kolf oghe. xij merghen.

dit hoert hermen busch tijmeszoene ende duesterbeken kijnder vi merghen. dien beghijnen toe hasselt ii½ merghen. alijt quelpeter ii½ merghen. tijmen remmelzoen een merghen.

Albert ten berghe vj merghen.

dijt hoert Johan ten damme iij merghen. henric Johanszoens dochter kijnder iij morghen.

Ghese hermens vj merghen.

dit hoert wijllem woeltman.

Ermgert hanijng vj merghen.

dit hoert ijde clawes dochter van hanijng ende is schermers wijf.

Egbert altghering vj merghen.

dit hoert nesen egberts altgherijngs dochter ende is schermers wijf.

Summa van hasselder slach facit CLV merghen v hont.

In Oesterholte.

Berent zelle ix merghen.

dit hoert den beghijnen toe zutphen.

Jacob wermbolts zoen ix morghen.

dit hoert Johan zelen.

Aelt dobbeler xviij merghen.

dit hoert seijne ter culen iiii½ merghen. ende Johan ter haselt iiii½ merghen. gheert ten zijle ix merghen.

Hermen van vterwijck xxiiij merghen.

dit hoert luken ghertzoen.

Dat guet ten acker xxiiij merghen iiij hont L roden.

daer hefft aff lueken ghertz ende willem van beijlen ix merghen. dat ander hefft lambert ten acker.

Tijmen ter valkenborch iij merghen.

dit hoert Johan wijchmans zoen.

Johannes van loenresloet xij merghen.

dat hoert den heren van belheem vj merghen. euert nijemeijger vj merghen.

Claes vanden Sonnenberghe xij merghen.

dit hoert die jonghe Derck van loenen vj merghen. Derk claesz. vj merghen.

Johan van brunsel vii½ merghen.

dit hoert Elsebe van brunsel.

Loeff vii½ merghen.

dit hoert derck claesz.

Voest viij merghen.

dit hoert Johannes die vrije.

Her Derck van baerle xx merghen.

dit hoert scuttrop.

Derck van Kerler xiiij merghen.

dit hoert werner Duesterbeke.

Johan ten bussche xj merghen i½ hont.

dit hoert elijs Johansz. vi½ merghen. dat ander Johan voerne.

Oesterholter slach facit CLxxx merghen.

In Yselmuden.

Melijs putte xxi merghen.

dit hoert boeleman putte ende heijneman putte.

Hijlle redes xxi merghen.

Hessel alferzoen xij merghen ij hont.

dit hoert ghert van eme vij merghen. Elijs Johansz. dat ander.

Arent ten brijncke iiij merghen.

dit hoert claes ten brijncke.

Gherbelt van holtzeijnde viij merghen xxv roeden.

dit hoert Johan van den cloester.

Her Roloff die pape ses merghen.

dit hoert lanbert alfersz. iij merghen. henric van lonen iij merghen.

Aelt dobbeler x merghen v hont xxv roeden.
Hughe van loenresloet xxxvj merghen v hont xxv roeden.
  dit hoert stijne voghelers.
Aernt stumpe x merghen ij hont xxv roden.
  dit hoert egbert peijte toe runen.
Bertolt daer bouen ix merghen iiij hont v roden.
  dit hoert Johan Sterke.
Die heijlighe ghiest van Zwolle ix merghen v hont LXX roden.
Hermen van vterwijck ix merghen iiij hont xv roden.
Egbert wolterszoen xij merghen.
  dit hoert Johan van rutenberghe.
Her Merten xij merghen ij hont.
Lueken hermenszoens kijnder xij merghen ij hont.
  dijt hoert stijne voghelers.
Lameken alferszoen x merghen ij hont LX roden.
  dijt hoert derck henricsoen.
Aelt dobbeler xxix merghen ij hont.

Summa van ijselmuden slach facit ij^{c}xxxvj merghen iiii$\frac{1}{2}$ hont.

Coelck.

Vette heijne xij merghen.
  dijt hoert Rijcqwijn mouwerzoen.
Lambert ter brugghen vj merghen.
  dit hoert Euert van wijtmen.
Cattenpoels kijndere vj merghen.
  dijt hoert rijcqwijn krane.
Johan van voerste ix merghen.
  dit hoert den heilighen ghiest to Zwolle.

Summa vanden kolck facit xxxiij merghen.

In Graffhorst.

Henric stellijng vi merghen.
  dijt hoert sijmon van der sculenborch.

Die van graffhorst xv merghen.
dijt hoert lambert alferzoen ende bertoldus.

Summa van graffhorst facit xxi merghen.

In heruete.

Die hoff xxiiij merghen.
dijt hoert bette reedes xv merghen. dat cloester toe bronepe ix merghen.
Godert van Oestenwolde vj merghen.
dijt hoert den oelden beghijnen iij merghen. rijqwijn mouwerzoen iij merghen.
Johan van den Campe ende wijchman vj merghen.
dit hoert Jacob riet iij merghen. euert nijmeijger iij merghen.
Seijne wolbertz. vj merghen.
dijt hoert den cloester toe wijndesen.
Andrees langhebeens zoene vj merghen.
dijt hoert den cloester toe broenepe.
Her henric van Kreijenscote vi merghen.
dijt hoert dien heilighen ghieste toe Zwolle.
Gheert toe ghessen hues vj merghen.
dit hoert derck die grueters wijff.
Her godert van dese xij merghen.
dit hoert hubert van laer vj merghen. ffije van diese vi merghen.
Almer die cremer xij merghen.
dit hoert dien van belheem.
Wijllem remboldijng vj merghen.
dijt hoert rembolt ter valkenberch.

Summa van herfte facit xc merghen.

In Wijtmen. hoc tempore (1) *xxij waer.*

Johan van wijtmen xi merghen iiij hont L roden.
dijt hoert derck van wijtmen.
Johan scheleweert xxiiij merghen.
dijt hoert stijne voghelers ende claes van wijlsem.
Eijsen alfersoen xviij merghen.
van desen tween ponten vorschreven hoert stijne voghelers xxj merghen ende claes van wilsem xxj merghen.
Hermen van vterwijck vij merghen.
dijt hoert roderick kanneken.
Albert Zegherszoen ix merghen iiij hont L roden.
dit hoert dat heilighe cruce toe Zwolle v merghen. dat ander bette hessels.
Sancte mijchel ix merghen.
dijt hoert Johan ten water Jacobsz. vj merghen. iii merghen hier aff hoc tempore Jo. Koteken.
Engbert van gerner vj merghen.
dijt hoert lubbert hobendijng. dat hoert claes van yttersum ende henric ghertz.
Eijlerdijng iiij merghen iii hont.
dijt hoert Euert tijasen. hoc tempore Jo. Kotteken principael.
Wijgbolt vi merghen.
dijt hoert lambert ten acker.
Wijllem Scotg vj merghen.
dijt hoert henric arentz. erffgen.
Langhebeens kijnder vj merghen.
hoc tempore hermen gheelwerst principael. dijt hoert Johan heijnenzoens op ruvene iij merghen. andries haghens kijnt iij merghen.
Hijlbrant ten anderloe vj merghen.
dijt hoert gherbelts kijnder ten bussche.

---

(1) Zoowel hier, als waar verder „hoc tempore" gelezen wordt, staat in het afschrift van Mr. J. v. D. overal *hz*. De letter *z* zal denkelijk het bekende verkortingsteeken zijn.

Arent Euertz. vi merghen.
  dijt hoert hermen zelle berentz.
Johan lukensoen ende hoff vi merghen.
  dijt hoert lambert ten acker iij merghen. werner clouer iij merghen.
Alfer die grueter viij merghen.
  dijt hoert den cloester toe dijckenijnghen.

Summa van wijtmersslaghe facit cxxxiiij merghen.

In bercmede.

Coep momme xviij merghen.
  dijt hoert henric van santen xij merghen. hermen arendesz. vj merghen.
Seijne wolbertzone xiiij merghen.
  dijt hoert ghert ten water.
Jacob oelriczoen vj merghen.
  dijt hoert henric ten water.
Rotgher van bercmede xvj merghen.
  dijt hoert lambert van ijrte.
Kerstans ix merghen.
  dijt hoert den cloester toe bronepe iij merghen. lambert van ijrte vj merghen.
Heijne van Kolmeschoete ix merghen.
  dijt hoert onser vrouwen kercke to Zwolle.
Jocob Scorde xij merghen.
  dijt hoert ghert ten berghe.
Die hoff vj merghen.
  dijt hoert henric ten water.
Die wedeme iij merghen.
Aleff maes iij merghen. hoc tempore henne luter.
Brede vaelt. x merghen. h. [?]
  hefft Jo. van vollenhoe v merghen. heijne luter v merghen.
Jacob van tijuer xij merghen.

dijt hoert den cloester toe dijckenijnghen. dat befft tijdeman ten berghe in erfpacht.

Jacob paghe vj merghen.

dit hoert alfer zoijgherzoen ende hanijng.

Berent van agen xij merghen.

dijt hoert remmelt wenemerszoen vj merghen. ende roleff in den hoff toe bercmede vj merghen.

Gosen bouman xxiiij merghen.

dijt hoert den heilighen ghiest toe campen xij merghen. glorie willem tijasens dochter xij merghen.

Camferbeke vj merghen.

dijt hoert lambert van ijrte.

Summa van bercmede facit cLxvj merghen.

In langhenholte.

Arent langhebeenszone vj merghen v hont.

dit hoert werner schere vj merghen v hont.

Ghijsele elmerijng v merghen v hont.

dijt hoert rolant pael.

Claes koenradijng vi merghen.

dijt hoert ghert ten berghe iij merghen. zele baers iij merghen.

Johan lukensoen ende alijt sobben xvj merghen.

dijt hoert luken Johansoen viij merghen. wolter sobbe iiij merghen. ende florijs peijije iiij merghen.

Hermen gherboldijng xx merghen v hont Lxxv rode.

dijt hoert den cloester toe clarenwater xiiij merghen ij hont. Johan bolle ende Roloff derckzone vi½ merghen Lxxv rode.

Tijbbe Seghedijnck xiij merghen v hont.

dijt hoert ghosen segherdijnck.

Derck ten wijnhues xvj merghen iij hont.

dit hoert otte van vilsteren.

Claes tijasens zoen xvj merghen iiij hont.
dit hoert willem tijasensz.
Alfer die grueter ij merghen.
dijt hoert derck busch.
Die heren van belheem iij merghen.
dijt hoert ghert lambertsz.
Luken hilgherdijng v merghen ij hont.
dijt hoert ghert lambertz in die asschet.
Godert van Oestenwoelde iij merghen.
dijt hoert ghert lambertz in die asschet.
Lutghert ter haselt viij merghen.
dijt hoert luken Johansz.

Summa van langhenholter slach facit cxxiij merghen v hont LXXV roden.

Dijt is dat ouerste mijldelbluch her bertoldus slach van haerste.

Sijse ter Schuren xx merghen ende iij merghen iiij hont L roden.
dijt hoert hermen ende godert van haerste xiij merghen iiij hont L roden. seijne mulert x merghen.
Robert van Ytersum xij merghen.
dijt hoert ghert ten water.
Alijt Sobben x merghen.
dijt hoert cadeneters hues.
Pelgrijm morre xxvij merghen iiij hont L roden.
dijt hefft hermen ten bussche tijmensz. iiij merghen. Die heilighe ghiest van deuenter vj merghen. Derck helmijchsz. xviij merghen.
Rode peter xij merghen.
dijt hoert Johan tijmensz. vj merghen. henric die Jonghe iij merghen. Johan ter poerten iij merghen.
Peter Catreep xx merghen.
dijt hoert der clerckhues toe Zwolle x merghen. arent alfersz. v merghen. hermen zelle berendesz. v merghen.

Jacob katreep xviij merghen.
dijt hoert derck waijert xij merghen. Johan van beijlen vj merghen.

Summa· van dat ouerste mijddel bluck facit cxxiii merghen iij hont.

In ghenne.

Gosen peijng xij merghen.
dijt hoert Johan peijng.
Rijquijn van ghenne vj merghen.
dijt hoert claes van ghenne.
Claes paij xix merghen.
dijt hoert kathrine sobben xij merghen. hijlle peijijen vij merghen.
Werner Johanszoen viij merghen.
dijt hoert lambert van ijrte.
Arent van renen xij merghen.
dijt hoert roleff ter maet viij merghen. dat cloester in den berch iiij merghen.
Heijne van wrochten ix merghen.
dijt hoert derck dorren.
Hermen grijmmen wijff vij merghen.
dijt hoert den cloester van wijndesem iii½ merghen. Coenraed van collen iij½ merghen.

Summa van ghenre slach facit Lxxiij merghen.

Voerste ende Westenholte.

Ghert van Spoelde xxj merghen.
dijt hoert her henric van caten viij merghen. die heilighe ghiest van Zwolle iii½ merghen. Ghert van eme v merghen. Albert buest i½ merghen. Ghertrued cadeneters iij merghen.
Egbert daghen xv merghen i½ hont.

dijt hoert den beghijnen in den nijen strate x merghen i hont. derck helmichsz. v merghen L roden.

Claes batenbercsz. i½ merghen.

Johan van der Staphorst iiij merghen.

dijt hoert luken kale ij merghen. berent van roderloe. Johan ten water Jacobsz. dat ander.

Jacob vrese xv merghen i½ hont. hoc tempore grete kocmans.

Hermen van hoenloe ij merghen i½ hont.

dijt hoert claes batenborch.

Claes tijasensz. ix merghen.

dijt hoert Johan ten water. Jacob ten water.

Johan van der Staphorst ix merghen.

dijt hoert ludeken kaele iiii½ merghen. dat ander berent van roderloe. Jacob ten water.

Henric van essen xxvij merghen.

dijt hoert henric van essen v merghen xxxvii½ rode. Canferbeke viij merghen ij hont LXii½ rode. glijnthagen xiii½ merghen.

Henric houener ix merghen.

dijt hoert mijn heer van vtrecht.

Johan hijllenberch xiiij merghen iij hont.

dijt hoert lucken kaele vij merghen i½ hont. berent van roderloe ende Johan ten water Jacobsz. dat ander.

Alijt lubberts xiiij merghen iij hont.

dijt hoert den cloester van nuijs vi½ merghen. Dat cloester van dijckenijnghe iiij merghen. Egbert pite iiij merghen.

Henric claesz. iiij merghen.

dijt hoert Johan van buckhorst.

Jonghe Johan die houener iiij merghen.

dijt hoert Johan Jansz. toe hasselt.

Johan Splijtloeff xx merghen i½ hont.

dijt hoert herbert splijtloeff.

Henric die houener vij merghen iiij hont L roden.

dijt hoert nannen vj merghen iiij hont L roden. Johan van hoenhorst j merghen.

Summa van voerst ende westenholte facit CXLV merghen.

In her frederix slach.

Hermen van rechter xij merghen.

dit hoert hermen van rechter vj merghen. Seijne ter culen ii½ merghen. Ghert wijferdijnck iij½ merghen.

Ffrederick van der Eeze xvj merghen iiij hont.

dijt hoert Jacob van der Eeze.

Gherbert ten bussche xvj merghen iij hont LXXX roden.

dijt hoert ghert ten water viij merghen iij hont LXXX roden. Reijnelt ten bussche viij merghen.

Roede coepszoen tijde viij merghen.

dijt hoert den cloester van wijndesem.

Hijlle reets xxiiij merghen.

dijt hoert Johan bolle.

Arent van renen xxxiij merghen.

dijt hoert Johan van neerte iii½ merghen. werner scherer ende bette paels x½ merghen. Die beghijnen in der nijen strate iiij merghen. Dat cloester toe bronepe ij merghen. Derck van koeten ii½ merghen. Johan van rechter iij½ merghen. Arent blanckenvoerd ij merghen. Dat cloester toe clarenwater v merghen.

Lene van eme xv merghen.

dijt hoert znauels kijnder vij½ merghen. willem visschers erfghen. ij merghen iiij½ hont. Johan van wijtman ij merghen iiij½ hont.

Euert van Koeten xvj merghen.

dijt hoert her henric van koeten viij merghen. Derck van koeten vj merghen.

Summa van her frederics slach facit CXLI merghen i hont LXXX roden.

In Haerste.

Sancte Mijcheel vj merghen.
dijt hoert Johan seijnen zoen.
Henric holleken viij merghen.
dijt hoert volkeer holleken.
Mense holleken iiij merghen.
dijt hoert armghert van reedze.
Johannes van loenresloet xij merghen.
dijt hoert snauels erfghen.
Hermen diesemer vj merghen.
dijt hoert alert paghe.
Bertolt ten haue vj merghen.
dijt hoert den cloester van wijndesem iij merghen. Nese altgherdijnghes iij merghen.
Joerdeming vi merghen.
dijt hoert albert van bremen.
Hauerijng ende kamphues xij merghen.
dijt hoert Jacob arentsz. vj merghen. henric van ijrte vj merghen.
Henric van Haerste vj merghen.
dijt hoert nesse altgherdijnghes.

Summa van haerster slach facit LXVI merghen.

In diese.

Derck Zijberdijnck xxij merghen i½ hont.
dijt hoert Johan ten bussche v merghen i½ hont. Johan voerne vj merghen. Mette peijnges iiij merghen. Johan lukensz. toe spoelde iiij merghen. ghert van lancenhorst ende seijne ter culen i½ [merghen]. die coster van mastebroick i½ merghen.
Cijze ter houen xij merghen.
dijt hoert stijne ter haer vi½ merghen. teelman kaele ii½ merghen. arent sticker iij merghen.

Henric van Essen xij merghen.

dijt hoert koekeman v$\frac{1}{2}$ merghen. hermen van Rechteren vi$\frac{1}{2}$ merghen.

Camphues tijasen kunblicken ende zunbnan xxvj merghen iij hont.

Dunnijng ix merghen ij hont.

Heijne assen iij merghen.

Lambert van diese ix merghen.

Die heijlighe ghiest ix merghen.

Buteman ende stubbeler vi$\frac{1}{2}$ merghen.

Stubbekens guet ix merghen.

Die onnesaltene ende duuelbant xxvii$\frac{1}{2}$ merghen.

Luken hildering renzing rilbert ende andries xx merghen.

Kokeman vj merghen.

Wijllem alfersz x merghen.

dijt hoert herman busch gherbersz.

Ghert wolbersz ende hermen ten bussche xij merghen.

dijt hoert hermen busch gherbersz vi merghen. die ander ses merghen.

Meijnalt van Salne ende paghe xij merghen.

dijt hoert rotger hermenz vj merghen. alfersz. zeijghersz. ende hanijng iij merghen. Alert paghe iij merghen.

Johan wermoltsz arnolding. lubbert ten berghe xxiiij merghen.

Oede vj merghen.

Hermen van ellenberghe ende sijn neve xvi merghen iij hont.

Tade Johansz. heijne van ghenne ende ghert Johansz. xviij merghen iij hont.

Summa van deser slachte facit ij^{c}Lxiij merghen iiii$\frac{1}{2}$ hont

---

In Zalne.

Erenst van holtsende xxxvj merghen.

Berend die rode xxxiii merghen.

dijt hoert Johan die rode toe diepenheim.

Zellen guet LVj merghen iij hont.

dijt hefft hermen zelle xvij merghen. Roleff dercksz. ix merghen ij hont. ghert heijnesz. iij merghen. kerstcken die velcke viii merghen. lambert alferz. ij merghen. Maes maesz. ix merghen ij hont. cornute vij merghen v hont. de heren van belheem iiij merghen v hont. lijze dercks iij merghen.

Die heren van belheem XL merghen.

Seijne ter brugghen vi merghen.

dijt hoert derck claesz.

Hughe duwer xviij merghen.

dijt hoert henric vander haer x merghen. Johan lambertsz. viij merghen.

Summa van Zalner slach cxc merghen.

In Scelne.

Puij xij merghen.

dijt hoert Egbert peije iij merghen. Jacob hermensz iij merghen. Die beghijnen toe Campen toe sinte mijchiel vj merghen.

Johan Esschijng i½ merghen.

dijt hoert den beghijnen toe Campen toe sinte mijchiël.

Sancte Katherine iiij merghen iii hont.

dijt hoert der vicarien toe ghenemuden.

Ouercamp xxiiij merghen.

dijt hoert ghert van oex.

Seijne wolbertzoen xviij merghen. quondam ghert ten water.

dijt hoert zijze van den cloester.

Johan van Scelne xxiiij merghen.

dijt hoert claes batenberch.

Aspellanijng iiij merghen.

dijt hoert ghert van ox.

Ghert van merle xx merghen.

dijt hoert ghert van ox.
Aelt dobbeler xxiiij merghen. Roleff rutenberch.
dijt hoert henric van essen.
Die heren van belheem iiij merghen.
Wijllen steuensz. iiij merghen.
Werner rueijst xij merghen.
dijt hoert henric aeltsz. vj merghen to campen. Johan roloffz. to ghenemuden iij merghen. Johan claesz. i½ merghen. wermbolt claesz. i½ merghen.
Johan Esschijng xij merghen. quondam lubbert.
dijt hoert seijne van ijttersum.

Summa van scelner slach facit CLxiiij merghen.

Dijt is dat bluck bij der Ae. Oeldenneelre slach hoc tempore xxxii½ waer.

Derck van engehuesen xxxviij merghen.
dijt hoert henric ten water xv merghen. ghert ten water xv½ merghen. roleffs wijff van den rutenberch v merghen. henrick van haerste ii½ merghen.
Henric holleken vj merghen.
dijt hoert dien heilighen ghiest van Zwolle iij merghen. berent van merle iij merghen.
Tijbbe Zeghedijng xij merghen.
dijt hoert ghert van haerste.
Ghertrued cadeneters xij merghen.
hefft berent van merle ende ghert ter bussche elck vj merghen.
Camferbeke ende stijne xxvj merghen.
dijt hoert meijster (1) Jacob van ijttersum xvj merghen (2) Dat cloester van northoern x merghen.

---

(1) Eerst heeft vóór Jacob gestaan: Johan; doch door Johan is een streep gehaald.

(2) Vóór „Dat Cloester" heeft eerst gestaan: glijnthagen x merghen; doch dit is mede doorgehaald.

Ffrederic van der Eze xxx merghen.

Goedert van oestenwoelde xxxiij merghen.

dijt hoert hermen ten bussche xx½ merghen. (1) Claes Spaen xii½ merghen.

Henric van harstenhorst xij merghen. magister Jo. Itterijn. [Ittersum?]

dijt hoert egbert krose. henric kuijnretorff xij merghen.

Korreken ende hermen van ijerte x merghen.

dijt hoert meijster Johan van ijttersum ij merghen. egbert krose. henric kuijnretorff viij merghen. (Deze 8 hebben mogelijk tusschen beiden behoord aan Derk van Harstenhorst met zijn kinderen).

Berent rabbeken xij merghen.

dijt hoert meijster Johan van ijttersum.

Summa dat bluck bij der Ae cxci. [merghen.]

In Wijndesem sijnt vijff hoeue elck hoff is viij ware.

Grijmmen wijff xij merghen ende viii merghen.

dijt hoert werner grijmmen wijff ende oer dochter vij merghen. Herder Stael xiij merghen.

Remelt die backer xxiiij merghen.

dijt hoert willem ter ruhorst vj merghen. Gosen zeghedinck vj merghen. lamberts wijff ten acker vj merghen. hermens erfghenaeme ter ruhorst vi merghen.

Ghert taes xij merghen.

Johan lukensoen ende Johan ten water xxi merghen.

dijt hoert seijne ten water x merghen. willem coepzoen toe hasselt xj merghen.

Lubbe ludekens xij merghen.

dijt hoert ludeken ghertzoen vj merghen. znauels altaer vj merghen.

---

(1) Vóór Claas is doorgehaald: Her Johan Borchgreve ende Wigbolt van Warmeloe xii½ merghen.

Her Dijrick stael xij merghen.
dijt hoert arent sticker.
Sweder van Rechteren xxiiij merghen.
dijt hoert arent sticker xiiij merghen. ghert ten water x merghen.
Dat guet ten berghe xxiiij merghen.
dijt hoert volkier holleken xij merghen (1). die beghijne toe almeloe iiij merghen. Jacob ten waters kijnder viij merghen.
Wolter stellinck vj merghen.
dijt hoert Johan holleken.
Wolbert van wijndesem xxiiij merghen.
dijt hoert ghert van eme ij merghen. ghert mulert ix merghen. Die stad zwolle xiij merghen. (Die 13 hebben denkelijk tusschen beiden aan Hermen ten Bussche Tijmensz. toebehoord).
Oddijng xxiiij merghen.
dijt hoert reijnolt (2) van den cloester viij merghen. dat cloester in den berch viij merghen. hoc tempore Jacob die vrede viii merghen.
Meijnolt van wijndesem xlviij merghen.
dijt hoert g . . . . . godenzoen. (Heer Derk van Harxen heeft denkelijk deze voor hem gehad).

Summa van Wijndesemer slach facit ij^c^xl merghen.

In ijttersum.

Seijne van ijtersum xxiiij merghen.
Hilbrant op der weteringhen xviij merghen.

---

(1) Hierop volgde, maar is doorgeslagen: willem visschers erfghenamen viii merghen. lambert van ijrte iiij merghen. groote slachecken iiij merghen. Ook staat op den kant, maar niet doorgehaald: Enghelant, Vranckrijke.

(2) Doorgehaald *zijze*.

dijt hoert wilberts erffghenamen van ijttersum.
Johan van wijtmen xii merghen.
dit hoert reijnolt ten bussche.
Wijchman toe ijttersum xviij merghen.
dijt hoert Joan wijchmans.
Robert van verneborch xviij merghen.
dijt hoert die heilighe gheest toe campen.
Claes van ijttersum xxiiij merghen.
Die stad van hasselt lxxiiij merghen.
Roloff van ijttersum xxxix merghen.
dijt hoert meijster Johan van ijttersum.
Robert van ijttersum xxxvi merghen.
dijt hoert meijster Johan van ijttersum.

Summa van ijttersum facit ij^{c}Lxiii merghen.

Dijt is op dodijng rijt.

Hermen andriesz. vi merghen.
dijt hoert alert paghe.
Henric holleken iiij merghen ij hout.
dijt hoert den cloester in den berch. (Tusschen beiden denkelijk toebehoord aan Johan Holleken).
Egbert die veer ii½ merghen.
dijt hoert dien susteren toe hasselt.

Summa van Dodijngrijt facit xiii merghen.

In Herkeloe hoc tempore xxxij waer.

Johan van kortrijck xxx merghen.
dijt hoert hanneken van kortrijck Johan bentinck wijff.
Ludeken van eerde xxx merghen.
dijt hoert Johan voeluoet.
Reijneken die molner viij merghen.

dijt hoert ghert noert.
Arent mulert viij merghen.
dijt hoert znauels erffghenamen.
Lubbert noertssche xx merghen iij hont.
Egbert die veer xiii½ merghen.
dijt hoert Alijt van kerler.
Die heilighe ghiest to hasselt xii½ merghen.
Seijne mulert xi merghen.
Johan Zelle xi merghen.
dijt hoert den cloester in den berch.
Hermen ten mersssche xxi½ merghen.
dijt hoert lucken Johansz. v merghen iiij hont. luken voersz sijn wijf ii½ merghen ii hont. Derck van wijtmen ij merghen v hont. ghert van tijuecampe v merghen iiij hont. Ffrederick van baeck iiij merghen ij hont.

Summa van herkeloe CLXV½ merghen.

In Spoelde.

Henric van wilsem xix merghen iij hont.
dijt hoert den cloester van wijndesem.
Wolter stellijng vi½ hont.
dijt hoert den cloester van wijndesem.
Sroeder derckz xij merghen.
dijt hoert hughe alerdesz. kersteken noerst gherbrich sijn suster.
Johan hillenberch xij merghen.
dijt hoert ghert stellijnck viij merghen. Johan holleken iiij merghen.
Peter van bullick ix merghen ende wermer Johansz iii merghen.
dijt hoert dien heilighen ghiest toe Zwolle.
Albert Mulert xxiiij merghen.
dijt hoert ghert mulert v merghen i½ hont. seijne mulert

v merghen i½ hont. egbert mulert vii½ merghen. claes van ijttersum vj merghen.

Werner Johansz. ix merghen.

dijt hoert wolter sobbe iiii½ merghen. Alijt berniers iiii½ merghen.

Die Canonijke to Deuenter ix merghen.

Ghert van Spoelde xvij hont xxx roden.

dijt hoert znauels erffghenamen.

Summa van Spoelderslach facit cvi merghen v hont xxx roden.

In Zuthem.

Kerstans ix merghen.

dijt hoert znauels erffghenamen.

Henric van stedelick ix merghen LXX roden.

dijt hoert znauels erffghenamen.

Claes van diese vj merghen.

dijt hoert willem claessoens erffghenamen.

Putepans vj merghen.

dijt hoert willem claessoens erffghenamen.

Henric van Wilsem vi merghen.

dijt hoert lijze Derck claessoens wijff ende heijne wenke.

Alijt van Zuthem XLviij merghen.

Summa van Zuthemerslach facit LXXXiiij merghen LXX roden.

In Zwolre merke.

Die heren van belheem LIX merghen.

Hughe duwer iij merghen.

dijt hoert Jacob hermenssz.

Lubbert die oelde xij merghen.

dijt hoert alfer zeijghersz. ende hanijng.

Lutghert ter haselt ix merghen.

dijt hoert Johan ter haselt.

Johan van der staphorst x½ merghen.

dijt hoert Johan van Tijuer iiij merghen i½ hont. Johan van hoenhorst i merghen. Die vicarie toe hasselt ii½ merghen LXXV roden. henric ter haer ii½ merghen LXXV roden.

Wijgher petersz. iii½ merghen.

dijt hoert lueken kaele.

Johan wolterssoen iii½ merghen.

dijt hoert hermen wolterssoen.

Bernijer coepsoen iii½ merghen.

dijt hoert arent claesz x½ hont. her Johan otter x½ hont.

Alijt des rouers xij merghen.

dijt hoert wijssemer vij merghen. mouwes willemsz. v merghen.

Sancte ghertrued van campen xv merghen.

Henric holleken vj merghen v hont xx roden.

dijt hoert mouwers ten sanduoerd iii½ merghen. hermen coepsoens wijff ende oren kijnderen ij merghen ij hont xx roden.

Johan van vrachten v merghen LXXX roden.

dijt hoert den heilighen ghiest toe ghenemuden.

Henric holleken ix merghen.

Henric van Roderloe xviij merghen.

dijt hoert hermens kijnder toe assendorp viij merghen i½ hont. dat ander berent van roderloe.

Volkier hongher iij merghen.

dijt hoert van roderloe.

Gheert Hakel xxiiij merghen.

dijt hoert Johan holleken.

Die beghijnen vi merghen.

dat hoert arent alfersz.

Die wedeme xxj merghen.

Die prouestije xviij merghen.

Peter daust iiij hont.
dijt hoert coep tijdemensz.

Summa van Zwolremarke facit ij^{c}xlij merghen iiij hont.

Die stad van Zwolle ij^{c} ende x merghen.
Dat slach van voerst v^{c} merghen.
Die stat van wijlsem xxxij merghen.
Die biscop van vtrecht vj^{c}xxvij merghen.
Die wijel biscop XLV merghen.

Sallick ende Wilzem.

Herman van vterwijck ende buchorst c merghen en xij.
Ffrederic van der Eze xxvij merghen.
Johan kanneken xxvij merghen.
Willem van damme xij.
Lambert ende lammeken ix merghen.
Wolter stellinck xxxviij merghen iiij hont L roden.
dijt hoert helmich stellinck xxviij merghen. hermen stellijng iiii$\frac{1}{2}$ merghen. wolter stellijng Johansz. vi merghen ij hont.
Johan van der staphorst ix merghen.
dijt hoert Johan van holtsteijnde iiii$\frac{1}{2}$ merghen. Egbert mulert iiii$\frac{1}{2}$ merghen.
Lammeken ter vecht xxxix merghen.
dijt hoert peter luwertsz. xviij merghen. hermen van der vechte xxj merghen.
Trude van vterwijck xv merghen.
dijt hoert gosen ommeloep iiij merghen. henric die wrede iii$\frac{1}{2}$ merghen. coenraet ten toerne iij merghen. arent rouer iij merghen. bernijer van buren i$\frac{1}{2}$ merghen.
Tijdeman bruijn xv merghen.

Summa van Zallic ende Wilzem iij^{c}iij merghen iiii$\frac{1}{2}$ hont.

Sallick ende Wijlzem.

Machorijs aeltzoene xix merghen iij hont.
dijt hoert tijdeman lukensz kijnder ix merghen iiii½ hont.
Johan claessz. iij merghen. gosen kisteken ii½ merghen.
bernijer van bueren ii½ merghen.
Claes van den Sonnenberghe xviij merghen iiij hont L roden.
dijt hoert arent van den sonnenberghe xiiij merghen.
henric Johansz. iiij merghen iiij hont.
Gherlich van den vene xxj merghen.
dijt hoert arent van benthem x merghen.
Lammeken alferssz. xvj merghen.
dijt hoert alfer rodenkoe.
Rodenkoc xi merghen.
dijt hoert reijneken van den rutenberghe v½ merghen.
wenemer bast v½ merghen.
Helmich die zuer vii½ merghen.
dijt hoert Jacob brant ende euert gosensz. vi merghen.
ghert van erighen i½ merghen.
Her godeuaert iij merghen.
dijt hoert den kerckheer van ijselmuden.
Ghert van voerste iij merghen.
dijt hoert ghert van ergen.
Kreijen wijff mijt oere gheselschap ix merghen.
dijt hoert tijdeman van der weden iij merghen. Johan voern vi merghen. (Deze denkelijk opgevolgd aan Rijkwijn Budel en Derk Knijff, elk voor 3 morgen).
Tredebusch ix merghen.
dijt hoert aelt vloet.
Eernst van holtsende xxvij merghen iiij hont L roden.
dijt hoert Johan van holtsende.
Johan dulman xxii½ merghen.
dijt hoert herbert van anse.
Gheert de veer xxii½ merghen.

dat hoert alijt van kerler vii½ merghen. rendes erfgenamen vi merghen, lubbert degre iiii½ merghen. Jacob lukensz. erfgenamen iiii½ merghen.

Rixten acker iiij merghen.

Hermen waersouwe xij merghen.

dijt hoert willem volqwijnssz. vi merghen. ghert russche vj merghen.

Luken gosensz. ende roloff Johansz. x merghen i hont LXXX roden.

dijt hoert bertolt lukensz. erfgenamen.

Johan voeren xx merghen.

dijt hoert gosen van holtsende ix merghen ij hont L roden.

Luken hermensz. xvj merghen.

dijt hoert den cloester toe bronope ix merghen. Alfer cremers wijff vij merghen.

Ladewijck haghen xiiij merghen.

dijt hoert hermen kruse.

Johan van hoekelem iij merghen.

dijt hoert hermen cruse brunbaerdes wijff i½ merghen. koenraet hauermans erfgenamen i½ merghen.

Hermen van westenrade Johanssz. xxiiij merghen i½ hont.

Johan Elijszoen xxv merghen i hont.

dit hoert den cloester op den Zwol toe sinte Johans Camp.

Berent Zelle vj hont.

dijt hoert derck haghensoens kijnder.

Die stad van ghenemuden xxxi merghen.

Johan van den Campe x merghen.

dijt hoert reijnolt ten bussche iiij merghen. hermen wolterszoen ende arent cleijsz. vi merghen.

Die zwagher iij merghen.

dijt hoert toe clarenwater.

Heijne die velike vii merghen i hont.

dijt hoert ghijsbert die velike.

Buerman ij merghen i hont.

Claes henricsz ij merghen i hont.
Ffrederic stoijuc iiij merghen ij hont.

Summa van Zallic ende Wilsem facit iij^{c}LXXX merghen i hont XXX roden.

Dijt is dat madelant in den lande van der harstehorst.

Johan van buckhorst ij hont LXX roden.
dijt hoert wijllem doghet.
Gelpert van herstenhorst iiij merghen LX roden.
dijt hoert wijllem doghet.
Egbert die pelser viij hont.
dijt hoert henric Johanssz.
Bette westen wijndes ij hont XXX roden.
dijt hoert henric Johansz.
Hermen van westenraede Jans sone ij hont XXX roden.
Hermen van westenraede viij merghen.
dijt hoert arent sticker iiij merghen. Johan ten veldhuis iiij merghen.
Lubbert van harstenhorst X hont.
dijt hoert kamferbeke vij hont. alfer wenemerssz. iij hont.
Rutenberch viij hont XC roden.
dijt hoert haken wijff van den rutenberch dercksz.
Ghert baers vij hont LXV roden.
dijt hoert gosen van holtsende iiij hont. volkier Johansz. ij hont LXV roden.
Die koster van wijlsem i hont XXX roden.
Derck van kerler viij hont LXV roden.
dijt hoert wijllem doghet.
Henric willemsz. ij merghen.
dijt hoert willem doghet.
Henric van harstenhorst ij merghen.
dijt hoert den cloester in den berch.
Gherloff van den vene ij hont XV roden.

dijt hoert Jelijs van scherpenzeel.
Johan voeren iiij hont LV roden.
dijt hoert gosen van holtsende.

Summa van den madenlande van harstenhorst facit xxvi merghen v roden.

Dijt sijn die made van wilsem.

Die pape van wijlsem x hont LXXIIIJ roden.
Die kercke van wijlsem v hont xv roden.
Coep reijggers iii½ merghen.
dijt hoert Johan van buchorst xiij hont. Jacob coepsz. iiij hont. huijsmans iiij hont.
Johan voeren ij merghen xv roden.
dijt hoert gosen van holtsende.
Lambert van ijselmuden ende lammeken alfersz. viii hont XLV roden.
dijt hoert ghert wittop iiij hont xxii½ roden. henric olijslagher iiij hont xxii½ roden.
Claes van deijle ij merghen XL roden.
dijt hoert Johan zijl.
Johan kenneken ix hont LV roden.
dijt hoert ghert wittop.
Gosen van wijlsem vii hont LX roden.
dijt hoert robert westen wijnt.
Roleff Johanssz. iiij merghen i hont LXXX roden.
dijt hoert ghert russche.
Arent netiken ix hont xxv roden.
dijt hoert henric arendesz.
Johan van den vene ende cleijs van santen vij hont.
dijt hoert hertewijck tijmenz. her herman glouweken ende otto gleuweken.
Bette westen wijndes x hont.
dijt hoert robert westen wijnt.
Mathijs bokel ix hont XCV roden.

dijt hoert ghert wittop hont. dat ander dien beghijnen in der nijen strate.

Ghese Kortinck iij hont.
dijt hoert ghert wittop.

Ludeken gosensz. ii½ merghen.
dijt hoert gosen koren market.

Johan van hokelem iij hont LXii½ roden.
dijt hoert ghert wittop.

Hermen van westenrode LXXV roden.
dijt hoert robert westen wijnt.

Arent bij der kercken ende euert van den toerne xi hont xv roden.
dijt hoert ghert snellert.

Die pape van Campen i hont LXXX roden.

Tijdeman ruijssche xi½ hont.
dijt hoert ghert ruijssche.

Euert van den dale iij hont.
dijt hoert robert westen wijnt i½ hont. henric kisteken i½ hont.

Henric wijllemsz. iiij hont xxxviij roden.
dijt hoert robert westen wijnt ij hont xix roden. henric kisteken ij hont xix roden.

Willem dercksz. ij merghen LXXV roden.
dijt hoert robert westen wijnt i merghen xxxvii½ roden. henric kisteken j merghen xxxvii½ roden.

Lodewicks erfgenamen ix hont.
dijt hoert ghert snellert.

Johan voern iiij hont LV roden.
dijt hoert gosen van holtsende.

Lubbert ouerdijck i merghen.
dijt hoert auerdijck.

Snauelt ter horst ij hont XLV roden.

Johan van bomel ix hont Liij roden.
dijt hoert heijne robertz.

Johan van borkel ij hont LX roden.

dijt hoert henric olijslagher.
Wolter stellijng ij hont LX roden.
dijt hoert henric olijslagher.
Die oerdinghe ix hont.
dijt hoert gosen ruijssche iij hont. her henric arendesz. iij hont. die heilighe ghiest toe wilsem i hont. peter snellert i hont. die dijckgreue van Zallant van mijns heren weghen i hont.
Dat hamerken v hont xxx roden.
dijt hoert Kamferbeke iij hont Liii½ roden. robert westen wijnt i hont LXXvi½ roden.
Derck foijsen soens kijnder LXX roden.
dijt hoert dien heilighen ghiest toe wijlsem.
Die stad van wilsem viij merghen.
Engbert oelrixzoen ende arent bij der kercken xiiij hont.
dijt hoert henric Johanssz.
Andries woltersz. ende ghert baers ij merghen.
dijt hoert dien beghijnen in die nijestrate j merghen. Jutte hauermans j merghen.
Die beghijnen ij hont.
dijt hoert in dat oelde beghijn hues toe Campen.
Alijt van wilsem LX roden.
Mathias van vterwijck iiij merghen ii½ hont.
dijt hoert gosen koernmarcket.
Johan van buckhorst ij merghen.
dijt hoert ghert van buchorst.
Jacob wernerssz. ij merghen x roden.
dijt hoert ghert wittop ½ merghen. Dat ander mathias Jacobsz.
Gelpert marisses LXXj roden.
dijt hoert Johan hesselsz.

Summa van den made van wilzem facit LXX merghen iiij hont LXXiii½ roden.

Opt zwijn-legher.

Johan wijerszoen iij merghen ii hont.
dijt hoert hermen arendes zoen.
Henric sack xvj hont.
dijt hoert henric Johanssz.
Nese muijs iij hont XL roden.
Ghert wijncoep v hont.
dijt hoert hermen arendes.
Jutte witten iiij hont.
Pelgrijm voeren iiij merghen iij hont LX roden.
dijt hoert coenraet geijijc j merghen ij hont xxxvi½ roden. Claes willemss. i merghen ij hont xxxvii½ roden. Jacob riet j merghen iiij hont LXXXV roden.
Henric die zuer j merghen LXX roden.
dijt hoert Jacob riet.
Ghert ffrederixz viij merghen ij hont LXXXV roden.
dijt hoert sijmon Dercksz. vij merghen ij hont LXXXV roden. ghijse euertsz i merghen.
Tijde geijijen xi hont XXX roden.
dijt hoert willem rijsenberch.
Hijlle reets xiiij merghen ij hont LXXX roden.
dijt hoert Jacob riet.
Jacob Hubertes xxj merghen iiij hont.
dijt hoert van enghen.
Claes van der Sneeck v hont xxxiij roden.
Johan van cadelen xiiij hont LXX roden.
dijt hoert wolter stellijnck Johanssz.
Grete aelts v merghen v hont LXV roden.
dijt hoert ghert van enghen.
Sttjne plonijs xi merghen i hont LXXX roden.
dijt hoert Jutte werners scherers wijff iiii½ merghen. Johan voerne hermensz. vi merghen iiiij hont LXXX roden.
Johan voern vi merghen v hont.

dijt hoert gosen van boltsende.

Ladewich suuel ij merghen iiij hont LXX roden.

dijt hoert rijqwijn mouwers.

Die heilighe ghiest viij hont xc roden.

dijt hoert ghert van engen.

Ludeken hermenssz. xiiij hont LXXXV roden.

dijt hoert henric bije ende Johan wolf.

Hermen die grote ij merghen iiij hont x roden.

dijt hoert gosen van boltsende.

Ghert van wilsem ende Claes woltersz. iiij merghen ij hont.

dit hoert lubbe alfer cremers wijff xiij hont. die seken bauen die kercke ij merghen ij hont.

Die beghijnen xvij hont xxx roden.

Coep scijnenz. iiij merghen v hont.

dijt hoert wijllems erfghenamen van vellen ij merghen. Coenraet bauermans erffghenamen ij merghen v hont.

Haghedoern xvij hont xxx roden.

dijt hoert euert budels wijff.

Bette wolters iiij hont L roden.

dijt hoert onser vrouwen.

Ffemme reets vi merghen ij hont.

dijt hoert herbert van anse.

Ghert die veer vij merghen LXXX roden.

dijt hoert otte clijnghen ij merghen. Derck van sallan dat ander.

Dat goet ten acker xvi merghen.

Machorijs aeltzoen vi merghen ij hont.

dijt hoert henric bije ende Johan wulf iiii½ merghen. gosen budel ij merghen.

Tijdeman bruijn xij merghen ij hont.

Lammeken ter vecht ix hont LV roden.

dijt hoert hermen van der vecht.

Erenst van holtsende v hont LXX roden.

dijt hoert herman van der vecht.

Egbert spaen vi merghen i hont.
dijt hoert den sieken toe campen.
Egbert van kreijenscote vij hont LXXX roden.
dijt hoert lubbert die gire.
Hermen van westenrade Johanssz. iiij merghen.
dijt hoert claes schoemaker toe Zwolle.
Ffemme lamberts ende oer geselschap xiiij hont LX roden.
dijt hoert willem van vellen.
Die prouest van Deuenter iii½ merghen xv roden.
Lubbe van Kunre iij hont LX roden.
Erenst van den sonnenberghe ix merghen iiij hont xv roden.
dijt hoert frederic die vleijschouwer.
Egbert derckesz. j merghen.
dijt hoert henric Johanssz.
Arent ten brijncke x hont.
dijt hoert claes ten brijncke.
Hermen van vterwijck xxvij merghen.
Gherloff ten koerenmarcket xvij merghen iij hont.
dijt hoert gosen koeren marckets dochter xv merghen v hont. tijmen schuersack x hont.
Aelt dobbeler xi merghen.
dit hoert willem van vellens erfgenamen vi merghen. roloff van rutenberghe iiij merghen.
Alijt reets vij hont xxx roden.
Pelgrijm gosensz. v merghen.
dijt hoert boeleman arendesz.
Trude van vterwijck ende oer kijnder vij merghen iiij hont xxx roden.
dijt hoert rijqwijn mouwerzoen.
Claes van den sonnenberghe xij merghen i hont.
dit hoert arent van sonnenberghe x merghen i hont. henric Johansz. ij merghen.

Summa dat zwijnlegher facit ij^{c}LXXvij merghen v hont LXviij roden.

Die made van ijselmuden.

Stumpeken i merghen xc roden.
  dijt hoert tijman schuersack.
Ghert van holtsende iiij merghen iii½ hont.
  dijt hoert tijman geijije.
Die kercke ij merghen v hont xx roden.
Die koster vij hont Lxx roden.
Lambert van ijselmuden ix merghen.
  dijt hoert erenst van ijselmuden erfgenamen.
Wolter stellinck vj merghen i hont xx roden.
  dijt hoert wolter stellinck Johanssz.
Bertolt daer bouen viij hont.
  dijt hoert ghert stellinck.
Helmich de zuijr iiij merghen xxv roden.
Wijnolt haghenijng vi merghen v hont.
  dijt hoert hermen stellinck.
Her Godeuaert iij merghen iiij hont xviij roden.
  dijt hoert den kerckhere.
Her Johan van ijselmuden mijt sijnre gheselschap xi hont xxx roden.
  dijt hoert sante elzeben altaer.
Hermen bloke xiiij hont xL roden.
  dijt hoert Johan van holtesende.
Hessel alfersz. iiij merghen iiij hont xxx roden.
  dijt hoert Tijman schuerzack.
Lammeken alferz. v merghen ij hont Lxxx roden.
  dit hoert alfer rodenkoe.
Lambert reijghersz. viij hont xxv roden.
  dijt hoert wijllem reijgher.

Summa ijselmuder maden Lvj merghen iiij hont xcviij roden.

Tusschen den borghe ende den broke.

Ghert die veer iiij merghen ij hont LXXV roden.
dijt hoert ene ghiestelike vrouwe ende woent bij snauel.
Lammeken ter vechte vj merghen iiij hont X roden.
dijt hoert erenstes kijnder van mijllinghen.
Arent stumpe X merghen iiij hont LX roden.
dijt hoert ghert mulert vij merghen i hont LX roden.
Seijne mulert iii½ merghen.
Dat guet ten acker V merghen iiij hont XXXV roden.
Hermen van vterwijck xi merghen V hont LXV roden.
Stumpeken iiij merghen j hont XXX roden.
dijt hoert Johan van den cloester.
Arent ten brijncke iiij merghen V hont LV roden.
dijt hoert claes ten brijncke.
Lubbe van Kunre V merghen XL roden.
dijt hoert hermen nellenberch dat verwaert reijner wagheruer.
Aelt dobbeler iij merghen ij hont LXX roden.
dijt hoert roleff van den rutenberghe.
Her godeuaert vi merghen XXXV roden.
dijt hoert den kerckheren van ijselmuden.
Hijlle van zeijs iij merghen i hont XL roden.
dijt hoert hermen stellinck.
Lammeken alferssz. viij merghen ij hont XX roden.
dijt hoert alfer rodenkoc.
Her Johan van ijselmuden vij merghen XV roden.
dijt hoert sante elseben altaer.
Meijster peter ij merghen.
dijt hoert alfer cremer.
Dat altaer j merghen XXX roden.
dit huert sante mertens altaer toe ijselmuden.
Bertolt daer bouen V merghen iij hont LXX roden.
dijt hoert alfer cremer iij merghen. Ghert stellinc ii½ merghen LXX roden.

Die koster ij hont xxxv roden.
Wijnolt haghenijng iiij merghen iiij hont.
dit hoert Jacob reet v hont. otto van holtsende vij hont. de kercke i merghen. Johan van putten x hont.
Die kercke ii½ merghen LXX roden.
Gherbert van holtsende ix merghen.
dit hoert otto van holtsende iiij merghen. tijdeman geijije v merghen.
Lambert reijghersz. xi merghen iiij hont L roden.
dit hoert alfer cremer xii½ hont. Johan van holtsende iiij merghen ½ hont mijn. gosen van holtsende v merghen iiii½ hont.
Wolter stelling vij merghen iiij hont xxx roden.
dit hoert wolter stellijng Johansz.
Helmijch de zuijr vij merghen iij hont xv roden.
dijt hoert hermen kruse vi½ merghen.
Hermen de bleke vj merghen j hont xxx roden.
dit hoert Johan van holtsende.
Tijde geijije x merghen iij hont.
dit hoert willem rijsenberch.
Tijde wulfsz xvi hont XLV roden.
Hermen pape ij merghen x roden.
dit hoert femme reijghers ende reijghers erfgenamen vij hont v roden. drullinck vi hont v roden.
Stijne plonijs x hont x rode.
dit hoert Jacob reet.
Euert heijnenz iij merghen LXXXV roden.
Ghert ere ij hont XL roden.
dit hoert gosen van holtsende.
Wolter die witte vij hont.
dit hoert gosen van holtsende.
Coep hongher vij hont.
dijt hoert tijdema geijije.
Egbert de veer iii½ hont.
dit hoert Derck van Sallan.

Grete van westenholte iii½ hont.
dit hoert gosen van holtsende.
Coep van buer ende wigher zwederssz. v merghen iiij hont xxv roden.
dit hoert wolter stellinc johannsz. ij merghen iiij hont xxv roden. tijmen geijije ij merghen.
Wolter de wijse ende sijn ghesellen v merghen v hont.
dit hoert coep van bueren i merghen ende wolter ten toerne xi hont.
Erenst van holtsende xx merghen ij hont x roden.
dijt hoert Johan van holtsende xij merghen ij hout x roden ende bette van holtsende viij merghen.
Henric stellinck iiij merghen.
Tijde buuffer x hont.
Hessel alferssz. iiij merghen.
Stebele ende Johan van graffhorst v merghen.
Erenst elijsz. ende wolter de wijse iiij merghen v hont.
dit hoert bette van holtsende.
Claes ter vecht ende sijn gheselschap ij merghen iiij hont L roden.
dit hoert ffemme reijghers ende reijghers erffgenamen.
Wijllem morre xiiij hont.
dit hoert tijmen rode.
Die kercke v hont.
dat hoert der kercke van ijselmuden.
Hijlle Wijchmans iiij merghen ij hont.
dit hoert sinte nijcolaus memorie i merghen. wolter johannssz. viij hont. arent van den sonnenberghe ij merghen i hont.

Summa tusschen den berghe ende den broke ij°xxxvij merghen ii½ hont.

In die Reken.

Wijnalt van der helle li½ hont.

dijt hoert johan van holtsende.
Hille wijchmans ix hont LXXXV roden.
dijt hoert johan van holtsende.
Wolter de wijse x hont LXX roden.
Her godeuert xi hont xx roden.
dit hoert der kercke van ijselmuden.
Alfer wolteJssz. iij merghen ij hont LXXX roden.
Euert heijnesz. ij merghen.
Henric stellinc LXXV roden.
dit hoert henrics dochter.
Claes ter vecht ij hont LXV roden.
dit hoert fenne reijghers.
Gele bijle iiij hont.
dit hoert Johan van holtsende.
Helmijch de zuijr ij merghen v hont.
dit hoert Jacob Brant.
Gherbert van holtsende xiiij hont L roden.
Die kercke vij hont XLV roden.
Tijde geijijen iij hont.
dit huert willem rijsenberch.
Heijne voeren ij hont XXXV roden.
Dit hoert Johan van holtsende.
Hermen bleke iiij hont.
dit hoert Johan van holtsende.
Melijs putte v hont.
dijt hoert boelman putte.

Summa de reken facit xix merghen ij hont LXXV roden.

Ter venerijt.

Johan de velike iiij merghen ij hont.
dit hoert kersteken de velike ij merghen. heijne euertsz. erffgen. i½ merghen.
Euert rulling ix merghen ij hont.

dit hoert heijne euerdes erffgen.
Tijdeman wolterssz. iij merghen i hont.
dit hoert roleff dercksz.
Lodewich suuel xij merghen iij hont.
dit hoert roleff dercksz. iiii½ merghen. Jacob hermenssz. ii½ merghen. Dat cloester toe bronope vi merghen.
Ghert zelenzoen vi merghen.
dit hoert lambert alferssz.
Die steenhues maed iiij merghen iij hont.
dijt hoert wijllem zwederssz. ij merghen i½ hont.
Arent ten brincke iij merghen v½ hont.
Dit hoert lambert alferssz.

Summa ten veenrijt facit xliii½ merghen ii½ hont.

Die made toe ghenemuden.

Die pape van ghenemuden iiij merghen ij hont.
Grete vrederix ii½ merghen l roden.
dit hoert derck tijmenssz.
Lubbert petersz. ij merghen.
dit hoert derck tijmenssz. dat hoert Jacob Jacobssz. ende lubbert bernijers.
Berneer coepsz. iiij hont.
dit hoert lubbert berneersz. i hont xxxiii½ roden. Johan otter i hont xxxiii½ roden. Jacob Jacobsz. i hont xxxiii½ roden.
Sander iii½ hont.
dit hoert Johan ten ouer. Henric die goijer. Johan scelen.
Bene op der zee ii½ merghen.
dit hoert henric wulf.
Gherbert ten haue ende sijn gheselschap iiij merghen.
dit hoert olgher scutemaker ij merghen. hughe albertsz. i merghen. henric sijmenssz. i merghen.
Ghert die veer x merghen ij hont lxxx rode.

dijt hoert berent Johansz. ij merghen Lvj roden. arent cleijssz. i merghen xxviij. henric cleijssz. i merghen xxviij roden. wermbolt cleijssz. ij merghen Lvj roden. cleijs wermboldssz. ij merghen Lvj roden. Johan cleijssz. ij merghen Lvj roden.

Dullemans maet xvj hont Lxx roden.

dit hoert hermen euertsz.

Claes neghel iij merghen v hont xxx roden.

dit hoert derck tijmenssz.

Cannen maed vij merghen ij hont.

dit hoert arent cleijssz. xi hont. Johan Otter xi hont. dat cloester toe bronope xi hont. wobbe mouwers.

Hijllebrants maed iij merghen i hont.

dit hoert Meijnert ende willem albertssz. ij merghen. henric de goijer vij hont.

Hermen ten haghen ende Claes wolterssz. vij merghen i hont.

dit hoert griete hermens ceeps wijff ii½ merghen. lubbert bernijerssz. ende Johan hermenssz. ij merghen. stulekens oert frederic vrilinck toe Zwolle ½ merghen. Jacob de velcke dat ander.

Werner heijnenz. i½ merghen.

dit hoert grete hermen kopes wedue.

Wijgher peterssz. iij hont.

Dat hoert lubbert bernijerssz. ende Jacob iacobssz.

Die brande maed iij merghen i hont.

dit hoert lubbert bernijerssz. ½ merghen xvi½ roden. Johan otter vij hont xci½ roden Jacob iacobsz. vii hont xci½ roden.

Buerman i merghen i hont.

dijt hoert Johan clawessz.

Die schutemaker ix hont xL roden.

dit hoert hermen euertsz.

Johan euertssz. viii hont Lxxx roden.

dit hoert Johan clawessz.

Coep ten oerde iiij merghen ij hont.
dit hoert grete hermenssz. wedue i½ merghen.
Stijne plonijs iiij hont.
Hermen douwer vj merghen iiij hont.
dit hoert henric ten wetersteens erffgenamen xvii hont.
berent heijnenssz. ende henric beretssz. iij merghen.
Johan cleijssz. ende wermbolt cleijssz. i merghen.
Die Camper maed iij merghen v hont x roden.
dit hoert berent heijnensz. i½ merghen x roden. Johan otter ghert lambertsz. xiiij hont.
Wijgher ten watersteijne v merghen.
dit hoert meijster Johan van ijtersum i½ merghen. henric cleijssz. i merghen. Jutte ten wettersteen ii½ merghen.
Claes wolterssz. v hont.
Bureman vi merghen ij hont.
dit hoert wobbe mouwers ende werner buseman iii½ merghen.
Euert mutse ii½ merghen LX roden.
dijt hoert lijze derck claessoens wijff ende heijne wenke.
Claes meijhof ende Johan coepsz. ii½ merghen LX roden.
dijt hoert der kercke toe hasselt.
Hermen van hoenloe ix merghen iij hont.
dit hoert bertolt haghen.
Die tolner xiij hont xx roden.
dijt hoert henric bruijnssz. vij hont xx roden. arent cleijssz. i merghen.
Cleijs henrixz. iij hont XL roden.
dit hoert Jacob Jacobsz. ende lijze derck claessz. wijff.
Ludeken reet i hont.
dit hoert grete hermen Coepsoens wedue.
Johan wolterssz. iiij hont xxv roden.
dijt hoert Johan hollen ii hont. luken arentz.

Sancte nijcolaus ende sijn gheselschap iij hont.
Werner ten doerne i hont LX roden.

Summa van ghenemuder made facit j^c vij merghen iiij hont LXXV roden.

Die made van hasselt.

Hermen spranke ix hont LXX roden.
dit hoert henrick hermenssz. i merghen vi roden i oert. ghert mulert ii hont XLii½ roden. berent van roderloe j hont xxj roden ende i oert.
Claes waltinck ij merghen L roden.
dit hoert hughen van noertuelt.
Claes ten toerne iiij hont.
dijt hoert tijbben.
Henric holleken xvij hont xx roden.
dit hoert Johan vanden cloester.
Jutte des witten ix hont LXXV roden.
dijt hoert esken ten sande j merghen L roden. Johan Janssz. iij hont xxv roden.
Hermen andriesz. viij merghen LV roden.
dit hoert esken hermenssz. ii½ merghen. henric hermenssz. v merghen. henric die wrede iij hont.
Beerte mulers xij merghen v hont LV roden.
dijt hoert egbert mulers ix merghen ij hont LV roden. seijne mulers iii½ merghen.
Roleff van ijttersum vii½ hont.
dit hoert henric die wrede.
Lochterman ende heijne iij merghen xc roden.
dit hoert den heilighen ghiest van hasselt i merghen xxx roden. Egbert van rutenberch ende Jelijs van scherpenzeel i merghen xxx roden. gosen heijnenssz. i merghen xxx roden.
Luken van eerde vij hont.
dijt hoert Johan vueluoet.

Ghert altgherijng iiij hont LXXX roden.
  dijt hoert Johan hermenssz. kijnder.
Claes ten toerne mijt den kot graue x hont xx roden.
  dijt hoert Johan vueluoet.
Bette wolters iiij hont LX roden.
  dijt hoert stat hasselt.
Derck die grueter iiij merghen iiij hont LXXV roden.
  dijt hoert ghert mulert.
Gosen hird iiij merghen iiij hont LXXV roden.
  dit hoert den cloester in den berghe.
Arend van roderloe xiiij hont XXX roden.
  dijt hoert her hermen vateloff xiij hont XX roden.
Johan plaetman i hont x roden.
Hermen roleder v hont XX roden.
  dijt hoert ghert mulert.
Albert van gheesteren vij hont XX roden.
  dijt hoert ghert noort.
Mette van hanijng iiij merghen v hont XLV roden.
  dijt hoert den cloester toe bronope ij merghen. Johan koteken ij merghen v hont XLV roden.
Bolte XVj hont.
  dijt hoert den cloester in den berch.
Johan van bliden steden xj hont x roden.
  dit hoert albert heijnensz. ende dien heilighen ghiest van hasselt.
Ghelpert van harstenhorst ii½ merghen L roden.
  dijt hoert esken ten sande j merghen iij hont. Egbert mulert j merghen.
Mette des valkeners viij hont.
  dit hoert dien susteren bijnnen hasselt.
Die naeldener ix merghen i hont.
  dit hoert ghese van ansen ende Jutte van hoenloe.
Henric egbertssz. vii½ hont.
  dijt hoert gh. mulert.
Gosen bouman iij merghen iij hont XXXV roden.

dit hoert Johan kotteken.
Egbert mulert vij hont LXXX roden.
Hertwich hertwichssz. vij hont LXXX roden.
dijt hoert egbert van den rutenberch ende Jelijs van scherpenzeel.
Albert mulert iij hont LXXV roden.
dijt hoert henric die wrede.
Haghenbeke i merghen xc roden.
dijt hoert Johan plaetman.
Derck waghe ij merghen LXXX roden.
dit hoert henric kotteken.

Summa van Hasselder made xcij merghen ij hont XL roden.

Dijt is dat rod ende mersehmade toe voerst ende westenholter mersch ende die made toe westenholte.

Seijne wolbertzoen dat rod iiij merghen.
dit hoert toe vranchues.
Die merschmade iij merghen v hont LXXXV roden.
Westenholtermersch vii½ merghen.
Egbert daghen dat rod ende mersch xvj merghen i hont.
Die merschmade viij merghen iij hont LXXXV roden.
Alijt sobben dat rod ende mersch v merghen iiij hont.
Die merschmade viij hont XLV roden j merghen.
Glinthaghen dat rod ende mersch vj merghen.
dit hoert mechtelt glinthagens suster.
Die merschmade i merghen.
dit hoert glinthagen.
Ghert van spoelde merschmade ende westenholter mersch ende westenholter made v merghen iij hont LXV roden.
dijt hoert hermen ten busche tijmenssz.
Oelric Johanssone vi merghen iij hont LXV roden.
Ghert sticker iiij merghen iiij hont xc roden.

Wolter van voerst ende albert zeijghersz. xiij hont xxx roden.

Henric die houener merschmade westenholtermersch ende westenholter made xij merghen ij hont xx roden.

dit hoert gherdes erfgen. van ijttersum.

Johan houener merschmade ende westenholter mersch ende westenholter maed vij merghen i hont.

hier aff hebben die beghijnen ter kijnderhues i½ merghen.

Hillenberghes mersch ende westenholter made iiij merghen ij hont.

dit hoert hermen stellinck.

Johan splijtloeff mersch made ende westenholter mersch ende westenholter made xiiij merghen xx roden.

dijt hoert euert nijmeijger.

Johan van der staphorst iiij merghen j hont LXXX roden.

dit hoert Johan van tiuer.

Jacob vrese v hont LXX roden.

Claes toe zallick xi hont.

Hermen van hoenloe ix hont XL roden iiij hont L roden.

dit hoert bertolt haghen.

Wijchman bij den broeke viij hont XL roden.

dit hoert bertolt haghen.

Die biscop i hont xc roden.

dit hoert onsen here.

Groete ghert ij hont LXXX roden.

dit hoert bertolt haghen.

Summa van voerst ende westenholter rod merschmade etc. facit j^c xxiiij merghen i hont.

Dat lant van vecaten.

Johan gherdesz. viij merghen ij hont XXXV roden.

Dit hoert luken ghertsz.

Claes die rode vij merghen XL roden.
Dat voerster . . . . . xj merghen v roden.
  dijt hoert berent van roderloe.
Ghelpert van herstenhorst viij merghen i hont LX roden.
  dit hoert tijmen van der wede iiij merghen v hont,
    willem kuper vii½ hont. her willem rouer vii½ hont.
    willem doeghet v hont.
Heijne ten houe iiij merghen.
  dijt hoert tijdeman van der wede.
Johan van borcloe ij merghen.
  dit hoert willem kuper.
Die Lubber ende Albert x merghen iiij hont.
  dijt hoert euert sticker.
Hermen die koeperslagher iii½ merghen L roden.
  dit hoert lubbert vischers erffghenamen.
Die bijscop iiij merghen iiij hont x roden.
  dit hoert mijn heren van vtrecht.
Ghert cleijsen vj merghen iiij hont.
  dijt hoert lubbert vijsschers erffghenamen.
Berent olijslagher ii merghen XXX roden.
Sancte Nijcolaus ende die pape xviij merghen ij hont.
  dit hoert der kercke toe zallic xj merghen ij hont. die
    kerckhere vi merghen i hont.
Die prouest ij merghen LXV roden.
Henric van essen ij merghen LXV roden.
Die albet iiij merghen.
  dit hoert onse here van vtrecht.
Henric willemsz. ij hont XXV roden.
  dit hoert willem doeghet.
Hughe duwer iiij hont XL roden.
  dit hoert luken ter haer.
Claes van den sonnenberghe ij merghen ii hont.
  dit hoert Johan die Jonghe.
Scutte ij merghen LXXXV roden.
  dit hoert tijmen rode vii½ hont. dat ander is auer ouer.

Tredebusch xxiij hont v roden.
dijt hoert egbert die cremer.
Mathias van vterwijck xxiiij hont xxx roden.
dit hoert berent van roderloe iij hont.
Euert van eijmeren v merghen.
dit hoert Mathias hermenssz. toe campen iij hont. Egbert cremer toe zwolle iij hont. bertelt ten berghe iiij merghen.
Henrick sack xiij hont xxxv roden.
dit hoert berent van roderloe.
Heijne bijlen kijnder ii½ merghen x roden.
dit hoert willem kuper.
Egbert die pelser xvij hont XL roden.
dit hoert henric Johanssz. viij hont. reijner ter borch ix hont XL roden.
Willem van buchorst xxxij merghen ij hont.
Die Joufer van buchorst ij merghen.
Johan van buchorst iij hont LXV roden.

Summa van vecaten facit CLiiij merghen j hont XC roden.

Summa van al den Mastebroijck ende van Maden bijnnen dijken ende bijnnen mastebroick gheleghen sint te samen vi[m] ix[c]LXXvij merghen i hont LIX roden."

BIJLAGE H.

1364.

»Int jaer ons heren MCCCLXiiij.
Dit zin de Eijlande die ons stat van Campen zin toeghe-slaeghen.
Int eerste zoveninghen holt vi hoeven xij marghen.
Item hacgheningher grijnt iiij hoeuen iiii½ marghen.
Item dat Raes XXV marghen.

Item dat vter hoekkin ij hoeuen iiij marghen.
Item dat groetle hoekkin iij hoeuen xv marghen iij hont.
Item de groete Rijedhoep ij hoeuen ij marghen ij hont.
Item de cleijne Rijedhoep xxj marghen.
Item de weerder ij hoeuen j marghen.
Item de brenck bij den Esse xi hont.
Item de ghanse kvele x marghen iij hont.
Item de brenck bij de ghanse kvelen iij marghen ij hont.
Item de breuck bij den werder x hont.
Item dat groete nijelant xxxj marghen ij hont.
Item de brenck boeven dat nijelant iij hont.

Summa xxvij hoeven vi½ marghon."

Deze opgave van de oorspronkelijke grootte der Kamper eilanden is naar fol. 244 van eenen foliant der 14e eeuw, welke alsnog ter Secretarie der Stad Kampen berust, genomen. Hare echtheid wordt niet alleen door 't papier en schrift van voornoemden foliant, welke buiten allen twijfel tot de veertiende eeuw behooren, maar ook door den leeftijd der stukken te midden van welke zij in 't onderhavige Boek geplaatst is geworden, gewaarborgd, daar geen een van deze laatste ouder is dan 't jaar 1316 (met uitzondering van een stuk van 1305 achter in, specterende Gijsbert van Bucborst, zijnen vader, vrouw en zonen), geen één daarentegen jonger dan 1377.

BIJLAGE I.

1388 (31 Mei).

»Wi Johan bi der ghenaden Goeds bisscop tutrecht doen cond allen luden. dat wi ghegheven hebben onser stat,

scepenen. ende borgheren van Campen, dat si haer coeren, die hem veruallen in mastbroeck zelve vtpanden moghen, ghelijc den ghesvoerne van voerst. behoudelic ons, ende enen egheliken zins rechts ende altoes vnsen weder secghen. In orconde des briefs bezeghelt mit onsen zeghel. ghegheven int iaer ons heren dusent drie hondert ende acht ende dertich opten penxt dach."

Afschrift eener origineele, met een, aan de eene zijde van den rand beschadigd, zegel alsnog voorziene oirkonde, welke ter Secretarie der stad Kampen berust.

TWEE ZEGELS.

In de vergadering van den 2 Julij 1867 werden door den Heer Cost Jordens aan de Vereeniging aangeboden, twee afbeeldingen van zegels » Burgensium de Swollis."

De vergadering besloot die in steendruk te doen brengen. (Verslag der vergadering 2 Julij 1867, pag. 12). Aan dit besluit wordt door de plaatsing van de tegenstaande afdrukken voldaan.

De afbeeldingen zijn gevonden onder papieren, vroeger in bezit van Arnold Moonen. Misschien geven de jaartallen 1385, 1396, 1397 onder het oudste (met Gothisch randschrift) staande, de tijd aan, waarin dit is gebruikt.

Onder het tweede is geschreven Aldus, Stephanus, Wechel, Plantin, Blaauw. Welke betrekking tusschen deze bekende uitgevers en het zegel bestaan kan, is nog niet gebleken.

Julij 1871.

Anno
1385
1396
1397

Aldus. Stephanus, wechel, plantin. Blaeuw

IETS

OMTRENT DE

GESTAAKTE VERVEENING

IN DEN

POLDER VAN STAPHORST.

Bisschop Otto van der Lippe, die ten jare 1227 zoo als bekend door de Drenthers te Ane verslagen werd, werd opgevolgd door den krijgszuchtigen Willebrand van Oldenburg. Deze tuchtigde de Drenthers en hunne adhaerenten zoodanig, dat hij in staat was om van den buit, tot laving der ziele van zijn voorganger en van de Friezen die met Coenraad, de Schout van Steenwijk, te Bakkeveen en Mirspete tot heil der kerk gestreden hadden en verslagen waren, een klooster te stichten ter plaatse waar thans de overblijfselen nog zigtbaar zijn, noemende dat ter eere der moeder Gods Mariëenberg, hetgeen later meer bekend is geworden onder den naam van Zwarte Water.

Onder meer andere voorregten gaf hij daaraan ook de tienden van het geheel daarbij gelegen veen, later Ruenveene, heden ten dage Rouveen genaamd.

De Stichtingbrief daarvan is nog voorhanden.

Door de vestiging van dit Klooster werd het Veen bevolkt, hetgeen toen een uitgestrekte wildernis schijnt geweest te zijn.

8

Successivelijk werd met verloop van jaren deze wildernis gecultiveerd, en bij aanwas der bevolking verdeeld in Slagen, Broeken, en Hoeven.

De Kloosterlingen, zoowel als de Bisschop, kregen bij die verdeelingen een aanzienlijke hoeveelheid gronds, de eersten een geheel Slag »het Munnikkenslag."

Zij gaven dit uit aan eenige Friezen, die bij uitnemendheid in den Giftbrief als vrije Friezen worden genoemd.

De bloei van Rouveen nam snellijk toe, zoodat in de vijftiende eeuw reeds meest alles in groen en bouwland was herschapen.

De lage Veenen bleven genoegzaam onaangeroerd, daar destijds in het kwartier Vollenhove uitsluitend de lage veenderijen plaats vonden en grondstof daarvoor, zoowel als in het naburige Friesland ruimschoots voorhanden was.

Het Klooster bleef bestendig in goeden bloei tot dat tijdens de Reformatie, stroopende benden de gebouwen vernielden en de Kloosterlingen verjaagd werden.

Bij de verdeeling der Geestelijke goederen tusschen Ridderschap en Steden viel Zwarte Water aan eerstgenoemden ten deel, die er een afzonderlijke Rentmeester op na hielden.

Toen ter tijd was er reeds sprake van, om de lage Verveening tot stand te brengen, doch de weinige trek die zich daartoe openbaarde verijdelde zulks nog een geruimen tijd. Nu en dan nam men deswege wel proeven doch op een kleine schaal, tot dat eindelijk in het laatst der 17e eeuw en het begin der 18e eeuw te Stad Hasselt men in een zeker stuk lands afkomstig van een Vicarij van de Heilige Stede kapel, begon te verveenen en daartoe dan ook in het midden der vorige eeuw van Ridderschap en Steden octrooi erlangde.

Ook de Heer van Coevorden tot den Doorn, bezitter van eenige perceelen land in de zoogenaamde Oldematen zijnde ondernam die verveening.

Het octrooi aan de Stad Hasselt verleend, dagteekent van

den 8 April 1762, en dat aan den Heer van Coevorden verleend van den 15 April 1763.

Verder uitbreiding schijnt er toen niet te hebben plaats gehad.

Dit blijkt ook uit een berigt aan de Regering van den Landdrost in het Departement Overijssel van den 15 Augustus 1808.

Inmiddels werden de Ingelanden van Rouveen door veepest, waterstand en misgewas zoodanig geteisterd, dat velen niet in staat waren de verponding te kunnen betalen.

Het gevolg daarvan was dat zoodanige Erven voor de achterstallige verponding door den Ontvanger werden geëxecuteerd en bij brandender keersen uitgang bij klimmen der zon de openbare verkoop getenteerd, doch bij gemis van koopers aan de Provincie vervielen.

De Ontvanger kreeg dan afschrijving van zoodanige Erven en was diligent.

De voormalige eigenaren bleven bezitters en gebruikten het als eigen goed, ja lieten het zelfs bij versterf aan hunne kinderen achter zonder kruis of munt te betalen.

De kwaal nam telken jare toe.

Toen kwamen er eenige industrieelen opdagen, die begeerte hadden om de verveening weer op touw te zetten en wilden daartoe wel de zoogenaamde Olde maten koopen. De bezitters van die nu belmundig geworden Erven, wilden daartoe gaarne overgaan doch konden die *achtereinden hunner landerijen* (Olde Maten) niet verkoopen. Inmiddels klom de liefhebberij van dag tot dag zoodat men voor een dagmaat in die Oldematen 300 tot 375 gulden bood, zelfs met bezwaar per dagmaat van 2 gulden jaarlijksche verponding.

De bezitters van de alzoo aan de Provincie vervallen Erven vervoegden zich nu per request aan het Departementaal Bestuur van den Ouden IJssel (het was in het begin dezer eeuw) met verzoek om hunne erven wederom in te lossen; dit werd hun toegestaan mits betalende al den

achterstand met de renten van dien. Hangende dit besluit kwamen er verscheiden liefhebbers opdagen om de Olde Maten aan te koopen, en de bedrijvigheid daarin was zoo groot dat de prijzen in den loop van één week van 250 tot 375 per dagmaat monteerden.

De alsnu in 's Lands kas vloeijende som van den achterstand met de rente van dien beliep verscheidene duizende guldens, behalve dat door die alienatien wegens de Vijftigste Penning mede aanmerkelijke geldsommen in die kas vloeiden.

Na den afloop van deze aankoopen verzochten de koopers van het Departementaal Bestuur concessie tot de verveening der Olde Maten.

Dit werd hun gunstig toegestaan en nu ging men met onvermoeiden ijver en spoed tot de verveening over.

Dit had in de eerste jaren dezer eeuw plaats.

Van korten duur was echter deze arbeid.

Onder de Leden van het Departementaal Bestuur waren er die met leede oogen aanzagen, dat de ondernemers een goede speculatie hadden gedaan.

Thans gaf men voor, dat het besluit waarbij die verveening was toegestaan geen resumptie had ondergaan, en men bewerkte, dat dit besluit op nieuw ter diliberatie werd gebragt en alzoo geresumeerd met dat ongelukkig gevolg dat bij die resumptie dit besluit werd ingetrokken. Het gevolg daarvan was, dat alle verveening met uitzondering van het octrooi aan de Stad Hasselt verleend, hiervoren vermeld, in den Polder van Rouveen verboden werd.

Straks daarop werden hier en in de naburige Gemeenten gedrukte Plakaten afgekondigd, waarbij op hooge straffen een ieder verboden werd eenige verveening te ondernemen.

Een geduchte slag trof hierdoor de koopers der Olde Maten, die nu zware verponding moesten betalen en bijna geen genot van hun eigendom erlangden, daar de schrale

opbrengst der hooilands verhuringen per dagmaat niet veel meer beliepen dan de jaarlijksche verponding.

Van 1805 tot 1834 kreeg men dus genoegzaam geen interessen van de aanzienlijke kapitalen, en daar het uitzigt op de verveening steeds hoe langer hoe meer verdonkerd werd, ontdeden zich velen van deze zoo duur gekochte Oldematen en zulks voor spotprijzen van gemiddeld 75 gulden per dagmaat.

De ongunstige jaargangen in dit tijdperk, de overstroomingen van 1816 en 1817, de watervloed van 1825, de hooge waterstand van 1829 en volgende jaren, de sterfte onder het vee en zooveel andere rampen bragten te weeg dat jaren achtereen al de groenlanden onbenut bleven en de hooilanden in rietland herschapen werden, zijnde het niet ongewoon dat men des winters bij vorst en droog weêr dezelve telkens afbrandde, en of men al bij herhaling bij het Hooge Bestuur over die ongelukkige stand van zaken klaagde en voorslagen deed om een beter afleiding van water te bekomen door middel der verveening, men klaagde steeds te vergeefs, tot dat de Heer J. H. Graaf van Rechteren tot Gouverneur van dit Gewest werd aangesteld.

Door diens ijverige bemoeijingen kwam tot stand een speciale Commissie aan welke werd opgedragen de uitvoering van werken tot daarstelling van waterlozing en waterkeering welke omschreven werden in een ampele memorie door Koninklijke Besluiten goedgekeurd, waaronder ook werd opgenomen het verveenen van 200 bokslooten te weten in ieder begraven land een van af de Wijk tot aan de daar te stellen gracht (die naar den Gouverneur werd genaamd (de Rechterensgracht) ter breedte van vijf ellen.

Deze slooten zijn grootendeels daargesteld, doch thans is wederom de verveening in den Polder van Staphorst of Rouveen verboden, en de Koninklijke Besluiten die zulks toestonden ingetrokken, en zoo blijft dan nu die groote schat wederom geheel onbenut.

De te maken turf is van de beste soort en werd de veenspecie in Holland zeer gezocht.

De bokslooten bedragen bij matige prijzen per stuk 1500 gulden.

Tweehonderd bokslooten hebben dus eene waarde opgeleverd van dertig duizend gulden, en wanneer het terrein tusschen de Rechterensgracht en de Wijk mogt worden verveend en vervolgens ingepolderd, zoude zulks een verbazende som opleveren daar de 200 bokslooten van 5 ellen breedte toch een niet noemenswaardig gedeelte van dat terrein opleveren. Door boringen is bewezen dat de ondergrond ontdaan van het veen bevat klei en zand, en de bepoldering geen bezwaren kan opleveren.

F. A. Ebbinge Wubben.

IETS

OMTRENT HET

PROVINCIAAL ARCHIEF

VAN HET

GEWEST OVERIJSSEL.

Bij de gewone vergadering der Provinciale Staten in Overijssel, is meermalen sprake geweest van het al of niet bestendigen van den post van Provinciaal Archivaris. Onder de Leden heerschte deswege verschil van gevoelen.

Onder de voorstanders, die het behoud van dien post wilden, heb ik mij nog Lid der Provinciale Staten zijnde steeds geschaard en mijn stem doen hooren.

Even voor mijn aftreden toen die zaak wederom ter tafel zoû worden gebragt, was mijn voornemen om meer uitgebreide motieven daar te doen, betrekkelijk het nut van den post van Archivaris.

Te dien einde had ik bouwstoffen verzàmeld en welwillend stond mij dienaangaande de Heer van Doorninck ter zijde.

In dit mijn voornemen, als zijnde de behandeling van dit onderwerp uitgesteld, ben ik door mijn daarop gevolgde spoedige aftreding evenwel verhinderd geworden. Mijn annotatien deswege dezer dagen naziende, begreep ik dat het aan sommigen niet ongevallig zoude zijn, wanneer ik onder anderen vorm gaf een historisch overzigt van het Provinciaal Archief van Overijssel.

Daartoe strekke het volgende:

In de eerste plaats zal ik doen kennen het Archief en de lotgevallen van hetzelve; in de tweede plaats de waarde welke opvolgende besturen hebben gehecht aan de conservatie van het Archief; eindelijk zal ik ten derden betoogen voor zoover mijn krachten zulks toelaten, het belang dat zoowel de wetenschap in het algemeen als dit Gewest in het bijzonder aan de kennis van den inhoud der Archieven gelegen ligt.

Het Archief zoo als hetzelve thans zich bevindt, bevat vele oude Charters en Documenten.

Landsheerlijke stukken voor de Unie van Utrecht zijn niet vele, daar dit Gewest behoorde onder de Souvereiniteit der Utrechtsche Kerkvoogden, die hunne residentie te Utrecht hielden.

Oorspronkelijk vindt men dus uit dien tijd niets anders dan enkele kloosterpapieren b. v. van ter Hunnep uit de eerste helft der 13e eeuw meerder daarvan als van Zwarte Water, Albergen uit de 14e en zeer vele van dat en andere kloosters uit de 15e eeuw.

Ook waren van vroege tijden vele schrifturen verloren geraakt, en naar elders vervoerd onder de regering der Vorsten van het Bourgondische Huis.

Verder zullen zeer waarschijnlijk tijdens de Spaansche onlusten door de geestelijkheid bij hun vertrek vele kloosterschriften zijn medegenomen.

In het begin der 17e eeuw werd over dien ramp luide geklaagd, terwijl de Griffier Derk Doornebus 1616 gevonnisd werd ter zake van het wegvoeren en verdonkeren van 's lands papieren en registers, welke hij ter kwader trouw verbrand en vernietigd zoude hebben.

Dit alles vindt men meer uitgebreid in een onder mij berustend MS van den Heer Mr. Gerhard Dumbar van den 6 Sept. 1790, houdende verslag van onuitgegeven stukken betrekkelijk tot de historie van Overijssel.

De Heer Archivaris van Doorninck heeft de meeste der oude Charters gecatalogiseerd en door den druk openbaar gemaakt; de verdere losse stukken zijn uit de tijden der later Bisschoppelijke en Bourgondische Regering.

Voor zoover genummerd bevatten die een aantal van 15,532 nummers van verschillenden inhoud b. v. het proces der Staten van Overijssel van 1550 tegen de Staten van Holland, beroerende het punt van verpachting der wateren en visscherij in de Zuiderzee, de sententien van 's Konings grooten raad te Mechelen van 29 April 1559, bepalende de limieten der Overijsselsche visscherij.

Het octrooi van Koning Fhilips II van 25 Maart 1576 verleent aan de Stad Deventer tot het verwijden en verdiepen van de Merkelsche beek.

Stukken betrekkelijk het verdiepen der Zandwetering tusschen Zuthen en Ittersum van 1576.

Een boek van de 16e eeuw specterende o. a. de turftollen en de capaciteit en kwaliteit der turfveenen in het kwartier Vollenhove zeer uitvoerig.

Eerst bij het vestigen van de Regering van Ridderschap en Steden krijgt het Archief een meer bepaalde rigting, als bevattende de resolutien van Ridderschap en Steden, de notulboeken van derzelver Gedeputeerden, de rekening van de comptabele ambtenaren, doch ook van die tijden af was het Archief te Zwolle gevestigd.

De uitwendige lotgevallen van het Archief hebben verwarring doen geboren, worden die tot heden van invloed blijft op den lastigen arbeid van den Archivaris. Ik zal trachten die lotgevallen eenigermate te schetsen en dit zal het tweede gedeelte van mijn betoog uitmaken.

Vóór het jaar 1795 werden de Landdagen van Ridderschap en Steden te Kampen op het kollegie te Zwolle en te Deventer op de raadhuizen dier beide steden gehouden.

De Gedeputeerden van Ridderschap en Steden hielden te Kampen hunne vergadering in het bovengemelde gebouw,

te Zwolle daarentegen op het Kollege hetwelk thans is opgenomen in het gebouw naar voor eenige jaren de vergadering der Provinciale Staten voor een korten tijd gehouden werdt, te Deventer in het Landshuis tusschen de tegenwoordige Societeit en het Stadhuis. Te Kampen werd sedert 1668 stedevast de Oude Griffie op het Kollege bewaard, de nieuwere daarentegen slechts om de 5 jaren wanneer de beurt van het houden van den Landdag aan die Stad was. De beide andere 3 jaren beurtelings op het Landshuis te Deventer en op het Kollege te Zwolle.

Dat heen en weer trekken met het nieuwe Archief tot April en Mei 1799 aangehouden duurde tot dien tijd voort, nadat namentlijk het departementaal bestuur van den Ouden-IJssel op grond van art 3 en 4 der Staats-Regeling van den 23 April 1798 Zwolle tot vaste residentie had gekozen en de Commissie tot administratie der Financien was gemagtigd haar vergadering en het Archief van het Landshuis te Deventer naar Zwolle in hetzelfde gebouw over te brengen waar te voren de Gedeputeerden hadden vergaderd.

Dit gebouw nu bestond behalve uit een slechte woning voor den Kamerbewaarder nog uit 4 andere vertrekken bestemd voor de vergadering van het Departementaal bestuur, de zooeven gemelde Commissie een secretary en een bodekamer, terwijl daar buiten de Archieven van beide deze besturen nog dat gedeelte van het Ridderschaps Archief moest worden geborgen, hetwelk kort vóór de revolutie als vreesde men voor vernieling, naar Lingen vervoerd in het midden der maand Augustus 1798 van daar was teruggekomen.

De bekrompenheid en de vochtigheid van het Kollege deden ook de eerste kamer van het vertegenwoordigd Ligchaam der Bataafsche republiek besluiten toe te staan bij derzelver resolutie van den 26 Februarij 1800 aan het Departementaal Bestuur een ander locaal voor haar vergadering en Archief ten koste van den lande te koopen,

zooals dan ook in het volgende jaar van de familie van Isselmuden het huis werd gekocht, zijnde thans een gedeelte van de Societeit in de Koestraat.

Het daarop gevolgd Departementaal Bestuur van Overijssel en Drenthe Juni 1802 geinstalleerd vond op deszelfs beurt het voormalige huis der Isselmudens voor haar werkzaamheden en Archieven welke met den dag aangroeiden, niet alleen veel te klein maar betuigde bovendien aan het Staatsbestuur, dat 's lands papieren in dat lokaal niet konden worden geborgen zonder aan een wis en zeker bederf binnen korten tijd bloot te stellen.

Een kleinen tijd daarna kreeg dan ook het Departementaal Bestuur de magtiging om het huis van de familie Sloet tot Tweenijenhuizen of het tegenwoordig verblijf des Commissaris des Konings voor rekening van den lande te koopen. Vermoedelijk zijn kort daarna de Archieven van dat Bestuur derwaarts overgebragt, zoo ook dat gedeelte van het Ridderschapsarchief hetwelk zich destijds nog ten huize van den Griffier Putman bevond, terwijl in November 1806 de papieren en stukken op de Oude Griffie te Kampen berustende naar Zwolle werden overgebragt, schoon in 1841 nog een groote schuit vol van daar is aangevoerd, en nu voor eenige jaren ook het Archief der Essensche leenen van de Dames Lantman door mijn bemoeijing aangekocht, zich thans in het Provinciaal Archief bevindt, daar ook vroeger zijn aangebragt de Archieven van de kwartier Drosten, Sous-Prefecten en Districts-Commissarissen, en nu laatstelijk ook nog het Archief van de ontbonden Provinciale Commissie van Landbouw in Overijssel.

De toenemende vermeerdering van het Archief bewoog den Landdrost mijn Oom Mr. P. Hofstede toen deze in 1809 als Landdrost van Drenthe naar Overijssel, ter vervanging van den Heer Derk Baron Bentinck tot Diepenheim, werd overgeplaatst, reeds te klagen over de bekrompenheid van het locaal, hetgeen het gevolg had dat in 1810 het huis

van Mevrouw de Weduwe Fabius voor rekening van den lande werd aangekocht.

Het schijnt dat deze aanwinst nog niet voldoende is geweest voor de behoefte der Fransche Centralisatie. want op den 16 Januarij 1812 klaagt de Prefect genoemde Mr P. Hofstede aan den Minister van Binnenlandsche zaken over bekrompenheid van locaal.

De aftrede van genoemden Prefect in 1812, die tijdens de komst van Napoleon te Zwolle in die dagen tot andere functien werd geroepen, met andere woorden werd ontslagen en opgevolgd door Mr G. Hultman, toen ter tijd Prefect van Vaucluse, het aloude Graafschap Avignon in het Zuiden van Frankrijk, was oorzaak dat de zaak bleef zonder gevolg.

Toen in November 1813 bij het vertrek der Franschen de Heer B. H. Bentinck in naam van den Prins van Oranje het bestuur over dit Gewest zich aanmatigde, en korten tijd daarna door den souvereinen vorst werd aangesteld als Commissaris Generaal van Oorlog, bleef natuurlijk het onderwerp van het Archief slapend, maar toen korte dagen daarna de Heeren van Pallandt tot Eerde en Hambroek van Weleveldé, de teugels van het bestuur over dit Gewest onder den titel van Commissarissen Generaal van Bentinck overnamen, toen deden deze reeds in December 1813 aan den Commissaris Generaal van Binnenlandsche zaken berigt dat zij het Archief van de Prefectuur hadden overgenomen, hoezeer hetzelve sedert de veelvuldige verwisseling der successive Besturen zich in een staat van wanorde bevond waaromtrent zij zich voorbehielden een nadere voordragt te doen.

Hun bestuur duurde evenwel maar ettelijke maanden, want in de eerste helft van het jaar 1814 werd de evengenoemde Heer Bentinck als Gouverneur der Provincie aangesteld.

Al aanstonds klaagde deze aan den Secretaris Generaal van Staat voor de Binnenlandsche zaken over den verwarden toestand van het Provinciaal Archief, dat daarvoor slechts

een klein locaal voor dagelijksch gebruik in gereedheid was, terwijl de overige Archieven van de oudste tijden af bij gebreke van genoegzame ruimte ter plaatsing derzelve tot dien tijd in aanmerkelijke wanorde opeengestapeld in een bovenvertrek van 's lands huis zeer ongeschikt tot berging van boeken Charters en Documenten van die aangelegenheid en buiten hetwelk ook geen ander vertrek daartoe bekwaam zijnde in datzelfde huis gevonden werd; dat die wanorde en onbetamelijk opeenstapeling de oorzaak was dat veel tijd moest besteed worden om uit dien jammerlijken Chaos het een of ander begeerde stuk op te sporen, dat het dus noodzakelijk was geworden het aanschaffen van een behoorlijk locaal tot behoorlijke plaatsing en ontwarring der Provinciale Archieven.

Ten gevolge van dit een en ander is het huis de Roode Haan in het begin van het jaar 1815 voor rekening van lande aangekocht, alwaar zich dan tegenwoordig op den zolder het Archief bevindt, schoon deze plaats ook veel te wenschen overlaat en men tot voorkoming van gevaren onderscheiden dwarsbalken met ijzeren bouten voorzien heeft aangevoerd.

Thans over de waarde welke opvolgende Besturen hebben gehecht aan de Conservatie van het Archief.

Al aanstonds bij de overbrenging van het Archief waren er buitengewoon geëmploijeerden werkzaam in het ontwarren en rangschikken der Charters en stukken, welke daarvoor werden gesalarieerd. Reeds in 1817 zijn aan het Ministerie van Binnenlandsche zaken ingezonden 4 declaraties van een buitengewoon geëmploijeerde tot deze werkzaamheden van af 1 Januarij 1816 tot ultimo Maart 1817 ad ƒ 2 per dag ƒ 498, zijnde overigens duizend gulden per jaar tot dat einde toegestaan ingevolge Koninklijk besluit van den 20 Junij 1816 N° 65, waarvan een gedeelte door een Adsistent zoude genoten worden. Wat gearbeid werd om een voorloopige orde in te voeren, veroorzaakt door den verloop der tijden werd aan deze geëmploijeerden opgedragen.

Het schijnt echter aan die geëmploijeerden aan behoorlijke kennis onzer geschiedenis en van het oude letterschrift te hebben ontbroken, desniettemin hoe onvolledig ook, is hun arbeid van blijvende waarde.

Na de staking van den arbeid der bovengemelde Heeren is het oude Archief nog met latere Archieven overladen, waardoor de reeds gedane voorloopige organisatie veel te verduren heeft gehad.

Inmiddels werd de Commies van Deventer — thans Resident in Indië — met het opzigt belast. Dit alles was oorzaak dat de Staten van Overijssel bij hunne resolutie van den 5 Julij 1838 N° 3, het volgende hebben bepaald:

»Aan de orde van deliberatie zijnde het rapport der »Commissie tot de financien op het voorstel van Heeren »Gedeputeerde Staten betrekkelijk een Archivaris en de be»zoldiging aan denzelve toe te leggen, welk rapport luidt »als volgt: Heeren Gecommitteerden tot de Financien vol»doende aan UEd. Groot Achtb. resolutie van den 3 dezer »N° 12, waarbij in hunne handen is gesteld een resolutie »van Heeren Gedeputeerde Staten van den 7 Junij 1838 »N° $\frac{1243}{881}$, betreffende het toekennen eener jaarlijksche som »van *f* 400 uit de Provinciale fondsen voor een aan te »stellen Archivaris in deze Provincie, waartoe bij Koninklijk »besluit van 2 Mei 1838 N° 90, een gelijke som voor den »tijd van 5 jaren uit 's Rijks schatkist is toegestaan, hebben »de eer te rapporteren dat het nut en doelmatigheid van »dusdanige betrekking voor dit Gewest geheel erkennende »aan UWelEd. Gestr. Achtb. voor hun gevoelen te kennen »geven dat deze vergadering gedurende den tijd van 5 jaren »een gelijke som van *f* 400 als donkerdijk is toegezegd voor »een Archivaris zoude behooren toe te staan. Zwolle 4 »Julij 1838, was geteekend J. Helmich, L. R. Feith, »R. A. C. Bentinck, J. A. van Fridagh, W. van Ittersum, »D. N. van Rhijn, van Hoëvel."

Is goedgevonden zich met voorschreven rapport te ver-

eenigen, en dien ten gevolge Heeren Gedeputeerde Staten te verzoeken daaraan verder gevolg te geven.

Hierop is gevolgd de aanstelling van den Heer Mr. J. van Doorninck als Archivaris.

Na ommekomst van de gemelde 5 jaren bestond er wel verschil van gevoelen onder de leden van de Provinciale Staten over het al of niet bestendigen van dien post, doch de meerderheid besliste het bestendigen van dien post en zoo is daarin geen vorandering voorgevallen.

Eindelijk het belang dat zoowel de wetenschap in het algemeen als dit Gewest in het bijzonder aan de kennis van den inhoud der Archieven gelegen ligt.

Er is weinig over de Provincie in druk verschenen.

Behalve de Overijsselsche Gedenkstukken van den kundigen Racer en den hedendaagschen staat van Overijssel, vindt men genoegzaam niets dan enkele stedelijke beschrijvingen en een nota van A. Waeijer nopens het Aarts Priesterschap Zwolle ten jare 1690 opgesteld, die 1692 als Aarts Priester van Salland overleed.

De schrijver van den hedendaagschen Staat behandelt de Geschiedenis voor 1795 en dan nog alleen wat het voormalige kwartier Zalland betreft.

Wel is dezer dagen van denzelfden schrijver in druk verschenen de Staat van Twenthe, doch van Vollenhove bestaat alleen het werkje van den Heer de Vos van Steenwijk, doch als Verhandeling waarde bezittende geeft het geen genoegzame details.

Het drukken van Resolutiën, Charter, Placaat en Notulboeken, zoo als in andere provinciën heeft plaats gevonden is hier tot heden achterwege gebleven, zoodat b. v. genoegzaam er geen zal zijn welke den gang der resolutie van 1794—1798 in deze Provincie, hoe na dan ook verwant aan de rigting der gemoederen sedert 1748 tot op heden, behoorlijk kent.

Buitendien is in den Catalogus de armoede aan Registers

zoo in het algemeen als wat de jaren 1795 tot 1802 betreft opvallend.

Is het omdat de Resolutien en Notulboeken sedert 1779 toen de Staten van Overijssel hunne onderhandelingen met die van Drenthe over een gemeenschappelijke vermindering van het bezwaar der Drentsche wateren in het Noorden van dit Gewest, speciaal in de nabijheid mijner dagelijksche werkkring staakten, er niets over dat klimmend bezwaar op het Archief zou zijn aangeteekend?

Hebben de lage verveeningen niet een reeks van eeuwen heugende historie, gelijk de hoogere in deze provincie een meer nieuwere?

Hebben onze voorvaderen zich zonder waterleidingen, weteringen, bruggen, sluizen, dijken en wat dies meer is beholpen?

Kunnen Markeverdeelingen nergens door geschiedkundige voorlichting worden bevorderd? Of zouden onze voorouders zich om een scheiding van Kerk en Staat, School en Armwezen, Koophandel en Fabrijken niet hebben bekommerd in een tijdperk dat zoo na aan onzen leeftijd ligt? en achtereenvolgende Joan Derk van der Capellen, Derk Ernst van Voerst tot Averbergen, Jan Willem Racer, Gerrit Willem van Marle, Jan Arend de Vos van Steenwijk, J. A. Utenhage de Mist, Gerhard David Jordens, Augustijn Gerhard Besier, Rutger Jan Schimmelpenninck, Jan ter Pelkwijk, Willem Jan van Dedem, in het aanzijn hebben geroepen?

Neen, aan zijde van deze mannen van naam hebben anderen in bekwaamheid en zucht tot bevordering van welvaart van dit schoone Gewest gestreden en onderscheidenen daarvan hebben de bewijzen hunner ervaring en bedoelingen nedergelegd in de onuitgegeven Notulen.

Voor de geschiedenis is het dus van het hoogste belang dat Notulen worden geraadpleegd. Niet minder is het voor de stoffelijke belangen van dit Gewest noodzakelijk de kennis van het Archief.

Daar worden de Leen- en Domein-Registers en een massa Processtukken tusschen Marken en Particuliere gemeenten, Corporatien enz., voorzien van een aantal bijlagen, waaronder Kaarten gevonden, alle welke stukken deels historisch deels statistiek, ook nog heden ten dage van belang kunnen zijn, en uit alle welke stukken, regten en pligten uit te vorschen zijn.

Uit zulke oorspronkelijke bronnen bekomt men een kleine verduidelijking van en tot de inzage of nasporingen van vele zaken. Die nasporingen hebben reeds vruchtbare resultaten geleverd; daartoe werkt mede een oordeelkundig Catalogiseren, en dit is een werk van zulk een grooten omvang dat daarover velen met regt niet kunnen oordeelen.

Bij zulk een oordeelkundig Catalogiseren dient vooral gelet te worden primo op het tijdpunt waarin een stuk valt of vallen moet, secundo op de handelende personen, tertio op de zaak waarover wordt gehandeld, quarto op de authoriteit aan welke men zich adresseert en zulks om te weten of men het als een ingekomen stuk ter claringe, ter vergadering van Ridderschap en Steden, ter tafel van Gedeputeerden of van welke andere authoriteit te beschouwen heeft.

Ofschoon reeds 17 à 18 duizend losse stukken sedert 1740 tot 1810 alle tusschen 1816 en 1826 door elkander vroeger geregistreerd zijn, missen dezelve de vereischten hiervan gemeld, zoodat daaraan almede nog een nader onderzoek moet worden gewijd om een geheel naar behooren te bekomen, ten welken einde ook van elders t. w. Utrecht bij de Rekenkamer van Holland reeds behoorlijke afschriften zijn vervaardigd door den dezer dagen helaas te vroeg ontslapen Archivaris, en weinigen zullen hem in ijver voor zijn betrekking veelvuldige kennis en te roemen naauwkeurigheid overtreffen.

En hiermede het mij voorgestelde hebbende afgedaan, vraag ik Mijne Heeren nog een oogenblik uw aandacht om toe te brengen een woord van hulde aan de nagedachtenis

van hem wien wij allen voorzeker voor het eerst in deze vergadering missen.

Het derde eener eeuw was ik met nu wijlen Mr Jan van Doorninck door innige vriendschap verbonden.

Onze omgang was bestendig en ons discours liep steeds over geschiedenis en oudheidkunde, bij uitsluiting over ons Gewest, getuige de menigte brieven die ik van hem ontving.

In den zomer dikwijls, in den winter minder kwam hij mij bezoeken en waren steeds onze gesprekken van wetenschappelijken aard.

Veel leerde ik van hem en ontving teregtwijzingen en opmerkingen die mij bewaarden voor dwaling in bijdragen mijnerzijds.

Voldaan over zulke bezoeken scheidden wij steeds vergenoegd van elkander.

Te Zwolle komende bezocht ik hem, meesttijds op het Archief, en gingen wij te zamen tusschen kasten en loketten een wandeling over den zolder doen.

Interesseerde mij 't een of ander stuk, aanstonds deelde hij mij mede zijn aanmerkingen over den inhoud daarvan.

Deze talrijke bezoeken op het Archief, geleid aan zijne kundige hand deden mij veel kennen en maakten mij bekend met veel zaken die mij anders vreemd zouden zijn gebleven.

En ofschoon ik hem nu en dan wel eens sprak over zijn afgetrokken levenswijze en veel omvattende arbeid, dat dit op zijn gestel van invloed zou worden, stelde ik mij evenwel niet voor dat ik op den levensbaan hem een twintigtal jaren vooruit zijn doodmare zou vernemen.

Twee dagen voor zijn dood bezocht hem mijn oudste zoon — ik was toen ongesteld — wien hij met afgebroken stem verzocht mij van hem te groeten; hij verzocht mijn zoon verder weinig met hem te spreken en zijn bezoek niet lang te maken, want voegde hij er bij »ik ben ongesteld naar ziel en ligchaam.”

Het berigt van zijn overlijden heeft mij diep getroffen, en verliezen zijn vrienden, waaronder te behooren ik mij tot een eer reken veel in hem. Zeer groot voorzeker is het verlies dat de wetenschap en in het bijzonder de Provincie Overijssel heeft geleden.

Mr Jan van Doorninck toch was niet alleen een zeer kundig Archivaris en ten volle voor zijn taak berekend, maar ook bij uitnemendheid vertrouwd met de geschiedenis van ons Gewest.

Ik hoop en verwacht dat een meer kundige hand dan de mijne naar waarde zal weten te schatten de groote verdienste en uitgebreide kennis van den geleerden Archivaris Mr Jan van Doorninck.

Zijn werkzaam leven, besteed ten dienste der wetenschap, strekke velen tot voorbeeld!

Ik heb gezegd.

November 1869. F. A. Ebbinge Wubben.

VERZAMELING VAN STUKKEN,

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

ZEVENDE STUK.

Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

DEVENTER,
J. DE LANGE.
1872.

INHOUD.

EEN WOORD

OVER DE

OVERIJSSELSCHE ARCHIEVEN

EN HUNNE

RANGSCHIKKING

EN

CATALOGISERING.

Reeds in den aanvang bij de oprigting onzer Vereeniging is het erkend en uitgesproken, dat het einddoel daarvan moest wezen om te geraken tot eene grondige geschiedenis van ons gewest, gegrond op een naauwkeurig onderzoek der bronnen en meer bijzonder gerigt op de kennis der vroegere staatkundige, maatschappelijke en regts-toestanden.

Men heeft zich nimmer ontveinsd, dat veel, zeer veel moest vooraf gaan, eer men de hand aan dat werk zoude kunnen slaan. Aanvankelijk zijn de pogingen van onze Vereeniging niet onvruchtbaar geweest. Tal van onderwerpen tot onze vroegere geschiedenis en regtsinstellingen behoorende zijn in meerdere of mindere mate medegedeeld, opgehelderd of bearbeid. Voorhandene en nog ongedrukte historische aanteekeningen zijn door den druk bekend gemaakt, en evenzoo verzamelingen, betrekkelijk vroegeren handel en betrekkelijk een groot aantal personen, tot Overijsselsche geslachten behoorende.

Bovenal reken ik het tot de grootste verdienste onzer

Vereeniging, dat door haar de aandacht op onze vroegere geschiedenis en regten is gevestigd geworden; dat de lust om die te beoefenen bij velen is opgewekt of aangewakkerd; en dat zij als het ware een vereenigingspunt uitmaakt voor deze om gedachten te wisselen, wenschen uittespreken en vrucht van onderzoek in wijderen kring bekend te maken.

Er zijn echter een paar hoofdzaken, die noodzakelijkerwijze dienen vooraf te gaan aan elke poging tot het opstellen eener Overijsselsche geschiedenis, zooals onze Vereeniging die moet verlangen. Ik bedoel het daarstellen van een Overijsselsch Charterboek, en de uitgave eener zoo volledig mogelijke verzameling van Overijsselsche regtsbronnen. En om tot deze te geraken, dienen vooraf alle bestaande archieven te zijn onderzocht en door vervaardiging van volledige en naauwkeurige registers voor elk toegankelijk en bruikbaar te zijn gemaakt.

De arbeid daaraan te besteden is voorzeker niet laag aan te slaan. Eene zeer vlugtige beschouwing van de voornaamste verzamelplaatsen van stukken voor de geschiedenis van Overijssel zal het ruime, ja bijna onbegrensde van het nog te bebouwen veld het beste doen kennen.

Vooreerst is het provinciale archief aanwezig. Voor de oudste tijden niet zoo omvangrijk als de archieven van andere gewesten, bepaalt het zich voor de bisschoppelijke tijden meestal tot de zoogenaamde *judicialen* en *leenregisters*. De overige stukken der bisschoppelijke regering zijn òf uit de Utrechtsche archieven, òf uit die der Overijsselsche steden aan te vullen.

Tot die tijden behooren ook vele in het provinciaal archief later overgebragte stukken betrekkelijk vroegere geestelijke gestichten, wier goederen aan de provincie zijn overgegaan.

Na de Spaansche periode en de vestiging der provinciale souvereiniteit, komen daarbij nu tal van folianten, bevattende de handelingen van R. en St., van Gedep. St. en van de latere daaraan opgevolgde gewestelijke of departementale besturen,

zoomede alles wat betrekking heeft tot de provinciale geldmiddelen en de vroegere regtsspraak in Claringe.

Eigenlijke charters zijn zeer weinig aanwezig en betreffen bijna uitsluitend vroegere geestelijke inrigtingen.

De wijde kring van de bemoeijingen der vroegere stedenregeringen maken de archieven der steden van Overijssel tot de meest belangrijke en omvangrijke, vooral die der zoogenaamde drie groote steden, die nog te meer in aanzien klommen door haar verkregen aandeel in de provinciale oppermagt en haren invloed en gezag in algemeene aangelegenheden. Het is ondoenlijk de onderwerpen op te noemen, waarover de stedelijke archieven zich uitstrekken. Het zij genoeg op te merken, dat de daarin vervatte stukken over wetgeving en regtspleging onmisbaar zijn voor de geschiedenis van ons regt, en dat voor staatkundige en maatschappelijke toestanden de rijkste bron in de stukken van zoogenaamde vrijwillige regtspleging en in de rekeningen, vooral de alleroudste, is te vinden.

Hoogst aanzienlijk was vroeger het getal van gestichten en corporatien. Voor zoover die nog een zelfstandig bestaan hebben behouden, is bij het meerendeel nog een meer of minder volledig archief aanwezig, deels uit oorspronkelijke bescheiden bestaande, deels in afschrift in zoogenaamde *chartularia* of dergelijke opgenomen. Het meerendeel echter dier inrigtingen heeft haar zelfstandig bestaan verloren, en hare archieven zijn vooral in die der steden, enkele in dat der provincie overgegaan. Vooral is zulks met vroegere geestelijke instellingen het geval geweest, ten gevolge van de secularisatie, waardoor een gedeelte aan R. en S., het meerendeel aan de drie groote steden met derzelver archieven overging. Van het gedeelte aan de Ridderschap alleen vervallen, is het misschien mogelijk, dat de daartoe betrekkelijke archieven bij afstammelingen van vroeger riddermatige geslachten verspreid zijn geraakt.

De bescheiden der vroegere gilden zijn waarschijnlijk

grootendeels in de stedelijke archieven overgegaan: zoover zulks niet heeft plaats gehad, verdient het aanbeveling hare tegenwoordige bewaarplaats op te sporen en ze voor verlies te bewaren. Haar onderzoek is voor de kennis van vroegere maatschappelijke toestanden van het hoogste gewigt.

Bij enkele der talrijke markgenootschappen is zeker vroeger eenig archief aanwezig geweest, ofschoon derzelver regtsbeginselen, als op gewoonte steunende, meestal, indien zij al geboekstaafd werden, niet voor de laatste helft der 15e eeuw in geschrift zijn gesteld. Van enkele is het overgeblevene na de verdeeling der markegronden in het provinciale archief en in onderscheidene gemeente-archieven neergelegd geworden; van de meeste is zulks bij de overgebleven markebesturen of andere belanghebbenden verbleven. Onze Vereeniging bezit enkele stukken; in de archieven van Zwolle en Deventer zijn andere, althans in afschrift, voorhanden.

De noodzakelijkheid om over den inhoud van vele bronnen van openbaar en burgerlijk regt ten allen tijde te kunnen beschikken, deed in vroegere tijden de gewoonte geboren worden bij vele riddermatige geslachten, stedelijke regeringsfamilien of regtsgeleerden, om daarvan afschriften te verzamelen. Bij de afstammelingen daarvan zullen dergelijke verzamelingen nog veel voorhanden zijn. De oudere dijkregten met de later daarop gemaakte aanvullingen zijn bijna zonder uitzondering op die wijze het best bewaard gebleven.

Eindelijk verdienen in hooge mate de aandacht de archieven van kerkelijke en geestelijke besturen. De overwegende invloed van kerk en geestelijkheid, zoo vóór als na de hervorming, maken de kennisneming dier archieven bijna onmisbaar. Wat daarvan bestaat en waar zulks wordt bewaard, verdient een naauwlettend onderzoek.

Naast deze verzamelingen op Overijsselschen bodem, waarvan men het bestaan kent of met waarschijnlijkheid mag aannemen, berusten er in de archieven van het Rijk,

van het Domeinbestuur, van onderscheidene gewesten en steden nog tal van stukken voor onze Overijsselsche geschiedenis van hoog gewigt.

Het is echter niet genoeg te weten, dat alle die verzamelingen bestaan; zullen ze voor de wetenschap nuttig zijn, dan moet voor hare bewaring, rangschikking, catalogisering zorg gedragen worden.

Wat de bewaring aangaat, dan is zeker de achteloosheid en mindere waardering, waaraan ze op het einde der voorgaande, en in den aanvang der loopende eeuw blootstonden, grootendeels geweken, en mag men aannemen dat ze verder met zorg voor verachtering en verstrooijing zullen worden behoed. De rangschikking, de catalogisering laat evenwel nog oneindig veel te wenschen overig.

Hetgeen tot hiertoe in dit opzigt is verrigt, bepaalt zich, zoover mij bekend is, tot het volgende:

Over het provinciaal archief is het begin verschenen van een zeer uitvoerig register, waarop in tijdsorde alle daarin vervatte stukken voorkomen (van 1225—1496) en waarvan 4 deelen zijn voltooid.

Een gelijksoortig register in 3 deelen (tot 1584) is op het Kamper archief vervaardigd. Van beide kan men de voortzetting verwachten.

Overzigten en verslagen zijn door den kundigen Nijhof uitgegeven omtrent de archieven op de huizen *Almelo* en *Rechteren*. Ons ijverig medelid Ebbinge Wubben, heeft de archieven van *Hasselt* en *Genemuiden* doorzocht, en aan onze Vereeniging daarvan mededeeling gedaan. Eindelijk is nog uitgegeven eene lijst van de stukken betrekkelijk vrijwillige regtspleging, vroeger behoorende tot de gemeente-archieven in het arrondissement *Zwolle*, thans bij de Arr.-Regtbank aldaar berustende. (1)

(1) Sedert de mededeeling dezer opmerkingen is door het gemeentebestuur van *Zwolle* het uitzigt geopend op een verslag of overzigt van het archief dier gemeente. In den jongsten tijd is door het gemeente-

Wij hebben alzoo tweederlei soort van verslagen of registers. De laatste (waartoe alle de opgenoemde, behalve de registers op het provinciale en *Kamper* archief behooren) bevatten een globaal overzigt over aard en zamenstelling van de daarbij behandelde archieven, met algemeene opgave van de voornaamste onderwerpen, waarover men daarin bescheiden vindt, en aanwijzing van enkele naar het oordeel des verslaggevers meest merkwaardige stukken.

De andere soort, waartoe de registers op het provinciale en *Kamper* archief behooren, beoogt eene in zekere (chronologische) orde vervaardigde volledige lijst van *alle* stukken in de betrekkelijke archieven vervat, met aangave van derzelver hoofdinhoud en bijzonderheden en met daarop slaande alphabetische registers.

Verdienstelijk zijn voorzeker de verslagen dier eerste soort; misschien is zelfs voor *private* archieven, indien ze eenigzins uitgebreid zijn, deze de eenige mogelijke wijze van bewerking. In het algemeen evenwel zijn er groote bezwaren tegen aan te voeren.

Ze mogen misschien *zeer algemeen* aangeven over welke onderwerpen iets in het betrokken archief te vinden is; maar *wat* er te vinden is en *hoe* het te vinden is, daarin wordt op deze wijze niet voorzien. Bovendien, daar ze zich in hoofdzaak tot eene globale opgave van het geschiedkundig belangrijke bepalen, is het geheele werk afhankelijk van het subjectief oordeel des verslaggevers over die meerdere of mindere belangrijkheid. De andere, in de tweede plaats genoemde wijze van bewerking, ontgaat alle de aangevoerde bezwaren. Ze geeft terug den korten inhoud van *alles*

---

bestuur van *Deventer* op onbekrompen wijze een zeer uitvoerig overzigt over het *Deventer archief* door den druk gemeen gemaakt. De rijkdom en belangrijkheid van dat archief is daardoor bevestigd en de wensch wordt alzoo daarmede tevens geregtvaardigd, dat het bestuur ras overga tot het doen vervaardigen van een volledig register, waarvoor aan het einde van genoemd overzigt reeds eene welgeslaagde proeve is geleverd.

wat in het archief is te vinden; ze is als het ware het archief zelf, ontdaan van zijne logge vormen en binnen engere en handelbare grenzen teruggebragt.

De geschiedkundige kan, elk naar eigen oordeel en schatting, het voor hem merkwaardige en gewigtige uitzoeken.

Voor administratief gebruik is het de eenige doelmatige wijze, omdat het *alles* aanwijst, wat het archief over *ieder* onderwerp bezit.

Bezwaren zijn voorzeker ook aan deze wijze verbonden, die bij de andere niet of niet in die mate worden aangetroffen. Die bezwaren zijn evenwel gedeeltelijk te overwinnen; voor het grootste deel worden ze overigens ruimschoots opgewogen door de voordeelen, die deze registers boven de eenvoudige berigten en verslagen opleveren.

Als zoodanige bezwaren voert men gemeenlijk aan: 1° de meerdere kosten, en 2° het langer tijdsverloop eer het werk geheel is afgeloopen.

Beide bezwaren zijn ongetwijfeld niet van grond ontbloot. Het werk voor een volledig register is zoo oneindig grooter dan dat voor een eenvoudig verslag, dat de kosten en de tijd daartoe aan te wenden ook in bijna dezelfde verhouding moeten klimmen. Daartegenover staat, dat bij ieder noodig onderzoek een eenvoudig overzigt of verslag slechts met zekeren graad van *waarschijnlijkheid* antwoordt op de vraag, of het betrekkelijk archief iets omtrent het in behandeling zijnde onderwerp bevat, en dat, al is het gebleken dat in eenig gedeelte van het archief *waarschijnlijk* daarover *iets* te vinden zal wezen, dan toch telkens dat gedeelte op nieuw moet worden doorzocht om na te gaan *waar* en *waarin* dat *iets* bestaat. Bestaat er daarentegen een volledig register, dan is dat geheele onderzoek daarin eens voor altijd afgedaan. Het is op deze gronden vooral, dat ik niet zoude aarzelen om voor administratief gebruik *volledige* registers als onmisbaar, en overzigten of verslagen als van weinig waarde te beschouwen. Voor den geschiedkundige mogen deze laatsten

eenige waarde bevatten, voor degelijk gebruik is ook voor hem een volledig register oneindig meer nuttig en verkieslijk.

Wanneer dan een volledig register, waarop elk stuk zijne plaats verkrijgt, zoo zeer de voorkeur verdient, dan is het niet ongepast te onderzoeken op welke wijze dergelijk register geschiktelijk zoude kunnen worden daargesteld. Kan men eenige vaste regelen of beginselen daarvoor aannemen en zoodoende tot op zekere hoogte eenvormigheid in die registers verkrijgen, dan zal hun gebruik daardoor tevens zeer worden vergemakkelijkt.

Bij de vele proeven reeds voorgebragt door mannen, die op uitnemende wijze hunne kennis en krachten aan de regeling van archieven hebben gewijd, zoude het aanmatigend voor mij wezen om te trachten eene geheel nieuwe wijze van regeling en catalogisering te willen zoeken en voorstellen. Liever wil ik mij daarom bepalen om te wijzen op de regelen, die door den met roem bekenden Lacomblet zijn aangegeven; regelen, die, met geringe wijzigingen naar de eigenaardige behoeften van eenig archief, door velen met vrucht zijn gevolgd, en die ook evenzoo op alle archieven in Overijssel zouden kunnen worden toegepast.

Die regelen zijn vervat in de *Instruction zur Verwaltung des Kön. Preussischen Provincial-Archives in Düsseldorf* (6 Nov. 1831), waarvan ik de voornaamste bepalingen uit Friedemann's *Zeitschrift für die Archive Deutschlands* (*Gotha* 1852) I. p. 121 volg. aan het slot van dit opstel zal overnemen.

Lacomblet gaat van het beginsel uit, dat men elk archief, waarvan de beschrijving wordt ondernomen, zooveel mogelijk in dezelfde orde laat, waarin het zich bevindt. De gronden voor dit beginsel zijn hoofdzakelijk deze. Men kan veilig aannemen, dat de stukken in den regel op de bestaande wijze zijn bijeengevoegd geworden, omdat er eenig zakelijk verband tusschen die bijeengevoegde stukken bestaat;

een verband, dat misschien niet meer bekend is, maar bij verdere bearbeiding van het archief meer op den voorgrond kan treden.

Een tweede grond om de bestaande schikking niet zonder hooge noodzakelijkheid te verstoren, bestaat daarin, dat men bij het behoud dier orde van oudere bestaande lijsten, liggers, klappers en dergelijke, die in weinige archieven geheel ontbreken, voortdurend naast en gedurende de bewerking van het nieuwe register gebruik kan blijven maken, waardoor dus eene geregelde behandeling van zaken mogelijk blijft.

Met inachtneming der bestaande orde worden nu de stukken van een doorloopend nummer voorzien, en in geregelde orde in laden, vakken, portefeuilles of dergelijke neergelegd, waarop men aan de buitenzijde de daarin vervatte nummers aanduidt.

Van ieder stuk wordt nu de voor het register bestemde opgave op een afzonderlijk stuk papier geschreven, waarop ter zijde het nummer van het stuk wordt aangeteekend en dat verder bevat, wat Lacomblet in § 12 aangeeft.

Het is zeer aan te raden, om terstond bij elk dier opgaven op duidelijk onderscheidene wijze (bijv. door onderschrapping met inkt of potlood van verschillende kleur) de zaak-, plaats-, personen-namen, enz. aan te geven, waarop men het stuk op de daarvoor bestemde alphabetische registers wil brengen. Voor hem die het stuk leest en de opgave ter neder schrijft, is die *onmiddelijke* aanduiding zonder bezwaar; wordt het tot later uitgesteld, dan zal de verwijzing zonder herhaalde lezing van het stuk dikwerf minder juist geschieden. Is die onderschrapping eenmaal geschied, dan kan men de overneming en overbrenging in de alphabetische registers aan een' gewonen schrijver overlaten. Bij vidimussen en copiën behoort verwijzing onderling en naar de aanwezige originelen te geschieden, en omgekeerd. Even zoo moet zooveel mogelijk bij elk stuk vermeld worden *of* en *waar* het is afgedrukt en uitgegeven.

De afzonderlijk geschreven opgaven van alle stukken moeten zoo spoedig mogelijk in een vast doorloopend register naar volgorde worden overgeschreven en op de alphabetische registers van zaken, personen en plaatsen gebragt worden. Daarna worden ze telkens naar tijdsorde gerangschikt. Op die wijze kan men ten allen tijde over het afgewerkte gedeelte van het archief alle vereischte registers gereed hebben.

Dezelfde wijze ongeveer van bewerking kan men volgen bij de handschriften of boeken, die meestal tal van akten, besluiten, uitspraken, brieven en dergelijke bevatten.

Om hierin orde te bewaren en tevens een' grondslag tot verwijzing te verkrijgen, is het doelmatig eerst de gelijksoortigen naar tijdsorde te plaatsen, aan ieder boekdeel een uiterlijk kenteeken (bijv. letters in alphabetische orde) te geven. Vervolgens merkt men in ieder boekdeel elk afzonderlijk besluit, akte of dergelijke met opvolgende nummers en maakt dan eene inhoudsopgave van het geheele boekdeel in den boven aangegeven zin. Afschrift van die inhoudsopgave voor ieder stuk afzonderlijk wordt bij de inhoudsopgaven der losse stukken gevoegd. Op ieder dier opgaven geschiedt de aanduiding van elk stuk door op de zijde te vermelden de letter van het boekdeel en het nummer van het afzonderlijk stuk. Aan te raden is het, om op ieder boekdeel tevens aan te duiden den eigenaardigen naam, waaronder zoodanig boek meestal in het archief is bekend; bijv. *liber albus*, *aureus*; *koerlappe*; *digestum vetus*, *novum*; *collectorium* en dergelijke. Onder die benamingen toch zijn ze dikwerf vroeger aangehaald geworden.

Eene algemeene lijst der handschriften naar de volgorde, waarin ze zijn geplaatst en met aanduiding hunner benamingen en alphabetische kenmerken is noodig.

De nadere bijzonderheden voor de te vervaardigen registers en voor de regeling en bewaring van het archief zijn in het hierachter gevoegd uittreksel uit voormelde *Instruction* duidelijk op te maken of wijzen zich van zelf.

Ten slotte wensch ik nog op een groot voordeel opmerkzaam te maken, aan deze wijze van bewerking verbonden. Niet alleen dat onderscheidene personen tegelijker tijd aan de vervaardiging der registers kunnen werkzaam zijn, maar het is ook niet volstrekt noodzakelijk om steeds in dezelfde volgorde door te gaan. Wanneer men gedwongen is om een bepaald onderzoek aangaande eenig onderwerp te bewerkstelligen, dan kan dat onderzoek zonder moeite tevens voor de vervaardiging van het register zoover dat onderdeel betreft worden aangewend.

De levendige belangstelling onzer medeleden in alles, wat Overijsselsch regt en geschiedenis betreft, doet met grond verwachten, dat velen bij voorkomende gelegenheid hunne krachten aan rangschikking en catalogisatie van een of ander der talrijk in ons gewest bestaande grootere of kleinere archieven zal beproeven. Betere en doelmatigere beginselen dan de boven aangestipte, kunnen dan door de ondervinding worden aangewezen. Het is wenschelijk dat daarvan in het belang der zaak algemeene mededeeling geschiede.

J. C. B.

6 November 1869.

UITTREKSEL uit de *Instruction zur Verwaltung des Köningl. Preussischen Provencial-Archives in Düsseldorf (6 Nov. 1831)* (1).

§ 12. Die Verzeichnisse über die Urkunden werden in der bisherigen Weise gefertigt. Sie enthalten demnach in chronologischer Folge der Urkunden: a) das Jahr derselben, b) den kurzen Inhalt mit Berücksichtigung der wesentlichen, geschichtlich oder wissenschaftlich wichtigen Punkten und Beziehungen; c) die Namen der Zeugen, wo diese erheblich sind; d) den Ort und Tag der Ausfertigung und die Zurückführung des letztern auf die heutige Zahlungsweise; e) die kurze Anzeige der aüsseren Beschaffenheit der Urkunde, wenn sie Schaden gelitten hat oder sonst bemerkenswerth ist, und der Zahl und Beschaffenheit der noch vorhandenen Siegel, mit Angabe der nun fehlenden; f) Monogramme, Recognitionszeichen, Benevalete, Unterschriften etc. sind ebenfalls zu bemerken; g) die Inhalt der Urkunde wird in deutscher Sprache in die Verzeichnisse aufgenommen. Die Anführung des Ortes und Tages der Ausfertigung mit den Worten derselben bezeichnet die Sprache, worin sie abgefasst ist; h) ältere Orts- und Personen-Namen werden, wo die Schreibung in der Urkunde von der jetzt üblichen abweicht, in der einen und der andern Schreibart angeführt; i) die Ausdrücke des Originals, wofür die heutige Sprache keine völlig gleich bedeutende hat, z. B. *ingenuus*, *vir nobilis*, *miles*, *homo ligius* etc. sind, neben die zu wählenden Uebersetzungen, zu erwähnen; k) in dem Verzeichnisse ist zwischen den Inhaltsanzeigen der einzeln Urkunden ein angemessener Raum zu lassen, um Hinweisungen, wo die Urkunde abgedruckt oder in den vorhandenen Copeibüchern befindlich

---

(1) FRIEDEMANN, *Zeitschrift für die Archive Deutschlands*, 1 B. p. 121 etc.

ist, Zusätze und Bemerkungen, worauf der Archiv-Vorstand erst später geführt werden möchte, aufnehmen zu können; [1]) die Verzeichnisse enthalten endlich nach Vorschrift eine geschichtliche Uebersicht. Da die auf Ein Object sich beziehenden Urkunden, ihrer chronologischen Folge wegen, nicht übersichtlich bleiben, so ist ein Sachen-register zu jedem Urkunden-Verzeichnisse ebenfalls wünschenswerth und erförderlich.

§ 14. Die Urkunden werden nach ihren Nummern reihenweise in die Schubladen der Schränke eingelegt und es ist dafür zu sorgen, dass die Schubladen nicht zu tief angefertigt werden, weil durch die Anhäufung zu vieler Urkunden sie sowohl als die Siegel sehr leicht beschädigt werden können. Auch wird das Aufsuchen der Urkunden sehr erschwert, wenn die obern Reihen wegen jeder aufzusuchenden einzelnen Urkunde herausgenommen und dann von Neuem wieder geordnet werden müssen. Es ist daher zweckmässiger, wenn in jeder Schublade, soviel dies thunlich ist, nur eine, höchstens zwei Reihen von Urkunden auf einander liegen, wo man dann die Urkunden leichter auffinden und in Ordnung erhalten kann.

§ 15. Die Urkunden-Schränke müssen mit Thüren und Schlössern verzehen sein. Auf jedem Schranke wird der Landestheil, dem die Urkunden angehören, auf jeder Schublade die Nummern, welche darin enthalten sind, mit ausgezeichneter Schrift bemerkt.

§ 17. Ueber jedes der vorfindlichen Copeibücher eines Archivs muss, nachdem sie Behufs einer Allegation mit einem Buchstaben und die darin enthaltenen Stücke mit einer Nummer versehen worden, ein chronologischer Index gefertigt und demselben vorgeheftet werden. Die in den Copeibüchern oder in Abdruck erhaltenen, aber urschriftlich nun fehlenden Urkunden werden in ein gemeinsames chronologisches Verzeichniss zusammen getragen; dieses und das Originalien-Verzeichniss gewähren alsdann die vollständige

Uebersicht aller Urkunden eines Landes, Stiffts oder Klosters, so weit solche noch in einer der drei Weisen existeren.

§ 18. Bei den Landestheilen, Stifftern, Klöstern etc. wo keine Copeibücher vorhanden, oder wo sie verloren sind, müssen neue angelegt und möglichst vollständig fortgeführt werden. Es ist für jedes Archiv von der grössten Wichtigkeit, dass von allen Urkunden getreue Abschriften vorliegen, weil die ohnehin meistens schadhaften Urkunden und Siegel durch das oftere Herausnehmen und Auseinanderlegen ganz zu Grunde gerichtet werden. Diese Abschriften sind von dem Vorstande des Archivs zu beglaubigen und, insoweit es der Raum gestattet, in einem besonderen Locale auf zu bewahren, damit bei einem entstehenden Unglücke die Abschriften nicht gleichzeitig mit den Original-Urkunden zu Schaden kommen.

IETS

OVER DE

SCHRECKENBERGERS.

De Schreckenberger, eene Saksische munt, was in de eerste helft der zestiende eeuw in ons Vaderland algemeen bekend en kwam er menigvuldig voor; zuivere slag en goed gehalte schijnen haar in korten tijd bekend en bemind gemaakt te hebben, terwijl de heerschappij der Saksische graven over Friesland en de bloeijende Leipziger mis er ongetwijfeld veel toe hebben bijgedragen, deze munt algemeen over ons land te verspreiden.

Op verschillende plaatsen in de noordelijke provintiën werden zij in de laatste jaren in aanmerkelijke hoeveelheid gevonden, o. a. in 1859 op eene bezitting van den heer van Swinderen in Gaasterland, de Elfbergen genaamd, waar onder 198 geldstukken 22 Schreckenbergers voorkwamen; in een opgegraven potje bij Gieten, in 1851 en op andere plaatsen meer. Zie J. Dirks in Rev. Num. Belg. III. 3. pag. 361. v. d. Chijs, Munt. van Friesl. pag. 145. 209. 313.

De naam der munt komt veel voor (soms met afwijkende spelling, als: Schreckenburger, Schreckenborger, Schrickelborch en diergelijke meer) (1), zooals trouwens te verwach-

(1) Groebe spreekt van Schrikkelborgers of *krabbelaars*. (De in deze en de volgende nooten medegedeelde bijzonderheden ben ik verschuldigd aan de welwillendheid der H.H. van Doorninck en Jongeneel).

ten is bij eene munt, die als algemeen bekend in eene markecedul als boete bedreigd wordt (zie Verslag der 26ste Vergadering). In onderscheidene valuatiën en ordonnantiën op het stuk der munt vinden wij Schreckenbergers vermeld, o. a. in de ordon. van hertog Georg van Saksen bij v. d. Chijs, Munt van Friesl. pag. 209, voor Overijssel in eene ordon. van 30 Oct. 1539, door Stadhouder, Ridderschap en Steden vastgesteld, in eene ongeteekende valuatie en dito publicatie van Schepenen en Raden van Deventer van 12 Nov. 1539 (Dev. Arch. 885, nos 1 en 8). In de valuacie van Landen en Steden van Overijssel van 1506 vond ik »Sasschen dubbelden metten twen Sweerden," hetwelk m. i. dezelfde munt geweest is, die toen, zelfs in Saksen nog onder de jongste munten behoorende, waarschijnlijk hier nog niet onder den lateren naam bekend was.

In al deze valuatiën wordt de waarde op vier stuiver bepaald (1).

Het gewigt van den Schreckenberger wordt opgegeven in »des heiligen Reichs valuation der gulden und silbern Muntz, a° 1566. (Dev. Arch. 889 n° 4) waar wij lezen:

»Der jüngere Herzogen von Sachsen Schreckenberger, »gehen uf der Marck 54 Stücke, halten 13 loit 13 grein, »thut 9 kr. $2\frac{1}{2}$ d.

Afbeeldingen van den Schreckenberger worden gevonden in de »ongevaluweerde Gouden en Silveren Munte" in 1560 bij Jan Ewoutzoon te Amsterdam en in »der kooplieden handboucxkien" in 1546 te Gend gedrukt (2).

---

(1) In 1573 gold zij echter in Friesland $4\frac{1}{2}$ stuiver.

(2) In Hooft's tijd was deze munt in Holland verre van zeldzaam, immers in zijn Warenar, 5de bedr. 2de toon. zegt Reijm, de meid van den vrek: „Ik win nou vijf gulden 's jaers en ien paer nuwe klompen „tot men Deuvekater. En krijgh ien Schrikkenburger tot men Kermis „maer, En ien Engelse vijf tot men nuwe jaer; Nu voortaen zoo win „ik wel al de preutel 's weeks." Bilderdijk teekent daarbij aan: ien Schrikkenburger. Een braspenning, d. i. (te Amsterdam) tien duiten. v. Vloten daarentegen: Saksische munt van vier stuivers.

Opmerkelijk is het dat in de bovengenoemde bij Jan Ewoutzoon gedrukte lijst eene munt van landgraaf Philip van Hessen voorkomt onder den naam Schrickelborch. Ik vooronderstel, dat het eene naslag is van het zeer bekende en gewilde Saksische type, daar beide als schildhouder op de voorzijde eene engel hebben, waarvan waarschijnlijk de naam »Engelgroschen" waaronder deze munt ook voorkomt.

De naam Schreckenberger is afkomstig van een berg, digt bij Annaberg of St. Annaberg in Saksen gelegen. In het laatst der 15de eeuw leverden de pas ontdekte mijnen in den Schreckenberg en den Schottenberg eene ontzaggelijke massa zilver op, zoo zelfs, dat de zuivere opbrengst over 1496—1500, dus van 4 jaren begroot wordt op 124,838 goudguldens (1)!

De totale opbrengst der thans uitgeputte mijnen wordt op 400 millioen thaler geschat.

Van alle zijden vloeiden mijnwerkers te zamen, uitgelokt door deze ongekende rijke opbrengst, waarop hertog Albert in 1496 den grondsteen legde voor eene bij den Schreckenberg te verrijzen stad, welke den naam »die neue Stadt am Schreckenberge" behield, totdat zij groot geworden door hare mijnen in 1501 van keizer Maximiliaan den naam Annaberg ontving. De ruïne Schreckenberg, vanwaar men een behoorlijk uitzigt op het lager gelegen, net gebouwde stadje en het omliggende dal geniet, is in het begin dezer eeuw door een rijk burger gebouwd. Zie Busching Nieuwe Geographie Dl. III. Stuk IV. pag. 2131. en Brockhaus, Conv. Lex. op »Annaberg." Vgl. nog v. d. Chijs, Munt v. Overijssel pag. 215, die ten onregte meent dat Annaberg vroeger Schreckenberg geheeten heeft.

---

(1) Nieuwenhuis leidt in zijn Alg. Wbk. v. K. en W. in voce „Schrekkenberger" de naam af van het Schrekkenberger zilver, hetwelk men in 1499 bij Annaberg in Saksen gevonden had. Hij schijnt een schat of iets dergelijks te bedoelen. Als waarde geeft hij op 5 st. 13 penn.

Annaberg zelve heeft haren naam geleend aan eene andere Sachsische munt, welke van het zilver uit deze mijnen geslagen is, aan den zoogenaamden Annaberger thaler, welke ook in ons land vrij algemeen schijnt geweest te zijn, hoewel minder onder eene speciale benaming bekend, waartoe trouwens de aanleiding ontbrak: de Grossus Novus of Schreckenberger onderscheidde zich, zooals ik reeds opmerkte, ten opzigte van gehalte en muntslag gunstig van de in omloop zijnde kleine munt, de Annaberger thaler bezat dat voorregt niet of althans slechts in veel geringer mate. Zie over deze thalers, Madai ThalerCabinet n° 2927 en volg.

HENDRIK G. JORDENS.

ONDERZOEK

OMTRENT DE

REFORMATIE

TE

HASSELT.

De geestelijkheid te Hasselt was met betrekking tot de bevolking talrijk te noemen; behalve de kloosterlingen van het gevestigde klooster op den burgwal, de priesters in de Parochiekerk aan St Stefanus gewijd; behalve de Pastoor en zijne Capellanen uit de vicerissen en de in die Kerk gevestigde twaalf vicerien, bestond er nog geestelijkheid aan den dienst in de Heilige stede verbonden.

Bij den aanvang der Hervorming hier te lande had er een onderzoek omtrent leer en wandel van de geestelijkheid te Hasselt plaats dit blijkt uit het volgende

vp dinsdaghe na Sacraments anno XVCLXIII verscheen den Kettermeester te Hasselt, en disse getuighenisse sinnen gegeuen voer een gantschen Raedts In bywezen vnd durch forderinghe vnd anspraek der genael Ketter meyster van C° met Pieter Gruwel Prior binnen Swolle des Cōuents Predich heren ordens tegen her Hennek Euertz vt een tijt verleden dat Gheert van Goer geseten hefft vp t wynhuys vnd heft gehoert dat her Hennek Euerts her Jorge gescholden heft voer een schelm vnd booschwight vnd sachte du ketter eñ mer onnutte woerden.

Van dit onderzoek blijkt nu niets meer.

De Rechter Andries werd mede verdacht de nieuwe leer niet ongenegen te zijn.

Dit gaf aanleiding, dat op den 15 Junij 1564 Burgemeester Schepen en Raad hem zijn dienst opzijden, ter zake van menichfoldighe oirsaken, doch dewijle hij sich hierover beklaagde en ten einde raad was smeekte hij dat de Raad hem dit maal genade zouden bewijsen zoo is hij onder belofte van beterschap in zijn dienst voorloopig gebleven.

Ernst Mulert des tijds schultus van Hasselt was de nieuwe leer niet genegen, intusschen konden de Regenten van Hasselt het verwijt niet ontgaan dat eenigen buiten de stad ter Preeke gingen deswege hadden er onderzoekingen plaats als volgt:

Anno XV^c^LXIII 25 Nouembris sinnen voir den Stoell voir gemene raedt erschenen Hennek Cleysz vnd Ruecher Piper (dieners) tot kennen gegeuen dat Ernst Mulert Schultz den 28 Nouembr vp t merckt by hen ghecomen spreeckende ick hadde niet gelouet dat v Burgemeysters Luthers werde geworden, dair vp sie dieners gevraghet wen hie meynde sachte Ernst, Johan Coninck is dair an die sluys geweest, antwoorde hennek eñ wiecher voorss, why hopen niet dat sulcker luyden bouen sitten.

Eenige Priesters raakten ter dezer tijd mede in ongelegenheid, wel gaf men voor dat het om hun levenswandel was de eerste was Engbert Vuystinck als volgt:

Anno XV^c^LXVI den lesten Decembris sinnen voir den Stoell eenes ghemenen Rades erechenen die Pastoor her Johan van Utrecht mitt den ghemenen memorien Priesteren te kennen gevend dat her Engbert Vuytinck sich tegen hen luyden eñ anderen in al sulcker ontucht ontgaende, dat sie langer mitt hem niet alleene niet solden converseeren sonder oick die gantsche Raedt dair durch lichtelik in sonde vnd schande solden moghen gheraecken, then whare by oer Eers. andersins dairinne voirgeschien werde derhalue clache-

lycke om Godes wille biddende die uzele sie hen luyden aangheboeren dat den Eers. Raedt alsulcke guede middelen well ghelieuen to ghebruycken dat gemelde ghebreecken tytlick overgecomen moghen worden want sie langer daer teghen gheen raet hebben noch weten te vinden.

Meer ondubbelzinning vindt men de aantekeningen omtrend Heer Jan Cornelisz, strekke het onderstaande deswege:

den 1° July xv^{c}xviii tuigen Johan Therbeecke Johan Geertz Johan Kistemaker Johan Ouvinck Claes Roelofsz Gheert Gheertz Henrick Vletter Claes van Merckell Isebrand Reyndz Jonge Johan Ouvinck Henrick Pannebacker eñ Henrick Euertsz ther instancie van Schepen eñ Raedt behoerlick geciteert synde, dat her Johan Cornelisz pastoer albier den Sondagh voir Petri eñ Poulie lest leden op 't Predickstoel apentlick gesproocken datter eenigen waren die in t dupen van oere kinderen ghien solt lucht nogh smeer gebruycken wolden eñ dat hie denseluighen mennichenmaal hadde vermaend, dan die kerfstok was so volle dat hie eens afgedaen muste syn eñ daer vth solde volgen, dat frembde natien van Staten die men niet en solde connen verstaen hem solden ouergeuen mit meer andere mortighe redenen

daarna tughede olde Claes Cock dat die vorss Pastoer tot hem muntlick hefft gesproocken, dat hie der vigilien eñ andere dingen in der Kercken well wilde laeten staan niemant moeyelyck zyn ende sich alleene met preecken holden so hem Schepeñ eñ Raedt alle vier hoichtyden twintich golden gulden wolden geuen it Johan Therbeecke Henrick Vlettert Isebrant Reinerst Jonge Johan Ouinck eñ Gheert Metteler affirmeren dat sie in tyden als die Kercken allenthalue gestrueert werden vp den predickstoel apentlick gesproocken hefft ouer het mispapen, Ick heb die missen niet gestichtet so men my voer verlies onderhold wil geuen, ick wil missen viglien eñ andere dinghen wel laten staen, insgelicken bekennen her Hugo eñ her Johan Gysbertsz voirss, dat die pastoer omtrent twee Jair geleden vp

ten Predickstoel hefft gesproocken, dat die missen vigilien vnd andere kercken diensten niedt anders te beduyden hadden dan dat die priesters oer geuen dairuan hadden.

Mr Cornelis schoelemeyster attestiert, dat hie geseght hefft datter er sodanighe weren die oer kinderen niet wolden laten dopen eñ dat frembde natien nu noch solden regieren eñ dat hie die missen vesper vigilien eñ andere Kercken-diensten apentlick verachtet hefft, eñ well genegen was alle die dingen te laten staene soe hem Schepen en Raedt guede onderholdinge wolden geuen.

Deze Johan Cornelisz was behalve pastoor in Sint Steffens kerk ook noch vicaris eener vicarij in dezelve kerk blijkens het volgende:

op sancto Augustus avont anno des nummergetal LXIII hebben Burgemeyster en Schepen vnd Raedt eenpanchlick gegunt vnd toegestaen heer Johan Cornelisz pastoer alhyer Rysenburges vicarie samt oer Profyten vnd upcumpsten up Conditien dat hie geholden sall synn vth syner eigen gueden jairlicx vth to rechten XV golde gulden, doer oer in Pius Vsum to verdeelen na oer eerss gelieuen vnd wellge vellen: de regering ofschoon Catholyk begiftigde den genoemden Pastoor met deze vicarie, evenwel na dat hij eerst voor den vollen Stoel des Raads vergiffenis van zijn vorig gedrag had verzocht en gekregen.

De hervorming schijnt dus ook reeds vroeg te Hasselt zijn bespeurd en men daar ook de beeldstorming in meerder of minder mate te hebben ondervonden.

Om nu eenigermate aan den drang der omstandigheden toe te geven, willigde de Regering het volgende in:

den XXVII marty anno XVLXV ist wth fruntlicken versoek van her Johan Gysbertsz, by Burgemeesteren Schepen eñ Raedt eendrachtichlick veruillickt vnd ouergegeuen, dat her Johan voerss van nu voirtan alle hochtyden feest vnd sondage des nademiddage toe XII ure sall moeghen en geholden synn tot stichtinge der toehoorders, dat woert Godts te Prediken

dair voer hie geabsolueert vnd gefryet sall worden van soedane misse, als hie alle dinxdaghe des morgens te sess ure verbonden is, dewelcke her Geert Tonisz in plaatse syner misse so te acht ure plach te geschien angenomen hefft, alles een Jaar lanck en wil her Johan voerss niet gelegen muchte syn langer to prediken, sall hie alsdan in syner misse wederomme verbonden eñ gheholden syn, na vermeldinghe der fundatie dezelue te doene, insgelicken her Gheers van her Johans deenst geabsolueert eñ tot syn vorige misse gheholden.

Ernst Mulertz steeds ijverende in de Catholijke Godsdienst en bevreesd dat de hervorming te Hasselt meer en meer veld zoude winnen en zich ten hove zoekende aangenaam te maken, kwam Anno XV^c^LXVI den VI Semptembris ongenodicht eñ vrijwillich wth eijgen ghemued voer den stoel des Raeds gantz frundelieke te kennen gevende, dat die Officiers van Gedeputeerden deser alinge Landtschap en Steden onlangs bij den anderen versamelt vp die petitie, so die ingesetenen vnd borgeren der Steden Deventer, Campen eñ Swolle die Ausburgse Confessie anbelangende gedaen rijpelijck gecommuniceerd eñ besloten hadden, de Hertoghoginne vã Parma sampt onser G. H. Stadtholder welgeboren, greue tho Arembergh to verthonen dat den voerss gedeputeerden der vrije Steden den droste van Coeverden, Vollenhove eñ hem, gantsch geraden gedacht, die vã Hasselt hem an voorss Steden en voorss saecken van Religie annex te maken eñ gelick requeste in name eñ vã whegen oer borgeren bij eñ met hen presentieren solden eñ dat hie t seluige oer Eerss well gunstichger meningh niet wolde verholden ōme sich ten besten daarna to righten, woe vp die gesworen meente door den raden verhoert eñ beslōten, dat men twee van den Rade an die gedepũtierden der voirss steden to Winsum, vp die maalstede solde schicken ōme to vernemen, woe den Schulten voergeuen waarachtig oder niet, omẽ wijders daervan te beraden eñ gantzlicke te sluijten.

De twee afgevaardigden wederkeerende gaven het volgende verslag:

Alsoe dan die Eersaeme ende voersichtighe Hessel Coeps eñ Hermã Ouinck mitt Johan van Wilp den secretaris daertoe erwelt eñ binnen Winsum vpten seuende Septembris LXVI des Schulten angeuen geproponiert hadden, hebben die voirss onzer Steden Gedeputierden redes verwanten daer vp sampt eñ besunderlicke well verwonderd synde, geantwoord dat oer Eerss meergemelde Schulten daeruan in alles gien beuell gedaen hadden, nogh sulx niet gedacht hadden, sonder dat die Schultz na dien sie samptlich vth den Raed gescheyden waren by enige als private personen geapenbaart, hier van meninghe was t geen voerss den van Hasselt antogeuen want hem geraedsaembts duchtte, sie luyden hen den Steden solden bijgeuen, daer vp hem van eenige priuate personen buyten raeds en sonder weten eñ willen der anderen is geantwoerdt, muchtte syn sie t selue well doen muchtte mit der meninghe dat die van Hasselt sulx by eñ vythen luyden in enige maniere versuecken solden, wanttet hen spottelicke eñ gantz ongeraden duchtte sich in dese sake te associeren, vermits to houe schynen eñ verstaen muchte werden dat sie mitt anderen behulp hen vã vproer eñ seditie te maken gaarne solden willen sterken, des want den Eerss Raad alhyer van den Schultz vernemen is t seluige ter memorie geregistreerd durch beuel van oer Eersamen.

Hasselt zeer versterkt, bleef lang aan s Konings zijde doch de Graaf van den Berg Deventer en andere steden aan de Staatsche zijde brengende, moest Hasselt zich wel aan hem onderwerpen. Hierdoor won de hervorming veld dan het kortstondig bewind des Graven veroorzaakte dat bij het verlaten zijner benden het Roomschgezinde deel der bevolking wederom het bewind zich toeëigende.

Dit duurde tot dat in 't laatst van Herfstmaand 1582 de besetting van Steenwyk, gesterkt door de hoplieden Wolter Doornik, Croon en anderen Hasselt voor de Staatsgezinden

ingenomen werd: het krijgsvolk spolieerde klooster en kerken de Jesuit Strada dit innemen te boek stellende verhaalt, dat het krijgsvolk niet tevrede met de stad te hebben uitgeplunderd, veel smaat en lasteringen tegen de beelden der Heiligen uitdrukten en sommige beelden mede namen en eenigen daarvan aan de galg hingen.

De pastoor Henrick Grubbinck werd gevangen genomen en later ter stad uitgeleid, de kerk aan de onroomschen overgegeven of ingenomen.

Eenige de nieuwe leer toegedaan, hadden reeds vroeger tot hunnen leeraar aangenomen Johannes Silvius; thans vorderde men dat het stipendium, door deze beloofd, aan hem van stadswege zoude voldaan worden; de Regering besloot daartoe bij het volgende stuk

Also beuonden is datt eenighe burgeren durch haar verschryuinge, by haar luyden onderteekendt, den Predikant Joannem Silvium voer een tydt lanck anghenomen eñ geaccepteērt hebben en t selue daertoe beuorentz niet hebben willen bekennen, dem nae is by Schepen eñ Raedt sambt oere ghesworen meenthe eendrachtiglicken ouercomen, dat die selue borgeren mitt den selue Joannem van weghe syn stipendium sullen accorderen eñ verdraghen toe vrede stellen voer den tyt, dat sie hem angenomen hebben, mitt den bescheyde dat Schepen eñ Raedt sambt die gesworen meenthe haer luyden belouen, schadeloos tho holden van sodanighe penningen als sie an synen handt betalen sullen; Ende so veer den gedachten predicant niet en willen verdragen en hem sententieren willen Schepen eñ Raedt mitt sambt die ghesworen meenthe, alleene den schaden hinder en intresse die eenige oere burgeren tot sulchs anneminge des Predikents ontschuldig wesen de by uerweygering van sulcken betalinge en vp alle oire goederen an die selvige borgeren, die den Predikant angenomen, verhalen te doene: aldus gedaen desen 11den dach meye anno 1583 in bywesen des gantschen Raedts mitt die gesworen gemeente.

Deze Johannes Silvius was alzoo de eerste Predikant te Hasselt, uit stads kas werden de door de zeven burgeren betaalde gelden voor het stipendium van dezen gerestitueerd.

By Monen, Naamketen van Predikanten komt hij als derde voor zoo het schijnt van Zwolle beroepen 1582, dit is een misvatting. Hij vertrok van Hasselt in dat zelfde jaar.

In dat zelfde Jaar werd de predikdienst in de kerk gehouden, schoon dit van zijde der Roomschgezinde burgerij eenige moeijelijkheid berokkend had.

De coster verweigerde de sleutel der kerk aan den Predikant over te geven, deze dreigde hem zoo hij dit niet deed den sterken arm van den Hopman in te roepen, met leede oogen zagen zich de Roomsch gebleven van het bezit der kerk beroven, vandaar dat de vijand veele verstandhouding binnen Hasselt bezat, men smeelde opentlijk op de belijders der nieuwe leer, Wendele Mulertz Echtgenoot en de Schultus Swaafken durfde wel zeggen, dat zij hoopte te mogen beleven dat veelen gehangen werden, een ander Jacob Derrickz in het Stadhuis de wacht hebbende, ontzag zich niet te zeggen, dat het op een keer wel anders zoude worden en wel zeven a acht duizend zouden gehangen worden en daar zittense die ghijse maats in de kerken met haar Psalmboek so de wet of sie Godt bij die voeten hadden eñ want sie vth der Kercken komen so practiseren sie slagts, hoe sie van goed man die huysluyden eñ andere goede luyden hare beesten slachten solde, seggende sij segget mij van dat volk niet, ick wil daar niet van horen, segget mij van den Duijvel daar mach ik mij voor schamen en gevraagd wie al die duizende hangen zoude, zeide dit zelve wel te doen.

In 1589 beroepen op aandrang van de Predikanten der nabuursteeden Thomas Ruthuis, hem werd de pastorij van den Pastoor ingeruimd, aan dit bevel der stedelijke regering moest willens of onwillens de pastoor gehoorzamen, de regering verpligte zich uit die geestelijke goederen den Predikant behoorlijke alimentatie te doen erlangen, hiermede

werd de Hervormde Godsdienst voor goed te Hasselt gevestigd en de Roomsche eeredienst niet meer uitgeoefend.

De inname van Hasselt door de hoplieden Doorninck en Croon hier vooren verhaald, was steeds een doorn voor de koningsgezinden of malcontanten die ook niet nalieten middelen uit te denken om de veste wederom in hunne handen te bekomen en men moest door verstandhouding van binnen steeds op zijne hoede zijn om niet te worden overrompeld; de aanslagen menigwerf beproefd liepen steeds teleur en menig koningsgezind ingezeten werd daardoor in moeijelijkheid gebragt; een sterke legermagt der malcontanten was steeds te Staphorst en Rouveen gevestigd. De drost te Coevorden van Ense en ander vijandige hoofden bevonden zich steeds in dezen omtrek en poogden de verstandhouding binnen Hasselt steeds te bestendigen, veele stukken tot dergelijke handelingen die nog voorhanden zijn strekken daarvan op ondubbelzinnige wijze ten bewijze: dit alles veroorzaakte dat er steeds een talrijke krijgsmagt in Hasselt aanwezig was, die de burgerij tot grootte last verstrekte en veele botsingen bestonden er tusschen de magistraat en de hoplieden waarvan de bekende Johan van den Cornput als superintendant de voornaamste rol speelde de klachten over en weder waren menigvuldig de correspondentie deswege gevoerd is noch in verscheiden schrifturen in het stedelijk archief van het grijse Hasselt voorhanden.

F. A. Ebbinge Wubben.

MEDEDEELING

OVER DE

GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS

TE

KAMPEN.

Wanneer ik het onderneem U eenige oogenblikken bezig te houden met eene korte bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs te Kampen, meer bijzonder tot aan den aanvang der 17de eeuw, dan doe ik het niet dan met een gevoel van groote schroomvalligheid. In de eerste plaats zou ik mij als grond daarvoor willen beroepen op mijne geringe kennis en krachten, maar ik voel mij daarin weêrhouden zoowel door de impopulariteit en het discrediet (indien ik het zoo noemen mag) van dergelijke betuiging, als voornamelijk omdat ik zelfs den schijn wil vermijden, als hadde ik ondankbaar vergeten de blijken van toegefelijkheid en verschooning bij vroeger gelegenheden mij zoo dikwerf betoond.

Liever wil ik mijne beduchtheid regtvaardigen door reeds vooraf te wijzen op het weinig belangrijke en hoogstonvolledige, dat mijne proeve uit den aard der zaak moet aankleven.

Weinig belangrijke, zeg ik, omdat, al moge de geschiedenis van het onderwijs op zich zelf en in het algemeen tot de

meest belangrijke onderwerpen behooren, die geschiedenis dan toch, beperkt tot eene enkele stad en tot een enkel tijdvak, niet geacht kan worden veel aanmerkelijks op te leveren.

Onvolledig heb ik het genoemd, omdat alles wat wij daarvan te weten kunnen komen, in het algemeen opgespoord moet worden uit de plaatselijke archieven, waarin men, ja, aanstellingen en bezoldigingen van onderwijzend personeel kan vinden, waar ter loops eene enkele bijzonderheid voorkomt, maar waar bijna geene aanduidingen gevonden worden omtrent hoofdzaken, als bijv. het onderwerp van het onderwijs, de leerwijze, de hulpmiddelen en zoovele andere.

Let men nu meer in het bijzonder daarbij op de omstandigheid dat de stedelijke rekeningen te Kampen slechts van den aanvang der 16de eeuw aanwezig zijn, terwijl ze in andere steden van ons gewest meer dan twee eeuwen hooger opklimmen, en dat ons dus hier de uitvoerigste en rijkste bron ontbreekt, waaruit de alleroudste stedelijke toestanden kunnen worden gekend, dan heb ik zeker niet te veel gezegd, wanneer ik reeds vooraf mijne proeve onvolledig noemde. Om het onvolledige eenigzins aan te vullen, om niet geheel tot volslagen dorheid te vervallen, zal het mij niet euvel geduid worden, wanneer ik tot bekende toestanden elders in ons vaderland de toevlugt neem om daaruit het tafereel eenigzins te verlevendigen en aan te vullen.

En nu nog een enkel woord over de bronnen, die mij ten dienste hebben gestaan. Zoo lang ik in vroegere jaren mij met het stedelijk archief te Kampen onledig hield, had ik wel telkens aangeteekend, wat ik daarin over onderwijs ontmoette; maar, behalve dat ik niet bepaaldelijk en uitsluitend mijne aandacht op dit onderwerp had gevestigd, miste ik ook de volharding om *alles* naauwkeurig op te teekenen. Dit gebrekkige mijner aanteekeningen is weggenomen door de welwillendheid van ons medelid Mr. J. I. VAN

Doorninck, die mij vergunde gebruik te maken van eene verzameling van uittreksels uit het Kamper archief over de geschiedenis van het onderwijs aldaar, voor ongeveer 25 jaren gemaakt door den voormaligen provincialen archivaris, wiens bekende onvermoeide ijver en naauwkeurigheid ons den waarborg geven, dat ze allezins naauwkeurig zijn.

Het ligt natuurlijk geheel buiten mijne bedoeling na te gaan, welke de oorsprong zij geweest onzer vaderlandsche scholen. Anderen hebben uitvoerig dit onderwerp onderzocht en getracht na te gaan, wat Karel de Groote en zijne opvolgers, wat onderscheidene pausen en kerkvergaderingen daarvoor hebben vastgesteld. De drang om steeds geestelijken voor de kerk te vormen, de allengs stijgende behoefte aan maatschappelijke kennis zoude, ook zonder bepaald bevel van hoogere magten, inrigtingen van onderwijs in het leven hebben geroepen. Maar die bevelen, aanvankelijk ter wille van de kerk en derzelver geestelijkheid gegeven, hebben aan die inrigtingen een kerkelijk en geestelijk karakter opgedrukt, dat haar gedurende eeuwen in meerdere of mindere mate is bijgebleven.

In den beginne zullen ze wel aan de meest belangrijke kerkelijke en geestelijke inrigtingen zijn verbonden, en zullen klooster-, cathedraal- en kapittel-scholen wel de oudsten zijn geweest. Maar sinds de 13de en 14de eeuw ontstonden in ons vaderland bij de meeste parochiaal-kerken afzonderlijke scholen, die zich van de overigen dikwerf noch in hoedanigheid, noch in omvang van onderwijs onderscheidden, en waarvan sommige zelfs hare voorgangsters verre achter zich lieten.

In den beginne schijnen die parochiale scholen aan de zorg en leiding der pastoors overgelaten, die zich daarbij door hunne kappellanen of door een' schoolmeester lieten bijstaan; later ging dit dikwerf op de monniken, bijzonder op de Franciscanen en Dominicanen over. Allengs eindelijk namen de gemeenten zelve de scholen ter hand en stelden daarover

een' Rector, die, in den beginne althans, zelf voor de noodige hulp moest zorgen.

Voor eene zeer matige belooning en het genot van een gering schoolgeld en accidentalia van de zijde der scholieren werd aan hem de school voor een' bepaalden korten tijd, meestal van een tot drie jaren, opgedragen, na afloop waarvan hij zich met zijne gezellen en dikwerf met een aantal scholieren naar elders begaf, om aldaar eene gelijke betrekking op zich te nemen. Dit zwervende leven droeg niet weinig bij om een' zekeren geest van losbandigheid mede te deelen aan het onderwijzend personeel, dat dikwerf bestond uit personen, die, hoewel tot de onderste orden der geestelijkheid behoorende, nogthans geene achtbaarheid of bekwaamheid genoeg bezaten om volledig daarin te worden opgenomen.

Behalve het lezen en schrijven, bevatte het onderwijs aan deze onderscheidene scholen gegeven meerdere of mindere onderdeelen der zeven zoogenaamde vrije kunsten. Bij zeer weinigen en slechts zeldzaam omvatte dat onderwijs die alle *(plenum studium)*; meestal bepaalde het zich tot *grammatica*, *dialectica*, *rhetorica* (het zoogenaamde *trivium)*, waarbij dan een of meer deelen van het *quadrivium* (bestaande uit *arithmetica*, *geometria*, *astronomia* en *musica)*, vooral het eerste en laatste, werden gevoegd.

Oefeningen in het gezang ten behoeve van den koordienst namen een grooten tijd in, en evenzoo het van buiten leeren van de *Tien Geboden*, het *Credo* en van onderscheidene bepaalde gebeden.

Was het getal van onderwerpen van onderwijs gering, elk dier onderwerpen werd bovendien niet in breeden omvang behandeld. Het lezen, met het ouderwetsche spellen beginnende, had zeer werktuigelijk plaats; het schrijven bleef voor ver de meesten hoogst gebrekkig. De grammatica, die zich tot het latijn, de kerktaal, bepaalde, was dor en gebrekkig. Als hulpmiddel daarbij was veelal het *Doctrinale puerorum* van ALEXANDER DE VILLA

Dei (1) in gebruik naast Donatus, die allengs zijne plaats innam: als leesboeken dienden plaatsen veelal uit kerkvaders; en woordenlijsten, veeleer dan woordenboeken, waren zeer weinig voldoende, waaronder de *Mammotractus* en *Gemma Gemmarum* (2) genoemd worden.

Rekenen had met eigenaardige bezwaren te worstelen, voortspruitende uit de oude romeinsche schrijfwijze der getallen, die eerst in het laatst der 15de en in de 16de eeuw door het gewone cijferschrift algemeen werd vervangen. Wie met de vier hoofdregels bekend was, gold reeds bijna voor een' bepaald wiskunstenaar. Rekentafels, rekenpenningen werden als werktuigelijke hulpmiddelen gebezigd (3).

---

(1) Een afdruk hiervan, in 1371 verzen, vindt men in de Deventer-bibliotheek achter den Donatus onder No. 2544 en 2545.

(2) Een *Gemmula vocabulorum*, te Deventer in 1493 bij Jacobus van Breda gedrukt, is in de Nos. 2544 en 2545 der Deventer-bibliotheek voorhanden.

(3) Ons hedendaagsch cijferschrift, waarbij plaats en rangorde der cijfers hare waarde bepalen, was volgens Gatterer, *Abriss der Diplomatik*, p. 29 e. v., in Europa wel reeds in de 11de eeuw in wiskundige geschriften bekend, maar in ons gedeelte van Europa komt het in schriften eerst in de 14de en 15de eeuw, en dan nog zeldzaam voor; evenzoo in charters eerst in de laatste helft der 16de eeuw, en zeer zeker klimt het algemeen en dagelijksch gebruik daarvan niet hooger op.

Tot zoo lang nu was in gebruik het wel bekende Romeinsche cijferschrift.

Het talstelsel nu bij de Romeinen was, zooals bekend is, tiendeelig; de schrijfwijze der getallen echter was tevens op het vijftallig stelsel gegrond, en wat zulks van onze latere begrippen onderscheidt, de waarde der verschillende cijfers is niet van derzelver plaats en rangorde afhankelijk.

Wat de verdeeling der eenheid in deelen (gebrokene getallen of breuken) aangaat, kende men of dacht men zich natuurlijkerwijze allerhande soort van verdeeling; *gebruikelijk* echter waren bij lengte- en vlaktematen slechts breuken, waarvan de noemer uit 12 of sommige veelvouden daarvan bestond, terwijl bij geldswaarde de eenheid in 16 onderdeelen werd verdeeld, waarvan dan nog dikwerf de benaming in het twaalftallig stelsel der gebrokene getallen werd overgebragt en aangeduid. Voor slechts enkele dier voorkomende gebrokens had men afzonderlijke teekens.

Wanneer men zich nu dit weinig eenvoudig cijferschrift voorstelt, waaraan innerlijke zamenhang ontbreekt, dan springt het van zelf in het oog dat daarmeê om te gaan, daarmeê te rekenen, zooals wij

Logica werd naar regelen van Augustinus of naar uittreksels uit Aristoteles onderwezen.

Rhetorica steunde meestal op de leerboeken van Capella, terwijl later Cicero en Quinctilianus werden ter hulpe genomen.

Astronomia bepaalde zich bijna uitsluitend tot de zamenstelling van den kerkelijken almanak, waarbij de berekening van het paaschfeest de hoofdzaak uitmaakte.

Musica bestond in den regel uit de beoefening en uitvoering der gebruikelijke kerkzangen.

Deze waren de gewone onderwerpen van onderwijs op klooster-, kapittel- en parochiaal-scholen, tot ongeveer het einde der middeneeuwen.

De wijze, waarop dit onderwijs gegeven werd, bestond hoofdzakelijk in een herhaald voorzeggen en inprenten in het geheugen; herhaling en ondervraging werden als werkdadige hulpmiddelen daartoe gebezigd. Schaarschheid en kostbaarheid der boeken, vóór en ook nog geruimen tijd

---

met ons gewoon cijferschrift doen, hoogst moeijelijk, ja men mag zeggen bijna onuitvoerbaar was. Hulpmiddelen moest men daarbij zoeken en men bezat die dan ook in het zoogenaamd rekenbord *(abacus)*. Dit nu was van dubbelen aard: het *gewone*, vrij wel overeenkomende met hetgeen thans nog bij de Chinezen in zwang is, waarin men, vreemd genoeg, tien- en vijftallig stelsel vereenigd ziet en dat tevens voor enkele gebrokene getallen was ingerigt, maar dat alleen kon dienen voor optelling en aftrekking; en de zoogenoemde *Pijthagorische* abacus voor vermenigvuldiging en deeling gebruikelijk en op het tienstallig stelsel gegrond. Eene beschrijving van beide, zoomede van de wijze van rekenen daarmede, vindt men bij Becker-Marquardt *Römische Alterthümer*, V D. 1 afd. p. 97 vg.; dubbel merkwaardig, omdat daarbij is opgenomen een voorbeeld van deeling naar eene afteekening in den *Erlanger Codex* van Boethius.

Naast of liever met dit rekenbord, en wel met de tweede soort, bestond oudtijds de wijze van rekenen met kleine, losse voorwerpen, steentjes *(calculi)* of dergelijke. Voor deze gebruikte men allengs munten of bepaaldelijk tot dit gebruik geslagene penningen (*reken-* of *legpenningen*); vergelijk v. Loon, *Hedendaagsche penningkunde*, bl. 149 vg., waar men tevens vindt beschreven de wijze, hoe men daarmede rekende,

na de uitvinding der boekdrukkunst, maakte elk onderwijs moeijelijk en omslagtig, terwijl ook zelfs de kostbaarheid van perkament en papier, gepaard met de minder algemeene bedrevenheid in het schrijven, een grond te meer was voor geheel mondeling onderwijs en geheugenoefening.

Strenge tucht, overeenkomstig den geest der tijden, was de steun van het onderwijs; roede en plak, niet spaarzaam gebruikt, werden onmisbaar gerekend om ijver en bovenal goede orde levendig te onderhouden.

Was zoodanig in zeer ruime trekken het onderwijs in het algemeen op de scholen in ons land, sinds haar eerste aanwezen tot de laatste helft der 15de eeuw, vele oorzaken bragten toen achtervolgens daarin groote veranderingen te weeg, die ik nu nog vlugtig zal doorloopen.

---

onder opgave van onderscheidene werken over dit onderwerp gedrukt, en hieronder 4 in het Nederduitsch tot de 16de en 17de eeuw behoorende, het jongste van 1623; een bewijs alzoo van derzelver gebruik nog in dien tijd. Van Loon geeft voor Holland menig voorbeeld van het gebruik der legpenningen van af het Bourgondische huis tot in de 18de eeuw. Trouwens dat ze ook in dit gewest bekend en in gebruik waren, blijkt vooreerst uit den ouden *Ordinarius* van Kampen (*Mededeelingen* IV, bl. 30), die tot het tijdperk tusschen 1448 tot 1482 behoort, waar men duidelijk ziet dat de rekening van rentmeesters jaarlijks in zekere orde niet alleen werd gelezen, maar ook *gelegd*, d. i. met legpenningen nagerekend. Een nog later voorbeeld vindt men in de stedelijke rekening van Kampen van 1544 over de vervolging lakenkoopers, die „het doeck bynnen Swolle „mijt leggepenningen betaelt hadden" en deswege vervolgd en te Muiden achterhaald werden.

Wanneer men let op alle de moeijelijkheden, waarmeê de rekenkunde in het weinig handelbare van het gebruikelijk cijferschrift had te kampen, en wanneer men daarbij tevens het oog slaat op de afgetrokkene en weinig practische der geleerde behandeling dezer wetenschap gedurende de middeneeuwen, waarin eerst sedert het laatste der 14de eeuw in Italie en nog veel later in Duitschland (zie Klügel, *Mathemat. Wörterbuch*, I bl. 174 e. v.) eene meer practische rigting kwam, dan mag men gerust aannemen dat zich het gewone onderwijs in het rekenen wel niet veel verder zal hebben uitgestrekt dan tot de zoogenaamde hoofdregels, en dan nog wel met de werktuigelijke hulp van rekenborden en legpenningen.

In een groot gedeelte van Duitschland en ons vaderland, vooral in Overijssel, oefende de Broederschap van GEERT GROOTE grooten invloed op het onderwijs en de opvoeding uit, door daarin een' anderen geest te brengen, door vorming van toekomstige onderwijzers, door bevordering der hulpmiddelen en door ondersteuning en verpleging van scholieren (1).

De uitvinding der boekdrukkunst vermeerde allengs de leesstof. Ze maakte, door het gemakkelijker verkrijgen van leer- en lees-boeken, de vroeger uitsluitend gebruikelijke wijze van voorzeggen en dictéren minder noodzakelijk.

De herleving der kennis van de klassieke letteren doordrong de behandeling van bijna elk vak van wetenschap met een' nieuwen geest. Al werd niet onmiddelijk overal naast de Latijnsche taal ook de Grieksche onderwezen en beoefend, de kennis daarvan, die allengs opkwam en doordrong, had toch grooten invloed op de behandeling der latijnsche grammatica, en de meerdere bekendheid van vroeger niet of weinig bekende klassieke schrijvers bragt deze spoedig in meerdere of mindere mate in plaats van kerkvaders en dergelijke in de scholen.

Het nu allengs gebruikelijk geworden arabisch cijferschrift (dat veel later eerst door de toepassing van het tientallig stelsel op gebroken getallen als het ware werd volmaakt) bevorderde en vergemakkelijkte het rekenkunstig onderwijs in hooge mate.

Vooral echter had de Hervorming een' onberekenbaren invloed op wetenschap en onderwijs. Wat de laatste aangaat, wil ik alleen opmerken, dat daardoor het onderwijs ook in zoover aanmerkelijk werd gewijzigd, doordien de school niet meer zoozeer als voorbereiding en afrigting voor de

---

(1) Die invloed is evenwel te Kampen weinig of niet merkbaar geweest, tenzij men een spoor van het laatste punt in de latere oprigting van het Weeshuis wil zien.

kerk werd gebezigd, waardoor tevens de afscheiding van latijnsche en duitsche scholen (we zouden de laatste nu *lagere* scholen noemen) werd mogelijk gemaakt, en waarbij de eerste in degelijkheid, de laatste in praktische waarde en omvang wonnen. Voegt men nu hierbij dat de vestiging van vele uitgeweken Franschen sedert het laatste der 16de eeuw allengs de oprigting van zoogenaamde fransche scholen gewenscht maakte, dan heeft men de voornaamste punten voor de geschiedenis van het onderwijs in deze streken tot op de 17de eeuw opgenoemd, welke ik nu met U, zoover Kampen betreft, nader wensch te bespreken.

Waren ons in het Kamper archief de oudste rekeningboeken bewaard gebleven, even als op andere plaatsen, we zouden alligt daarin zeer vroeg bewijzen kunnen vinden van het bestaan van scholen, misschien van hare inrigting; althans van den tijd af dat ze geheel of gedeeltelijk uit de handen der geestelijkheid in die der stedelijke regering zijn overgegaan. Die rekeningen evenwel vangen te Kampen niet voor de eerste jaren der 16de eeuw aan, en wij kunnen nu niet anders putten dan uit een boek vooral omtrent ambten en ambtenaren, beginnende in de eerste helft der 15de eeuw, en met het opschrift: *Scattinghe Olde Officiatorum.* Verder uit den zoogenaamden *Ordinarius antiquus* en uit eene verzameling statuten, getiteld: *Digestum novum*, alles behoudens zeer enkele opgaven van elders ontleend. Voor latere tijden sluiten zich dan daaraan de *Resolutieboeken van Schepenen en Raad*, en die van *Raad en Meente*, die echter alle niet hooger opklimmen dan in de eerste helft der 17de eeuw.

Het eerste spoor van scholen meen ik te vinden in het oudste Burgerboek te Kampen, beginnende met 1302, waar op dat jaar als de eerste namen voorkomen: D[s] Pelegrinus Plebanus eccl. in vollenho. en Hermanus rector scholarum in Campis. (Molhuijsen-*Register* N° 12). Daarop vindt men van scholieren melding gemaakt in het boek der zoogenaamde *Schepen-Memorie.* Volgens den aanhef daarvan

is deze Broederschap in 1311 gesticht »van den ghelerden ghesellen van den Core ende van anderen gueden lieden, die se daertoe namen." De broeders moesten in geval van overlijden van een' medebroeder »ghemeinlijc comen te »synre vigilie-misse ende tot synre wtvaert." »Ende, leest »men verder, over dessen doden sal men hoechlyc singen »*mitten scoelren* een vigilie van IX lexen als: *Parce mihi dom.* »des auents die wile dat hi bouen eerden steet in syn huys" (1). In 1366 werd bepaald: »Voertmeer, soe sullen die »scoelre in desser memorie voirsz. wesen, diewile dat »sie ter scolen gaen, want sie die doden mit processien »ter kercken brenghen. Ende wanneer sie leke wor»den, begheren sie der broderscap soe sullen sie die »winnen mit bede ende mit gelde, als daerop ghesat »is" (2).

In het *Chronicon Windeshemiense* van BUSCH wordt in het 4de caput vermeld WERNERUS KEIJENKAMP als *instructor scholarium in Campis* en in het 32ste caput *rector scholarium in Campis* genoemd. Het is deze KEIJENKAMP, die bij den tegenstand der monniken, bijzonder van BARTHOLD VAN DORDRECHT, een' *frater Eremitarum Si Augustini, Campensis et Swollensis terminarius*, tegen GEERT GROOTE, de partij van dezen laatsten, zijn leermeester, koos en door de regering van Kampen deswege vervolgd en uit de stad gebannen later de tweede Prior van Windesheim werd (3).

Kampen, geheel in de lengte gebouwd, bezit aan elk

---

(1) Vergelijk het opstel: *De Memorien te Kampen, I. de schepens-memorie*, in den *Ov. Almanak voor oudheid en letteren*, 1839, p. 129 en 130.

(2) *Over. Almanak* ibid. p. 132. In 1535 werd door Schepenen en Raad besloten, dat alle toenmalige of later gekozene Schepenen en Raden leden dezer memorie moesten worden en blijven. Vanhier zal wel de naam van *Schepens-memorie* afkomstig waren.

(3) DELPRAT, *Verhandeling over de broederschap van Geert Groote*, enz. p. 23.

harer einden eene parochiaal-kerk, die van St. Nicolaas- of Boven-kerk en die van O. L. V. of Buiten-kerk.

De eerste, altijd de aanzienlijkste, is voorzeker de oudste, hoewel de bouw van beide kerkgebouwen, zooals ze *nu* zijn, in hetzelfde jaar 1369 is begonnen (1). Waarschijnlijk is het dus dat oudtijds, toen men voorzeker met ééne enkele school is begonnen, deze ook aan de St. Nicolaas-kerk is verknocht geweest. Weldra schijnt ook aan de O. L. V. kerk eene school te zijn verbonden; althans bij het overbrengen van het lijk van Bisschop Rudolf op 25 Maart 1455 leest men (2) »dat die stadt liet ordinieren al die priester, »moniken ende schoelkinder van *beiden kercken* in eene »processie;" en in 1466 (3) worden bepaaldelijk de school van St. Nicolaas en Onser Vrouwen school genoemd. Het was op geldstraffe verboden de jongens op andere (bijscholen) dan deze beide scholen te laten leeren: »beholtlic die buten dunen seilen sullen In een half jair, of een ampt leren In een halff jair nae older gewoenten Moegen dat doen, Eñ die sullen allike wel oirloff bidden van den Burgermeister eñ laeten der kinder naemen teikeñ eñ den byscoelmeister dair sie onder leeren sal by ii ꝶ ter stat behoeff" (4).

De juiste plaats, waar deze beide scholen gelegen waren, is niet te bepalen. Waarschijnlijk stond de St. Nicolaas-school in de onmiddelijke nabijheid der kerk; misschien aan de Z. zijde dier kerk bij de wedeme of nevens den kerkhof, waar later de gebouwen der oude munt stonden. De O. L. V. school was hoogst waarschijnlijk in de Schapensteeg in het

(1) *Kamper Kronijk* I. p. 152.

(2) *Decret. domin.* fol. 16.

(3) *Olde offic.* fol. 73 v°. Vergelijk *Digestum vetus* fol. 25 verso a° 1457, en fol. 131 (a° 1473).

(4) Bedrieg ik mij niet dan is de beweeggrond voor deze bepaling daarin gelegen, dat men bij deze bestemming een ander onderwijs zocht, dan dat der gewone school, waar latijnsche grammatica en het kerkgezang hoofdzaak was.

gebouw, dat voorzeker oud en kloosterachtig genoeg, tot voor weinig jaren nog tot school en onderwijzerswoning diende (1).

Welke nu de verhouding dier beide scholen onderling is geweest, is niet uittemaken. Niet onwaarschijnlijk komt het mij voor dat de minstgevorderden, die nog lezen, schrijven of rekenen moesten leeren, in O. L. V. school werden onderwezen, en dat de overigen de andere school bezochten.

Is deze onderstelling juist, dan geloof ik een stap verder te mogen gaan en aan te mogen nemen dat als hoofd van beide scholen gemeenlijk een *rector* werd aangesteld (2), die bij het onderwijs door één, meestal twee, eene enkele maal vooral later, door meerderen werd bijgestaan, waaronder men wel zal moeten begrijpen de geene, die onder den naam van *meister* of *schoelmeister* voorkomen. Van af 1442 vindt men vrij regelmatig en met weinig tusschenpozen de aanstelling dier rectoren en meesters in het meermalen genoemd *Officiatorum* vermeld (3).

---

(1) In den *Ordinarius antiquus* leest men op fol. 2: „Item anno „xvc vijfftich den 11den dach Octobris Is bij den gemenen Rade gesloeten „dat men terseluer tijt (op manendach post octavas passche) mede visi„teren sall die schole van Sanct Nicolaeskercke om dieselue in esse „tholden mit tgene dair an clevende is als tweten twesehuys mitten huijs„raede daer inne wesende."

Indien het woordje *anclevende* belending kon aanduiden, dan zoude hieruit volgen, dat de school ten N. der kerk tusschen Hof- en Nieuwstraat gelegen was.

(2) Hiermede stemt overeen eene verordening van 1387 in het *Register* van MOLHUIJSEN vermeld onder n⁰ 262 „dat de schoolmeester van O. L. V. Kerk hebben zal 32 scholieren bij wille van den meester van St. Nicolaaskerk; en deze zal gaan in de school en verhooren de kinderen; en de eerste zal geene boeken lezen dan bij wille van den laatste, want hij is als zijn ondermeester."

Deze bepaling, die uit het *Collectorium* schijnt genomen te zijn, is mij alleen uit het Register bekend; ook bij Mr. J. v. DOORNINCK vond ik daarvan geene vermelding.

(3) Die aanstelling schijnt telkens ongeveer op St. Jacob te hebben plaats gehad; althans men leest in den oudsten *Ordinarius* (tusschen

De namen dier personen op te noemen zoude een dor en onvruchtbaar werk zijn. Ik herinner alleen dat daaronder voorkomt M[r] WERNER KEIJENKAMP, later de tweede Prior van het Windesheimer klooster. Vervolgens komt voor M[r] ANTHONIUS VRIJE van Soest, die in 1485, na driejarigen dienst als rector, tot Secretaris der stad werd aangesteld. Vermelding verdient M[r] JOHAN EVERTSZ VAN LIMBORCH of LYMBURCH, die van 1538 tot 1550 rector was en, zooals we later zien zullen, eene latijnsche grammatica vervaardigde en uitgaf. Verder M[r] CASPAR HOLTSTEGE of CASPARUS HOLSTECHIUS, in 1561 aangesteld, doch in 1567 door de geestelijkheid wegens zijne prediking vervolgd en deswege gevlugt en later in 1578 als een der eerste hervormde predikanten teruggekomen.

Het is onzeker of de rector de onder hem staande meesters aannam, dan wel of ze door de regering werden aangesteld. Van het eerste wordt althans in den aanvang iets vermeld. Zoo schijnt het dat M[r] JACOB VAN BOKEL, stads medicus, van Paschen 1444 tot Paschen 1445 schoolmeester is geweest, met last om eenen »meister artium en een gueden »sublectorem" te houden (1). In 1485 bij de benoeming van M[r] SYMON HAMER werd hem de verpligting opgelegd een' goeden ondermeester te houden ten genoege van provisoren en kerkmeesters.

Diezelfde verpligting ten aanzien van een' goeden submonitor werd ook in 1489 aan M[r] JOHAN MARTENSS voorgeschreven.

Allengs schijnt de regering de benoeming dier meesters

1448 en 1482 opgesteld) „Sanct Jacob — en men spreckt van officianten, „als schoelmeisters, medico of dergelijc mit hem tijts genoech of dair „enige ledich worden tegens die tijt dat sich een jgelic versien mach." *Mededeelingen* IV. p. 24.

(1) *Olde officiat.* fol. 15 v°.

aan zich te hebben gehouden en steeds voor dezelfde tijdruimte als die van den rector te hebben gedaan, ja zelfs soms bepaald te hebben, dat, de rector om de eene of andere reden ophoudende, ook zij van hunne dienst zouden verlaten zijn, zooals men zich toen uitdrukte (1).

De aanstelling geschiedde eerst voor een bepaalden tijd van 1, 2 of 3 jaren, later van zes jaren. Desniettemin werden zij, vooral later, dikwerf gecontinueerd, zoodat sommigen ettelijke jaren in hunne betrekking verbleven.

Het is aan te nemen dat zij meestal tot den geestelijken stand behoorden. Pleit daarvoor reeds de omstandigheid dat bij dezen vooral de noodige kennis nog het gereedst werd gevonden, ook een meer bepaald bewijs daarvoor zoude ik vermeenen te vinden in de omstandigheid dat de rector al vroeg voorkomt als begiftigd met eene ongenoemde vicarie (2), later doorgaande met de vicarie St. Simonis et Judae.

Zoolang de onderwijzers telkens voor een kort tijdsbestek werden aangenomen, schijnt men bij iedere aanstelling of continuatie de belooning te hebben bepaald; zonderling genoeg, soms tot een geringer bedrag (3).

Die belooning, behalve de opbrengst der vicarie Simonis et Judae vroeger genoemd (4), werd in Rijnsche guldens,

---

(1) *Ordin. Camp. condit. off.* fol. 29 v°.

(2) In de *Cameraarsrekening van Deventer* over 1430 komt voor in de rubriek *Hinc inde:* Item des sonnendagen nae sente Lambert der stad boede van Campen, die ons enen brachte, begerende van ons mr JOHAN LUBBERTI eñ den offici te spreken, daer sie overkroenden, dat sie te voele bouen gewoente genomen hadden voer een vestitoer eenre vicarien, die oere borger oeren schoelmeister gegeuen hadden, gegeuen iii pl.

(3) Dit was onder anderen het geval met Mr HENRIC BIJE, die volgens het *Offic.* in 1456 werd aangenomen voor 32 ℞; in 1459 en 1460 voor 40 ℞; in 1462 voor 30 ℞ en in 1463 voor 20 ℞.

(4) De inkomsten dezer vicarie werden in 1545 geschat op 68 ggl. 15 st. br. De vicaris moest beurtelings met dien van het H. Kruis vier missen in de week lezen.

later in ggl. of in hn ℭ, eindelijk in Caroliguldens uitgetrokken tot een zeer ongelijk cijfer, en werd eerst in een later tijdvak eenigzins regelmatig.

Bovendien genoot de rector het schoolgeld, dat aanvankelijk van ieder kind half jaarlijks IV olde vleemsche, later XIV st. br. bedroeg, en waarvan hij, later althans, aan de overige meesters een gedeelte (meestal 2 st.) onder hen gelijkelijk te verdeelen, moest afstaan.

Bovendien ontvingen zij van de scholieren meestal bij de hoogtijden geschenken, onder den naam van *accidentalia*, waaronder in het bijzonder kaarsen voorkomen.

De scholen, waarvan wij spreken, werden alleen door jongens bezocht. De latijnsche taal en het kerkgezang voor den koordienst, de beide hoofdonderwerpen van onderwijs, doen dat reeds vermoeden. Het oorspronkelijk doel der scholen, het vormen namelijk van toekomstige geestelijken, het voorzien in kerkelijke behoefte stemt daarmede allezins overeen. Het onderwijs der meisjes, dat zich zeker niet veel verder dan tot lezen en eenigzins schrijven en rekenen uitstrekte, ontving men alligt in huis, en mogelijk, althans voor den meer aanzienlijken stand, in de vrouwenkloosters (1).

De vakken van onderwijs waren weinige in getal: lezen, schrijven, het van buiten leeren van gebeden, het *Credo* en den *Cathechismus;* het zingen van kerkzangen, waarmede de koordienst gepaard ging, verder eenigzins rekenen, en vooral de grammatica der latijnsche taal, ziet daar waartoe zich het onderwijs bepaalde.

Omtrent de leerwijze heb ik zoo goed als niets gevonden. Het lezen zal wel, aanvangende met het zoogenaamd spellen,

(1) Dit is althans omstreeks het midden der 15de eeuw te vermoeden van het klooster te Brunnepe. Wanneer men leest wat MOLL, *Kerkgeschiedenis van Nederl. voor d. herv.*, II D., 2 St., p. 246 van Zuster THECLA aldaar verhaalt, is wel niets anders aan te nemen.

zeer werktuigelijk zijn beoefend; het rekenen, dat, zooals ik reeds heb besproken, met eigenaardige bezwaren had te kampen, waarvan wij thans ons zelfs moeijelijk eene voorstelling kunnen vormen, was zeker met menig kunstmiddeltje gepaard en bepaald tot dagelijksch gebruik. Van theoretische uiteenzetting was zeker geen sprake en in het algemeen zal het zich wel hoogstens bepaald hebben tot het *voordoen* van sommen en het werktuigelijk *namaken* daarvan, eene wijze van rekenonderwijs, die zelfs aan velen onzer uit onze kinderherinnering niet geheel vreemd zal wezen.

Ook van de gronden van muzijk en zang zal wel weinig zijn geleerd. Dit onderwijs zal zich wel bepaald hebben tot het voordragen en uitvoeren van de gewone en gebruikelijke kerkzangen. En toch is het alleen van dit gedeelte van het onderwijs, dat mij sporen in de stedelijke rekeningen zijn voorgekomen van hulpmiddelen daartoe verstrekt (1).

In hoever het onderwijs in de latijnsche taal te Kampen zich onderscheidde van dat, wat we hebben gezegd vroeger algemeen te zijn gegeven, kan niet worden bepaald. Of het *Doctrinale puerorum*, vroeger zoo algemeen in zwang, ook hier is gebruikt, blijkt niet. Wel wordt melding gemaakt van den DONATUS, maar blijkbaar is het tevens, dat ook soms eene andere grammatica in gebruik was. Althans

---

(1) In de rekening van 1530 komt voor: „Item noch hem (ERNST „MAELER) betaelt van eene taeffele toe vernissen en̄ Linien daerop toe „maecken om den jongens sanck daerop tscrijven ij hn. 𝕽. Item ge„geuen die draegers van der taeffele inder schole tbrengen i$\frac{1}{2}$ st. br."

In die van 1556: „Item den XVIII Octobris betaelt Wessel Kystemaker „voir een sancktaeffel gecomen in die schoele VII voit lanck en iii$\frac{1}{2}$ voit „breedt ij hn 𝕽."

In die van 1547 vind ik: „Item van een taeffele gecoemen boeuen „in der schole myt schrifte daerop gemaickt 1 hn, 𝕽 VI st. b. Item „noch Zwier Kistemaiker betaelt van een grote bredt myt Lysten van „vi$\frac{1}{2}$ voet hoege, daer die scholieren uith leeren singen 1 𝕽 VII st."

het is bekend dat de rector M[r] JAN EVERTSZ VAN LIMBURG, die in 1538 werd aangesteld en zijn ambt tot 1550 vervulde, eene grammatica latina schreef en op de school invoerde. Zijn opvolger schafte ze weder af, maar op bevel van den Raad (1) werd ze weer ingevoerd nevens de *Methodus* DONATI.

Welke leesboeken werden gebruikt is onbekend; alleen blijkt uit het laatst aangehaalde stuk dat door WARNERSZ nevens de genoemde grammatica waren gedrukt, de *Colloquia* SEBALDI HEYDEN (2), welke dus zeker nevens die grammatica in de school waren ingevoerd.

Zoodanig was ongeveer de inrigting der scholen te Kampen tot aan de hervorming. Om een meer aanschouwelijk beeld daarvan te geven, zal ik thans mededeelen eene *Ordinantie van der scholen van Sanct Niclaes kercke, geordiniert onder correctie van den Eersamen Rade* (3), die op een los stuk papier geschreven in het Stedelijk Archief te Kampen, door wijlen den Heer v. DOORNINCK gevonden en tot omstreeks 1550 werd gebragt (4).

Hetzij nu dit stuk werkelijk door den Raad is vastgesteld, hetzij het alleen als ontwerp is te beschouwen, altijd zal het wel niet ver van den toenmaligen toestand afwijken.

Men ziet hieruit hoe eenvoudig, hoe weinig omvattend het onderwijs was ingerigt. Lezen en schrijven voor de eerstbeginnenden aan den ondersten leeraar opgedragen, die zijne leerlingen minstens het *Confiteor* en *Benedicite* moest leeren lezen en opzeggen; van rekenen geen woord. Bij

---

(1) Dit besluit uit den *Ordin. antiq.* fol. 31, van 5 Sept. 1556, is opgenomen onder bijlage 1.

(2) SEBALDUS HEYDEN, geboren te Neurenberg 1494 en gestorven 1561, was aldaar rector aan de St. Sebaldusschool.

(3) Bijlage II.

(4) MOLHUIJSEN brengt het onder no. 2064 tot 1555.

den eersten leeraar en bij den Rector bepaalt zich het onderwijs geheel tot de latijnsche taal. het kerkgezang. Van iets meerders of hoogers is geen spraak, tenzij men de stylistische oefening van den Zaterdag en de expositie van *Evangelie* en *Epistel* op Zondag daarvoor zoude willen laten doorgaan.

Alvorens nu over te gaan tot het onderzoek, welke verandering hierin door de doordringende hervorming werden gebragt, wensch ik nog op een enkel punt te wijzen. Ik bedoel namelijk de stichting in 1539, door »provisoeren, kerkmeysters eñ de rectoer van St. Nicolaas kercke ende meer andere guede luyden" van een »weeshuys der armen verlaten scholieren, weeskinderen totten getaele van twaeluen", alles »ter eere des soeten gebenedidede naeme Jhesus, Mariae goedes moeder, ende allen santen ende santinnen", eene stichting, waarin ik tevens meen te bespeuren een' hoewel laten en flaauwen weërschijn van de Fraterhuizen, die door Groote te Deventer en Zwolle gesticht, een luisterrijk leven hadden gehad.

Ik zal u niet vermoeijen met de voorlezing van alle regelen voor de provisoren, den regent of rector, de weesmoeders voorgeschreven, noch de van uur tot uur vastgestelde leefregels der weeskinderen beschrijven. Alleen vermeld ik dat de regent of rector »alle dage een ure lanck hoer (d. i. der wezen) dagelixe lexen, schrifften boecken sall examineren, welck examen nijet achtergelaten sall worden. Met Institutie van den gregoriaen sanghen Int gheene dat se doer die weke singhen moeten."

Ik stip dit aan om te wijzen hoe men er op bedacht was aan den koorzang en den koordienst een steun te geven. Hetzij dit zingen te zeer tijdroovend was en aan ander onderwijs of andere bezigheden hinderlijk, hetzij de menigvuldige kerkdienst bij andere opkomende begrippen in aanzien verloor, het schijnt groote moeite gekost te hebben om het koor behoorlijk en goed bezet te houden. Mogelijk is het

ook dat het zich ontwikkelend literarisch onderwijs door de rectoren ten koste van den kerkzang werd voorgestaan. Op dezen laatsten grond toch kunnen terugzien de bezwaren door de beide meesters ook tegen den rector ingebragt in 1557 wegens verwaarloozing van dit onderwerp. Met den eersten grond kan in betrekking staan het voorschrift aan den rector CASP. HOLSTECH bij diens hernieuwde aanstelling in 1564 gegeven, om alle scholieren naar het koor te brengen, daarvan alleen de uitheemschen uitgezonderd (1).

De nieuwe denkbeelden op het stuk van godsdienst drongen ook te Kampen allengs door. De rector CASP. HOLSTECH had zich door zijne predikatien de vervolging van den vice-cureit op den hals gehaald en week ter stad uit. Wel werd zijn opvolger, Mr THOMAS CHYTROPAEUS, bij zijne aanstelling in 1567, aangemaand de goede catholijke leer te handhaven (2), maar de zaak won meer en meer veld, tot dat men zeggen kan dat in 1581 de nieuwe leer zoodanig vasten voet had gekregen, dat diezelfde CASP. HOLSTECH met SANDERUS JANSSEN als predikanten der hervormde leer tot eerste punt van een veelledig verzoek aan den Raad voorstelden: » dat die Latynsche schoele mach » worden gereformiert, ende Euangelische Duetsche schoelen

---

(1) *Ordin. antiq.* fol. 183: „Item die jongens die ratione doctrinae onder den Rectoer sitten sollen alle hillige avende eñ alle hilge dage mit hoer choerclederen to chore gaen om des to bequamer vpsicht vp sie te moegen hebn, dan niemantz van denselven sall verbonden syn gesanck to leren, die niet en wijll. Ende die wthheimschen en sollen niet verbonden wesenn te choere tgaen, Edoch so voele beruert het choergaen der Inheimsschen, tselve sall staen tot guede discretie van den Provisoeren ende Rectoer."

(2) *Ordin. antiq.* fol. 187: „Item sall goede trouwe neerstige vpsicht „dragen vp die schoele, om die joeget in goede gottlicke catholicksche „leringe, eñ in goede fundamentalia eñ goede zeden te instrueeren eñ „tonderholden, geuende denselven een goedt exempel, eñ tot alle godtz- „diensticheit te stellen."

» daerneffens opgerichtet worden." De Raad gaf daaraan toe en bepaalde: » die Rectoer zal wesen opsyer van alle » scholen soe wel duytsche als Latynsche, dat nyet geleert » en worde contrarie der Religie, wel verstaende dat nyemant » gedrongen sal worden ter kercken te gaene tegens die » wille der olderen."

Die hervorming der latijnsche school vindt men in de *Docendi discendique methodus in schola Campensi* van 1587, 19 October (1), waaruit blijkt dat aan haar in drie klassen verdeeld, nu alleen het latijn en wat daarbij behoorde was verbleven, ook de beginselen van het Grieksch worden aanbevolen. De grammatica van MELANCHTON wordt genoemd en als leesboeken komen ERASMUS, PHAEDRUS, TERENTIUS en de brieven van CICERO voor. Het kerkgezang was vervallen en de *Cathechismus* in de plaats getreden. Daarmede was dus ook al het overige onderwijs in lezen, schrijven en rekenen naar afzonderlijke, duitsche scholen verwezen, die nu verder bleven bestaan (2).

Nog uitvoeriger, nog degelijker regeling werd in 1599 vastgesteld als *Leges et Ordo Classium nec non auctorum atque librorum in singulis classibus inclytae reipublicae Campensis scholae proponendorum Catalogus* (3). In zes klassen was alsnu de school verdeeld. Voor de latijnsche taal worden meestal

---

(1) *Ordin. antiq.* fol. 181. Bijlage IV.

(2) Ten bewijze, dat men zich van deze scholen, in den aanvang althans, geen hoog denkbeeld moet maken, diene het volgende: JOHAN CORNELISS, *Coster ende Beyerman* der Bovenkerk, verzocht om in plaats van den vertrekkenden schoolmeester, bij die kerk benoemd te worden. Op dit verzoek vindt men in *Res. van Schep. en Raad* op 9 Mei 1601 dit volgende appoinctement: „Schepenen ende Raeth gannen den supp„pliant den dienst van de Bouenschole onder de gagie van xxv ggl. „jaerlix, ende dat by prouisie, Mits dat hy evenwel syne andere diensten „nae behooren waernemen ende bedienen sal volgentz syn anneminghe."

Tot 3 Febr. 1620 bleef hij alle de betrekkingen vervullen, maar werd toen tot die van *beyerman* teruggebragt.

(3) Bijlage V.

dezelfde schrijvers en leesboeken als in 1587 voorgeschreven; VIRGILIUS, HORATIUS, eenige redevoeringen van CICERO en diens werk *de officiis*, zijn er bijgevoegd. Van het grieksch wordt regelmatig etymologia, syntaxis en prosodia behandeld en eenige stukken van PLUTARCHUS en ISOCRATES gelezen. Dialectica en rhetorica komen nu ook voor.

Ter voorziening in het onderwijs der meisjes werd in 1584 (weinig tijds alzoo nadat de vrouwenkloosters waren uiteen gedreven) CHRISTINA VAN STAVERDEN tot schoelmeysterscbe aangesteld tegen eene belooning van 50 car. gl., vrije woning en school, en het genot van 1 ggl. schoolgeld (1).

Vijftien jaren (1599) later werd JACQUES HEYNSS voor drie jaren benoemd tot fransche meester (2). De vele ter zake van den godsdienst uitgeweken Franschen maakten deze inrigting noodig.

Een paar woorden nu nog over de scholieren zelven.

Vreemden schijnen te Kampen de scholen niet te hebben bezocht, terwijl ze in overgrooten getale bij de scholen van Zwolle en Deventer werden aangetroffen. Wel werd bij de aanstelling van M[r] JOHAN VAN AMSTERDAM en M[r] CORNELYS VAN ZYRXZEE in 1445 hun aanbevolen om zooveel mogelijk *clerken van buten* naar Kampen te trekken (3), maar van eenigen goeden uitslag daarvan blijkt niets.

Strenge tucht en strenge straf schijnen als overal, zoo ook hier, gehandhaafd te zijn (4). Niet alleen dat plak en roede,

---

(1) *Ordin. antiq.* fol. 214 V₀. Haar wordt opgedragen het lezen, schrijven en rekenen te onderwijzen.

(2) *Ordin. antiq.* fol. 235.

(3) *Ord. ant.* fol. 16 v⁰.

(4) Eigenlijke strafwaardige handelingen (in groten ende gemenen ende straffweerdigen excessen) strafte de Rector. Correctien de ratione studii werden ook door de overige meesters afgedaan, blijkens aanstelling van HANS TEN TOORN van 1582. *Ordin. ant.* f. 204.

als het ware als de emblemata der schoolmeesterlijke waardigheid, dikwerf ter zijde van eenige bepaling deze betreffende in de stukken zijn afgebeeld, maar ook vermelding ontbreekt niet van voorschriften door de Regering gegeven om zachtzinnigheid in de toepassing te betrachten (1). Behalve dit, komen geldboeten voor, waaruit voor een deel prijzen werden bekostigd. Van deze laatste is voor het eerst sprake in 1599; evenzoo van twee jaarlijksche examina door den rector ten overstaan van visitatores uit den Magistraat en de Predikanten.

Daarentegen genoten de scholieren, volgens de ordonnantie van 1550, vóór kersmis eenige dagen vacantie om hunne kerszangen te leeren (2). Niet weinig genot zal hun voorzeker verschaft hebben de deelneming aan de plegtige processien, vooral aan die ten tijde van het Paaschfeest, waarbij een deel der lijdensgeschiedenis door hen met anderen werd voorgesteld, en waartoe Jeruzalem-pelgrims van elders ook werden uitgenoodigd en opgehaald. Bovendien zongen zij op Vastenavond en Kersmis op het Raadhuis voor den magistraat, en vertoonden op het eerstgenoemd tijdstip de eene of andere bijbelsche geschiedenis, of eenig ander stuk, waarvoor dan eene belooning niet uitbleef (3).

---

(1) In de aanstelling van Mr Thomas Chytropaeus in 1567 komt voor in *Ord. Ant.*. fol. 188 v° en vervolgens: „Item (de Rectoer) sall „oeck alle urhen, dat de kynderen ter schoelen komen, en weinich tytz „ende ghien halne urhen voer in die schoele staen om dieselve die daer „ter schoelen gaen te meerder ontsicht te hebben haer schoele te „respicieren. Ende die nae der geslaghen urhe komen mit woerden offt „mit een hantplack proper en̄ manierlick ende niet wredelick corrigieren, „ende insonderheid ansien neemen op die kleinheit ende teederheit der „jongens ende oeck anhoren die reden hoers vuthblijuens," etc.

(2) *Ord. Ant.* fol. 181 v°.

(3) Van de vele talrijke vermeldingen in de stedelijke rekeningen zal ik er eenige opnoemen. In 1517 speelden zij eene latijnsche comedie. In 1520, 23, 25, 28, 45, 50, zingen ze op het Raadhuis; in 1535, 52, 54, 55, 58, 60, 64, spelen zij aldaar; in 1553 en 57 spelen ze zelfs 2

De strengere opkomende begrippen maakten eerst een einde aan die optogten, en vervolgens aan die vertooningen, zoo zelfs, dat in 1597 aan allen, ook de schoolmeesters, werd verboden een spel te spelen of te leeren spelen (1).

Hier niet meer mede tevreden, bevat de schoolorde van 1599 voorschriften omtrent houding en handeling bij het komen ter school, het zijn aldaar en het verlaten der school, het gaan over straat, het verblijf in huis, verbod van zwemmen, schaatsrijden, sneeuwballen, en wat niet al meer, zeker weinig overeenkomstig den levenslustigen geest der jeugd, aan wie bovendien het genot der zondagen zelfs werd verkort door het twee malen telkens verpligt bijwonen der niet zeer korte predikatien.

Hiermede heb ik, hoe onvolledig dan ook, mijn voornemen volbragt om eene losse schets te geven van het schoolwezen te Kampen tot den aanvang der 17de eeuw.

De gelegenheid ontbreekt mij geheel om het stedelijk archief te onderzoeken voor eene voortzetting daarvan tot op de algemeene regeling van het lager schoolwezen in 1806, en tot op het organiek K. Besluit van 1815 voor de latijnsche scholen, van welke tijdstippen de geschiedenis

---

dagen vóór het Raadhuis. In 1551, 52, krijgen zij eene belooning wegens het „vant Raedthuys spreken in der prosessien." In 1555 op Vastenavond wordt gegeven aan „de scholieren van bouen om *Acolastus* to „agieren." In 1562 „agierden die van Swolle comediam *Lazari* eñ *Eunu*-„*chum* TERENTII" en in 1565 *Joseph den dromer* en de *verloren zoon*. In 1565 ageren die van Kampen de *homulo*, *hormulo* of *hanulo* (misschien *Phormio* van TERENTIUS); in 1567 spelen zij den *Samaritaen* in Duetsch; in 1568 „agierden si van *Abraham*, hoe hy synen enigen soene Isaak offeren wilde." — Het vreemdste is in de rekening van 1525. „Item den „schoellier buten eñ bouen gegeuen als sy mitten hanen vochten i½ hn ℞." Vervolgens evenzoo aan die van St. Nicolaas 1 ℞ „als sie mit die hanen gevucht hadden."

(1) *Dig. nov.* 1567—1636, Fol. 172.

der plaatselijke inrigtingen van onderwijs met de algemeene geschiedenis daarvan over het geheele rijk zamenvalt.

Wanneer eenmaal eene bekwamer hand dit later tijdvak behandelt, dan hoop ik dat het gebrekkige van deze mijne proeve zal zijn vergeten.

6 Junij 1871. J. C. Bijsterbos.

Bijlage I.

Uit den *Ordinarius antiquus* fol. 31.

Den V^en Septemb. An° LVI.

Alsoe Peter Warnerss an den Eers. Rade sich beclaecht hefft, woe die Gramatica (by salige Mr Johan à lymberich Rector, tot profyt van den schoelen der Stadt Campen geordiniert eñ ter begeerten van den Prouisoren van den beyden kercken, als gecomitteerde van wegen des Eers. Raedt by aduys eñ guetduncken van den weerdigen heren Mr Andries fabri pastor Mr Gerryt morrhe eñ ander geleerden by Peter voerss. tot gerieff van den beiden voerss. schoelen, tot synen groten costen, mitsgaders die colloquia Sebaldi heyden geprent nae doede des saligen Rectoers vt den schoelen verworpen eñ andere Gramatica oft Gramatices Rudimenta gelesen eñ angenomen worden tot groten schaden van Peter voerss. sich beclagende dat hem anders beloeft was, wie dat sijn supplicatie wyder medebrengt etc. Soe is daerop by den Eersamen Egbert ten bussche eñ hermā Kruse prouisoren van Sanct Nicolaes Luijtgen van Wilsum eñ Mr Herman van der Vecht Prouisoren van onsser lieuer vrouwen kercke, als gecomitteerden van den Eers. Raede eens voor all geaccordiert ende bewillicht dat voertan ghiene andere Gramatica, Gramatices Rudimenta ofte Elementalia binnen Campē eñ in den voerss beyden scholen van eenige Meisters den jongens voergelesen sullen worden dan alleene die by Peter voerss. ter begeerten als bouen tot behoeff van den schoelen, op synen costen geprent sinnen, die welcke van ijerst an neffens den *Methodum* Donati steets hen in den voirss. beyden scholen van allen Meisteren geleert eñ gecontinueert sullen worden Ter tyt ende soe lange dat

Peter oft syne erfgen. syne geprente eñ onuercofte Exemplaren (tot omtrent noch vijff hundert) vercofft eñ gesleten sall hebben Beholtlicken die ouerste Rector van boven schoele (indien syn E. vermeent enige jongens soe geschict onder sich te hebben, dat hem dese voerss. grammatica niet solde genoech konnen doen) een meerder oft groeter grammatica voer dieselue jongens sall moegen lesen. By alsoe nochtans dat dan dieselue jongens alsulcke grammatica als die voers. Rector solde willen lesen sullen geholden worden te copen van Peter voerss. eñ niemant anders soe veer Peter voerss. dieselve Exemplaria soe guet hefft als een ander eñ mijt andere boeckvercopers om éénen pryse geuen will tweeten die quaternen tstuck voer ij placken. Op dat Peters schade ende verleth (soe hy int sliten eñ vertreck der boecken tvercopen lydt) diermathen alsoe gecompensiert worde.

Bijlage II.

De Heer Mr J. van Doorninck bragt dit stuk tot omstreeks 1550.

Ordinantie van der scholen van Sanct Nicolaes kercke, geordiniert onder correctie van den Eersamen Rade.

In den eersten sullen in der vurss. schole syn drie Meisters, tweten een Rectoer eñ twee Lectores.

Officium Rectoris sal sijn

Dat hy uoer dengenen (die bequaem bint) als die perfect lesen ende temelick scriuen konnen, des werckell dages, van sess huren smorgens tot soeuen huren lesen sal Gram̃aticam, Ende tselve datter gelesen is, van soeuen huren tot Acht huren toe wederomme mijtten kynderen resumieren, alsoe dat hy tot allen tyden binnẽ Een halff jaer syn Gram̃aticam eyndigen sall.

Ende sullen die kynderen vaceren van oer lectsen om eens thuys te gaen, van Acht huren, tot negende halff. Ende comen toe negende halff huer wederom in der scholen alwaer men hem alsdan tot na der hoechmissen toe lesen sall Rudimenta Musices eñ tgene den chore angaen sall, versiculen, Antiphonen eñ anders na der tyts gelegentheyt. Ende als die Rector die hoochmisse mitten cantores singt, sullen die ander Lectores een Ider nae synẽ graet den jongen in der scholen blivende, voirtan in musica instrueren, alsoe dattet choer altyt in guder ordinantion geholden mach worden.

Item toe XII hueren nae mid-dach sullen die jongen wederom ter scholen comen Ende de Rector sal alsdan

denseluen jongen (bequaem synde) exponere syntaxim van Twaleff huren yss tot Eener huren toe. Eñ tgene gelesen is mitten jongen van Een hure tot die clocke twee slaet, wederom resumeren om te beter verstaen te worden, welcke jongen tsamen alsdan vaceren sullen van oer lexen, om thuijs te gaen tot die clocke drij slaet.

Item van drij huren tot vier huren sall die vurss. Rector den jongen (bequaem synde) gude Moralia en anders exponieren nae die qualiteijt der jongen ende zijns guetdunckens, meer tprofyt der jongen dan om hem selffs te vsiren, soeckende, Ende tgene geëxponiert is altydt van vier huren tot vyff huren mitten jongen resumeren waermede die jongen alsdan den dach rusten sullen.

Sall oock die Rector ouer den anderden dach cesseren den jongen eetwes toe exponeren, dan sall den jongen bysonder verhoren, wes sy Elcx van tgene den vergangen dach geëxponiert eñ gelesen is, commendiert hebben memorie, om fruchtbaerlick int instrueren voert te gaen, Ende die Resumptie sall geschien des Morgens van sess huren ad octavam in Grammatica onder misse in musica, nae XII hueren in syntaxi eñ nae dry hueren in moralibus etc. Ende sullen van tgene gelesen, zelffs exempla geven, alsoe dat die Rector daernae voert des volgenden dages procederen sal.

Item die Rector sall des wonsdages den jongē gevē Argumentum epistolae, twelcke die jongē des saterdages smorgens toe sess huren Latine aederen sullen. Eñ daernae voert alle hillich auende in choersangen geusiert te worden. Item des sonnedages eñ voert alle hilige dage sall die Rector den jungen (bequaem synde) des morgens toe VI huren tot VII huren exponeren die Epistole eñ tEuangelie van den dage, lerende inther seluer Materie den jonge oer catechismum Eñ datselue snaemiddages wederom resumeren.

Tofficium van den Lectoren

Die Lector naest den Rector sall opten bouen benoemden

tydt ende huren doer den dach den jongen leren, die gecomen syn totten DONATUM Ende leren den jungen denselven DONATUM perfect lesen en reciteren van buijten, Daer beneuen oer hymnos eñ andere kercksangen als voerss. Item die onderste lector sall allene respect hebben opten Abecedarios, denseluen instruerende datse oer *benedicite* eñ *confiteor* well moegen lesen eñ van buten reciteren.

Item post primam dominicam Aduentus sullen diegene, die onder den Rector sitten, smorgens toe VII huren scholen komen, aldaer blivende tot VIII huren eñ alsdan te huijs gaen, comende wederom tsamen toe negende halff hure eñ voert doer den dach, mitten lectoren als voerss. Ende voer kersmisse sullen een tyt lanck die lectiones vaceren om den jongen den kerssangen te mogen leren, durende nae guetduncken des Rectoers, alsoe dat hy altyt syn Grammaticam eñ syntaxim binnen een halff jaer finiren sall.

Eñ Nae Vasten Auont sullen die termynē wederom beginnen als voerss.

Bijlage III.

Extract uit het *Digestum Novum* der Stad Campen van 1450—1567.

fol. 149-152vo

Fundacie van 't weeshuijs van den soete naeme Jhesus kijnderen bijnnen Campen.

1539. Wij Burgemeijsteren, Schepenen ende Raedt der stadt Campen, Doen kondt allen luijden, mit kennisse der waerheijt, dat In den jaere ons heeren, dusent vijff hondert ende negendartich den een en twintichsten dach Februarij de Prouisoeren kerckmeijsteren, ende de Rectoer van der scholen In der tijt van Sanct Nicolaes Kercke binnen onser stadt Campen en meer andere guede luijden, Ter eere des soete gebenedide naeme Jhesus, Marie goedes moeder, ende allen santen ende santinnen tot eeuwigen bediensticheijt van onser kercken, mit oirber eñ proffijt der burgeren ende ondersaeten der stadt Campen, mit consent ende welbehagen van ons, ende onser stadt grooter gemeente hebben begonnen te funderen een weeshuijs der armen verlaten scholieren, weeskinderen, totten getaele van twaelvē, gekooren van den weesmeijsteren, nae statuten ē̄n ordonnancien hiernae beschreven.

Dat ijrste capittel van den Prouisooren eñ weesmeijsteren van 't Jhesus huijs.

In den ijersten de Prouisoeren ende weesmeijsteren van het Jhesus huijs, sullen sijn de Paestoer, de Prouisoeren ende kerckmeijsteren van Sanct Nicolaeskercke, de Memoriemeijster van dat heillige cruijs,

ende overste huijsarmen meijster in der tijt, hoer macht ende bevell zall zijn, de weeskinderen aen toe nemen, en te wraecken alsoe nochtans dat In der electie gekoeren sullen worden de burgere kijnderen gesont wesende in de tijt des verkijsinghes, deze voirss weesmeijsteren sullen oick kijesen eenen gueden regent en oick wesemoederen als hierna volget.

Dat anderdde capittel van de Regent des weeshuijs.

Ten anderen de Regent van den Jhesus huijse sall In toecōmende tijden van den weesmeijsteren gekooren wordden. Een godtvruchtig man, een van den schoelmeijstēren offte een ander eerlick priester, daertoe bequaem zijnde, nae guetduncken der verkijesinghe eñ wederseggen der wesemeijsteren voerschreven. Item des Regents macht eñ bevel sall zijn, Persoenlick bij de weeskinderen In Euert Jorijsz huijs toe woenen, sonderlinghe sorghe ende vpsicht te hebben, dat die kinderen godt vreesen, liefhebben ende eeren, De Ouerheijt Reverencie te bewijsen, haer weldaders In oir gebeden nūmermeer te vergeeten, haer schoell, lexen ende kerckdiensten, wel waernemen, haer Regulen de Int vijffte capittel beschreven staen, sonder eenige inbreken te holden, de overtreders offte Rebellen, sonder alle dissimulacie toe straffen, de onstrafflick sijndt, den wesemeijsteren aen te brengen, om de wt den huijse te werpen sonder alle vertreck, Item de Renten des weeshuijs toe maenen, te ontfangen en te schrijven, all wat tot den huijse gegeven wordt, oick alle jaers daechs nae ons Heren besnidinghe Rekenschap te doen, soe veer de weesmeijsteren dat van hem eijsschende sijnt ende anders nijet, Item noch soe sall de Regent voirss. alle dage een ure lanck, hoer dagelixe lexen, schrifften, boecken, examineren, welck examen nijet

fol 149vo

2 Januarij

achtergelaten sall worden Mit Institutie van den grigoriaen Sangben Int gheene dat se doer de weke singhen moeten. Item des Regents loen sall zijn, Ten eersten dat hij Evert Jorijsz huijs sonder huijr sall bewoenen, ten anderen een donredages misse, mit de vrucht daertoe staende, welcke salige meijster andries wisselman gefundeert hefft, voert arbeitsloon nae guetduncken der wesemeijsteren eñ vermogen des huijs.

Dat derdde Capittel van die Wesemoederen.

Ten derdden de wesemoederen sullen zijn de huijsfrouwe des Memoriemeijsters cruijs ende den huijssittenden aermen, procuratoers huijsfr. beijde In der tijt, dese sullen slotelen hebben van den huijse eñ somtijts de kinderen onuersiens visiteren om toe vernemen, hoe dat dit huijs gestalt Is, In spijse, dranck, lijnen gewaed, clederen eñ hauijnghe der kinderen eñ anders wes den huijse van doen sall zijn, Item den huijse een stedighe maget toe holden, eñ mit haer over te comen vant arbeijtsloon.

fol. 150 Dat vierde Capittell vander maget der weeskinderen.

Ten vierden des weeshuijses maget, die van den kinderen Moeder sal geheeten worden, sall een onbeuruchtett, eerlick, vroem persoen wesen, die sorghe dragen sall voor dat huijs, eñ voer die kinderen, dat hoer spijse eñ dranck, op zijn behoirlycke tijt bereijt zij, haer geschuerde clederkens lappen, eñ beneijen Altoes tegenwoordich In den huijse ziende, wanneer de kijnderen wt der schoelen comen. Item sie sall des morgens ierst op zijn, eñ des auonds de laetste te bedde, voor brant ende andere ongelucke versien, dat huijsraet wel te bewaeren, soe voele hoer moegelicken is.

Dat vijffte Capittel van die Regulen der weeskinderen ende Is die ijerste Regule.

Ten vijfften, ende Is de eerste Regell van den weeskinderen, Te weten dat alle de weeskinderen toe vijff vren, nae dat se van de moeder des huijs gewecket, ende des winters verlicht zullen zijn, opstaen, ende teeckenen haer voerhoefft, mont ende herte mit een cruijs lezende. In Nomine dn̄i nr̄i Jhesu Christi etc. Pr̄ n̄r. Aue maria Credo In deum, In manus tuas, hiernae haer mont, aensicht ende handen wasschen haer hoefft kemmen, Item voer halff sessen In de bedelkaemer tegenwoerdich zijn, op correctie van den Roede, ten waer saecke dat ijemant sieck waere, aldaer sullen sie met luijder stem̄en lesen de Cruijsgetijden tot de Sexte toe, mit een salighe leere van der soete naeme Jhesu, getogen wt der Epistolen sc̄ti pauli, nae wtwissinge der wesen dagelicxs register, Hiernae sullen sie met stem̄iger manieren wtgaen, ende de Regent sall schicken dat se op een bequame ure misse hoeren, voer haer weldaders, op daghen als sie geen misse hebben to singhen.

De andderde Regel.

Item toe acht uren als de weeskinderen weder cōmen wter schoelen, soe sullen sie lesen de sexte van den Hillige cruijs getide, ende daernae haer morgens ontbiten nemen, als dat gedaen Is, soe sullen vier van den stercksten de bedden maecken, Twee anderen dat huijs keeren, mit spoedicheijt en̄ wederōme op haer behoirlicken tijt, ter schoelen gaen.

fol. 150vo

Die derde Regel.

Item voor dat Middages eeten sullen sie lesen de preces maiores, Ego dixi dn̄e mis etc. nae wtwisinge des Registers van den huijse, voor alle staten der mensschen, voor gemeene vrede, voor vrenden ende vianden, voer weldaders, voor vrucht der eerden,

voor tijdich weer, voor alle geloovighe zijelen, daernae de benedicite ende eten mit gueden manieren, Terwylen dat de maeltijt geschijet sall eene van de geleersten een capittel lesen vt den Euangelio, als de taeffell opgenomen Is, de grās, eñ de None vant Hillige Cruijs, daernae ter schoelen.

De vierde Regell.

Item Thoe derddehalff wre, nae de middach sullen de weeskinderen, mit haer Regent toe vesper gaen, daer de Regent sorghe voor hebben sall, de jongen kunnen Intoniren, en singhen dat hem beuolen is.

Die vijffte Regell.

Item soe en sall Niemant wt dat Examen blijuen, dan de Regent alle daghe een wre lanck holden sall, in lexen, schrifften, Repetitien vant geene, dat op ten selffden dach In die schoele geleert Is.

fol. 151

Die seste Regell.

Item Thoe seuende halff ure voer dat Auentmael sullen de Jhesus wesekijnderen In hoer bedekamer vergaderende, lesen, Miserere mei deus, de profundis mit de Collect deus cuius misericordie non est numerus, voer alle weldaders des huijs, daernae dat bn̄dicite manierlick gegeten hebbende, Grās lesen eñ compleet vant hillige cruijs.

De VIIe Regell.

Item Thoe acht wren, sullen alle de weeskinderen toe huijs zijn, op haer slaepcamer, lesende christe qui lux grās tibi ago Pr̄ n̄r Aue maria Credo, In manus tuas etc. haer tekende, als in haer opstaen, ende gaen daernae gerustelick om te slapen, sonder meer sprekens.

De VIIIe Regell.

Item Nijemant en sall sich absentieren van de schoele offte huijse, sonder oerloff zijns Regents, op correctie van de Roede.

De Negende Regell.

Item Nijemant en clappe wt den huijse van gedaen correctie, Nijemant en spreke onneerlicken, zweere, kijue, uloecke offte Rebellire, tegens zijn Regent, offte moeder, all op correctie, nae guetduncken des Regents.

De Thiende Regell.

Item dese voirss Regulen, sullen alle saeterdaeghe auents aen de taefele gelesen wordden, In latijn offt duijtsch eñ alle hillige vijerdaghe, de middages dat Euangelium ende des auondts de epistel verduijtschet, van eene der geleersten weeskijnderen, op ander dagen zeker puncten wt den hilligen, Euangelien, als Int derdde Capittell geschreuen staat.

fol. 161vo

Dat Seste Capittel van de wt den huijse scheijden eñ waerlick blijuen.

Ten sesten, wanneer ijemant In dezen huijse Is, die lesen eñ schrijuen kan, eñ nijet geschickt en weer, om In toecõmende tijden vorder te studieren, om priester te worden, den sullen de weesmeisteren aen een eerlick ambacht setten, binnen Campen, Ende Ist van noeden soe sall hij, die cost ende woeninghe genijeten, een halff jaer lanck, staende nochtans onder de Roede des Regents.

Dat VIIe Capittel van de wt den huijse scheijden voertlerende.

Ten sevende de wt den huijse tot particulaer oft meerder schoelen sullen Reijsen, de sullen voer dat eerste halue jaer, twee golden gulden genijeten, tot vorderinge van hoer eerste wtvlucht.

Dat Achte Capittel vant endelicke verbont der weeskinderen.

Ten achtsten, als de weeskinderen, ijerst aengenomen sullen wordden, soe sullen sie cõmen mit twee uan oir naeste urunden, offte naeburen voor de

memorie mr Crucis. en voer den procuratoer der huijssittenden aermen, want se recht kenners der aermen sijndt, Ende daer sall de Regent, dat kijndt ende den vrenden voerlesen dat vijffte capittel van de Regell, eñ dat Achte capittell, Als dat alle weeskinderen, offte anders, dewelcke des suete naeme Jhesus huijs aelmissen ende weldaden sullen genooten hebben, als zij gecõmen sijndt, tot staet van eere, soe sullen sij danckber wesen, den weeshuijs die dagen oirs levens, naementlicken, In hoer wterste wille, oft testament, bijsundere, soe veer als zij eenige testamenten maecken, de aermen wesen oick te bedencken, Ende Ist, dat zij geleert bijnt offte geestelicke, soe sullen sie schuldich wesen, om de cure schoele offt anders, woer de stadt van Campen, hoer dienst behoeuen sall, bedienstich toe wesen, beholtlicken nochtans altijt eerlick aerbeijtsloen te ontfanghen.

fol. 152

Dat Negende Capittel van Dotacie, eñ vermeeringhe des Huijs.

Ten Negenden, Ende opdat dit goidtshuijs In eeuwiger onderholdinghe solde blijven, soe hebben de Eersaeme Johan van der Vecht, Tijman van den Veen, Johan glauwe burgemeijsteren, ende prouisoeren In oer tijt, Garridt Kreijnk, Meister Gheert glauwe ende M, Jacop glauwe zijn broeder kerckmeijsteren op haer tijt, Heer Johan evertsz van lijmberch Rectoer der schoele van Campen, van ghese Jans dochter gecofft een doergaende huijs ende hoff, uan de Nijestraete tott de Hoffstraete, nae luijde eene schepene brieff daervan wesende, Item Noch soe hebben Evert Jorijsz, en Heer Jan zijn zoene, hoer huijs ende hoff doergaende van die Nijestraete tot de hoffstraete, naest den weeshuijs Zuidtwert gelegen, daertoe gegeuen, dorch donatie Inter viuos offte vrije geuijnghe, sonder wederroepen, beholden haer beijder lijfftocht, oick

nae luijden eenen Schepenen brieff, welcke doergaende eruen eñ huijsen, wij mit de groote gemeente vergaedert wesende Anno vijfflhien hondert ende Negen en dartich, den een en twintichsten Februarij eendrachtelicken belieffl hebben In raecke ende daecke te holden.

Alle welcke Statuten ende ordinancien, Puncten, articulen, dotacien eñ vermeeringhe des weeshuijs voirss wij mit Consent eñ welbehagen uan onser Stadt grooter gemeente, eendrachtelicken belieffl geaccordeert, geconfirmeert, geapprobeert, ende geratificeert hebben, belieuen, accorderen, cõfimeren, approberen eñ Ratificeren mits dessen onsen openen fol. 152vo brieue alsoe voertaen ten eeuwigen daegen te onderholden. In oirkunde der waerheijt hebben wij onser Stadt Secreet Segell hieronder aen doen hangen. In den jaere ons Heeren dusent vijffhondert eñ een en viertich den tiensten dach Septembris.

fol. 152vo en 153 Volgt de approbatie van dezen stichtingsbrief van George van Egmondt, Bisschop van Utrecht, van 19 November 1541, waarbij tevens een aflaat van 40 dagen aan diegenen, welke dit gesticht zouden willen bevoordeelen, wordt toegezegd.

fol. 153 Alsmede een dito aflaat van zijnen vicaris-generaal Nicolaus et Noua Terra van 19 October (November?) 1541.

» Anno XLI opten anderdden dach Decembris Hebben de Prouisoren ende de gemeene procuratoren der huijssittender aermen eendrachtelicken belieffl, mit voorgaende consent des eerlicken Raedts van Campen, daer wij oick hoer secreet segell, aan onse fundacie op ontfangen hebben, dat de huijssittender aermenmeisteren oick voirstanders sollen sijn van den aermen weeskinderen des Jhesus huijs, mijt de Memoriemeijsteren des Hilligen Crucis, welcke mit

welbehagen van den gemeenen broederen, de beschermijnghe van den Jhesus kinderen goetwillich aengenomen, mit voirwerden dat noch schoelmeijster, de fol. 153vo een Regent der aermen Scholieren binnen den huijse wesen sall, noch ijemant anders eenigen jongen, zullen moegen stellen In dat voirss Jhesus buijs, sonder consent eñ belieuen der memoriemr̄n des Hilligen Cruces, ende der procuratoeren van den Huijssittender aermen voirss, Mede dat deselfften scholieren, wesekijnderen sullen zijn, soe veer In Sancte Nicolaes schoele wesekijnderen sijnt, anders sal men ander armen burgeren kijnderen ontfanghen, altoes nae guetduncken der voerschreuen aermenmeijsteren, Item dat men geen Jongen Jn dit Jhesus buijs de Aelmissen langer sall laeten genijeten, dan dat se xv jaeren olt sijndt, Item soe sullen oick de huijsfrouwen des Crucis Memoriemeijsters eñ des procuratoers van den huijssittenden aermen elck sloetelen van den sueten naeme Jhesus buijs hebben, om ter weecke offt xiiii daegen eens, beijmelicken eñ onuerwarens In den voirss Jhesus huijse te gaene, eñ tregiment des maechdes ende der kijnderen lijnwaet mijt hoer geschoerde clederen thoe besichtigen, ende dat beste helpen raeden, Item offtet gebeurde, dat de Regent des huses, desse voirss. condicien eñ voirwaarden also nijet onderhielde, als hijer beschreuen staet, soe moegen de voirss aermen meijsteren, haer opsicht van den voirss Jhesus kijnderhuijs laeten vaeren.

Anno xv^c negen en dertich Is bij den Memoriemr̄n ende den olsten van der Memorien met meer andere brueders van der memorien overgecom̄en eñ belieuet Alzoe een huijs geordineert Is, daer een deel aermer schoelieren Inne woenen, genoempt den sueten naem Jesus kijnderen, dat men den seluen kinderen alle sondaege sall geuen vi aelmissen en poircien

van den hilligen cruce, doch altijt tot der memoriemeisters eñ der memorien wederseggen.

fol. 154 Anno xv^c^xl opten xiiij^en^ dach Decembris hebben de gemeene broederen des hilligen Cruces memorie In der schepencamer durch kerckenspraecke vergaedert, eendrachtelicken slooten eñ sonder ijemants tegenseggen beliefft voer hoer en hoeren naecomelingen, dat men den voirss. Jhesus kinderen, alle weecke, noch iii teeckenen sall gunnen eñ geuen, tot de vi aelmissen voerschreuen, ende dit op condicien en voirwaerden hiernae beschreuen.

In den eersten, dat noch de schoelmeijster In der tijt, die een Regent der aermer scholieren binnen den huijse wesen sall, noch kerckmeijsteren, noch prouisoeren eenigen jongen sullen mogen stellen In dit Jhesus huijs voirss. sonder consent der Memoriemeijsteren des Hilligen Cruijss voirss., Ende dat de selffte scholieren, wesekinderen sullen wesen, soe ueer In der schoelen wesekinderen sint, anders andere aerme burgere kijnderen, altoes nae guetduncken der Memoriemeesteren.

Item dat men geenen jongen In dit voirss Jhesus huijss de aelmisse langer sall laeten genieten, dan datse vijfflhien jaer oldt sijndt.

Item alle vrijdaghe sullen vier uan desse voirss kijnderen te metten gaen, ende de gantsse xij In de hillige crucis misse.

Item de ouerste schoelmeister, sall oick verbonden zijn, selffs, off eene uan zijn ondermeisters die daer alder bequaemst toe Is, alle vrijdaghe des Hiligen Crucis misse mit den voirss aermen scholieren, solemniter to zingen, Hiervoer sal hoer salarium zijn, uier heren ponden, ende dess sall de memorie, van den anderhalff heren ponden, de de schoelmeister, ende dat gelt, dat de Jongen plegen to hebben uan

den metten. eñ misse to zijngen vrij eñ ontslegen zijn.

fol. 154vo Item Een uan den voirñ kinderen sall altoes den officianten des Hiligen crusis, hetzij dan priesteren offte leecken, elck bijsundere toseggen wanneer men een verstoruen broeder of zuster begaen sall, ende dit sall een van den olsten Jongen doen, Hiertoe sall de selffste jonge altoes In zijn bewaar hebben dat pellen, ende de altaerkeerssen mit den engelen keersen.

Item soe sullen de huijsvrouwen des Cruses memoriemeijsters, ende des Procuratoers van den huijssittenden armen In der tijt, elck een sloetell van den soeten naeme Jhesus kinderen huijse hebben om ter weecke eens, offt ten minsten te XIIII daegen heijmel eñ onverwarent In den voirss Jhesus huijse te gaen eñ tregiment des maeghdes eñ der kijnderen lijnwaet, mit der geschuerder clederen te besichtigen ende ten besten helpen raeden eñ stueren.

Item offtet gebeurde, dat desse voirss. condicien eñ voirwaerden, alsoe nijet van den schoelmeisteren worden geholden, soe moegen de voirss Memoriemeijsteren In der tijt oere aelmissen weder to sich nemen, ende ander aermen daermede versijen, daert hem belieft, Actum ten dage eñ jaere als bouen.

Ex ordinario antiquo fol. 32. Die Anneminge eñ vorwerden van H henrick vā heerde als te wesen Rector vant wesenhuijs bij Sanct Nicolaeskercke. Anno XV^c^LVI den XXV^sten^ dach Julij hebben die Eersame Egbert ten bussch ende Hermā Kruse, als prouisoren van Sanct Nicolaes kercke, ende Mr Godtschalck ten Indijck ende Claes Jgermā, als gedeputierde van den Eersamē Rade ter nauolgender saecken, voert Anthonis van Trijer, als wesemeister in der tijdt eñ Geert euertsz, in plaetse van Berent Ottinck absent wesende, ende jonge

Reijner als procurator derselve wesekijnderen, mijt volcomen consent auctoriteijt ende speciael beuel des Eers. Rades voerscr. wederom angenomen eñ bewillicht den Eerbaren Hern henrick van Heerde, om op navolgende vorwerden eñ conditiē te bedienen dat officium des Rectoerschaps vant wesenhuijs bij Sanct Nicolaeskercke alhier. In den iersten sall H. Henrick voerss als Rector des voerss huijses hem regulieren nae inholt der articulen der laetster fundatie, eñ daertoe sich dieselue articulen referiren, belangende des Rectoerschaps van den voerss. huijse eñ niet wijder doende eñ regierende voertan, als hij tot desen tegenwoirdigen dage toe gedaen heft, Eñ sall Jaerlix voer zijn pension hebben Thien golden gulden van der stadt ende vier golden gld. van shillich Crucis memorie, des sullen die huijssittende Armē van oer contributie totter voerss pension (als die Armsten) onlast zijn, Ende sall zijnen dienst nae desen Cōtinueren sess jaren volgende, mijt vorwerden, dat die Eers. Raedt ende heer henrick voerss. (indiē voerss. ende volgende conditie niet geholden worden) malcanderen reciproce sullen mogen altijt een halff jaer toe vorens den vorss. dienst opseggē ende oorlouē om middelre tijt ten beijden sijden sich mogen versien.

Voert sint vorwerden, oftet geboerde (soe alle menschen sterflick zijn) dat h. henrick voerss afliuich worde, dat men alsdan zijn suster ofte zijn Maget in der tijt dat jaer voert uth versien sall buijte haren cost mijt een guede woeninge, om middelre tijt haer toe mogen versorghen, soe haer guetduncken sall. Ende ingeualle heer Henrick voerss. van Godt den heren mijt eenige cranckheijt gevairdet worde, alsoe dat hij den huijse ende kijnderen nijet nut en were, dat men hen alsdan dat jaer voert uth, buijten sijne costen mijt een gude wonninge versien

sall, latende hem uolgen die anstaende vss. pensie, tot sijnen profijte, sonder becroē des nieuwen Rectors, alsdan angenomen mach worden. Willen oick die Eers. Raedt mitten Rectoer der scholen van Sanct Nicolaes Kercke, alsoe verspreken ende hem vermogen, dat die wese scholiers, ghien schoelgelt noch andere gewoentlicke gerechticheit afgeeschet en sall worden, dan sullen euenwel hoer gewoentlicke profijten vant singē inder kercken frij beholden, Ende dierhaluen van den Rector noch zijn gesellen niet verdruckt noch onwers angesien, geslegen noch onbehoerlick gestoten worden ten eijnde tusschen den Rector van der schoelen eñ zijn gesellen stedes vrede ende eendrachticheijt geholden sall worden.

Voert soe h. Henrick broeder Johan voer den wesekijnderen vele neersticheijts mijt leren ende anders doet, sal mē hem besorgē in eenigē der gasthuijsen mit een Prouen, daer hij die cost mach hebben, dienende des niettemin tvoerss. wesenhuijs eñ den kijnderen, daerinne sijnde, als hij tot desen dage toe gedaen hefft sonder argt Actum Anno die et Mense vts. gepassiert bij den Rade.

Met eene andere hand staat hieronder genoteerd, dat Henrick van Heerde op die olde vorwarden den 1 Sept. 1562 nog gecontinueerd is tot paschen 1563 en als hij dan het er aan wil geuen moet hij het den Raad een half jaar te voren opzeggen.

Dig. nov. fol. 211vo

Reformatie vpter weesen ordinantie gedaen. Soe beuonden is, dattet weesen huijs, sonder gueden voirraem, mit kijnderen, die eene van hoer olderē beroeuet bint, bezwaert wordt, ende dat vth erroer ende misuerstandt spruitende, wth somminge be- lieuinge, neffens die ierste fundatie gestelt, als Datmē weesekinderē annemē sall, soeueer die inder scholen

fol. 220

van Sanct Nicolaus bint, anders sal men ander arme burgers kijnderē ontfangen totten getale van twaleuen, Ist dat, onder dat decksell der vurss. belieuinghe, cleijne kijnderen, die hoer selues niett behelpen, jae naulick toerechte spreken konnen, Daer Ingeseth bint Datwelcke die voirstanderen des huijses vsz. nieth alleene lastig is, mer oick den huijse bezwaerlick, Hebben derhaluen op die Rekenscap, geholden A° 1564 den laetsten Januarij. Die weerdige ende seer discrete heer meijster Aggeus Snecanus Pastoer mit E. Heren Henrijck de Wolffs ende Geerdt Crachtssen, in plaetse van Claes Jgermā absent, prouisorē van den Erss. Raeth verordent, die Erentueste Wolter de Wolffs van Westenroede, kerckmeijster van Sanct Nicolauskercke, die Memoriemeijsters nije ende olde des hilligen Crucis memorie, als Henrick Hoppēbrouwer In der tijdt ende Geert dubboltzen Procuratoers van den huissittenden armen Jonge Reijner In der tijdt Johan Mattheuss, Geerdt Euertss ende Henrick Dubboltss tsaemē wesemeijsterē rijpelick opt vorscr. ende op andere naevolgende punte geleth, eendrachtelicken belieft ende gestatuirt (nochtans altijt voirgaende correctie tadvijss ende believē de Erss. Raedtz) tot des huijsses weluaert ende profijt vast ende onverbrekelick geholden thoe worden, ende dat wth cracht der laester fundatien, Dat men nae dessen daege, voertan ghien kijnderē inneemen sall, dan die alder armsten, troesteloesten ende verlatensten van vaeder ende moeder eñ anders ghiene, ten weere dat in Sanct Nicolausschole eenighe knechtkens werē, die van een van hoer olderen, dat weer dan uader off moeder beroevet weren, ende van stonden an dat choer mit singhen mochtē nutte wessen ende dienē, Ende voertan ghiene kijnderen beneden twee Jaeren ende ghiene boeuen twaelff Jaeren in toeneemē.

fol. 220vo Vorder blijket, dattet selffde huijss ingelijck be-

zwaert wordt, soe sulcke kijnderen, eermaels voer choralē ingenoemē ende ontfangen, beuonden bij die schoele tblijuen nieth nutte, op ambachten opt huis vsz kost gestelt, hoer leer Jaere geëxperiert, hebben noch eene van hoer olders, presumieren nieth toe min langer int huiss toe blijuen, niet angemerct, dat men luith der ierster fundatien sulcke kijnderen nieth langer dan een halff Jaer op een ambacht becostigen ende holdē sall, Is belieffl ende voir des huijses oerbaer gestatuirt dat alsulcke kijnderē, nae dat hoer leerjaere vth bint ende sijnt vijfftien jaeren olt, sullen die Aelmissen des huijses nieth langer genieten, mer sullen vthgestelt worden tot hoir leuende vaeder oft moeder, voirbeholden dattet vthsetten der verlatener wesekijnderen nae haer qualiteijt ende nae dat sie sich vlitich ende tuchtich gedraegen hebt, sall altijt staen tot discretie der wesemeisterē.

Is oick belieuet ende voir nutte angesien, dat als mē eenijge kijnderen vp ambachten setten sall, Dat mē voir all mit die meijsters expresselijck bescheiden sall, dat die selffde kijnderē alle hillijge daegen des smorgens toe sermone sult gaen ende In die hoemisse, ende wess sie nae vsantie hoers ambachts tot hoers meijsters huiss dan doen sullen dat sullen sie voir offte nae, ofte tusschent sermoen ende die hoechmisse doen, ende dat hier ghien Inbreck in geschie sall die Regent speciaal vpsicht vp hebben, sal men oick bescheiden mit die meijsters, dat men die Jongen als die tijdt is sonder beroen an die bergerschepen mach senden om uisch toe bidden, ende sullen die kijnderen die tijdt dat see dan vthsinnē, tot belieuen hoers meijsters nae dienē.

fol. 221 Nae dat dan ingelijck in die ierste fundatie gespecificiert staet, datmē die Jongen, die hoer tijdt ouerstreken is, ende reijssen in particulaer schoelen,

om haer studiū toe cōtinueren, voert ierste halue Jaer ij golden gulden geun sall, Angemerckett sulcks nae beloep des tijdtz voir arme uerlaten kinderē nieth ueel helpen kan, ist beliefft ende overgegeven, szo dair eenijge Jongens wesen, die bequaem gekent worden, ende begeerden vorder sich ad studium toe geuen, salmen mit die Aelmissen, aldair toe gefundiert ende mede nae dattet huiss vermach, toe hulpe coemē ende onderholden ende dat nae dat die selffde Jongen in hoer studium sich bevlijtigen, soe lange ende der tijdt toe dat hoer jaere Luijth der fundatien vth sijnt, nochthans altijt tot goetduncken der weesemeisterē, Ende die vurss. ionge geëmancipiert sijnde, sullen nieth toe mijn die gefundierde aelmissen In hoer studium genieten, ter tijdt ende soe lange sie studierē eñ anderē om toe studierē wthen huise queemē.

Opdat wijders alle kijnderen, die mit wille der wesemeisteren wth den huijsse scheiden ende sich elders voirsien, oft uan andere guede luijden voirsien worden, szo ueel toe beter ter eerē Gods ende welluaren der gemeente voert moegen koemen ende guede menschē worden, sall mē die selffde knechtkens cleden, geuende elck twee nije hembden tot sijn halff sleten hemden, twee broecken, twee boeijssen, twee pair neerhoessen, een pair nije schoenē, ende dat ouercleet als van paltrock ende deergelijcken, sall staen tot guetduncken der wesemeisteren ende des Regents, nae dat zich die kijnderen tuchtich, deuchdelick ende eerlick In den huijsse ende anders geregiert ende gedraegen hebt. Sullen oick die Meiskens, mit twee nije hemden, mouwē eñ lappē, hoesen ende schoenē versien worden, vorder van pels, sieltken ende rock sall staen tot guidtduncken der weesemeijsteren ende Regent, nae dat see

fol. 221vo

sich vlijtich ende tuchtich als voirss. geregiert hebben.

Sal dit alle vurss. onverbrekelick, gelijck oick alle andere guede vsantien geholden worden, als oft expresselick in die bezegelde fundatie gespecificeert were Edoch altijt nae wilkoer ende guetduncken des E. Raedts, Prouisoren, des weerdigen Herē des pastoers mit sampt den wesemeijsterē. v̄scr. ende horē nacoemelingē tselffde tmoegen worden vermindert offte vermeerdert. nae eijsch des tijts ende gelegentheijt des huijses, In margine stōdt geschreuē Desse Reformatie, Declaratie ende ordinantie der tegenwoirdige articulen is geratificiert ende geapprobiert bij den Ers. Raede Act. xx'n Julij Anno xvc vier eñ tzestich. Ende wass underteijckent Nicolaus ab vrck sst.

Uit de in het oudste Resolutien-Boek van S. en R. opgenomen »Fundatie eñ ordinantie bij Burgermeijsteren Scepeñ, Raedt eñ Gesworen Gemeente deser fol. 5 Stadt Campen op den 21 Februarij Anno 1592 gemaeckt, opt onderholt des wesenhuijses ende der wesekijnderen.

fol. 6 Item die knechtkens des wesenhuijses sullen ter Latijnscher scholen geschickt eñ geholden worden, tot hoer Thien oft Twaelff Jaeren toe, tot discretie der Prouisorē eñ wesm̄rn omme toe besijen, oft sie bequaem sullen wesen voortan in studijs gecōtinueert, oft anders op een guet ampt gesettet te worden.

Ingelijx die maechtkens te schicken in de Duijtsche schole ter tijt toe sie sullen kunnen lesē eñ schrijven. Ende hier en tusschē sal mē eenē yderē van hoer mede laeten leeren, tgene daertoe bequaem sullen worden beuonden.

Item als die wesekijnderen des morgens mitter schellen opgeweckt sullen sijn, sullen sie stracx bij

eene koemen eñ uallende op hoer knijen, hoer morgengebett spreken, danckende Godt almachtich voer Sijne weldaden eñ hem wijders biddende, als hoer bij eenẽ van den olsten voergelesen sal worden.

Desgelijcx sullen sie alsteetz doen voer eñ na den eeten, Maer des auentz, als sie tot bedde werden gaen, sullen sie ingelijcx bij eene komen, op hoer knijen uallen eñ deñ Heeren dancken eñ bidden.

Item op dagen eñ tijden als sie ter predicatien gebracht worden sullen sie int vth eñ Ingaen (soe over den straten, als in der kerckẽ) zich soetelick eñ manierlick holden eñ dragen eñ sittende in der kercken, alleene nae den Predicant sijen, eñ vlitich toehoeren opdat sie, toe huijs komende, ende van den wesevader gevraecht sijnde, eenige puncten mogẽ verhaelen, die sie in de Predicatie geleert sullen hebben.

fol. 6vo

Gelijck sie oick tot allen tijden, binnens huijses, eñ op der straten, sich tegens eenẽ ijderen, eerbiedich eñ seedich bethoenẽ sullen, eñ hoer Lectiones in der schoelen, eñ hoer Ampten (daerop sie gesettet sullen sijn) mit allen vlijte eñ neersticheit waernemen, allen thaluẽ hoer weseuader obedieren, eñ sich tot alle huijswerck (daertoe sie bequaem) laten gebruijcken.

Item indien eenige weseKijnderen, nae verloop der XVI Jaeren bequaem weren, om voortan in studijs onderholden te worden, sullen sie verbonden sijn, dese stadt te dienen, in eenich eerlick officie, daertoe sie van den E. Raedt sullen mogen worden beropen."

Bijlage IV.

Uit den *Ordin. antiquus*, fol. 181.

Docendi discendique methodus in schola Campensi obseruanda.

In primis ordinarie quater de die inuisenda schola Aestate, quae censebitur a festo Purificationis ad Omnium Sanctorum (ut dicitur) Hyeme verio, propter frigus tenellaque puerorum corpora ter, eadem retrorsum a praescripto tempore computata. Diligens tamen habebitur ratio ut eadem hyeme quae aestate proponantur.

Die Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris matutino tempore ab hora sexta usque ad septimam compendium Philippi Melant. prelegetur exponeturque adiuncto argumenti hujus vel illius exercitio; a septima ad octavam selecta Erasmi Roterodami colloquia. Post ad scholam redibitur hora nona a qua usque ad decimam proponetur Erasmi de ciuilitate morum Libellus, iis vero diebus, quibus feriae dabuntur, Erasmi loco, Aesopi fabulae puriores.

Ab hora duodecima pomeridiana usque ad primam Etimologia de verbis ediscenda dabitur, a prima ad secundam Terentii comoedia quaedam; ita tamen ut juventus diebus Lunae et Jovis (quibus feriae erunt) hora duodecima scholam solummodo intret excipiatque a Gymnasiarcha adagium vel insigne dictum quod memoria retentum postera die reddatur.

A quarta ad quitam syntaxis sive de constructione Latina Libellus cum epistolis quibusdam Ciceronis familiaribus juventuti praelegetur. Die Saturni, horis matutinis, eadem praelectio iidemque autores, servabantur, in pomeridianis

vero a duodecima usque ad primam Catechesis Christianae religionis, a tertia ad quartam Libellus Evangeliorum dominicalium (ut vocant) docebitur neque inconsultum esset Graecae linguae fundamenta subinde proponi. Die solis hora septima matutina scholam pueri intrabunt reddentque quod pridie ex catechesi propositam fuerat, cum ejusdem repetitione, deducenturque ad templum, unde cum onmi reverentia finita concione redibunt ad scholam mox dimittendi. Pomeridiana duodecima idem servabitur.

Cum autem juventus in tres classes sit digerenda, primum locum tenebunt majores, secundum minores, tertium jdiotae; hinc patebit discernendam esse institutionis methodum pro ingeniorum qualitate. Interim, ne dum literis artibusque instituantur, in moribus deficiant, nequitiae incivilitatisve signum dabitur, quod, nisi translatum fuerit in alios, ferulae poenam adferet, eademque ratione, si quis vernacula lingua locutus fuerit, notabitur. Amplissimi Senatus Campensis mandato Rei. Jacobss secretarius scr. et subscr. A° 1587, 19 Octobris.

Bijlage V.

Leges et Ordo Classium Nec Non Auctorum atque librorum in singulis Classibus Inclutae Reipublicae Campensis Scholae proponendorum Catalogus. Amplissimis, Nobilissimis, Doctissimis Prudentissimisque D. D. Coss. Scabinis atque Senatoribus Inclutae Reipublicae Campensis, Dominis ac Maecenatibus suis summe colendis Ludi Moderator & Praeceptores S.

Scholas esse pietatis et Virtutum omnium officinas ac tanquam vivum quoddam Seminarium, in quo insignes bonorum Civium surculi, mox ubi succreverint, ad Ecclesiasticas & civiles functiones transplantandi, aluntur atque excoluntur, tum omnes sapientes affirmant, tum res ipsa loquitur. Quapropter summis landum praeconiis tollendi et evehendi sunt omnes Christiani Magistratus, qui ultimis his et exulceratissimis temporibus tam pio zelo, tamque singulari de Republica bene merendi studio non solum constituunt scholas et aperiunt, iisque plurimos et lectissimos magistros publice semel praeficiunt sed de earum etiam amplificandarum et conservandarum cura adeo nihil remittunt, ut nullis quoque ad hanc rem necessariis sumptibus parcant, tum honesta et justa docentibus stipendia liberaliter assignando, tum egenorum et tenuiorum discipulorum inopiam sua benignitate sublevando. Inter ceteros autem nos certe de prudentissimis et amplissimis Reipublicae nostrae Campensis primoribus vere praedicare possumus, nihil ipsis liberorum suorum institutione prius esse, qui probe Platonicum illud 6 de Republ. praeceptum considerant et perpendunt: Primam & potissimam Magistratus curam in proba

& liberali puerorum educatione consistere, nec quidquam magis aversantur quam audire se opibus colligendis intentos esse, sed liberos atque posteros, quibus ea colligerent, negligere, quod sapiens ille Crates suis civibus objicere solebat. Etenim quo zelo semel hujus suae scholae instituendae atque exornandae curam susceperunt, eodem in eadem in dies magis magisque amplificanda fortiter pergunt, nec sumptibus aut impensis ullis parcunt, modo suos libere et liberaliter educatos videant. Quae quidem ut digna sunt viris praestantissimis, ita publicam commemorationem omniumque commendationem merentur. Sed praestat, ut Sallustius inquit, de Carthagine silere quam parum dicere. Macti itaque tanta virtute tantoque animo proceres, pergite, quod facitis facere. Ut in adipiscenda hac tanta et tam insigni verorum bonorum possessione diligentissimi fuistis, ita ad eandem retinendam pari animo opus esse, ipsi nostis. Constantiorem possessionem posteris nullam relinquere potestis, et ut maxime praesentia oderimus bona, illi vestram sedulitatem agnoscent, illi vobis gratias agent; illi non tantum quod cives, sed in primis quod boni cives sint vobis acceptum ferent: nullaeque illorum linguae, nullae literae de tanto vestro beneficio conticescent. Ad nos quod attinet, quibus haec informatio publice commissa est, spondemus nos nemini, nisi quis ipse sibi deesse voluerit, defuturos, summamque adhibituros diligentiam ut nostrum conatum, nostram fidem, nostrum studium Deo, Magistratui et quibuscumque non iniquis rerum aestimatoribus probare et qualicunque de nobis conceptae bonorum opinioni possimus satisfacere.

Faxit Deus Opt. Max. ut piè nuncupatis votis felix eventus respondeat. Ipse praeses et antistes scholae nostrae existat, ut pulcherrimam Ecclesiae Reique publicae sementem in hujus urbis Seminario facere, atque Campis, tanquam ex irriguo aliquo horto plurimas virides suavesque plantas ad fertiliores Musarum campos emittere possimus. Valete viri

amplissimi etc. nosque vobis, quod facitis, de meliori nota commendatos habete. Campis ipsis Kalendis Januariis Anni a Christo nato 1599.

Tabula in qua de Moribus.

1.

Fons omnium legum Decalogus esto, cujus violatores disciplinae severitate emendantor.

2.

Pietatis studio prima cura impenditor. Itaque mane surgentes, vesperi cubitum euntes, cibum sumpturi eoque sumpto precibus religiose et modeste vacanto. Preces negligere nemini impune esto.

3.

Diebus Dominicis precibusque publicis ad unum omnes a praeceptoribus in templum deducuntor, concionantem observanto silentio, arrectis auribus, audiunto, summam vel partem aliquam concionis praeceptoribus reddendam memoriae mandanto, sine gravi causa abesse, exire, locum mutare, et finita concione injussu Rectoris aut Praeceptorum surgere nemini fas esto.

4.

Parentes, Praeceptores, scholae praefectos, Ministros verbi divini, Magistratum et quicunque dignitate praestant, ubique debita obedientia et honore prosequantor.

5.

Mane pexi, loti, libris armisque scholasticis instructi ad constitutam horam adeunto scholam, a Psalmo, lectione sacra et precibus labores diurnos auspicantor et vesperi finiunto. Qui ullam horam absque Rectoris aut Praeceptoris sui permissu abfuerint, ratum hora proxima chirographum à parentibus exhibento, ceteris horis definitis ante catalogi recitationem adsunto.

6.

In classe, suo omnes loco, quiete et modeste sedento, char-

tam, atramentum, pennas in promptu habento. Praeceptores docentes diligenter auscultanto, quae dictantur emendate exipiunto, per absentiam forte omissa intra triduum instauranto. Nullos alios auctores, quam qui docentur, legunto: nihil a lectione alienum scriptitanto, nihil pingunto.

7.

Observatores primi in schola sunto; quae suis horis declinanda, conjuganda, comparanda, recitanda praescripta sunt, errantes, turbantes absentesque notanto et bona fide sine dissimulatione produnto.

8.

Recitantem memoriter suo coram praeceptore vel observatore, omnes ita auscultanto ut nullum recitatoris verbum quemque effugiat, neque ulli quidquam suggerunto.

9.

Sermo omnium et in schola et domi et foris Latinus et quantum fieri potest, emendatus, pudicus, blandus, honestus, non obscoenus, non morosus, non contentiosus esto; à convitiis, dicteriis, jurgiis, sannis abstinento. Nemo alteri injuriam facito aut ad pugnam provocato.

10.

E schola domum dimissi ordine et sine strepitu egrediuntor, in plateis modeste absque cursu et clamore incedunto, massas niveas, lapides aliudve non jaciunto, nec uspiam moram faciunto. Consuetudines familiaritatesque eorum, qui a studiis alieni sunt, quique per plateas cursitare consueverunt, fugiunto. Obviis de via decedunto et honoratioribus aperto capite honorem exhibento. Parentibus sive domum exeant, sive repetant, salutem precantor.

11.

Exercitia styli ad constitutam horam bene, continue et eleganter descripta praeceptori offerunto. Qui justa de causa ad horam praescriptam reddere non potuerunt, proxima exhibento, neque ullo modo negligunto.

12.

Diebus Sabbathi, quae per totam septimanam praelecta fuerunt repetunto, in iisque memoriter recitandis praeceptori diligentiam probanto.

13.

Diebus feriarum ad honestam corporis animique relaxationem dimissi honeste et modeste corpus exercento, infames, fortuitos et inhonestos ludos fugiunto, nec pretium ullum deponunto.

14.

Ab aquis et natationibus aestate, hyeme a glacie omnino abstinento. In plateis locove aperto mejere, aut alvum exonerare, mentiri, damnum dare cuiquam, res suas perdere, alienare, permutare aut quomodocumque cum aliis contrahere, nemo sibi licere arbitrator.

15.

Observatores, si in has leges et scholae disciplinam peccantes dissimulaverint, affines criminis habentor.

16.

Decorum in omnibus servanto. Tantum quemque studiis profecisse, quantum Moribus reapse ostendunto.

Tabula in qua de Lectionibus.

In sexta et ultima

Discunt litteras cognoscere easque colligere in aliquo Nomenclatore et in exemplis declinationum et conjugationum Vocabula quotidie bina Rhytmica et initia quaedam pietatis parva.

In Quinta

Declinationes, comparationes et conjugationes Epitome Grammatices Phil. Mel. pueris proponitur, ex qua rectam litterarum comprehensionem et lectionem sunt percepturi.

Lectionem eandem, aut partem lectionis scriptam exhibe-

bunt. Hac ratione et commode scribendi artem sibi comparabunt et vel pars aliqua illorum inhaerebit memoriae.

Rursum declinant, comparant, conjugant. Vocabulam unam atque alteram memoriae mandant. Diebus Saturni legere discunt Evangelium Latinum, Dominicis vero Decalogum et alia ejusmodi, quibus aetas illa tenera juvari potest.

In Quarta

Discunt Etymologiam Latinam Phil. Mel. illi, qui perfecte legunt cum secundanis.

Faciliores regulas syntaxios Phil. Mel. cum secundanis. Artem scite pingendi litteras Latinas, Graecas, numeros; etiam declinationes, comparationes et conjugationes. Audiunt etiam colloquia Corderii, Fabulas Aesopi et Nomenclaturam Hadr. Junii. Catechesin Latinam & Evangelia Dom. cum secundanis horis ordinariis. Exercitium styli illis proponitur, pro captu illorum, breve et facile, et quae per totam septimanam didicerunt, diebus Saturni repetunt.

In Tertia

Etymologia et syntaxis explicantur accuratius. Epistolas fam. Ciceronis, Terentii Heaut. audiunt cum secundanis, colloquia Corderii, Nomenclat, Evangelia Dom. Lat. & Catechesin cum quartanis. Proponitur et his exercitium styli. Diebus Saturni concertationes sunt in Etymologia et Syntaxi. Et quae per totam septimanam didicerunt, ruminantur.

Detinentur hic pueri quoad Etymologiam et syntaxim fideliter didicerunt, nec sine his ad secundam ascendit quisquam.

In Secunda

Docentur Catechesis, Evangelia Dom. Graeca, Grammatica Graeca Clenardi, Epistolae fam. Ciceronis, Terentii Heaut. Bucolica Virgilii, Dialectica et Rhetorica Rami. Etymologia et syntaxis postremo repetuntur et absolutissime explicantur. Diebus Mercurii habent exercitium styli, Veneris materiam

carminis. Dictum aliquod Graecum ex medio quodammodo vitae usu depromptum illis proponitur et origines dictionum ostenduntur. Atque diebus Saturni quae per totam septimanum didicerunt ab illis exiguntur.

In prima Classe

Suo tempore dante Deo proponentur syntaxis Graeca Possellii, aut si qua commodior. Prosodia Graeca. Paedogogia, Isocrates ad Demonicum Oratio. lib. 1 Aeneid. Virg. Horatius, Ciceronis Officia et Oratio aliqua cum doctrina troporum et schematum. Diebus Veneris Epistolae aut argumenta arbitrio nostro praescripta Latine, tum, pro ingeniorum ratione, Graece compositae, Martis carmina tradentur. Sic Phrasium fient formationes, Saturni erunt disputationes in praeceptis artium et orationis materia praescribetur.

Examen et Praemia.

Examen instituetur in anno bis, Visitatores ex Consulum et Senatorum (si illis ita visum fuerit) ac Ministrorum Ecclesiae ordine, Rectori adjungentur. Digni ad superiorem Classem promovebuntur, et iis, qui diligentiam suam Dominis Examinatoribus probaverint ex multis pecunia, aut donum scholasticum dabitur. Qui Memoria ante alios valet, is se scientiae Thesaurum possidere intelligat, qui plurimum in virtutum et bonorum Morum studio profecerint Rectoris judicio praemium capient dignisque commendabuntur.

Errat vulgus scholam otium esse existimans.

Ostendit enim vel haec exigua Lectionum tabella ingens hic a nobis sustineri negotium, cui ut ferendo esse possimus filium Dei scholarum et Auctorem et Vindicem rogamus, ut benedictionis suae gratia nos circumfundat et corroboret.

Fer Jesu Nobis Indigentibus Salutem.

VERZAMELING VAN STUKKEN,

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

ACHTSTE STUK.

Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

ZWOLLE,
W. E. J. TJEENK WILLINK.
1873.

INHOUD.

BIJDRAGE

AANGAANDE

DE STADREGTEN

VAN

DELDEN.

Weinig of niets is ons bekend van hetgeen voor Overijsselsch regt en geschiedenis gewigtig nog in de archieven van Twenthe mag schuilen. Dat er veel, zeer veel merkwaardigs althans *geweest* is, leeren ons de rijke verzamelingen, die RACER blijkbaar uit een grooten overvloed in zijne verschillende werken heeft ingelascht.

Met zekere belangstelling ontving ik dus door tusschenkomst van ons overleden medelid VERBEEK in het afgeloopen jaar ter inzage een oud manuscript betrekkelijk de stad Delden. Moge ook al deszelfs inhoud niet overal, niet in allen deele hoogst gewigtig of merkwaardig kunnen worden genoemd, het bevat toch menige zaak, die wel

verdient dat er de aandacht onzer Vereeniging op worde gevestigd.

Het is een manuscript in klein 4°., waarvan de oude juchtleeren band sterk is beschadigd. Het bevat 127 beschreven bladen; de onbeschrevene, bijna op het einde zijn weinig in getal. De eerste 20 bladen zijn door ééne hand geschreven in duidelijke, scherp geteekende unciaal letter; de volgende bladen zijn uit den vorm der letters kennelijk opvolgelijk daarna door verschillende handen geschreven.

Het boek bevat in den aanvang opgave van namen van schepenen van Delden, waaronder aanteekeningen van geregtelijke of liever buitengeregtelijke handelingen voor hen verleden zijn tusschengevoegd. Later vallen de meer opzettelijke naamsopgaven weg. De aanteekeningen der handelingen, aanvankelijk kort en duister, worden allengs uitvoeriger, totdat ze aan het einde misschien wel den vollen inhoud der over die handelingen opgemaakte akten teruggeven.

De eerste aanteekening is van 1340. De laatst voorkomende handeling of akte van 1589.

Zoo als boven is gezegd zijn de eerste twintig bladen met ééne hand geschreven. Deze betreffen het tijdvak van 1340—1435. Daarvan nu zijn de eerste 3½ blad (ongeveer tot 1350) in het latijn, de overige, zoo als verder het geheele boek, in het hollandsch opgesteld.

Blijkbaar zijn die 20 eerste bladen uit vroegere oudere registers of protocollen getrokken; ook kennelijk daarom, wijl niet alle akten strikt naar tijdsorde zijn geplaatst. Zoo vindt men bijv. op het jaar 1425, nog eene akte van 1385 en eene van 1410.

De akten of aanteekeningen loopen over zeer verschillende zaken, zooals in dergelijke protocollen overal voorkomen:

koop- en opdragt van vaste goederen en renten, afkoop van renten, kwijtschelding van schuld, manumissies, erfstellingen en dergelijke.

Van af 1435 komen zeer menigvuldige aannemingen tot burger van Delden voor, waarbij hoogst opmerkelijk is de bijna doorgaande vermelding, òf dat de nieuw aangenomen burger *anders geen echte en hadde*, òf dat door hem een' vrijbrief, afgegeven door eenig voornaam persoon, ook enkele malen door eene corporatie of gesticht, was overgelegd. Dit laatste komt voortgaande steeds menigvuldiger voor. Verder vindt men bij die aannemingen tot burgers doorgaande de belofte dien nieuwen medeburger te zullen *verdeghenijnghen*, *verdegeningen*, *vordenijnghen* en dergelijke.

Na deze verschillende akten vindt men nu met zeer verschillende handen de beide volgende historische aanteekeningen.

„Anno dusent viff hundert tachtentich drei up auent petri et pauli apostolorum Is Delden Iemerlich met der hilligen kerken, Torne met den klockenn verbrant worden durch eijnen Capitein genompt Kerstin prusse mijt sijn Ruteren.

Des Nauolgende Jaers tachtentich Vier, als Delden widderomme vp thom dele vp getimmert was sijnnen de Ruteren gekommen liggende vnder graff Moerse offte Nuwener vund hebben Delden widderome verbrandt geuenckelich midtnemende borger, buren, beisten, vnd alles wes sie mit nemmen konden geschein vp ein Donderdach achte dage daer nae.

Anno 1655 op Hemelvarts auent des naemiddaeghs tuschen een en twee uijren is ins Mollers huijs brant gecomen, dewelcke door eenen starcken wint voortgedreven sijnde, den meesten deel van de stat Delden, namentlick bij de hondert en twintich huijser, daer onder het Raethuijs met segel,

brieven, ende all wat daer inne was, in den tijt van twee uijren tot asche gemaect heefft."

Hierop volgen eenige onbeschreven bladen, waarvan enkele reeds vroeg schijnen gebruikt te zijn om aanteekeningen van enkele zaken te maken, die wel niet tot de hoofdonderwerpen van dit boek behoorden, maar toch gewigtig genoeg werden geacht om opgeteekend te worden. Hiertoe breng ik eene aanteekening van 1493 over zeker hout door de marke van Delden gegund aan die der stad (hierachter bij A opgenomen als bijdrage tot de kennis der verhouding van marke en stad), verder eene aanteekening van 1521 omtrent een verschil over een vonder (niet opgenomen) en eindelijk een stuk, (onder B) dat welligt eene oude zeer korte aanteekening van stadregten bevat.

Die bladen zijn later gebruikt om op het ledig geblevene te schrijven bepalingen van stadregt, blijkens den aanhef van 1520 omtrent het kiezen van schepenen, enz.

Die tijdsbepaling is echter mijns bedunkens alleen toepasselijk op het stuk der keuze van schepenen; de overige bepalingen schijnen van verschillenden leeftijd, welligt grootendeels van veel ouderen tijd te zijn.

Stadregten van onderscheidene onzer kleinere steden zijn in de werken van Racer medegedeeld. Van Delden vinden we, zoover mij bekend is, alleen in de Ov. Gedenkst. V. p. 285 en 286. twee stadbrieven van 1320 en 1323.

Ik heb gemeend, dat het zijn nut konde hebben de hier voorhanden stadregten, hoe gebrekkig dan ook, mêe te deelen, in de hoop, dat te eeniger tijd ze meer volledig uit het archief van Delden zullen bekend worden.

Stadregt van Delden.

„Anno do men screff dusent vijff hondert vnde XX[tich] vp sunte petrs auent ad Cathedram So is desse nabessr Insathe ende wilcoer beleuet Ingesaths Auergegeuen bij vns scheppenen ende gemenen borgere vnser stat Delden Darvp wij sollen kesen VI scheppen na older gewoenthe.

Item Eirste so sollen de gemene borgere keijsen veijr gements lueden wt elker quater enen vrijen vnberuchtigen Man de dar verstendich nutte ende guet to ijs De sollen keijsen seesze vnberuchtige gude Mans de der stat Nutte ende truwe sijnt vor gude scheppenen Dar sollen se oren eijdt vp doen na older gewoente ende Rechticheijt, vnde denseluen scheppenen sollen de gemenen borgeren bijstendich to rechte helpen vngeweijert dem armen als des rijcken bij oren eijde Ende wert sacke de anspracke ende de twijst In den rechte also gelegen were Na ore wijtsscap nijet fijnden off eijn wusten to rijchten en so salmen dat versten eijns twije den derden mael beropen vor den Raet vor deuenter vp vnkost van vngelijck Na older gewonthe.

Item wert sacke dat desse vijer gementhlueden enen borger koren to scheppene. Ende dar eijn tegen voer weijerijnge dede ende nijet wesen eijn wolde de breckt der stat hoijgeste koer XXV[tich] beijgerssche gulden Ende elken scheppen VI olde flemess. zonder genaden Ende deselue sal geijne borgernerijnge doen etc.

Item wert saeke dat der stadt noetsaeken an quemen offt breue kregen van der stadt so sult die twie sceppene in ore mant die breue vpbrecken vnd besien die vnd dan van stonden bij eren geswaren badden die sceppene bij en laten komen dar vmme dat die stadt ijn gienen schaden kumpt.

Dit sint der stadt gerechtichts.

Item wie der stadts boeck behoeuet te aepene kostet enen borger ene kanne wijns vnd enen huusman eijne taeke wijns ijngelicken oick wie der stadt segel behoeuet.

Item offte eijn borger offte borgersche vuir recht te doene hadde dat sie getuiege foerden die eedt kostet eijn mengelen wiens eijn buten man eijne quarte wijns.

Item offt emans were dię gepandet worde vnd vnrecht pantkierenge dede brecket der stadt X punt svnder genade ider punt drie olde deuenter butkens.

Item offt eijn borger offt borgersche den anderen scaede dede in sijn saet offte graes offte anders salmen van stonden an die borgemeisteren in der tijt offte in affwesen die twie anderen ende laeten de scaeden verdieregen kostet eijn borger eijn mengelen wijns ende eijnen buten man eijne quarte wijns.

Item off eijner were die vp die schepenne schulde in gegenwardichet off achter rugge brecket dier stadt XXV beijijersche gulden ende ijder sceppene ses olde flemesschen.

Item wert saecke dat twie borgers offt borgerschen malcanderen slogen ffustslach duestslach mestoegen breckt der stat viff heren punt vnd eijn butenman eijnen · olden schilt ende soe sult die sceppene van stonden ere borgers ijn fredde laten leggen bij eren badden soe dar iemans dar tegen deden breckt der stadt hogeste keur ende wert saeke dat van den borgers vproer worde gemackt bij nachte denseluen salmen den brócke dubbelt aff nemen ende wert saeke dat eijn borger die wachte hadde vnd mackt vproer breckt der hoegeste kuir.

Item wert saeke dat eijn borger in tornijge moede met gewalt tot den anderen int huies liepe vnd ende wolde hem

slaen die breckt der stadt hoegeste kuier ende ider sceppene ses olde flemesschen ende sonder genade te straffen.

Item offte eijn borger ene korber wunde dede die breckt den heren ende der stadt beide der stadt eijnen haluen schilt sonder genaede.

Item offte eijn borger were die eijnen nederschach dede dar godt vuir sij die moet jaer ende dach die stadt ruimen nae vnser stadt rech ende nijch er ijn der stadt komen sie moten erst vor der stadt verdregen ende soene mit den blode maken.

Item wert saeke dat dar ene borger were die den anderen vmwachtede die breckt der stadt XXV heren punt sunder genade ende ijder sceppene ses olde flemesschen.

Item alde brouuers die bijnnen delden offt ijnden kerspel wonnet ende brout sullen axcis geuen ende sullen bij eren eedt recht teckenen laten fijnt men dar emants anders en bauen die den axcis verswicht sal men vur dieftal holden vnde sal dar an gebrecket hebben XXV heren punt.

Item wie fette waer slit die sal sie geuen al benedden ende bauen ganckber is het sij speck oleij offt anders die men anders befijnt breckt der stadt 5 punt sunder genade ijder punt drie olde deuenter butkens.

Item so men enen borger befonde die fette waer slette offt verkoffte ende slete sie nich vt gelick hie sie ersten gegeuen hadde soe men hem anders befunde soe sal hem dat guiet pries gemackt ende sijn fenster negelen vnd giene borger nerijnge doen ende breckt XXV heren punt ijder punt drie olde deuenter butkens.

Item alle brouwers sullen eijn ijder vur sich eijnderleij bier brouwen die sulx nijch en doet breckt der stadt vngvnst nemptlick III heren punt.

Item offte dair borger offte borgersche auerlastet worde met eres selues fuier ende dat verswegge der breckt der

stadt XX punt ende dien anbrenger X punt zonder genade ende den scaden sijnen naber vergoeden den sijn naber duir hem kricht.

Item nijemans sal bij auent offt nacht tijden foerijnge offte hoeij vp den wagen staen laten vp sijn delle dat sal men den foerheren beuelen dat sie dar nerstich vp sien sullen vnde so men befijnt dat die voerheren dair nijch nerstich vp sien so salmen hem den brock seluest dubbelt offnemen.

Item die brouwers die sollen vnder boeten toe eijn vren nae mijtnacht vnde des auendes to VIII ver dat fuier dar wedder vnder hen nemen befint men anders breckt der stadt vngunst nemptlick X punt nae older gewonte.

Item eijn brouwer sal nijch mer to mollen sacken tot eijn browts dan drie mudde ende eijn half browts ses sceppel ffijnt men dat sie anders deden die brecken der stadt V heren punt.

Item gien kramer sal vnder godes wart fort doen bij den brocke daar die voerheren nerstich vp sijen sult vnde dem brocke hem offt nemen na older gewonte.

Item nijemans sal vnder gods wardt wijn offt bier tappen wie sulx doet die breckt XX punt sunder genade welcker sult die foerheren beualen worden den broeck intoe maenen ende dar nerstich vp te siene."

A.

„[Inden Jaren Vnses Heren godes Dusent veijr hondert ende dre Ende Negenttich des dages na belacken pinxteren So hefft de Erbar olde Johan van Twijckello Mijt den gemenen Erffgenamen der marckt van Delden Consentert ende beleuet Mijt guden berade tgelaten ende auergegeven Dat de Scheppenen ende gemene borger van Delden Is tho gedeijlt alsodanen Elsholt alst dar steijt ende wasset

In deu Mollen Morssche tuesschen den Erue ten Ackerhuse ende den lijndesmanskolke So dat se dat selue holt mogen houwen ende gebrucken tot oere stat beste dar se sollen Mede bollen den gemenen Hollewech Ende anders dar se dat to behouen Des sollen de Scheppenen vursz hir weder aff doen ende geuen Int holtgerichte wanner men dat holtgerichte holt Eijne tunne Deldenner Hoppe Dijt Is mijt guden wijllen tgelaten so lange als den Scheppen ende oren Nakomelijngen beleuet.]

Item wie koene offt ferckens hefft die sal hirden die kost geuen ende loenen.

Item nijemant sal ganse holden het sij dat men dar eijnen hierden bij holt dat sie nijemans scaede doen.

Item nijmant sal prifate vp den grauen setten.

Item offt eijn borger offte borgersche vur vnser stadt recht te doene hadde ende heffden eijn proces an dar die sceppene van wijsen solde mogen die sceppene dat fersten eijnmal twiemal driemal ten virden wiesen dat recht is nae eren besten verstande.

Oick is auergegeuen int jaer 1573 vp sancte peters dach ad chadedram dat gien borger den anderen sijn lant vnder hure.

Item nijmans sal bij auenttijden offt bij morgentijden flas offt heede hantieren.

Item wert saeke dat hier ene sententie worde gewesen dat dar ene van den partien wolde apelieren mach dat verropen vuir den ersamen Raet van deventer die appellatie kostet enen olden scilt vnde dan sult twie sceppene dat proces tho segelen ende brengen dat proces voir den ersamen Raedt van Deventer offt men sal dat hen scijcken bij vnsen geswaren badde ende die somma moet bauen V gulden wesen er die appelatie geschien kan.

Item weert sake dat men enen borger bifunde die valsche gewichte hadde offte valsche maete het were dan van wat qualiteijt sie weren die breckt der stadt XX heren punt vnde salmen dan noch voir diefftal holden ider punt drie olde deuenter butkens.

Oick is auergegeuen dat gien borger tegen den andere sal te rechte staen buiten landes offte bijnnen landes die sulx doet breckt der stadt V punt vnde men sal den borger die sulx doet van vnser rechtbancke wijesen.

Oick sal gien borger den anderen met vthheijmesschen rechte veruolgen wie sulx doet breckt der stat X heren punt ten sij dat hem hir recht geweijgert wort die vur vnse rechtbanck recht geweijgert wort.

Oick wert saeke dat daer eijn borger worde gebaddet tot der stadt denst het sij dann van wat denst dat het sij vnde dat gebodt der borgemeisteren nijch achtedt breckt der stadt hogeste kuir met voirbeholde soe Iemans thot burwercken gebaddet worde breck der stadt eijn virdel biers.

Oick sullen die Borgemeijsteren dan kiesen twie voerheren soe eijne dar verweijgeringe deden ende wolde des nijch wessen sullen in der pene verfallen sijn als dat ordel bestaet worde.

Oick wen die voerheren bekuren bij eren eede soe wie dair tegens pantkieringe dede ende wolde die pande nijet folgen laten sullen de schepens eren diender met doen ende don pantkieringe.

Oick offte twie borgers malcander scheltwaerden geuen het wer dat sie malcander vur dijeft offte schelm geschulden hebben vnde dan dar nae die schelder die scheldinge wedder refocierde ende kande den man wedder dar hem ander luide vur kanden hefft der stadt gebrockt XVI heren punt.

Oick soe eijn borger den anderen verhalde ende ijn schade queme die verhalt worde sal die genen diet verhal doet den

brock dubbelt betalen des sal die verhalt wort sijnen brock wedder van den gennen maenen die het verhal doet."

B.

„[Item dijt ijs des scades Insate ende wilkoer.

Item welk borgher de pandwerijnge doet de hefft onser stad gebroken twe pond.

Item wij beghert to penden ende onrecht hefft de breket des gelikes.

Dit ijs der stad van Delden Insate ende recht dar gij juwe scepenen vp keijsen solen.

Item in den ijerste eijn metstoghe twe pond van eijnen borgher ende van eijnen buten manne eijnen olden schilt.

Item eijne blotronnijnge vuestslach dusestslach ende loechenijnge van eijnen borgher twe pond ende van eijnen buten manne eijnen olden schilt ende des gelikes van den vrouwen.

Item wij spreket vp dije scepenen als van der stad rechtes weghen dat ijs der stad hogeste koer.

Item wij dije ijn dessen vorgen punten die verhalijnge doet dat men mijt twen guden mannen bewijsen mach dije sal de broke beijde gelden dat hefft de meijnte auergheuen.

Item we eijn anderen wet sijnen huijs daghet ijn tornijngen mode dije breket der stad hogeste koer.]

Item we der stat segel tdone heben sal van den scheppen dar sal de bijnnenman van geuen eijne quarte wijns den butenman ene tacke wijns.

Item een borger de wijn of vt heijmens bijr of lacht dat groutvrijge doet de sal so exsijsz gheuen ghelijck of het tapet of he sal der schepene mot hebben des ghelijken oick 1 buten man of in onse kerspel oick groutvrijgen doet of des ghelijck ock en borger.

Item in dat erste als de eijne borgher den anderen pent so sal dat erst pant staen XVII dage dan sal men weder halen dat ander pant dat guet voir de schult is ende dat pant sal staen drie sonnen ende dan mach he dat pant vercopen na stat recht ende laten sich daer an rechnen vnde dan de scepenen ene canne wijns ende den badden sijn wangheld dat is een st.

Dijt vurss. is der stat rechte Insathe Ende we dijt bock behouet to appenen den bijnnen man eijne quarte wijns den buten man Eijne tacke."

J. C. BIJSTERBOS.

EENE BLADZIJDE

UIT DE

GESCHIEDENIS VAN OLDENZAAL.

(1517—1518.)

Bisschop Frederik van Baden had in den oorlog tegen den Hertog van Gelre eenige Munstersche ruiters in dienst genomen tot verdediging van Overijssel. Doch toen dezen betaling vroegen voor de door hen bewezen diensten, waren er geene gelden in de Bisschoppelijke kas te vinden, gelijk trouwens meermalen het geval was. Na eerst op andere wijzen getracht te hebben het hun verschuldigde te krijgen, besloten zij met geweld hunne regten te doen gelden en zonden den 12 October 1517 aan de Regering der drie steden eene oorlogsverklaring of zoogenaamden ontzegbrief. Aan den Bisschop zelven zonden zij er geen, waarschijnlijk omdat op dat oogenblik de pas verkozen nieuwe Bisschop nog niet door Overijssel gehuldigd was. Philips van Bourgondië was intusschen reeds den 7en te *Deventer*, den 11en te *Campen* en den 15en te *Zwolle* gekomen, om als Bisschop ingehuldigd te worden; op den 16en dier maand had dezelfde plegtigheid plaats ten aanzien van

de Ridderschap en de kleine steden op Spoolderberg en van daar terugkomende zoude te Zwolle een diner plaats hebben, door den Bisschop aan den Raad der stad en de afgezanten der drie steden aangeboden. De oorlogsverklaring bragt hierin plotselings verandering. De ambtlieden en ruiters, die den Bisschop vergezelden ten getale van omstreeks 80, werden terstond naar Twenthe gezonden en alle overigen reisden onmiddelijk huiswaarts, zonder aan den maaltijd deel genomen te hebben. Daags daarna (17 Oct.) schreef de Bisschop een brief aan de vijandelijke ruiters om hen te bewegen hun voornemen niet te volvoeren; doch voor dat dit schrijven afgezonden was kwam er (18 Oct.) berigt, dat des middags te voren het *Huis te Lage*, *Oldenzaal* en *Ootmarsum* zonder slag of stoot ingenomen waren; spoedig volgden *Hardenberg* en *Ommen*; bij de *Berkummerbrug* staken zij eenige huizen in brand, waaronder het nieuwe fraaije huis van den Rentmeester Johan Mulert, en weldra zouden zij de voorstad van *Zwolle* binnengetrokken zijn, indien niet de brug over *de Vecht* afgenomen was. Door bemiddeling van den Graaf van *Bentheim* werden thans onderhandelingen aangeknoopt, welke ten gevolge hadden, dat Johan Heer te Buren met zijn aanhang zich te vreden stelden met de belofte van op Driekoningen 8000 gouden Rijnsche gulden voor schadevergoeding, en 24 dagen na St. Jan de ruim 15,500 Rijnsche gulden, die de Landschap hun schuldig gebleven was, te ontvangen. *Oldenzaal* en *Lage* zouden terstond teruggegeven worden.

Dat *Lage*, *Oldenzaal* en *Ootmarsum* zonder slag of stoot genomen waren, was daaraan toe te schrijven, dat de menschen mismoedig waren en wat *Lage* betreft, dat (volgens v. Breda) met vier weerbare mannen had kunnen verdedigd en behouden worden, lag de schuld aan den Drost of Castelein Johan van Ittersum — Schenck, „die hadder een deell

boeren opgelacht, die des handels onervaren weren, om den costen to sparen, want hy die sonder geld conde onderholden, alsoe dat hij selve vermits vrackicheyt het huys versuymt heefft" (1). Wat de gevolgen van een en ander geweest zijn voor genoemden Castelein of voor de stad *Ootmarsum*, blijkt niet. Doch *Oldenzaal* is deswegens door den Bisschop gestraft met eene beperking der stadsregten: een feit, waarvan mij geen tweede voorbeeld bekend is. De brief, waarbij hiervan kennis gegeven werd, is benevens eenige andere, op deze zaak betrekking hebbende en waaraan ik ten deele het voorafgaand verhaal ontleend heb, te vinden in het Diversorium van Philips van Bourgondië (fol. 28) (2) en volgt hier woordelijk:

„Articulen de stadt Oldenzael betreffende.

„Wij Philips van Bourgoingnen etc. Onsen lieuen vrunden Borgermeijsteren, Scepenen ende Raidt onser stadt oldenzaell Salut, Soe als wij gecomen ende ontfangen wesende bijnneu onser voerscr. stadt oldenzael aldaer uoele merckelicke gebreken ende quaet regimente geuonden heben, waer dorch ghij ende onse gemeene stadt onlancx zonder enige weer te doene Dieselue onse stadt heben laten comen In handen der vremder Ruijtteren die onse Lantschappen met Rooff ende brant auertreckende weren tot merckelicken uerderff uan onsen landen daer dorch wij well geoirsaket hedden geweest derseluer onser stadt priuilegien ende opcomingen te benemen, ende v daer en bauen aen lijff ende guet te straeffen Doch heben wij sulcx op dese tijt genedelic willen aensien ende omme dan te uoercomen dat sulcx

---

(1) Zie de Kronijk van Johan van Breda, bl. 10—20.

(2) Dit Hs. zelf berust in het Prov. Archief van Utrecht; een afschrift er van is in dat van Overijssel te vinden.

uoertaen uermijdet ende behindert mach werden heben wij tot waeluaert derseluer onser stadt ende onsen ondersaten uan dier ouer gelacht ende geraempt zekere punten ende articulen In der uormen ende manieren hier nae volgende *In den ijersten willen* wij om merckelicke oirsaken ons zonderlinge daer toe bewegende den Raedt bijnnen derseluer onser stadt selffs setten van nu uoertaen soe lange ons beduncken sall des uan nooden te wesen, uoerts willen wij enige ordenieren, die de cijsen, Renthen ende alle opcomingen onser stadt van oldenzael toebehorende bueren ende ontfangen sall, soe datmen dieselue tot uestenisse ende oerbaer der stadt sall moegen keren Ende den Cijs sal men bueren nae older gewoenten Te weten van sesthien tonnen enen golden gl., voert willen wij dat alle gilden ende gesworen meenten bijnnen uoerscr. stadt oldenzael uan nu uoertaen aff wesen zullen, soe lange wij beuijnden des nutte te wesen, soe dat een ijegelick die daer Inne comen will zijn Ampt urij doen ende bruijcken sall moegen, voerts willen wij dat een ijegelick die bijnnen onser stadt ledige hoffsteden hefft, die selue bijnnen drie maenden naestcomende anverden sall te betijmmeren ofte bijnnen dien tijde vercopen omme te betijmeren Ende oft zulcx nijet en geschiede bijnnen den tijde voerscr. dencken wij anders daer Inne te uorsiene alsoot ons best duncken zall Item soe wij verstaen dat onse Capittel ende die gheestelickheijt uan onser kercken uan sunte Plechelmus bijnnen derseluer onser stadt oldenzael uoele ledige steden heben, die onbetijmmert zijnt Ende daerenbaeuen uoele werlicke steden verworuen heben, sint den laetsten belech van der uoerscr. onser stadt oldenzael willen wij ende is onse meninge dat sulcke werlicke ende verworuen steden betijmmert ende uoertaen bij werlicker Luijden bewoent sullen werden bijnnen drie maenden als uoerscr. ofte bij gebreke uan dien gedencken wij daer Inne te uersien

als Inden uoergaenden artikell. Oick willen wij dat die ghene die beueel heben sall omme die broecken Inne te manen Dieselue bijnnen Jaers Inne uorderen sall zonder ijemants Daer Inne te uerdragen, willen oick dat nijemant uoertaen doer geruchte uan enige uerbodinge vuijt onser stadt oldenzael vervluchten sall opte verboerte uan thoichste Doch nijet te mijn altijt tot onser genaden Item sullen uoertaen alle ongewoentlicke tappen In onsen kerspel uan oldenzael, Losser ende Denichem affwesen zonder dieghene die uan olden heercomen altijt geweest zijnt Als te weten Losser Int dorp, Denichem Int dorp, to Weersloe Inder smitte ter Aerninckhoff. Oick en sullen sij gheen buijten landes bier gebrouwen tappen dan daerop te nemen drieuuldige cijs Te weten uan uijff tonnen enen golden gulden Item soe zullen alle cramen heben twee tonnen biers zonder cijs ende wes zij meer heben zullen zij vercijsen, Item op alle tijt went een vrouwe te kercken gaet zall zij heben twee tonnen biers onuercijst Ende op allen heijligen spullen oick twee tonnen Item oft ijemant were die zijn dochter ter eren bestaden wilde ter bruijlofft zall heben uier tonnen biers Ende wes hier ben bouen beuonden wordt zalmen uercijsen Ende als uan vuijtheijmschen biere sullen zij den cijs betalen nae aduenant gelijck dat uoergaende artickel vermach willen daer omme ende gebieden v well scharpelick bij verliese van uwen priuilegien ende ongenade uan ons, dat ghij alle die uoerscr. articulen onuerbreckelicken onderholden In der voegen ende manieren als die hier bouen gescreuen ende gespecificeert staen, want sulcx alsoe onse gantze meninge ende beueel is, ende wij op dit pas alsoe gedaen willen heben, Duerende dit allet tot onsen wederseggen, Des tot oerconde heben wij onsen segell hier beneden aen desen brieff doen hangen Gegeuen In onser stadt oldenzael Int Jaer ons heren Duijsent uijff hon-

dert ende achthien opten een ende twijntichsten dach uan Julio."

Hard mag de straf genoemd worden, bij deze artikelen aan Oldenzaal opgelegd. Immers wat bleef er over van hare zelfstandigheid als de regering bestond uit door den Bisschop aangewezen personen, als de inkomsten niet door Schepenen en Raad maar door Bisschoppelijke ambtenaren geïnd en bestuurd werden en het van dezen afhing waaraan zij besteed zouden worden? Of die aan curatele grenzende toestand lang geduurd heeft, of deze is blijven voorbestaan toen Overijssel van den Bisschop op Karel V overgegaan was en wanneer de stad weder geworden is, wat zij vroeger was? zijn vragen, welke gemakkelijk te beantwoorden zouden zijn geweest, indien het archief van Oldenzaal niet grootendeels door latere gebeurtenissen verdwenen was.

J. I. VAN DOORNINCK.

¶ David van Burgondien bijder gnaden goods Biscop Tutrecht Allen dē ghenen die desen onsen brieff sullen sien off hoeren lesen Salupt. Want wij sonderlinge geneiget sijn na onsen vermoeghen onse ondersaten in rechte ende rechtueerdicheit to onderholden eñ gebreken van den te versien. die tot ongenoecht onser ondersaten eñ lasten onser landen tomende moegen wesen. Ende als dan ridderen eñ knapen onser lande van Sallandt van Twenthe eñ van Vollenhoo eñ onse hoeftstede van Sallant als Deuenter Campē eñ Swolle ons angebracht hebben sommige punten Bij die welke sij meenden die lantrechte van onse lande to kort geschiede. Ende oeck enige die beter in nutteschap onser lande verā/dert were. Sijn wij mit onsen ridderen knapen eñ steden voerstreuē auerdragē al alsulke punthen eñ articulen hijr nae volghende . . .

¶ Inden irsten Soe sullen onse Amptlude ende richters in onsen landen voerscreuen wesen gheboeren lantsate ons gestichts eñ wel gegueDet inden lande Offte andere die by ons eñ onsen stedē deuēter. Cāpen eñ Swolle voerscreuē nutte ende bequeme des belieft eñ ghekant were. Ende die en sullen gheene oirdele bestadē aen oeren dienre dā alleene aen gueden besiheidē māuen omstenders sgerichtes die lantsaten sijnt.

IETS OVER EENE OUDE UITGAVE

VAN DEN

Overijsselschen Landbrief van 6 Juni 1478.

In den zomer van 1870 had ik het geluk, op het Archief van de stad Zwolle een boekje te ontdekken, dat hoogst belangrijk moet geacht worden voor de geschiedenis van de boekdrukkunst in Nederland en meer bijzonder van die in Overijssel. In een 4° band die, behalve een in de tweede helft van de 15e eeuw vervaardigd afschrift van den Guyenbrief, overigens slechts afschriften uit de 16e eeuw van Overijsselsche rechten bevat, vond ik een exemplaar, uitmuntend geconserveerd, van eene nog in de 15e eeuw verschenen uitgave van den Overijsselschen Landbrief van 6 Juni 1478, die niet alleen aan Racer, maar ook aan onze bibliographen onbekend is gebleven; Mr. I. N. I. Heerkens heeft haar gezien; althans Mr. J. I. van Doorninck vond later onder de papieren van wijlen zijn oom Mr. J. v. D. eene door hem gemaakte aanteekening, waaruit blijkt dat ze hem bekend was.

De uitgave, s. n. l. e. a. verschenen, is in 4° formaat gedrukt en telt 10 bladen, die op de volle bladzijden 27 regels hebben.

2*

Wie was de drukker, en waar en in welk jaar is zij verschenen? Ziedaar vragen, die zich ter beantwoording aan ons voordoen en ter opheldering waarvan het volgende strekken kan.

Zooals bekend is, gelden voor de oudste te Zwolle verschenen drukken de *S. Bonaventurae Sermones* en een *Vocabularius*, die beide het drukoord Swollis en het jaartal 1479 dragen. Deze beide werken zijn, wat de type aangaat, zoo sterk onderscheiden, dat men niet mag aannemen dat zij op dezelfde drukkerij zijn uitgevoerd. Hoe hunne drukkers heeten, is niet bekend. Eerst in 1484, of eigenlijk reeds in 1480, verschijnt te Zwolle als drukker Pieter van Os van Breda die, gedurende eenigen tijd door zijn zoon Tyman bijgestaan, tot in de 16e eeuw werkzaam was, maar wiens werk in groote mate verschilt van de beide Zwolsche prototypographien. Prosper Marchand vermeldt als oudste boekdrukker te Zwolle eenen Johannes de Vollenhoe, en als een door dezen in 1479 gedrukt werk een *Petri Hispani Tractatus*, dat hij zelf echter niet gezien had en dat ook niemand na hem zag; en sedert worden de prae- van Os-sche drukken op naam van dien Johannes de Vollenhoe gesteld; zoo voegt ook Holtrop, bij de op blad 77 (89) van zijne *Monuments typographiques* medegedeelde facsimilés van den typograaf die de *S. Bonaventurae Sermones* drukte, de vraag (Johannes de Vollenhoe?).

Nu is de voor de thans teruggevonden uitgave van den Landbrief gebezigde lettersoort dezelfde als die tot het drukken van die *Sermones* gediend heeft, en het is dus als zeker aan te nemen, dat beide werken van dezelfde drukkerij, eene Zwolsche, afkomstig zijn. In navolging van Holtrop kan men dus ook achter den druk van den Landbrief de vraag (Johannes de Vollenhoe?) plaatsen. De druk van den Landbrief, door het hierbij gevoegde facsimilé vrij

nauwkeurig weergegeven, is frisch en doet, in verband met den datum van het stuk 6 Juni 1478, vermoeden dat de uitgave nog in dat zelfde jaar 1478 en vóór die van de *Sermones* verschenen is. Mocht dit zoo zijn, dan zou dat jaar het aanvangsjaar van de Zwolsche typographie en deze Landbrief hare oudste vrucht zijn, ten minste zoo lang het bestaan van oudere stukken niet kan worden aangetoond.

Zooals ik zeide, kunnen deze mededeelingen slechts tot opheldering van, niet tot een bepaald antwoord op de door mij gestelde vragen strekken, want vooralsnog kan er niets met volkomen zekerheid gezegd worden. Die zekerheid kan wellicht worden verkregen door een onderzoek in het Zwolsche Archief, dat ongetwijfeld de bouwstoffen bevat om veel tot helderheid te brengen wat in de geschiedenis van de Zwolsche typographie tot nog toe duister is.

Pro memoria doe ik hier nog de voor onze Rechtsgeschiedenis niet onbelangrijke vraag: Is de uitgave publica of privata auctoritate in het licht verschenen?

De Landbrief van 6 Juni 1478 is „volgens het oorspronglijke op den Huize Almelo" uitgegeven door Racer in zijne Overijsselsche Gedenkstukken, III, bl. 139 seqq. Den text van de hierboven besproken uitgave heb ik met den door Racer medegedeelden text gecollationeerd en laat hier de varianten volgen die die collatie opleverde. De cursief gedrukte lezing is die van de oude uitgave.

Art. 1. (Racer.)

gebreken van den te voirsien: *gebreken van den te versien.*
ongevoich: *ongenoecht.*
comende moegen werden: *comende moegen wesen.*

Art. 6.

op behoirliken tijden: *op geboirliken tijden.*
van den saten: *vanden sitten.*
dan bij klijmmen der sonnen: *dan klijmmender sonnen.*

Art. 7.

afcopen jairlix: *afcopen ijairlix off.*

Art. 11.

tijt wt eenre saken: *tijt, op eenre sake.*

Art. 15.

gewonlike: *geboerlike.*

Art. 18.

gedwongen werden: *gedrongen.*
besetten: *besetteen* (sic) *mogen.*

Art. 21.

mer die twie ierste mach hie allene brengen: ontbreekt.
ansprakende antwoirde: *aenspreken.*

Art. 22.

Item soe en salmen: *Item soe en sal.*

Art. 26.

aendragende: *andragen mach.*

Art. 29.

ontdingen: *ontdraghen.*

Art. 31.

nae der bekantenisse: *nae sijnre bekantenisse.*

Art. 33.

aen van diefte: *toe voir diefte.*

Art. 34.

verbijstert: *bister.*

Art. 35.

voirlage: *voirlagers.*
recht doen: *richten.*

Art. 39.

den anderen te huijs sochte: *den anderen anderen* (sic) *alsoe toe huijs sochte.*

Art. 41.

hoeren anderen olden rechten: *oeren olden rechten.*

Art. 42.

voir ons ende onsen nacomelingen: *voir ans genomen ende onsen nakomelingen.*

Aan het slot van deze mededeeling gekomen, acht ik het mij tot plicht, dank te zeggen aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Zwolle, voor de bereidvaardigheid waarmede zij mij het hier besproken drukwerk ten gebruike hebben toegestaan. Het Zwolsche Archief bezit in dat drukwerk een schat die des te grooter is, naarmate er meer waarschijnlijkheid bestaat, dat het Zwolsche exemplaar het eenig overgeblevene is van de geheele oplaag. Dit laatste zal bij elken belangstellende den wensch doen ontstaan, dat het boekje onttrokken moge worden aan de min behaaglijke omgeving waarin het tot dus verre verscholen bleef, en dat het als zelfstandig boekdeel de plaats moge innemen waarop het zoo groote aanspraak heeft. Ware het mij veroorloofd, daarbij een wensch te voegen, dan zou het deze zijn, dat het Gemeentebestuur van Zwolle besluiten moge om het exemplaar af te staan hetzij aan de aan wiegedrukken zoo uiterst rijke Koninklijke Bibliotheek in den Haag, hetzij aan de Bibliotheek van de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis; in eene van die Bibliotheken zal het, naar mijne bescheiden meening,

eene uit een wetenschappelijk oogpunt voegzamer plaats vinden dan in een Gemeente-Archief. Incunabels behooren bij elkander; ze lichten elkander toe, de eene kan slechts door den anderen behoorlijk gekend, volkomen gewaardeerd worden.

Raalte,
Augustus 1872.

Mr. J. J. SMITS.

Het Pesthuis te Kampen,

THANS

STADS-ZIEKENHUIS.

Wanneer wij de maatschappelijke toestanden om ons heen in oogenschouw nemen, dan rust onze blik, even als op zoo vele lichtpunten te midden van velerlei ongeluk en jammeren, op de talrijke inrigtingen van liefdadigheid, die ten doel hebben de leniging of afwering van velerhande ellende, die enkele leden en zelfs geheele kringen der menschelijke maatschappij treffen of bedreigen. Ik bedoel daarmede meer in het bijzonder die inrigtingen, welke strekken om voortdurend, nu en in de toekomst, de armoede te lenigen, om zieken te verplegen, om ouden van dagen te ondersteunen en om behoeftige weezen op te voeden.

Indien we nu die inrigtingen wilden aanmerken als bijzonder eigen aan onze eeuw, als het gewrocht van de allerlaatste tijden, dan zouden we een groot onregt plegen tegen onze voorouders.

Aan die volken der eigenlijke oudheid, waaraan Europa bij uitnemendheid hare beschaving heeft te danken, schijnen zoodanige inrigtingen onbekend te zijn gebleven. Wel komen

enkele, op zich zelf staande daden van liefdadigheid voor, vele zelfs in getal en getuigende van groote en edelaardige zelfverloochening en opoffering. Maar 1°. zijn het op zich zelf staande *handelingen*, en niet *inrigtingen* om de *voortdurende* en *blijvende herhaling* van dusdanige handelingen te verzekeren, waarin toch het eigenaardig kenmerk van dergelijke liefdadige instellingen is gelegen; en 2°. zal men bij nader inzien bevinden, dat ze dan nog steunen op en voortvloeijen uit zorg voor handels- of staats-belangen. Men denke slechts aan de oude instelling van caravanserai's in het Oosten, aan de land- en graan-uitdeelingen bij de Romeinen.

Eerst toen de Christelijke godsdienst het haar eigen beginsel van algemeene liefde verkondigde; eerst toen dit beginsel, tot daartoe nimmer als het levensbeginsel van zedeleer in toepassing gebragt, in werkelijkheid als zoodanig werd erkend en op het tooneel der wereldgeschiedenis te voorschijn trad, eerst van toen af ontstonden de eigenlijke instellingen van liefdadigen aard. Aan haar werd welras een blijvend karakter verzekerd, toen de kerk, die ze al vroeg onder hare hoede nam en als een deel van zich zelve deed voorkomen, ook aan haar de voor zich zelve reeds verkregene regtspersoonlijkheid wist te doen toekennen. (1)

Het was dan ook in de tijden van den hoogsten bloei van kerkelijke magt en aanzien, gedurende en kort na de middeneeuwen, dat eene tallooze menigte van dergelijke instellingen alom in Europa opvolgelijk verrees, gesticht door de opofferende liefde en welwillendheid van bijzondere

---

(1) Bij Plinius, *Epist.* L. VII *Ep.* 18, vindt men een merkwaardig voorbeeld van de ingewikkelde moeijelijkheden, waarmede men bij *voortdurende* weldadige bedoelingen had te kampen, wijl men er geene regtspersoonlijkheid aan kon verbinden.

personen, daartoe opgewekt door de vermaningen en beloften der kerk en gesteund door hare bescherming en haar toezigt.

Toen vervolgens het aanzien en de magt der kerk afnamen en de Staat daarentegen in magt en werkkring toenam, scheen ook op dezen allengs meer in het bijzonder de zorg te rusten voor die liefdadige oogmerken, waarin bijzondere personen tot daartoe hadden getracht te voorzien.

Het oprigten van dergelijke inrigtingen door enkele bijzondere personen had niet meer zoo menigvuldig plaats, al werden ook bestaande inrigtingen nog voortdurend ruim bedacht. Een kenmerkend verschijnsel is ook dat de instellingen van lateren tijd niet zoo zeer gelijk de vroegeren aan oogenblikkelijke besluiten van individuën, als aan vereeniging van veler krachten zijn te danken, en dat, terwijl bij de ouderen dikwerf alleen schijnt gehoor gegeven te zijn aan de ingevingen van het gevoel, de lateren meer de vrucht zijn geweest eener rijpe overweging van bestaande behoeften en van de beste middelen om daarin te voorzien.

Algemeen wordt ons vaderland de lof toegekend van in zeer hooge mate steeds door eenen ijverigen geest van liefdadigheid te hebben uitgemunt en tal van daartoe strekkende instellingen in het leven te hebben geroepen.

Indien die lof aan Nederland in het algemeen toekomt, dan mag ook Overijssel gerust op haar deel daarin aanspraak maken. Ten bewijze daarvan moge de korte opgave strekken van liefdadige instellingen vroeger en, voor verreweg het meerendeel, nog te Kampen aanwezig; eene opgave, die nog met meer konde worden aangevuld en waarbij niet zijn opgenomen de instellingen gedurende deze eeuw opgerigt.

Vooreerst bestonden er te Kampen 3 gasthuizen: van den H. Geest, van St. Geertruid en van St. Catharine. Oorspronkelijk waren alle bestemd tot opneming en verpleging van behoeftige en vooral kranke vreemdelingen, dat

van St. Catharine, in 1403 gesticht, meer bepaald voor opneming van melaatschen (1). Later tot verpleging van zieken in het algemeen en tot opneming van behoeftige oude lieden ingerigt, werden ze eindelijk tevens geschikt gemaakt door verkoop van zoogenoemde *proeven* tot een toevlugtsoord voor hen, die zich een' onbezorgden en rustigen ouden dag wilden verschaffen. Thans zijn alle onder één beheer gebragt.

Drie weeshuizen voorzagen in de verpleging van behoeftige weezen. Een daarvan behoort tot de eerste helft der 16e eeuw (2); het tweede werd in de 17e eeuw gesticht, terwijl het derde of R. C. weeshuis eerst van het begin dezer eeuw dagteekent.

Voor de opneming van oude lieden dienden, behalve de reeds genoemde gasthuizen, een twaalftal *hofjes*, gewoonlijk *vergaderingen* genoemd.

Eene gelijke bestemming hadden ook veelal indertijd de beide Bagijnen Conventen, wier karakter toch tevens meer van kerkelijken of geestelijken aard was.

Ook voor een deel leenden zich het meerendeel van de 7 in of bij de stad gelegen kloosters tot het opnemen van oude lieden, zoo het schijnt tegen zekere vergoeding. De kloosters betoonden evenwel hunne liefdadige strekking meer in het ondersteunen en begiftigen der armen.

Voor deze behoeftigen diende inzonderheid de instelling voor Huiszittende Armen in 1506 gesticht (3), later be-

---

(1) Waarschijnlijk met het oog op die bestemming geheel buiten de muren der stad gebouwd, werd het bij het beleg in 1572 afgebroken en met St. Geertruid vereenigd. Het verdwijnen der melaatschheid maakte die vereeniging gemakkelijk.

(2) Zie over den oorsprong en eerste inrigting hiervan *Versl. en Meded.* VII. bl. 45, 57—74.

(3) Zie *Kamper Kronijk*, I. bl. 313 en volg.

kend onder den naam van Armekamer, thans Burgerlijk Armbestuur.

Eene gelijke strekking, gepaard met de zorg voor de plegtige begrafenis harer leden, hadden de zoogenaamde Memorien of Broederschappen (1), die eene groote menigte aalmoezen een- of tweemalen 's weeks onder de armen verdeelden.

Terwijl deze instellingen alle kunnen gezegd worden eene meer algemeene bestemming te hebben, namelijk verpleging van zieken, onderhoud van armen, enz., was, zooals boven is gezegd, het St. Catharijnen-gasthuis oorspronkelijk bestemd geweest voor de verpleging van eene enkele soort van zieken, te weten van melaatschen, en eerst later, toen die ziekte niet meer voorkwam, werd dit gesticht en deszelfs bezittingen ten nutte van zieken en behoeftige oude lieden in het algemeen en zonder onderscheid, in vereeniging met het St. Geertruid-Gasthuis aangewend.

Evenzoo van meer bijzonderen aard bestond er nu ook te Kampen nog een gesticht oorspronkelijk voor pestlijders bestemd, het Pesthuis op den Belt, genaamd Calvarien, waarmede, toen de eigenlijke pest ophield Europa te teisteren, in het laatst der vorige eeuw eene kleine inrigting voor ziekenverpleging in het algemeen is vereenigd, waaruit het thans bestaand Stads-Ziekenhuis is voortgekomen.

---

(1) De Schepen-memorie opgerigt in 1311, zie *Ov. Alm. v. O. en L.* 1839, bl. 127; 1840, bl. 35.

Die van het H. Kruis in de St. Nicolaas-kerk werd in 1416 opgerigt. Zie *Kamp. Kron.* I. bl. 195. *Ov. Alm. v. O. en L.* 1840, bl. 35.

Die van St. Cunera werd in St. Nicolaas-kerk gesticht in 1456; zie *Kamp. Kron.* I. bl. 257; *Ov. Alm. v. O. en L.* 1841, bl. 67.

Die van O. L. V. in O. L. V. kerk werd gesticht in 1459; zie *Kamp. Kron.* I. bl. 258; vergelijk evenwel hiermede *Reg. K. Archief.* I. N°. 218.

Bovendien werden nog gesticht de Sacraments-memorie en St. Jurriens-memorie, zie *Kamp. Kron.* I. bl. 259. De eerste in 1401 in St. Nicolaas, zie *Register Kamp. Archief.* I. N°. 343.

In het werk van Lindeborn wordt van dit gesticht geene melding gemaakt, hoewel het in zijnen tijd reeds bestond; in de *Kamper Kronijk* (I. bl. 415) wordt alleen de stichting vermeld, en in den *Tegenwoordigen staat van Overijssel* (III. 333, 400) komen slechts weinige bijzonderhedeu daarover voor. Daaruit heb ik gemeend aanleiding te mogen nemen om datgene, wat ik vroeger gelegenheid had over deze instelling bijeen te verzamelen, hier mede te deelen.

Het gebouw, waarin deze instelling is gevestigd, staat op den zoogenaamden Vloeddijk aan het zuidelijk of boveneinde der stad, daar waar de IJssel in de zoogenaamde Burgel stroomt. Die Burgel vormde zoo als bekend is de Oude Gracht der stad en het gebouw stond alzoo buiten de *oude* muren der stad; evenwel binnen de latere ommuring, in 1464 begonnen.

Van de vroegere gedaante of inrigting leert ons dit gebouw niets, ten gevolge van velerhande vertimmering. Alleen is in den gevel een steen voorhanden met een inschrift, dat ons zegt dat dit huis in 1538 is gesticht.

Een eigenlijke stichtingsbrief van dit huis is niet op te sporen. Het opschrift boven vermeld zegt, dat die stichting in 1538 plaats vond, en vrij wel strookt hiermede de schepenbrief van 20 Januarij 1538, in het gesticht voorhanden, waarbij Eilard Kromme een huis (waarschijnlijk het gebonw van het gesticht) koopt, dat voor de verpleging der pestzieken overeenkomstig de primitive fundatie door hem was bestemd. Hieruit zoude zijn op te maken, dat die eigenlijke fundatie is voorafgegaan, en dat zulks voor den Raad en met diens toestemming is geschied, kan daaruit en uit de bewoordingen (bij consent van den Rade) van een brief van 11 Augustus 1539 (1) worden afgeleid, bij welken

(1) Bijlage, N°. I uit het *Dig. Nov.* 1450—1567, fol. 135.

brief Cromme de bewoning van dit huis toestaat aan zekeren Gheert Jansz, ten einde de daarin op te nemen pestkranken te verplegen, alles onder zoodanige verpligtingen als in dien brief was vermeld.

De bestemming van dit gesticht was „om daer inne „luden, oldt ende jonck, die metter pestilencien begauet „wordden ende diet begheren, tontfangen ende hoer gerack „ende waringe te doen, soo als dat van nooden Is.", zoo als het laatste stuk zulks uitdrukt.

Naast de menigvuldige hevige en besmettelijke ziekten, die, zooals uit de geschiedenis bekend is, van tijd tot tijd Europa voor het geheel of voor een groot gedeelte en ook andere werelddeelen teisterden, had zich sinds de laatste helft der 14e eeuw in Europa eene pestziekte herhaalde malen vertoond, die door hevigheid, kortstondig verloop, verschrikkelijke verschijnselen en meestal doodelijken afloop boven alle anderen eene rampvolle verschrikking werd geacht. De ziekte, later meer in haren aard bekend geworden (1) en gewoonlijk de Levantsche pest (pestis inguinaria) ge-

---

(1) Eene beschrijving en geschiedenis der Levantsche pest vindt men bij Canstatt, *Bijzondere ziekte- en genezingsleer.* (Utrecht. 1848.) II. bl. 460 vlg.

Als eigenaardige kenmerken, waardoor deze pest zich van andere verwante pestaardige ziekten onderscheidt, worden opgegeven klier- en kool-gezwellen, die zich in de liezen, onder de oksels en in de kniegewrichten vertoonen.

Met het oog op het al of niet voorkomen dier kenmerken wordt aldaar opgegeven, dat deze pest in Europa zoude geheerscht hebben in 1347 (zwarte dood), 1373, 1381, 1400, 1439, 1450, 1533, 1574, 1628, 1665 (Londen), 1679, 1713, 1715 (laatste maal te Weenen, Regensburg en Neurenburg), 1720 (Marseille, Toulon), 1771 (Moscow).

De pest te Athene, waarvan de beroemde beschrijving bij Thucydides voorkomt, is bij het ontbreken dier kenmerken eene andere ziekte te achten. Daarentegen is de pest, die onder Justinianus (542) uitbrak en met afwisseling tot 594 heerschte, blijkens de daarvan gegeven beschrijvingen, stellig de Levantsche pest geweest; zie Gibbon, *Decline and fall of the Roman Empire.* V. bl. 301. (edit. Lond. 1821.).

noemd, ontstaat veelal in Beneden-Egypte en verspreidt zich van daar snel over Syrië en Klein Azië, waaruit ze door het levendig handelsverkeer met de Italiaansche steden, maar vooral door de veelvuldige aanraking ten tijde der kruistogten naar Europa herhaalde malen schijnt overgebragt te zijn.

Wat er ook van de bewering der latere tijden moge wezen, dat het meer dan twijfelachtig zoude zijn, dat deze ziekte door besmetting zoude worden overgebragt, in het Oosten wordt nog heden, en ook in de middeneeuwen werd vroeger daaraan een' hoogst besmettelijken aard toegeschreven. De vrees voor die besmetting, gevoegd bij de verschrikkelijke ziekte-verschijnselen, heeft niet weinig er toe bijgedragen dat tot wering en leniging vroegtijdig reeds bijzondere inrigtingen, zoo als waarvan hier sprake is, in het leven zijn geroepen. (1)

---

(1) Die vrees voor besmetting, gevoegd bij den snellen, meestal doodelijken afloop, heeft ook de regtsbepalingen in het leven geroepen, waardoor de vormen voor het maken van testamentaire bepalingen door pestlijders zeer werden vereenvoudigd.

Nadat 5 Mei 1538 (*Dig. Nov.* fol. 134) Schepenen en Raad de ingezetenen eenvoudig hadden vermaand om in dien zorgvollen tijd wegens de heerschende pest tijdig testament te maken, werd op 3 Mei 1560 (*Dig. Nov.* fol. 198) na gelijke vermaning bepaald, dat een pestzieke zijn testament aan den geestelijke, die hem de sacramenten toediende, konde opgeven en door dezen doen schrijven, die dan zulks aan den buiten 's huis wachtenden geroepen Schepen overgaf. Dit testament werd dan met open deur door den secretaris voorgelezen. De priester verklaarde bij zijne priesterlijke waardigheid, dat zulks het testament van den zieke was, en de Schepen gaf het in het geregt over om kracht te erlangen.

Eene nadere verordening van 6 Oct. 1566, (*Dig. Nov.* fol. 227 v°.) bepaalde, dat de priester het opgeschrevene, in bijwezen van twee mannelijke getuigen, of althans van den koster en ééne vrouw, aan den zieke zoude voorlezen en diens goedvinden daarop vragen; vervolgens binnen 24 uren dit testament in bijzijn dier zelfde getuigen aan den Schepen overhandigen onder bevestiging door den geestelijke bij zijn priesterambt en door den getuige bij gezworen eed, om in den geregte op de gewone wijze opgenomen te worden.

Ook Kampen bleef van deze ziekte niet verschoond. Onder de vele tijdstippen, waarop ze daar heerschte, worden genoemd de jaren 1458, 1459 (1), 1468, 1483, 1484 en 1492. (2)

Ook in 1530 schijnt ze daar gewoed te hebben (3), en

Herhaalde malen zijn voorzorgsmaatregelen tegen de pest en hare besmetting vastgesteld. De voornaamste mij bekend zijn van 1468 (sab. p. mar. magdal.) 26 Julij (*Dig. Vet.* fol. 79); van 3 Maart 1470 (*Dig. Nov.* fol. 17); van 21 Aug. 1473 (sabº. post assumpt.) (*Dig. Vet.* fol. 125); van 20 Sept. 1483 (*Dig. Nov.* fol. 34); van 15 Nov. 1506 (*Dig. Nov.* fol. 57); 16 Mei 1507 (Zondag na pancratii) (*Dig. Nov.* fol. 58); 20 Julij 1509 (woensd. die odulphi) (*Dig. Nov.* fol. 60); 20 Junij 1527 (sacramenti) (*Dig. Nov.* fol. 104); van 26 Julij 1528 (*Dig. Nov.* fol. 111); van 29 Jan. 1531 (*Dig. Nov.* fol. 120); van 27 Aug. 1536 (*Dig. Nov.* fol. 132); van 10 Junij 1537 (*Dig. Nov.* fol. 133); van 29 April 1558 (*Dig. Nov.* fol. 185), met vermelding dat die op 2 April 1560 en 10 Sept. 1569 op nieuw zijn afgekondigd.

Die bepalingen bestonden bijna uitsluitend in verbod aan de zieken of derzelver oppassers om zich zonder noodzaak op straat of weg te begeven, en dan niet anders dan met een witten stok van 4 voet lang.

Het huis van een pestkranke moest geteekend zijn met een stroowisch van een voet lengte en ter dikte van een arm.

Kleederen, bedden, dekens en dergelijke van zieken, mogten niet buiten gehangen, gelucht of nedergelegd worden op straten en openbare plaatsen. Evenmin mogten ze anders dan buiten de Veenerpoort verkocht en over den IJssel gewasschen en gebleekt worden.

Voor die besmette personen werd eene afzonderlijke misse gevierd des morgens te 8 ure in het Cellebroeder-klooster.

De meeste dier bepalingen werden op 10 Sept. 1564 (*Dig. Nov.* fol. 218) wegens het heerschen der pest te Dantzig ook op het scheepsvolk van daar toepasselijk gemaakt.

(1) In 1459 waren elf Schepenen afwezig wegens de heerschende pest. *Dig. Vetus*, fol. 33 vº.

(2) *Kamper Kronijk.* I. bl. 261.

(3) In 1566 schijnen ook vele pestgevallen te Kampen voorgekomen te zijn. Althans men leest in de rekening van dat jaar dat „opten Belt voele „arme crancke personen mitten siekte der Pestilencien begauet cranck lagen”.

Op dat zelfde jaar vind ik nog het volgende:

„Item vuth beuel (van den Raad) betaalt Femme Ulricx van weghen

ook later tot in de tweede helft der volgende eeuw geschiedt er telkens, vooral in testamenten, melding van. Het is echter niet altijd uittemaken of zulks de eigenlijke pest zij geweest, dan wel eenige andere hevige epidemische ziekte aan haar verwant.

Zooals we boven gezegd hebben, schijnt Eilard Cromme in 1538 aan zijn voornemen tot stichting van een pesthuis gevolg te hebben gegeven door aankoop van een daartoe bestemd huis. Na zulks zoover noodig herbouwd en ingerigt te hebben, gaf hij het ter bewoning bij brief van 11 Aug. 1539 aan zekeren Gheert Jansz, onder verpligting van zulks uitsluitend tot herberging en verpleging van pestzieken te zullen gebruiken.

Nadere bepalingen omtrent de wijze van beheer, de verpleging en zorg voor de daarin op te nemen zieken zijn vervat in een stuk van 3 Febr. 1550, waarbij de zuster en nicht van Eilard Cromme opgeven, dat dit door hem als uiterste wil voor zijn' dood was vastgesteld. (1)

Het beheer over deze inrigting was, blijkens sommige uitdrukkingen van dit stuk, opgedragen aan de naaste bloedverwanten van den stichter, evenwel onder zeker toezigt der Cellebroeders in Kampen gevestigd. Later echter, 30 April 1597, werd zulks opgedragen aan de Gecommit-

---

„Johan Droess Boeckeprinter 2 phs guldens van XXV st. 't stuck van een „deel Receptboeckgens van 't gulden Eij in tijden van Pest te drucken van „doctor Jan Golt geordiniert fct. III hn ꝓ VIII st."

Jan Golt was stads-medicus blijkens de rekeningen van 1551—54 en vervolgens van 1561—1570, toen hij schijnt gestorven te zijn.

In 1567 (*Reg. op het Kamper Archief* N°. 2277) geeft de Raad te kennen wegens het heerschen der pest geene raadsleden op den Hanzedag te kunnen zenden.

(1) Dit stuk, Bijlage II, is mij alleen bekend door een afschrift uit eene bijzondere verzameling afkomstig. Het draagt in schrijfwijze en spelling nog al blijken van onnaauwkeurigheid.

teerden voor de geestelijke goederen; eene commissie, die in het jaar 1592 bij de sequestratie van de bezittingen der geestelijke gestichten uit de Magistraat was ingesteld. (1)

Wel ras schijnt echter een afzonderlijk bestuurder daarvoor te zijn aangesteld (2), en deze wijze van beheer is voortgezet tot op den tijd der vereeniging met het voormalig ziekenhuis in 1796.

De zieken in dit gesticht op te nemen en te verplegen waren alleen die door de pest waren aangedaan; hetgeen uit de uitdrukkelijke bepalingen van den stichter duidelijk is op te maken en wat ook later steeds schijnt opgevolgd te zijn. (3)

De zorg voor de zieken was opgedragen aan den zoogenaamden Beltvader, die met zijne vrouw in het gesticht woonde en waaraan gewoonlijk eene vrouwelijke dienstbode tot hulp was toegevoegd (4). Aan hem was toegelegd een jaarlijksch inkomen van 25 glds. met gebruik van huis en hof (5), hetgeen later 42 gld. bedroeg en nog later tot 60 gld. werd verhoogd (6).

---

(1) Resol. v. Burg., Schep. en Raad 1587—1612, fol. 75; Bijlage III.

(2) Waarschijnlijk had dit reeds plaats in 1615, dewijl de Gezworen Gemeente toen rekenschap der opkomsten van den Belt vraagt. (Resol. 1613—1623, fol. 47 v°.). Zeker 5 Febr. 1639, als wanneer tevens den tijd voor het afleggen der rekening werd bepaald (Resol. 1633—39, fol. 91). Eindelijk werd 21 Febr. 1650 (Resol. 1639—51, fol. 214 v°.) bepaald dat die rekening zoude plaats vinden ten overstaan der Provisoren van de Bovenkerk, hetgeen echter later weer geschiedde voor twee magistraatsleden.

Die bestuurder wordt genoemd Provisor of Voorstander van den Belt, of ook wel Beltvader. De laatste naam werd echter meer bijzonder gegeven aan de persoon, die het gesticht bewoonde en met de oppassing en verpleging der zieken was belast.

(3) Bijlagen I, II en XII.

(4) Bijl. I en II, Res. 1636 post 2 Junij. Apost. 1629, 12 Dec. Apost. 1645—1650, fol. 116 v°.

(5) Apost. 1629, 12 Dec.

(6) Apost. 1646—50, fol. 116 v°.

De geneeskundige behandeling der zieken was opgedragen aan den stads-chirurgijn en pestmeester tegen eene jaarlijksche bezoldiging van 100 gld. uit de opkomsten van het gesticht (1), hetgeen in 1665 met 25 gulds. voor medicijnen en linnen werd verhoogd. (2)

De zieken werden aldaar ingenomen op verzoek van vrienden of bloedverwanten, of van de Bedienaren der armen (3). In het eerste geval werd daarvoor wekelijks 48 stuivers betaald, en evenzoo in het laatste geval, welke som echter, voor zoover de Armekamer betrof bij laatstgenoemd besluit tot 24 stuivers 's weeks werd verminderd. (4)

De erfgenamen der in het Pesthuis verpleegde en overleden kranken waren verpligt aan dit gesticht uit te keeren 2 goudguldens, of wel de kleederen van den overledene, indien zijne erfenis tot gezegde uitkeering bleek onvoldoende te zijn (5).

Zooveel is bekend omtrent den oorsprong, het doel en de inrigting van het Pesthuis tot op deszelfs vereeniging met het voormalig ziekenhuis.

De oorsprong van dit ziekenhuis is geheel onbekend. Het eerst vindt men daarvan gewag gemaakt in 1592 als eene reeds bestaande inrigting, waarvan het beheer aan een lid van den Raad en een van de Gezworen Gemeente

---

(1) Apost. 1651—57, fol. 47 v°.

(2) Apost. 1665, 29 Junij.

(3) Resol. 15 Aug. 1636, Bijlage V. Dit stuk is op de oningevulde plaatsen niet te ontcijferen.

(4) De hierbij voorkomende bepaling dat het ontbrekende tot 48 st. door den Voorstander van de Belt uit de goederen van het gesticht zoude worden aangevuld, duidt aan dat deze wekelijksche uitkeering geschiedde ten behoeve van den Beltvader, die daarentegen dan ook zeker niets voor voedsel, vuur, licht en dergelijke aan het gesticht in rekening konde brengen.

(5) Resol. 1587—1612, fol. 153 v. (21 Febr. 1607). Bijlage IV.

werd opgedragen onder toezigt van de Gecommitteerden voor de geestelijke goederen. (1)

Wanneer men nu bedenkt dat dit voormalig ziekenhuis stond op een gedeelte der plaats, waar vroeger het Minderbroederklooster stond (waar later de zoogenaamde kleine concertzaal is gebouwd), en dat het zoo even genoemde besluit slechts weinige dagen na de sequestratie der geestelijke goederen is genomen, en eindelijk dat, toen later dit gesticht ondersteuning behoefde, aan hetzelve de opkomsten der kerk van dat zelfde klooster zijn geschonken, dan komt het hoogst waarschijnlijk voor, dat hetzelve oorspronkelijk behoorde tot en een deel uitmaakte van het vroegere Minderbroederklooster (2), en dat, bij de opheffing van dat klooster, die inrigting om haar nuttig en heilzaam doel is blijven bestaan en in stand gehouden.

Het beheer van dit ziekenhuis was, indien men het zoo even aangevoerde mag aannemen, in den aanvang uit den aard der zaak bij de geestelijkheid van het klooster zelve. Vervolgens werden bij bovengenoemd besluit van 1592 twee personen tot dat beheer gecommitteerd, hetgeen echter al spoedig, immers reeds in 1640 (3), aan één enkelen was opgedragen, welke inrigting op dien voet schijnt gebleven te zijn tot aan de vereeniging met het Pesthuis toe (4).

---

(1) Resol. 15[illegible]7—1612, fol. 11 (18 Mei 1592), Bijlage VI. Dumbar in de *Tegenw. staat v. Overijssel*, III, bl. 400, geeft als den tijd der stichtingop het einde der 16e eeuw, zonder nogtans de gronden voor deze bewering bij te brengen.

(2) Nog meer waarschijnlijkheid zoude deze gissing bezitten, indien de regel der orde de verpleging van zieken meer bijzonder voorschreef. Dit is echter niet het geval.

(3) Resol. 10 Nov. 1640 (Res. 1639—51, fol. 25 v°.), Bijl. VIII.

(4) Zoo vindt men slechts een Voorstander of Provisor genoemd in de Res. van 10 Nov. 1649 (Res. 1639—51, fol. 184), Bijlage IX, alsmede in de Ordre van 't Sieckenhuijs van 11 Dec. 1656 (Res. 1652—1660, fol. 104 v°.) Bijlage X, en eindelijk in de laatste rekeningen van dat gesticht.

De verpleging der zieken schijnt in den regel aan eene Moeder te zijn opgedragen; althans deze wordt genoemd in een besluit van 23 Mei 1618 (1) en in de zoo even genoemde Orde van 't Sieckenhuijs, en slechts eenmaal in 1649 komt een Binnenvader van dit gesticht voor (2).

Deze schijnen geene andere belooning van het gesticht bekomen te hebben voor de waarneming dier betrekking dan vrije woning en eenige turf. Ze konden daarenboven van dengene, op wier last of verzoek de zieken waren opgenomen, voor voedsel, oppassing enz. vorderen eerst 7 st. daags (3). Later werd zulks volgens vorengenoemde Ordre van 't Sieckenhuijs op 2 glds. 's weeks bepaald.

De zieken werden blijkens diezelfde *Ordre* in het gesticht opgenomen op last van den Magistraat, op die van de Armekamer of op verzoek der bloedverwanten en vrienden, burgers en ingezetenen, terwijl in het laatste geval bovendien de toestemming van de Magistaaat werd vereischt.

De kosten van begrafenis der in het gesticht overledene zieken werden gedragen door de stad of door de Armekamer, indien zij op last van de Magistraat of van de Armekamer waren opgenomen, die daarentegen tot hunne nalatenschap waren geregtigd.

Terwijl het Pesthuis en het Catharijnen-Gasthuis waren bestemd voor lijders aan bijzondere ziekten, en wel het eerste voor pestlijders en het tweede voor melaatschen, werden in dit ziekenhuis opgenomen alle zieken en gewonden, wier verpleging aldaar door de nabestaanden of de Armverzorgers werd verlangd en door de Magistraat werd toegestaan. Bij de gewone strekking van alle inrigtingen van

(1) Resol. 1613—23, fol. 97, Bijlage VII.

(2) Res. 22 Dec. 1649 (Res. 1639—51, fol. 184), Bijlage IX.

(3) Res. 23 Mei 1618 (Res. 1613—23, fol. 97), Bijlage VII.

vroegere tijden, was zulks echter alleen op burgers en ingezetenen der stad toepasselijk, en werd zulks slechts bij wijze van hoogst zeldzame uitzondering aan vreemden toegestaan, voor wier verplegingskosten alsdan vooraf zekerheid schijnt gevorderd te wezen. (1)

Toen nu, door het meer en meer verdwijnen der pest, de op te nemen zieken in het Pesthuis steeds zeldzamer werden en eindelijk geheel ophielden, waardoor het nut en de werking dier instelling alhier verdween en haar vermogen daarentegen steeds aangroeide, en toen daarentegen het ziekenhuis, bijna van alle eigene bezittingen ontbloot, bij het toenemend getal van burgers en ingezetenen zich niet staande konde houden, werd in den jare 1793 de Magistraat bedacht om door vereeniging van het laatste gesticht met het Pesthuis en door ineensmelting van derzelver goederen eene betere en onbekrompenere inrigting voor zieken in het gebouw van het Pesthuis daar te stellen.

Het daartoe door haar aan de Gezworen Gemeente gedaan voorstel (2) werd den 21 Februarij 1793 door deze aangenomen en goedgekeurd. Nadat het Pesthuis op ruimer schaal was herbouwd, had in 1796 de overbrenging van het ziekenhuis in dat gebouw plaats.

Het thans bestaande ziekenhuis op die wijze uit de beide instellingen zaamgesmolten, is vervolgens eerst door één administrateur bestuurd en sedert 1810 tot op dezen tijd onder het beheer eerst van twee en later van drie Regenten gesteld.

Van het oude gebouw, zooals het door Cromme tot Pesthuis was ingerigt, is, ten gevolge van herhaalde verande-

---

(1) Een voorbeeld in Res. 23 April 1677 (Res. 1675—86, fol. 52), Bijlage XI.

(2) Resol. v. Raad en Meente 1793—98, fol. 2, Bijlage XII.

ringen en vertimmeringen niets meer overig. Alleen is nog aanwezig in de voorgevel een gehouwen steen, die, in overeenstemming met den naam „Calvarien" ook aan dit huis gegeven, Christus aan het kruis vertoont met de poorten en muren van Jeruzalem op den achtergrond. Daarboven staat het jaar der stichting 1538; beneden staat „vertimmerd 1793".

Ook het inwendige van het gebouw bevat niets, dat om deszelfs oudheid merkwaardig mag heeten, met uitzondering van het portret van den stichter, dat waarschijnlijk kort na zijn' dood is geschilderd en middelmatige kunstwaarde bezit. Cromme wordt daarop voorgesteld als een man van middelbaren leeftijd, gekleed in een rood onderkleed en zwart opperkleed en gedekt met een zwarte baret. In de regterhand houdt hij eene handschoen, in de linker een' palmtak. Ter weerszijden staat een wapenschild, waarvan dat ter regterzijde van den toeschouwer (een zoogenaamd huismerk van zwart op gouden veld) ook op het zegel van Cromme onder een schepenbrief van 1537 wordt aangetroffen.

Onder het beeld staat de vermelding, wanneer Cromme is gekozen in de Gezworen Gemeente (1519) en in den Raad (1524). Daarbij wordt als zijn sterfdag opgegeven 4 October 1545.

Hiermede stemt overeen de lijst der vroeger Groote, later Gezworen Gemeente, waarop Cromme in 1519 en 1520 voorkomt als lid der Groote Gemeente en in 1522 en 1523 als lid der Gezworen Gemeente. Evenzoo wijst de lijst van Schepenen en Raden aan dat Cromme was Raad in 1524, 1527, 1530, 1533, 1536, 1539, 1542 en 1545 en alstoen op 4 October stierf, en dat hij Schepen was in 1525, 1526, 1528, 1529, 1531, 1532, 1534, 1535, 1537, 1538, 1540, 1541, 1543 en 1544.

Opmerkelijker is het opschrift boven het portret, luidende:
„A° 1520 den 28 dach Augusti in Jherusalem. A° 1545
„op Sint Franciscus dach starff Elard Cromme pilgherum
„van Jherusalem."

Opmerkelijk is het voor ons ten deze, omdat het welligt de aanleiding te kennen geeft voor het besluit van Cromme om het Pesthuis te stichten.

Woedde toch de pest van tijd tot tijd in de meer noordelijke streken van Europa, ze was veel menigvuldiger en heviger in de zuidelijke gedeelten van Europa, en in Palestina en Syrië.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Cromme zelf ooggetuige is geweest van de verwoestingen daar door haar aangerigt, en althans, dat hij op het eigenlijke tooneel harer verwoestingen en in de nabijheid van haar vaderland over hare verschrikkingen veel heeft gehoord, dat tot zijn later uitgevoerd besluit den eersten stoot kan hebben gegeven.

Geeft de stichting, waarover wij thans handelen, een sprekend bewijs voor de gemoedelijkheid van Cromme, de hier medegedeelde bijzonderheid leert ons hem kennen als behoorende tot die personen, die naar het licht van hunnen tijd de wenschen en voorschriften hunner godsdienstige overtuiging volgen en volbrengen, ook al zijn daarmede groote bezwaren en opofferingen verbonden.

Het is overbekend dat gedurende de geheele middeneeuwen bedevaartstogten naar geheiligde plaatsen in menigte werden ondernomen, hetzij als uiting van godsdienstige stemming (devotie), hetzij als volbrenging eener gelofte, hetzij eindelijk als teeken van berouw en boete voor bedreven overtredingen. (1)

---

(1) Niet slechts door de geestelijkheid werd zoodanige bedevaart als boete opgelegd. In 1468 verklaren twee burgers van Kampen bij eede en met

Naar een tal van zoodanige geheiligde plaatsen waren die bedevaarten gerigt. De voornaamste dezer togten waren evenwel 'die naar Jerusalem en de gewijde plaatsen van Palestina, die naar Rome (ad limina Sctorum Apostolorum) en eindelijk die naar San Jago de Compostella in Gallicië.

Dat nu door de ingezetenen van Kampen ruim daaraan werd deelgenomen, en dat Cromme dus door zijne pelgrimstogt geheel handelde in den geest zijner eeuw en zijner omgeving, wil ik met enkele voorbeelden aantoonen.

In de boeken van recognitiën vindt men op 30 Maart 1487:

„Johan then Hoeue tijmmerman bekent schuldich Jacob „Busch V com. R. gld. en 1 oirt te betalen als Jacob „Busch weder van den hilligen graue komet."

Een voorbeeld alzoo van eene bedevaart naar Jerusalem.

In de boeken van transport leest men onder 10 Mei 1469:

„Johan Lust was toe Roemen gereiset onder des verloes „hie zijn zegel wt een Muren-gat In sijnen huse ende was „van dusdanige fatsoene ende swoir voir ons mit opgerechten „vingeren gestaafde eedes ouer den hilligen dat hie voir „dessen dage Niemant eenige breue van schulde dair mede „besegelt en heeft anders dan enz."

Een voorbeeld alsoo van een' pelgrimstogt naar Rome.

In de boeken van recognitiën op 7 Maart 1475, leest men:

„Gerbrant Willemss bekande schuldich Henrich Kuenre-„torff C pont groet Ist saeke dat hie niet weder en compt „van die Reijse die hie nu denckt toe doene tot Sante

---

getuigen dat ze, geene schepen te Bergen vindende, die naar Kampen moesten, eenige goederen met de Hollanders ingescheept hadden en dat zij, daarover voor het geregt des koopmans beschuldigd, genade hebben moeten bidden op zeer vernederende wijze voor de geheele gemeente. Voorts werd hun eene bedevaart opgelegd naar St. Jacob in Galliciën, het H. Bloed te Wilsnack en St. Olof in Drontheim, hetgeen ze elk voor 50 Berger guldens afkochten. Zie *Divers*. E. bl. 9.

„Jacob tot Galisien. Ende ist sake dat Gerbrant voirss „mit lieue weder compt soe is desse bekantnisse van geenre „weerden."

Alzoo eene togt naar San Jago de Compostella.

Bij het eerste en misschien bij het laatste voorbeeld kan de vraag rijzen of hier sprake is van eene bedevaart door een' plaatsvervanger, dan wel of hier sprake is van eene overeenkomst van levensverzekering bij gelegenheid dier bedevaart. Van dergelijke verzekering, vooral bij zeereizen, komen enkele voorbeelden reeds vroeg voor. (1)

Het beste evenwel is ons bekend de bedevaart naar het Heilige Land door Geert Kuijnretorff, Priester, met twee Friezen ondernomen. Die togt begon 17 April 1520, en Kuijnretorff keerde 5 Januarij 1521 te Kampen terug. Deze reis nu is zeer uitvoerig beschreven in het navolgend boekje, getiteld:

„Jerusalemsche Reijs, soe in verganghen Jaren geschiedt is, Dorch den Eerbaren Heeren, H. Geert Kuijnretorff, Priester ende Vicarius binnen Campen, met sampt Heren Peter van Aenholt, Prior in Wolzende ende Edo Romkes, Burghermeijster in Sneeck. Ende met des voorgenoemden Heeren Geerts eijgen Hant seer vlijtich beschreuen. Waerin verhaelt worden veele vreemde, ende wonderlicke Dinghen, Die seer lustich ende genoechlijk zijn om te leesen.

Geprent toe Campen in de broederstrate bij mij Peter Warnersen in den witten Valck."

Volgens Moulin, *Kamper Kron.* I, bl. 266 is dit boekje

(1) Bijv. Recogn. 1474, 15 Julij. "Jan Dercx bekant schuldich Geert "Hoyer Albertss. XLIV R. guld. XX stuuer gerekent voor den gulden ist "sake dat scipper Jan Joriaen op die zee bleuen is ende hier wairachtige tidinge "komen sint dat hie doet is ende om die vrende alhier begaen. Ende weert "sake dat hie mit lieue auer qweem en kent hie Geert voirs niet schuldich "toe wesen."

gedrukt in 1522. Dit schijnt minder juist daar, volgens opmerking van den Heer Campbell, Peter Warners eerst sedert 1550 als drukker voorkomt.

Het is hier de plaats niet om den inhoud van dit boekje omstandig te verhalen. Ik wil alleen mededeelen dat daarin zeer kort wordt vermeld de reis naar Venetië. Het verblijf aldaar, dat, ten gevolge van ongunstige berigten omtrent de onveiligheid der te ondernemen zeereis, langer dan verwacht was duurde, wordt meer omstandig verhaald. Met groote uitvoerigheid vindt men nu de voorbereidselen voor die reis beschreven met opgave van alles, wat nuttig of noodig werd gerekend daarvoor mede te nemen, en met vermelding van alle voorwaarden der overeenkomst met den scheepsgezagvoerder aangegaan. Vele vooral kerkelijke bijzonderheden omtrent Venetië worden dan vermeld.

De hoofdzaak blijft evenwel altijd het bezoek van Jerusalem en van de overige kerkelijk merkwaardige plaatsen van het Heilige Land. De aldaar bewaarde gewijde overblijfselen worden beschreven, de ter hunner eere verrigte godsdienstoefeningen en daaraan verbondene kerkelijke voorregten worden vermeld.

Andere bijzonderheden zijn schaarsch en ook de beschrijving der terugreis is weinig uitvoeriger dan die der heenreis.

Welligt zal men uit deze weinige aangevoerde voorbeelden niet durven besluiten tot een betrekkelijk *groot* aantal van dergelijke bedevaartgangers. Men houde evenwel in het oog:

1°. Hoe hoogst zeldzaam in de tijden, waarvan we spreken, zaken in schrift werden gebragt. In plaats van zich dus te verwonderen dat er slechts één reisverhaal bestaat van dergelijke pelgrimstogt door een Kamper ingezeten ondernomen, moet men zich veeleer verwonderen dat daarvan zoodanig verhaal, en dat wel zoo naauwkeurig en

uitvoerig is te boek gesteld. Voor de meeste andere plaatsen zijn dergelijke zaken geheel onbekend.

2°. Bij ontstentenis van meerdere zoodanige private opstellen of aanteekeningen, heb ik deze voorbeelden alleen kunnen putten uit de openbare akten en protocollen. Daarin nu konden die togten alleen vermeld worden, voor zoover ze aanleiding gaven tot burgerregtelijke handelingen, en dergelijke gevallen moesten wel hoogst zeldzaam wezen. (1)

Er is echter nog een meer bepaald bewijs voor de menigvuldigheid dier Jerusalemsche bedevaarten. Uit de stedelijke rekeningen toch, voo zoover die sedert het begin der 16e eeuw zijn bewaard gebleven, kan nu eens meer dan eens minder bepaald worden opgemaakt hoevele pelgrims van Jerusalem in verschillende jaren te Kampen aanwezig waren.

De Raad namelijk was gewoon om op Palmzondag de pelgrims van Jerusalem, die een werkdadig deel aan de processie (2) van dien dag hadden genomen, ter maaltijd

---

(1) Zoodanige burgerregtelijke handelingen moesten wel bijna geheel ophouden sedert de verordening van 26 Sept. 1489 (*Dig. Nov.* fol. 42) dat men voortaan geen regt meer wijzen zal van eenige koopmanschap, contracten of weddingen geschied op bedevaart hetzij naar Jerusalem, hetzij naar Rome, hetzij naar St. Jacob of waar ook.

(2) Reeds zeer vroeg heeft de kerk zich beijverd om door passende pracht en sieraad aan haren eeredienst een indrukwekkend aanzien te geven. Deed ze dit algemeen en doorgaande, dan waren het toch inzonderheid de hooge feesttijden van Kersmis en Paschen, de gedachtenisfeesten van de geboorte en van het lijden, sterven en opstaan des Heeren, waaraan, ook door plegtige optogten en voorstellingen van de betrekkelijke gedeelten der gewijde geschiedenis, de hoogst mogelijke luister werd bijgezet. Aan die optogten en voorstellingen hadden aanvankelijk slechts de priesters deel; later werd, vooral wat de laatsten betreft, een ruim, zoo niet het grootste deel aan het volk overgelaten.

Het waren inzonderheid de feesten van Paschen, die in dezen uitblonken. Reeds op den Zondag vóór Paschen (Palmzondag) had na de opening van den

te noodigen (1). Van jaar tot jaar vindt men de daarvoor betaalde kosten in de rekeningen van 1526—68 vermeld, die van $1\frac{1}{2}$ hn ₰ tot 17 ₰ in de verschillende jaren bedroegen. In 1542 was die som 4 ₰ 12 st. en wordt tevens vermeld dat hun aantal 18 bedroeg. Al wil men nu niet ten allerstrengste altijd dezelfde verhouding tusschen het getal pelgrims en de betaalde kosten aannemen, dan zal toch zeker hun aantal in die jaren, waarin de kosten van den maaltijd meer of minder dan de voor 1542 opgegeven

---

eeredienst de inzegening en de uitdeeling der gewijde palmtakken plaats. Alsdan ving de omgang aan, die onder beurtgezang voortduurde en waarbij de intogt des Heeren in Jeruzalem door de van palmtakken voorziene menigte werd voorgesteld. Het luisterrijk versierde beeld van den Heiland op een houten, rijk getooiden ezel geplaatst en vergezeld van hen, die de Apostelen en het Joodsche volk, en daaronder de Schriftgeleerden en Phariseën, voorstelden, moest dien intogt aanschouwelijk maken. De eer nu om dien ezel met het heilige beeld voort te trekken werd ligtelijk aan hen toevertrouwd, die op kerkelijke onderscheiding aanspraak konden maken. Geen wonder dat zij, die de heilige plaatsen hadden bezocht, voor vele anderen daartoe werden uitgenoodigd.

Die voorstellingen van het lijden (later Passionalen of Passie-spelen genoemd) bleven lang op vele plaatsen voortduren. De laatste tijden hebben ze in vollen luister nog te Ober-Ammergau gezien.

Allengs werden ook andere gedeelten der gewijde geschiedenis op gelijke wijze voorgesteld, waaruit de bekende Mysteriën zijn voortgesproten.

Veranderde zienswijze deed deze allengs in de zoogenaamde Moraliteiten overgaan, die op hare beurt veel hebben bijgedragen zoo al niet tot de wording, dan toch tot de vorming van het latere tooneel.

(1) *Mededeelingen*, IV, bl. 51. In den nieuweren ordinarius leest men op Palmdag: „Item op palm-dach schenckt de stadt den broeders van Jheru-„salem, die den ezell getogen ende de statie geholden hebben, een eerlicke „maeltijt, daer gaen bij de burgemeijsters in der tijt, de cameners en een „secretaris ende wie de raedt mede belieuet." Deze ordinarius is waarschijnlijk tusschen 1540 en 1550 opgesteld, althans zeker na 1521; zie *Meded.* IV, bl. 37.

In den ouderen ordinarius, die tusschen 1448 en 1482 moet zijn opgemaakt, vindt men geene melding van dezen maaltijd gemaakt. Waarschijnlijk bestond evenwel de gewoonte ook toen.

kosten bedroegen, ook zeker *ongeveer* in verhouding tot het voor dat jaar aangegeven getal pelgrims meer of minder groot mogen worden aangenomen.

Op dien Palmzondag in de optogt, welke de processie van dien dag vergezelde en waarbij door het volk de intogt des Heeren in Jerusalem zigtbaar werd voorgesteld, waren de pelgrims gewoon den houten ezel (1) voort te trekken, waarop het beeld van den Zaligmaker was geplaatst.

Van die optogten is ons weinig bekend; alleen de rekeningen geven ook hier eenig licht. Wij zien daaruit dat tot dien optogt behoorden de XII Apostelen en een tal van Phariseeën en Schriftgeleerden (2), die zoo het schijnt door handwerkslieden, veelal schilders, werden voorgesteld.

Het blijkt verder dat deze Phariseeën en Schriftgeleerden zekere toespraken hielden, want in 1571 wordt betaald 8 st. b. aan Lucas Glasemaker voor het eigenhandig vervaardigen van copie „vther Scriven ende Phariseeën sprake „off Boeck, so het principaell van den Pastoer onderteikent „bij der stadt blijven solde".

Niet alleen de pelgrims uit Kampen namen aan dien optogt deel. Ook van elders verschenen er. Zoo komt er een in 1545 voor. Evenzoo in 1547 Johan van Jerusalem en zijn zoon, waarschijnlijk uit Zwolle. In 1551 en 1557 worden de pelgrims uit Zwolle uitgenoodigd. In 1557 verschijnen de pastoors van Vaassen en van Vollenhove als

---

(1) Deze ezel werd bewaard boven de Schepen-Kapel. In de rekening van 1551 leest men: Item gegeven Mr. Goessen Timmerman na older gewoente, dat hij den Esel aff en opwijnden moest en vuth en in der Scepen Capelle brengen een take wijns fct. VIII st. br.

(2) Aan de personen, die als Apostelen optraden, werd jaarlijks een zeker drinkgeld gegeven. De Phariseeën en Schriftgeleerden schijnen bier ontvangen te hebben.

pelgrims; de eerstgenoemde komt ook in vroegere jaren voor. In 1566 wordt ook eene vrouwelijke pelgrim genoemd, namelijk Griete van Jerusalem, die wel niet ter maaltijd verschijnt, maar aan wie een deel daarvan wordt toegezonden

Als een bewijs van het aanzien der pelgrims meen ik behalve den aan hen gegeven maaltijd ook te mogen aanvoeren den naam *van Jerusalem* door een bekend geslacht te Zwolle gedragen en bovendien het voorkomen van palmtakken als deel van geslachtswapens of als helmteekenen gevoerd; bijv. bij de geslachten van Ense, Schepeler, Hoff.

29 Oct. 1872.

J. C. BIJSTERBOS.

BIJLAGEN.

I.

Van 't nije Pestilentie huijs opten Beldt.

(*Dig. Nov.* 1450—1567. **Fol. 135.**) Alsoe de burgermeijster Elert Cromme bij consent van den rade het nije huijs op ten beldt, alleene doen tijmmeren ende becostiget heefft, om daer Inne luden, oldt ende jonck, die metter pestilentien begauet wordden, ende diet begheren, 't ontfangen ende hoer gerack ende waringe te doen, soe als dat van noeden Is, Soe heefft de burgermeijster Elert vorsc nv Int jair XV^{C}XXXIX op ten XI dach augusti t vorsc nije huijs op ten belt met sijnen toebehoren, verleent te bewoenen Gheert Janss ende Femme sijn huijsfrouwe, In vorwarden nabescreuen. Ten ijrste, dat sij altijt in den huijse vorscr drie personen sterck, als selfs dordt woenen ende sijn sullen, om den siecken the dienen ende hoer gerack te doen. Item dat se anders gheene siecken, offt krancken sullen ontfanghen, dan alleen die metter pestilencien begauet sijndt, Ende als sij bevijnden offt vernemen, dat se gheene pestilentie en hebben, sullen sij de krancken aldaer in den huijse nijet laten benachten. Item sij sullen de krancken van der pestilentien bij nacht ende bij daghe goet gerack doen, wachten ende waren hent dat se gestoruen offt dat se weder opgecomen sijn sullen. Item sij en sullen nijemants anders harbergen offt slapinge ghunnen noch verhueren bouen noch beneden. Ende en sullen nijemants

sitten te drincken offt gelage te holden Ende wes int vorsc huijs getijmmert offt gegeuen wordt, dat sall tot des huijses beste dair Inne blijuen.

Ende Gheert Janss ende Femme sijn huijsffrouwe vorsc hebben gelouet 't vorsc huijs ende den krancken die dair Inne comen trouwelicken te wachten ende te waren ende alle vorsc vorwarden vastelicke tonderholden, Ende hebben verwillekuert Indien sij tot eniger tijd teghens de vorsc ordinantie ende articulen offt anders als behoerden dat alsdan Elert Kromme vors offte den hij dat beueelt, hem beiden met hoer huijsgesijn van stonden an tusschentijden wten vors. huijse sall setten moghen all sonder argelist.

Ende gheert ende sijn huijsffrouwe vors. sullen van elcken krancken onder dagh ende nacht hebben ende nemen als de olde vorwarden in der stadt boeck vermelden.

II.

Die Eerbare Weijme van der Straaten salige Jacob van der Straate nagelate weduwe ende den Eersame Eijlardus Krommen saliger gedachten Suster, ende Jnffrouw Geertruij van der Straate oer Dogter, als Testamentaersche en naaste Erfgename van Eijlart Kromme voersc met Hermen Wijcherts en Johan Wijchers gebroeders, in deser sake oeren gekoere Mombers, bekennen dat salige Eijlardus Kromme, oer broeder en oom, te voere eer hij starff in 't jaer ouses Heere XV^C^XLV op Sancte Franciscus dag, als een Fundator van den nijen belt genaemt Calvarien tot een Pestilencie Huijs in Campen, en het selve Huijs met provisie van noetdruff besorget hadde, Hem beijde sijn Suster en Nigte voorschr, na sijne uijterste wille onwederroepelijk be-

vole en gebeen heeft, dieselve fundatie te bewilligen, te sterken, te begifftigen, en te confirmeren in forme en maniere hierna volgende. In den eerste bekennende datt sij beijde in derselver qualiteijt als boven voor oer ende oere erffgenamen, gerigtelijke opdragt gedaan hebbe, tot behoef des voerschr Huijses van twijntigsten halve golden gulden s jaars erffelijke Rente, gaande jaarlijks uijt seker onderpanden gelegen in de kerspel ende gerigte van Blankenham, alles na vermogen des Rigtersbrief en transport daarvan wezende. Item offt in dese Huijse voorsc eenig gebrek viele hier namaals in eenige dingen, als van bedden, lakenen, deekenen, cussenen en ander reedschap, dat daartoe behoort, sal men metter tijd reparere en in wesen holden, hoewel nog in lange jaaren sulks niet nodig zal zijn, want het door salige Eijlard Kromme heure broeder en oom voorsc redelijker mate wel besorget en voorsien is. Men zal ook tselve Huijs holden in rake en dake, alsoo dat het in eere blijve en niet bouwvallig en vergae.

Ten tweede soo dit voorschr. huijs nu met dezen gelde en jaarlijkse Rente voorschr. erfflijk verbeetert is, soo sal men deze jaarlijkse erfrenten, wanneer geen swaare pestilencie regueert, en geen luijden mette selve begaafft daarin ontholden worden, opleggen ende bewaaren tot behoeff der armer en Elendiger menschen die aan die pestilencie kranck, en in sulke tijden daarin gebragt worden, om die daarmede te helpen en te vertroesten in 't geene dat sij in sulker krankheijd van noden hebben in dranken, suijker of medicijn, en tot niemands anders behoeff, te weten die selve niet en hebben nog van hunne olders nog vrinden nog van verdienste. Ende deze uijterste wille sal onveranderlijk sonder eenige inbreeke ofte infractie duiren en onderholden worden.

Ten derde wanneer in dezen Belt van Calvarien of pes-

tilenciehuijs voorschr. in tijde van pestilencie eenige kranke daarmede begaaft gebragt worden en met Godts hulpe en goede bewaring weder opkoeme Soo sal men die alsdan na oer gesontheijd daaruijt late passeeren, opdat men die bedde, lakenen en dekene en bet onversleten zal mogen conserveeren tot behoeff dergeene die daarna inkomen als thier boven verhaalt is.

Ten vierde soo sal men die kamer boven holden voor Priesters, die met pestilencie bevangen sijn soowel van buijten als van binnen der stad komende, of andere eerlijke vreemde luijden die zal men daar leggen ende logeeren ter tijd dat sij genezen zijn, ende die zal men brengen ter zijden in dat voorste voor die trappen.

Ten vijfde zal men in 't voorschr. huijs hebben een man met sijn egte vrouwe. Die beijde nog straff sijnen of niet van getone of gerugte, wel levende met malkandere die sig in tijden van pestilencie een starke maget, en die men zal geholden sijn in der tijd derzelver siekte int voorschr. huijs te weesen, en soowel bij nagte als bij dage oft nood is om den kranken te dienen en gerack te doen. Ende mede sal die man op die kranken voorsigtigheid hebben, off die brand der pestilencie die luijden int hooft quame, dat hij bij tijds een cellebroer bij hem krijge, om hem te wagten dat zij in razernije niet van den bedde loopen, hen selve hinder doende, als twel plagt te gebeuren. Item die vrouwe en ook die maagt sullen die sieken met Liefde met goedertierenheijd dienen uijt de Liefde Gods, denkende dat God Jesus Christus gesproken heeft, wat gij de allerminste in mijnen name doed, dat hebt gij mij gedaan.

Ten sesde na die uijterste wille die salige Eijlard Kromme sijn suster Wijme en oer Dogter Juffer Geertruijdt voorsc. seer aandagtelijk bevoolen heeft, en mede na oer beijder gelieve en consent soo sullen die Cellebroers in Campen

alst in tijden van pestilencie is, een sleutel hebben van dit voorsc. Huijs om als dan bij nagt ende tandre tijden daarin te gane, wagt en respect te holden op de kranke luijden, en denselven die kleijnmoedig sijn te vertrooste met goddelijke woorden en deugdelijk vermaaninge tot in den dood toe, mede toeversigt hebbende op den man, vrouw en Maget, die int voorsc. huijs sijn dat sij niet versuijmig nog onagtsaam erschijnen, en ofte selver daarin gebrekkelijk bevonden worden, soo sullen die Cellebroers autoriteijt hebben hem te straffen een offte tweemaal waarschouwende, ende beteren sij hen dan niet daarinne, soo sullen die Cellebroers dat aanbrengen dengeene die in der tijt van den naasten bloede des Fundateurs salige Eijlarts Croemme en andere die des verder bevolen mag worden, die sullen se dan onderwijsen en straffen, maar betere sij hen dan niet, soo sullen sij se afsetten; stellende andere nieuwe in haar stede, die bequaam sullen sijn tot de regimente boven verhaalt.

Ten sevende soo sal de Pater met sijne Conventuale van de Cellebroers in der tijd, en hare nakomelingen dese voorschr. Twintigsten halven golden gulden jaarlijkse rente erfflijken doen maanen, invorderen, opbeuren en ontvangen alle jaaren soo wel buijten als binnen tijden van pestilencie uijt sulke onderpanden in den Blankenham, als die Rigters brief met de transfix vermelden en opdat sij dit alles van den voorsc. huijs trouwelijken sullen bewaren soo sullen de voorsc. Cellebroers van de voorsc. twintigsten halven golden gulden erffelijke rente hebben en beholden tot haren oerbaer en profijte twee golden gulden 's jaars erffelijk; en van dieselve twintigsten halven golden gulden jaarlijkse Erffrente sal men ook geven den luijden die dat voors. huijs bewaren in der tijd van pestilencie vijff of ses golden gulden, of nadat er sieke menigfuldig inkomen tot discretie

en na goeddunken des opzienders en bewaarers des voorsc. huijse. En de arme daarin met pestilencie begaaft te verwaaren en te bedienen om Godes wille, gelijk de Rijken om geld.

Ten agtste, dat die Pater en conventuale van de Cellebroers voorsc. rekenschap zullen doen van die twintigsten halve golden gulden jaarlijkse erfrente, daaraff hebbende ontfangen twee golt gulden erffelijk als boven van de opgebeurde rente in tijden als geen pestilencie regueert, en sij ter goeder trouwe bewaren en versamelen zullen in eene kiste, daar drie slooten en drie sleutelen toe wezen sullen en deze rekenschap zal geschien in tegenwoordigheijd des weerdigen Heere Pastors, en sijn olste Capellaans in der tijd, en in bijwesen van Lambert Louwes en Teunis van Niezen als Executors van dezer fundatie bij Weijme en haar Dogter gekoren, ook in bijwezen van twee dergeener die van den bloede zijn daartoe gestelt. En op de dag der rekenschap, dewelke tot goeddunken, ende vermaaninge des Pastors der Executoren en vrienden voorsch., alst nodig is, geschieden zal, eene golden gulden van de voorsc. lopende rente eens te verteeren sonder meer. En van deze voorsc. kiste zal mijn Heer die Pastor eene sleutel, en die Cellebroers een, en die voorsc. Executors eene hebben en bewaaren, om samentlijk bij den versamelden penningen te mogen komen alst van noden zal zijn, sonder argelist, oorkonde der waarheijd soo hebben Weijme en Juff[r] Geertruij voon[t] begeert deze fundatie in Libro recognitionum ter eeuwigen memorie geteekend te mogen worden, 't welk de Eersame Raad hem gegont en alzoo belieft heeft. Actum int jaar onzes Heere duijsent vijf honderd vijftig den derden dag Februarij coram Hendrik Kunertorff en Johan van Menslage, Burgemeesters in der tijd.

III.

(*Resol. A.* 1587—1612. **Fol. 75.**) A°. 1594 den 30 Aprilis hebben Burgemeijsteren, Schepenen ende Raeth der Stadt Campen geresolueert, dat de Incumpsten van den Belt, geregistreert sullen wordden bij den Ontfanck van de Ecclesiastique goederen, daervan de Gecommitteerde desseluen ontfanckx de administratie hebben, ende vermits selue incompsten den Belt also repareren, ende onderholden sullen, ende daert van nooden, den krancken toe doen assisteren.

IV.

(*Aldaar* **Fol. 153 v°.**) A°. 1607 den 21 Februarii sinnen Burgemmeijsteren, Schepenen en Raedt deser Stadt Campen, sampt derseluen geswoeren gemeenthe, op ten Raedthuijse vergaedert geweest, en hebben aldaer gestatueert. — Wijders hebben oock haer E gestatueert, dat die vrienden, en erffgenamen, van denseluen, die kranck wesende, op den Belt gebracht worden, ende aldaar komen te steruen, van des afflijvigen erffenisse tot behoeff des Belts, een golden pont grooth bouen die verteerde costen, an den voerstander van den Belt, In der tijt wesende, entrichten sullen ende daer sie sulx te doen In gebreke bleuen, offte dat de erffenisse des versturuenen, soe voele niet en vermochte, soe sullen sie ten behoeue als bouen de clederen van den afflijuigen, an den voerstander voersc. daervoer laten volgen.

V.

(*Resol.* 1633—39. **Fol. 53.**) Sabbathi den XIII Augusti 1636.

Alsoe wel een olt hercommen ende ordre is dat alle die geenen die op den Belt verpleget werden ter weeke bethalen moeten acht ende veertigh stuiuers, Ende dan noch die bedieners van den noetdruftigen armen haer beclagen — bij dese tijtz gelegentheit van dese tegenwoerdige bedroefte sieckte der peste, beswaerlicken valt soe aldaer van den Armen weghgebracht worden deselue ten vollen op den Belt tho verplegen. Soe dan nu den staet . . . . van den Belt sulx . . . . omb den armen, die aldaer van wegen den Armen gebracht sullen werden, des weekes bethalen sullen voer huere verpleginge vijer ende twijntich St. die Reste sal de voerstander van den Belt snpplieren tot acht en veertigh stuiuer. Blijvende nijet tho min die voerige ordre van bethalen van Acht en veertich Stuiuers bij den geenen, soe bij den burgeren ofte anderen aldaer gebracht en verpleget sullen werden In weerden.

VI.

(*Resol.* 1587—1612. **Fol. 11.**) A°. 1592 den 18 Maii hebben Burgemeijsteren Scepenen ende Raedt den E. Johan Henrickss uth den E Raedt, ende Dirrick Dubbinck, uth die Gesworen Gemeente gecommitteert ter administratie ende opsicht van 't Sijeckenhuijs ende van den vreemden krancken ende gewondeden, welcke gecommitteerde (in-

dien hoer eenige swaricheit voer queme) sullen hoer address nemen an den Gedeputeerden van de Ecclesiastique guederen.

VII.

(*Resol.* 1613—23. **Fol. 97.**) 23 Mei 1618. Die Heeren Gedeputeerden so gisteren daeges met Jannegen, huijsvrouwe van Henrick Eerlandt, bewaerderse van het sieckenhuijs alhier In communicatie geweesen gerapporteert hebbende t' geene zij met deselue aengaende het verpleegen der krancken hadden versproocken, Is bij Schepenen ende Raedt daerop geresolueert dat de gemelte Janneken van ijder persoen dewelcke met voorweeten ende consent van haer Ers: In het voorsc. huijs bestelt sullen worden voor kost ende dranck, vuijr, licht, bewasschinge ende andersins die siecken ende krancken behoorlijck te verpleegen ende gerack te doene hebben ende genieten sall soeuen stuijuers des daeges so lange deselve persoenen also bij haer versorgt ende verpleecht worden, ende daerenbouen Int jaer een halue last turffs, sonder dat zij dan vorders weegens eenigerhande pretensien ijets meerder sal hebben te vorderen, nochte oock van den Armen bedieners eenige turff te genieten.

VIII.

(*Res.* 1639—51. **Fol. 25 v°.**) Den 10 Nouembris A°. 1640.

Schepenen ende Raedt nae behoiren gelettet hebbende

opt verloop van deser Stadts Sieckenhuijs ende om daer inne te remedieeren. — Ende opdat het voirs. sieckenhuijs met linnen en de anders moege versien worden sijn voir eerst daertoe gelecht de opcompsten van de Broderkercke, ende sal vuit het eene ofte ander auerschott sijn Ed (den in het begin dezer Resolutie nieuw benoemden voorstander) mede ter hande gestelt worden de somme van hondert daler om ten einde voirs mede geemploieert te worden.

IX.

(*Aldaar* **Fol. 184.**) Sabbathi: den 22 Decemb. A°. 1649. In regardt van de duire tijt sal de binnenvader vant Sieckenhuijs van ijder crancke soo int sieckenhuijs met kennisse van Schepenen ende Raedt gebraecht sal worden, in plaetse van 35 Stuijvers des weeks vuit deser Stadts Camer in tempore hebben te ontfangen veertich stuivers.

X.

Ordre van 't Sieckenhuijs.

(*Resol.* 1652—1660. **Fol. 104 v°.**) Vooreerst sullen geene siecken int sieckenhuijs gebraecht worden als met voirweten van den provisoer van 't sieckenhuijs.

De siecken soe durch ordre van de Magistraet int sieckenhuijs sullen gebracht worden daervan zal de bewaerster van 't sieckenhuijs alle weecke vuijt deser Stadt Camer van de Cameners voort verplegen van deselue soe van cost, dranck, wassen en wat daeraen dependeert, hebben te ontfangen 2 car: gl. De siecken soe durch ordre van de bedienaers van de Armencamer int sieckenhuijs gebraecht worden om aldaer oock in cost, dranck, wassen en wat daeraan dependeert verplecht te worden, daervan zal insgelijckx de bewaerster vant' sieckenhuijs, alle weecken vuitte Armencamer hebhen te ontfangen 2 Car. gl.

De siecken soe bij de Burgeren ende Ingesetenen deser Stadt met consent als voirsc. int sieckenhuijs sullen gebracht worden, sal van onderholt ende verpleginge van deselue bij de geene soe deselue aldair gebracht hebben ter weecke aen de Bewaerster vant' siekenhuijs oock betaelt worden 2 Car: gl:

De siecken soe de Magistraet, als de Bedienaers van den nootdruftigen Armen int' sieckenhuijs werden doen brengen ende aldair comen te steruen wat totte begrafenisse van deselue zal gerequireert worden, sal gedragen worden off bij de Stadt off bij de bedienaers van den noodtdruftigen Armen soe deselue siecken int sieckenhuijs hebben doen brengen.

Item de siecken, soe int' sieckenhuijs werden comen te ouerlijden, heeft de stadt deselue aldair doen brengen ende doen verplegen, wat deselue comen naetelaten sal tot profijt van de Stadt comen te veruallen.

Auerst de siecken, soe bij de bedienaers van den noodtdruftigen Armen int' sieckenhuijs gebracht sullen sijn, ende aldaer hebben doen verplegen comende aldair te ouerlijden wat deselue werden comen naetelaeten sal tot profijt van den Armen Camer wesen.

Wat de reparatie vant' siekenhuijs soe van buiten als van binnen is aengaende, sal bliuen tot laste van de stadt.

Belangende het wassen ende blecken vant' linnen Item van keerssen, bezemen, feilen ende dergelicke sal bij de Prouisoeren van 't sieckenhuijs betaelt worden.

De opcompsten van de Broder kercke sal de prouisoer van 't sieckenhuijs tot betaelinge van t' geene voors. is hebben te ontfangen.

Soe wanneer daer linnen werdt comen te ontbrecken soe sal een Achtb. Magistraet ordre stellen totte penningen, waermede soedanich linwaet sal moegen gecoft werden.

De Prouisoer vant' sieckenhuijs sal gelijck de andere Prouisoeren op de Vijer hoichtijden van de stadt hebben te genieten vijer Tacken wijn.

Aldus gearresteert den 11 Decemb. A°. 1656.

XI.

(*Res.* 1675—1686. **Fol. 52.**) Den 23 April 1677.

Is goetgevonden dat, tot subsistentie van gequetste soldaten van 't regiment van de Heere Prince van Birckenfelt in deser stads sieckenhuijs wordende verpleegt door de Heeren Cameners in tempore weeckelijcx voor de tijt van twee à drie weecken aen d' opsiender van t' sieckenhuijs voorsc. sal worden ter hande gestelt een summa van 25 gl. welcke in gevolg van affgegeven handt van vendrick

Hacken door de respective Heeren Officieren des gemelten regiments weder aen de Cameners voors. sullen worden gerembourseert.

XII.

(*Raad en Meente* 1793—1798. **Fol. 2.**)

21 Febr. 1793.

De Gezworene Gemeente laat zig de nevenstaande voordragt van de Heeren van de Magistraat welgevallen, mids dat de administratie in gelijkheid worde gedemandeerd aan twee Heeren uit de magistraat en twee Leden uit de Gezworene Gemeente door Hun WelEdele Hoog Agtbare te benoemen.

De Heeren van de Magistraat zo over alle te makene schikkingen als de wijze van administratie met nog geene genoegzame maturiteit hebbende gedelibereerd,

Point van deliberatie de Gezworene Gemeente voortedraagen.

De Heeren van de Magistraat zedert lange bedagt geweest zijnde eene hoog nodige verbetering in de verpleging van deeze Stads zieken en administratie van het ziekenhuis te introduceeren en daarbij in overweging genomen hebbende dat de favorabeler situatie van het Pesthuis en de meer gunstige omstandigheid van de Fondsen daartoe gehorende, die door de gelukkige langdurige niet aanwezenheid van derzelver eigenlijke destinatie, het verplegen naamlijk van

zullen daarover ten eersten hunne gedagten nader laten gaan.

behoeftige met pestilentiale ziekten bezogte, aanzienlijk zijn geaccresseerd-zouden wat Hun aangaat, wel inclineeren om henvorder de arme stads zieken te doen verplegen in dezer stads pesthuis en daartoe mede te affecteeren de Fondsen en revenuen van zelve Pesthuis.

Verzoekende tot dit Point mede de concurrentie van de gezworene gemeente.